

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ISSN 2078-1431

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

GEOPOLITICS OF UKRAINE: HISTORY AND MODERN TIMES

2026 ' 1(36)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ІНСТИТУТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ISSN 2078-1431

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Збірник наукових праць

Випуск 1 (36)

Ужгород 2026

DOI: 10.24144/2078-1431.2026.1(36)
УДК 327 (477)
ГЗ6

*Збірник наукових праць внесено до Переліку наукових фахових видань
України за спеціальностями: 292 Міжнародні економічні відносини
(наказ МОН України від 11.07.2019 № 975) та 291 Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії (наказ МОН України від 28.12.2019 №1643)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голова редакційної колегії: **Черденяк Іван Іванович** — доктор наук з державного управління, професор кафедри бізнес-адміністрування, маркетингу та менеджменту (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

Члени редакційної колегії:

Бевзюк Євген Володимирович — доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій (ДВНЗ «Ужгородський національний університет», **Гай-Нижник Павло Павлович** — доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, президент-академік Української академії геополітики та геостратегії, **Гуменюк Борис Іванович** — доктор історичних наук, професор, Надзвичайний і Повноважний Посол України, заслужений діяч науки і техніки України, Київ, Україна, **Капленко Галина Вікторівна** — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та публічного управління (Львівський національний університет імені Івана Франка), **Мателешко Юрій Павлович** — кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет», **Тодоров Ігор Ярославич** — доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, директор навчально-дослідницького Центру міжнародної безпеки та євроатлантичної інтеграції (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Юзвяк Ігнацій** — доктор філософії, дослідник Центру досліджень міграції Варшавського університету, Варшава (Польща), **Шкода Мірослав** — доктор філософії, доцент факультету менеджменту Університету ім. Коменського у Братиславі (Словаччина), **Якубек Петер** — доктор філософії, доцент, квестор ВНЗ «Дубницький технологічний інститут» (Словаччина).

*Рекомендовано до друку Вченою радою
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(Протокол № 7 від 30.04.2026)*

Електронна версія: <https://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua>

© ДВНЗ «УжНУ»,
Навчально-науковий інститут
євроінтеграційних досліджень, 2026

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE UNIVERSITY «UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY»
EDUCATIONAL AND RESEARCH INSTITUTE OF EUROPEAN INTEGRATION STUDIES

ISSN 2078-1431

GEOPOLITICS OF UKRAINE: HISTORY AND MODERN TIMES

Collection of scientific papers

Issue 1 (36)

Uzhhorod 2026

The collection of scientific papers is included in the List of scientific professional editions of Ukraine by specialty: 292 International Economic Relations (The Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 975 of 11.07.2019) and specialty 291 International Relations, Public Communications and Regional Studies (order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1643 of 28.12.2019)

EDITORIAL BOARD:

Editor in chief:

Ivan Cherleniak – Doctor of Sciences (Public Administration), Professor of the Department of Business-Administration, Marketing and Management (SU “Uzhhorod National University”)

Members of the Editorial Board:

Yevhen Bevziuk – Doctor of Sciences (History), Professor of the Department of International Studies and Public Communications (SU “Uzhhorod National University”), **Pavlo Hai-Nyzhnyk** – Doctor of Sciences (History), Leading Researcher at the I.F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Academician-President of the Ukrainian Academy of Geopolitics and Geostrategy **Borys Humeniuk** – Doctor of Sciences (History), Professor, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine (Kyiv, Ukraine), **Halyna Kaplenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics and Public Administration (Ivan Franko National University of Lviv), **Yuriy Mateleshko** – Ph.D. (History), Associate Professor, associate professor of the Department of International Studies and Public Communications, SU “Uzhhorod National University”, **Ihor Todorov** – Doctor of Sciences (History), Professor of the Department of International Studies and Public Communications, Director of the Center for International Security and Euro-Atlantic integration (SU “Uzhhorod National University”), **Ignacy Jozwiak** – Ph.D., researcher at the Center for Migration Studies, University of Warsaw, Warsaw (Poland), **Miroslav Škoda** – Ph.D, Associate Professor at the Faculty of Management, Comenius University in Bratislava (Slovak Republic), **Peter Jakubek** – Ph.D., Quaestor of DTI University (Slovak Republic).

*Recommended for publication
by the Academic Council of Uzhhorod National University
(protocol № 7 of 30.04.2026)*

Electronic version: <https://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua>

ЗМІСТ

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНИ.....	7
Тетяна Ілюк, Катерина Гетманенко. Імідж України в медіапросторі Іспанії (2022–2025 рр.): напрями представлення, іміджеві характеристики та проблеми позиціонування	7
Ігор Тодоров, Наталія Тодорова. Еволюція політики заходу щодо російської війни проти України (2014–2025)	20
Павло Гай-Нижник. Геополітичне становище Кореї (Північної та Південної) з огляду на стратегію національної безпеки США (2017–2026)	39
Євгеній Бевзюк. Багатовекторна зовнішня політика держав Центральної Азії та Південного Кавказу: кейс Азербайджану та його значення для України	61
Іван Артёмов, Світлана Зуб. Проблеми реалізації міграційно-демографічної політики України: актуальні аспекти.....	82
Василь Яблонський, Вадим Караваєв. Українсько-російські відносини у 1917–1922 роках: методологічні підходи у новому російському підручнику (<i>публікується англійською мовою</i>).....	97
Іван Циганок. Багатовекторна зовнішня політика Казахстану як стратегія балансування середньої держави: досвід для України	115
Ілля Миронов. Стратегічна допомога в умовах війни як багатовимірний інструмент міжнародної підтримки	136
Кристина Ловас, Вікторія Рекіта. Проблеми адаптації ветеранів війни до післявоєнного життя в контексті геополітичної стабільності України..	145
ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ.....	155
Аліна Мирошниченко, Станіслав Білько. Забезпечення економічної безпеки молоді як основа національної стійкості в умовах воєнного стану	155
Євгеній Бевзюк, Марта Шелемба. Політика Європейського Союзу в Центральній Азії: еволюція стратегій у контексті гео економічної конкуренції та її значення для України.....	165
ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ І АДМІНІСТРУВАННЯ.....	183
Дмитро Вітер, Ольга Руденко. Дискретна лінійність темпорального порядку в концепції адаптивного управління забезпеченням національної безпеки.....	183
Олександра Маслій, Анна Черв'як, Аліна Кудінова. Аналіз рівня цифрової трансформації регіонів України	197
Ірина Левченко. Роль регіонального брендингу у формуванні позитивного геополітичного іміджу України в ЄС.....	207

CONTENT

GEOPOLITICAL PRIORITIES OF UKRAINE	7
Tetiana Iliuk, Kateryna Hetmanenko. The image of Ukraine in the Spanish Media (2022–2025): representation trends, image characteristics and positioning challenges.....	7
Ihor Todorov, Natalia Todorova. Evolution of western policy on the russian war against Ukraine (2014-2025)	20
Pavlo Hai-Nyzhnyk. The geopolitical position of Korea (North and South) in the context of the US national security strategy (2017–2026).....	39
Yevhen Bevzyuk. Multi-vector foreign policy of the states of Central Asia and the South Caucasus: the case of Azerbaijan and its significance for Ukraine.....	61
Ivan Artyomov, Svitlana Zub. Problems of implementing the migration and demographic policy of Ukraine: current aspects	82
Vasyl Yablonskyi, Vadym Karavaiev. Ukrainian-russian relations in 1917-1922: methodological approaches in a new russian textbook (<i>published in English</i>)	97
Ivan Tsyhanok. Kazakhstan’s multi-vector foreign policy as a middle-power balancing strategy: experience for Ukraine	115
Ilya Mironov. Strategic assistance in wartime as a multidimensional instrument of international support	136
Krystyna Lovas, Viktoria Rekita. The challenges facing war veterans in adapting to postwar life in the context of Ukraine’s geopolitical stability	145
EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE AND THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE	155
Alina Myroshnychenko, Stanislav Bilko. Ensuring the economic security of young people as the foundation of national resilience under martial law	155
Yevhen Bevzyuk, Marta Shelemba. European Union policy in Central Asia: the evolution of strategies in the context of geo-economic competition and its significance for Ukraine	165
PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION	183
Dmitry Viter, Olha Rudenko. Discrete linearity of temporal order in the concept of adaptive management of national security	183
Oleksandra Masliy, Anna Chervyak, Alina Kudinova. Analysis of the level of digital transformation in Ukraine’s regions	197
Iryna Levchenko. The role of regional branding in shaping a positive geopolitical image of Ukraine within the EU	207

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНИ

УДК 327(477:460):659:070

DOI: 10.24144/2078-1431.2026.1(36).7–19

Тетяна Ілюк,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
факультету права та міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Катерина Гетманенко,
бакалавр зі спеціальності
291 “Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії”

ІМІДЖ УКРАЇНИ В МЕДІАПРОСТОРИ ІСПАНІЇ (2022–2025 РР.): НАПРЯМИ ПРЕДСТАВЛЕННЯ, ІМІДЖЕВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ПРОБЛЕМИ ПОЗИЦІОНУВАННЯ

В статті аналізуються особливості іміджевого представлення України в медіапросторі Королівства Іспанія під час повномасштабної фази війни РФ проти нашої держави (лютий 2022 — початок 2026). Досліджуються бренд-характеристики України, якими її наділяють іспанські ЗМІ, та динаміка представлення. Простежуються особливості позиціонування та ключові нарративи, проаналізовано чинники, що вплинули на формування іміджевого позиціонування та з'ясовано проблеми репрезентації України в іспаномовному медіасегменті.

Ключові слова: *України, Іспанія, імідж, медіа, бренд-характеристики, нарративи, моніторинг, контент-аналіз, позиціонування.*

The article analyzes the features of Ukraine's image representation in the media space of the Kingdom of Spain during the full-scale phase of Russia's war against Ukraine (February 2022 — early 2026). It examines the brand characteristics attributed to Ukraine by Spanish media and the dynamics of its representation. The study traces the specifics of positioning and the key narratives, analyzes the factors that influenced the formation of Ukraine's image positioning, and identifies the problems of Ukraine's representation in the Spanish-language media segment.

Keywords: *Ukraine, Spain, image, media, brand characteristics, narratives, monitoring, content analysis, positioning.*

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення РФ на територію України стало відправною точкою, яка привернула увагу світу до нашої держави та подій, пов'язаних з нею. Розуміння значення іміджевої репрезентації, від рівня якої тепер напряму залежить підтримка нашої

держави, досягнення її зовнішньополітичних цілей та, говорячи екзистенційними категоріями, навіть її виживання і подальша доля, спонукали Україну до стрімкого розвитку стратегічних комунікацій і активізації іміджевої роботи у міжнародному середовищі. Важливим напрямом діяльності став аналіз наративів і бренд-характеристик у провідних медіа іноземних держав, що дозволяє не лише відстежувати, але й розуміти та, відповідно, коригувати наявне іміджеве позиціонування, виявляти проблеми і працювати над донесенням ключових українських наративів.

Королівство Іспанія є однією з важливих держав-партнерів України, яка на сьогодні демонструє не лише сталі тенденції політичної підтримки нашої країни на різних рівнях, але і справжню підтримку українських біженців, потужні пакети гуманітарної, військової допомоги, подекуди найбільші з тих, які держава будь-кому надавала у власній історії. Окрім того, характерною особливістю Іспанії є зміна ставлення до РФ, яке було традиційно дружнім, після початку російської агресії в Криму і на Донбасі, коли Іспанія стала на бік України і надавала фінансову й матеріальну підтримку. Важливим етапом двосторонніх відносин стала і підтримка Україною Іспанії під час «каталонської кризи» 2017 року [1, с.4-5]. Покращенню взаєморозуміння сприяли і вжиті країною після неї заходи і санкції щодо російської пропаганди, яка досить потужно розвивалась у регіоні. Відповідно, робота з підвищення медіаграмотності місцевого населення дала наочні результати і однозначне розуміння подій. Як свідчать дані дослідження «Барометр іміджу Іспанії», проведеного Королівським інститутом Елькано у грудні 2024 року, підтримка іспанською громадськістю надання військової допомоги Україні не лише широко поширена, але й вища, ніж серед інших країнах регіону (лише 21% іспанців вважають, що Європа повинна негайно припинити надсилання військової допомоги Україні, тоді як в Італії такої думки дотримується 38%, у Франції — 33%, у Німеччині — 32%) [2].

Загалом, розуміння медіаландшафту Іспанії і впливу інтернет-видань на формування суспільної думки робить проблему дослідження іспанського медіапростору одним із актуальних практичних та наукових завдань сьогодні. Тим паче, враховуючи вплив іспанських ЗМІ на формування також суспільної думки у іспаномовних країнах Латинської Америки і Карибського басейну, налагодження відносин з якими на сьогодні є одним із важливих і пріоритетних напрямів зовнішньої політики нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом, маємо зазначити, що після початку війни Росії проти нашої країни питання її міжнародного іміджу набуло наукового осмислення. До різнопланових аспектів його аналізу в своїх роботах зверталися, зокрема, Г. Піскорська, Н. Яковенко, Є. Магда, Т. Водотика, В. Терещук, Т. Ілюк та інші. Отримало прикладний розвиток і наукове осмислення і питання моніторингу і дослідження репрезентації України в медіапросторах іноземних держав. На постійній основі моніторинг іноЗМІ проводять такі громадські організації як Brand Ukraine [3], Promote Ukraine [4] та інші. Проблеми аналізу іміджевого представлення України у медіапросторах іноземних держав зверталися

О. Бойко, Г. Коталейчук, В. Чекалюк, С. Козиряцька, К. Гетманенко та інші. Однак, тематика іспанського медіапростору досліджувалася епізодично у роботах А. Корбут, в контексті кримського питання, у публікаціях К. Гетманенко та Т. Люк [5], аналіз тенденцій представлення також міститься в аналітичному дослідженні Центру міжнародної безпеки [1].

Мета статті — проаналізувати основні напрями представлення України в медіапросторі Іспанії після початку повномасштабного вторгнення, проаналізувати динаміку репрезентації та чинники впливу, дослідити ключові бренд-характеристики та наративи і виявити як слабкі місця іміджевого позиціонування нашої держави, так і перспективні напрями, що найбільш цікаві для іспанської/іспаномовної аудиторії з точки зору формування підтримки і сприятливого ставлення.

В основу дослідження покладено моніторинг публікацій найбільш рейтингових газет Іспанії — «El Pais» та «ABC», який доповнено уточнюючими матеріалами видань «El Mundo», «Rebellion», «20Minutos». Моніторинг здійснено методом ручного кодування шляхом виявлення матеріалів, що містять згадки про Україну (#Ucrania, #ucraniano, #ucraniana). Для визначення наративів та бренд-атрибутів використовувалися методи кількісного та якісного контент-аналізу, компаративний аналіз, метод ретроспективного аналізу та історичний метод. Застосування проблемно-хронологічного підходу простежити еволюцію позиціонування в контексті історичних подій. Для верифікації основних інформаційних приводів також також застосовувалася методика вебінструменту GoogleTrends.

Виклад основного матеріалу. З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну увага світових ЗМІ фокусується навколо нашої держави. У 2022 році кількість публікацій в іспанських виданнях зростає майже в 20 разів у порівнянні до попереднього року, і лише в газеті “ABC” становить 11 694 матеріали [6]. Змінюються також якісні наративи публікацій і до літа 2022 року Україна перебуває в епіцентрі медійного висвітлення. Та вже з середини 2022 року увага до нашої країни слабне. У подальшому події в Україні залишаються актуальною темою на шпальтах іспанських видань, та тенденції до падіння охоплення лише посилюються. Так, станом на 2023 рік кількість публікацій зі згадкою “Україна” в виданні “ABC” містить 5 847 матеріалів, у 2024 році — 4030 публікації, а у 2025 році — 4956 згадок [6]. Причинами такої динаміки являється як природна інформаційна втома від подій, що посилюється розумінням затяжного характеру збройного конфлікту, так і інформаційна конкуренція на тлі інших гарячих конфліктів, насамперед, з 2024 року — *на тлі збройного конфлікту між Ізраїлем та Палестиною* (згадки “Україна” + “Газа” в газеті “ABC” — 724, “Україна”+“Ізраїль” — 845, “Україна” + “Палестина” — 450 згадок) [6].

Аналізуючи напрями іміджевого представлення України в іспанських медіа, маємо констатувати, що переважна більшість матеріалів пов’язана з **подіями війни**. Дещо змінюється фокус медійної уваги основних моментів, а також саме усвідомлення іміджевих характеристик і сприйняття як характеру війни, так і її значення.

У перший період після повномасштабного вторгнення матеріали мали переважно оглядовий характер і значною мірою було зосереджені на описі подій, а також на спробах розібратися в причинах конфлікту. Основними темами медіависвітлення у 2022 році були: “Крим”, “Донецьк”, “Луганськ”, “Маріуполь” та звільнення Херсону, а також з величезною емпатією описують руйнування агресором українських міст. В подальшому увагу було прикуто до таких пікових моментів як контрнаступ у 2023 році (особливо в контексті невинуватених надмірних очікувань) і операція в Курській області 2024 року, яку видання називали найважливішою операцією українських військ на території Росії з початку вторгнення.

З самого початку простежується розуміння медіа **геостратегічного значення війни для Європи** та роль України у захисті континенту. Україну називають “мучениця за нашу демократію” [7], а підтримку пояснюють спільністю ціннісних установок: “Ми з українцями, тому що вони мають демократично обраний уряд, і вони колективно та індивідуально вирішили, що за їхню демократію варто боротися. А це означає, що ваша Україна — це і наша, частина демократичного інтернаціоналу” [8]. Цікаво, що навіть такі традиційно проблемні бренд-атрибути як *корупція*, у 2022-2023 роках переважно згадуються у контексті боротьби українського народу і влади з нею, не надаючи негативних конотацій іміджу нашої держави.

Героїзація на початку спостерігається не тільки в контексті мужнього опору українців російським військам, але й при оцінці **стану розвитку України**. Зокрема, аналізуючи позицію канцлера Німеччини, “El País” вказує, що “Шольц досі уявляє розвинену, стійку Україну — лідера у виробництві зеленої енергії, гаранта продовольчої безпеки та потужний європейський технологічний центр. А сьогодні Україна — країна в руїнах” [9].

Переоцінка **потенціалу України**, як одного з основних аграрних виробників у світі чітко простежується у публікаціях станом на 2023 рік. Більше того, чим далі тим більше присутня пряма кореляція впливу війни на ціни у власне Іспанії: “Через рік після вторгнення російських військ в Україну ми, іспанці, платимо більше практично за все” [10]. Поступово проявляється усвідомлення **затяжного характеру війни** без ознак вирішення у середньостроковій перспективі, особливо після невдалого *контрнаступу*. Спостерігається пряма конотація рівня підтримки із воєнними успіхами: “Розхвалений великий наступ із повернення захоплених територій на півдні та сході заплутаний і з дуже обмеженим регресом. Горизонт війни невизначений, прихід зими завадить великим наступом у ситуації, яка загрожує погіршенням підтримки України” [11]. При цьому присутнє чітке розуміння залежності України від **західної допомоги** та вразливість ситуації в **залежності від внутрішньополітичних чинників** у тому ж США.

З 2024 року в матеріалах ЗМІ дедалі частіше говориться про **втому від війни** як в самій Україні, так і у західних партнерів, починають переважати песимістичні настрої, Україна характеризується “змученою”, а українське суспільство “змученим війною”. Ці тенденції в подальшому тільки посилюються, особливо через неспроможність врегулювання війни. У 2025 році медіа дедалі частіше аналізують війну крізь призму спроможностей

реагування самої Європи, зазначаючи що *“Війна Росії проти України випробувала можливості стратегічного реагування Європи. Повоєнний період випробує її геополітичну компетентність у встановленні миру”* [12].

Приділяється увага медіа і розвитку **політичних контактів між двома країнами** як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівні. І якщо аналізуючи стан справ на **двосторонньому рівні** наголошується на гарантіях військової підтримки Києва від іспанської сторони у середньостроковій перспективі, зокрема в контексті підписання двосторонньої безпекової угоди у 2024 році (навіть попри певні побоювання через зростання кількості проросійських партій, які можуть вплинути на обсяг допомоги Україні і їх потенційні перспективи на виборах до Європарламенту), то ситуація з потенційним врегулюванням виглядає значно менш оптимістичною. Зокрема, констатується відсутність прогресу таких ініціатив як Саміт миру через брак одностайної підтримки лідерів країн-учасників, а також недовіру до ініціативи з боку країн т.зв. “Глобального Півдня”.

При цьому, присутнє чітке усвідомлення, що Україна *“зробила російську військову машину набагато менш небезпечною для Заходу та Києва”* [13]. В публікаціях підкреслюється незламність українців і те, що навіть в умовах постійних російських атак — моральний дух на цивільному фронті високий. Простежується і героїзація українського суспільства і волонтерського руху.

Крізь призму героїчного спротиву суспільства розглядається і постать Президента В. Зеленського, який на шпальтах іспанських видань *“уособлює собою єдність приголомшеного суспільства, яке й уявити собі не могло, що може стати жертвою типового для минулого століття збройного конфлікту”* [14]. Але при цьому спостерігаємо все більше критичних оцінок дій президента, які часто називають *не конкретними та розрізненими*.

А з 2025 року тема корупції в Україні знову повертається в матеріали іспанських медіа. При чому фокус уваги зосереджено як на ситуації навколо спроби Президентом скорочення повноважень антикорупційних органів, так і на висвітленні конкретних випадків викриття хабарництва, особливо яке пов'язане із незаконними оборотками в оборонному секторі. Зрозуміло, що позитивних конотацій іміджу держави такі публікації не додають.

Натомість, у 2025 році зміщується фокус публікацій. Війна здебільшого згадується у контексті **перемовин** та надання вагової **матеріальної допомоги** Іспанією, а також важливості **захисту енергетичної сфери** України. Саме крізь призму захисту енергетики газета El País підкреслює необхідність *«термінової та прискореної»* закупівлі американської зброї, насамперед зенітних ракет для захисту енергетичної інфраструктури від російських бомбардувань, через НАТО [15].

Помітною стає і переоцінка подій в контексті зміни **позиції США** за Президента Дональда Трампа. І хоча медіаторство Трампа у переговорах визначають нейтрально (навіть попри наявні в іспанському суспільстві негативні установки, викликані заявами Трампа щодо недостатнього внеску Іспанії у бюджет НАТО), медіа чітко простежують кореляцію ускладнення

позицій Києва із недостатньою підтримкою ключового союзника — США. Більше того, відбувається навіть переоцінка причин військових невдач через ненадійність цього союзника. Зокрема, говориться про певну провину США у згортанні Курської операції, коли *тимчасове призупинення допомоги США прискорило відступ українських військ з російської території, яку вони контролювали з 2024 року*.

Натомість, в публікаціях **2025 року спостерігаємо якісно нові характеристики потенціалу власне України**, які тепер насамперед пов'язуються з оборонним сектором та технологіями. Україна характеризується як сильна в передових оборонних технологіях держава. Зазначається що *“три з половиною роки війни проти Росії перетворили країну на фабрику зброї, яка змінює поле бою”* [16]. Увага приділяється успіхам України у виробництві та застосуванні дронів, які тепер вже активно використовуються нами в атаках на російський енергетичний сектор, оборонну промисловість та військові цілі. Також присутні публікації про те, що за час війни наша держава стала полігоном для випробування іноземних військових технологій.

Характерно, що одним із важливих напрямів формування позитивного іміджу України в іспанському медіапросторі, стала **українська армія**. Героїзацію українських військових ми спостерігаємо з 2022 року, коли в публікаціях підкреслювалася звитяга українських воїнів, їх самовідданість, героїчність, важкий і небезпечний характер роботи; публікувалися матеріали про вдячність і любов населення звільнених територій до військових і їх радушні вітання. Особливо пласт таких публікацій спостерігаємо в контексті звільнення Херсону. Позитивних характеристик додають і публікації, присвячені навчанням наших військових на території Іспанії, в яких зазначається: *“Вони (українські військові) дуже вмотивовані та прагнуть повернутися, щоб зробити свій внесок у захист своєї країни”* [17]. Присутні й згадки про недостатній рівень володіння ними англійською мовою, а також про здатність швидко опановувати іспанську військову лексику. Позитивного сприйняття **образу українських захисників** додають і романтизовані історії з життя наших воїнів, зокрема, в контексті історій кохання на фронті чи святкування Дня святого Валентина.

А ось суперечливих характеристик Україна набуває через **проблеми мобілізації** і ухилення від неї чоловіків призовного віку. Так, з літа 2023 року тональність таких публікацій різниться: якщо “ABC” називає їх *“українцями, які покинули країну після отримання фальшивого документу про недієдатність”* [18], то лівоцентрична “El Pais” акцентує на проблемах ментального здоров'я і через серію інтерв'ю молодих українців демонструє засудження мобілізації та толерує відмову йти на війну. Вже ближче до 2024 року, коли все більше бачимо матеріалів про виснаження українських військових, термін *“мобілізація”* швидко починає змінюватись на *“вербування”*. Наявними є публікації із прямим засудженням дій ТЦК, але й помітною стає зміна ставлення до **чоловіків-втікачів** та чоловіків, що виїхали: від нейтральної та позитивної у 2023 році — до осуду та появи характеристики *“ухилянти”* у 2024 році. Цікаво, що саме в контексті мобілізації знову з'являється наратив **корупції**. Але при цьому медіа уваж-

но стежать і за заходами, які вживає уряд для вирішення цієї ключової, як вони підкреслюють, проблеми: *“Багато хто отримував хабарі за видачу фальшивих медичних документів, які полегшували ухилантам виїзд з країни... Незважаючи на всі нововведення та зручності, питання мобілізації залишатиметься гострим питанням в Україні”* [19].

Значно більш позитивним напрямом іміджевої репрезентації нашого народу зображено **“українських біженців”**. Переважно публікуються матеріали щодо тимчасового перебування українців в Іспанії, їх підтримки з боку влади, приватного сектору та громадян. Починаючи з 2022 року більшість матеріалів позитивно висвітлюють українців, підкреслюється високий рівень освіченості населення та технологічний потенціал кампаній: *“Переважають вчителі, інженери та економісти, а також бухгалтери, юристи та лікарі. Україна також є джерелом технологічних талантів. Згідно з рейтингом Міжнародної асоціації професіоналів аутсорсингу, серед 100 найкращих компаній-провайдерів технологічних послуг у світі 18 українських”* [20]. В матеріалах простежується емпатія іспанського суспільства щодо переміщених осіб. Українці описуються як сором'язливі та здібні до вивчення державної мови, що позитивно сприймається іспанським суспільством. Хоча періодично наявні і негативні публікації про переміщених осіб, пов'язані із такими фактами, як вербування українок для роботи в будинках розпусти, або причетність українців до викрадення люкс-автомобілів в Іспанії, що негативно впливає на імідж нашого народу.

З 2025 року спостерігаємо тенденції до підкреслення успішної інтеграції українців (особливо жінок) в іспанське соціосередовище. Підкреслюється високий рівень їх адаптивності і інтеграції в місцеві громади, але при цьому зазначається, що все одно вони змушені продовжувати нове життя, борючись зі страхом і тугою за можливістю повернутися до мирної України.

Окремий пласт публікацій становлять матеріали, присвячені тематиці **української культури**. На жаль, вони не є досить чисельними і здебільшого пов'язані із тими чи іншими подіями в культурному житті Іспанії, які презентують українські митці чи колективи, що тікали від війни. Так, з інтересом висвітлювалося створення першої української галереї на АРКО Максимом і Юлією Волошиними та виступи дитячого хору “Передзвін”. Дієвим є донесення трагедій війни через призму історій талановитих молодих українців. Зокрема, розповідається про групу акторів-початківців, які стали професіоналами, посеред бомб, подібних до тієї, що обірвала життя хлопця однієї з акторок — Валерії Саакян — через кілька днів після відвідування її першої вистави в Києві [21].

З 2024 року помітними стають і публікації, пов'язані із **збереженням культурної спадщини України** та їх популяризації в Іспанії, через які актуалізуються російські загрози та злочини. Зокрема, відзначається праця музейників щодо збереження культурного спадку шляхом вивезення музейних фондів у більш безпечне іспанське середовище, як це зробила директорка Національного художнього музею України Юлії Литвінець, яка перевезла до Мадриду частину фондів музею та організувала виставку

в музеї Тіссена. Чудовим актом опору газета “La Vanguardia” називає Київський книжковий ярмарок, а через публікації про письменниць Софі Оксанен та Вікторію Амеліну до іспанського суспільства доноситься тема сексуальних злочинів росіян на українських територіях.

Окремий схвальний інтерес викликало **перенесенням святкування Різдва** в Україні, яке було розцінено і в контексті геополітичного вибору нашої держави, зазначаючи, що воно відбулося вперше в історії та всупереч Кремлю і є досить показовим з точки зору нашої євроінтеграції: *“Для Церкви — це знак зближення з Європою і загалом із Заходом у час, коли країна прагне вступити до Європейського Союзу”* [22].

Згадки України присутні і в матеріалах про пісенний конкурс **Євробачення**, який є досить популярним в Іспанії. Зазначається актуальність теми глобальних конфліктів, якою пронизано конкурс, і висвітлюється історія Христини Старикової з гурту Ziferblat, яка показала зруйнований Росією будинок.

Не менш важлива культурна співпраця представлена і в контексті **міждержавного культурного співробітництва**. Присутні публікації про дії, які Іспанія вживає для підтримки українського культурного сектору з моменту вторгнення. Зокрема, про створення культурного центру «Лев», який було засновано через Цільовий фонд співробітництва Іспанія-ЮНЕСКО і за допомогою якого Іспанія прагне зробити свій внесок у культурне відновлення та дослідження провідних культурних політик. Окрім того, демонструється підтримка Іспанією конкретних секторів, таких як українське кіно, шляхом внесення 300 000 євро до Європейського фонду солідарності з українським кінематографом у 2024 році, і ще анонсованої підтримки у 200 000 євро у 2025 році. Та й загалом, чітко ретранслюється позиція міністра культури Королівства Іспанія Ернеста Уртасуна, заявлена під час конференції міністрів культури «Співпраця заради стійкості», про *“безумовну підтримку Іспанією українського народу перед обличчям незаконного вторгнення Росії, а також свою готовність супроводжувати у відбудові та побудові міцного миру, де культура та повага до культурного суверенітету країн повинні відігравати важливу роль”* [23].

Характерною є і протидія **російській пропаганді**, прояви якої найбільш помітними є якраз в публікаціях на теми культури. Так, ретрансляція російських наративів простежується, зокрема, через впровадження меседжів про український націоналізм і мовні проблеми, які подаються через формат інтерв'ю українських митців російського походження. Присутні також публікації з формування образу “хороших росіян”, де їх представляють “мучениками” режиму, відкидаючи їх відповідальність за дії Росії: *“війна в Україні позбавила деяких старих привидів минулого. Царі, Ленін, Сталін і Путін — це одне і те ж. Росія залишається не людиною, а її громадяни — мучениками свободи”* [24]. Такі публікації не носять масовий характер, але вони зустрічаються в іспанських медіа і формують певні уявлення в іспаномовній аудиторії. На противагу їм, ці наративи і пояснення сутності російської пропаганди досить ефективно працюють через аналіз творчості українських митців, як то Юрій Андрухович, якого медіа охрестили

одним із найцікавіших авторів в українській творчій площині і, що важливо, висвітлювали не лише його творчість, але й ретранслювали пояснення ним сутності російської культурної пропаганди.

Значно менш політизованим, але більш об'єднуючим чинником, що сприяє взаєморозумінню і близькості двох суспільств є **футбол**. Іспанці, які самі є потужними футбольними гравцями і надзвичайно шанують цей вид спорту, визнають високий рівень футбольної майстерності українських команд і його потужний розвиток навіть в умовах війни. Наявні численні публікації, де Україну оцінюють крізь призму українських гравців, тренерів та матчів, насамперед тих, що пов'язують обидві країни, як, наприклад, гравець "Реал Мадриду" українець Андрій Лунін (230 матеріалів "ABC") [6]. Образ української збірної теж наявний у матеріалах газет при висвітленні її матчів Євро-2024, і навіть програші команди іспанські медіа з емпатією списують на те, що команда має надлишкову відповідальність, усвідомлюючи, що вона представляє країну, яка перебуває у стані війни. Але що цікаво, що в останніх публікаціях про футбол 2025 року ми спостерігаємо вже відхід від фактору війни і констатацію того факту, що українська збірна є сильним суперником і фаворитом за вихід у чвертьфінал.

Висновок. Таким чином, аналіз публікацій провідних іспанських видань за 2022–2025 рр. демонструє чіткі тенденції до зміни іміджу України після повномасштабного вторгнення. Логічно, що ключовою тематикою публікацій являється війна і пов'язані з нею події. Однак, матеріали не обмежуються виключно новинним характером, а змушують іспанське суспільство переоцінити геополітичну роль України для Європи і сценарії розвитку конфлікту для всього континенту, зростає розуміння значення України для безпеки Європи. Відбувається також переоцінка стану розвитку самої держави і її економічного потенціалу. Якщо на початку 2022 року базовими характеристиками були «країна в руїнах», «мучениця за свободу», «аграрна країна» — то на кінець 2025 року Україна визнається як «високотехнологічна країна з сильним оборонно-промисловим комплексом», та «фабрика зброї, яка змінює поле бою», хоча при цьому образ «змученої війною країни» з часом тільки посилюється. Чим далі тим більшою мірою відчувається втома від війни, відсутність бачення шляхів її завершення і вразливість самої Європи. Помітним стає переміщенням фокусу уваги на чинник підтримки України Іспанією і пов'язаних з нею напрямів і ініціатив, як то енергетика, безпека та підтримка культур. Помітним стає і бачення конфлікту крізь призму власне іспанських проблем, що стали наслідком тривалої війни в центрі Європи. Відбувається суттєва переоцінка ролі США як ключового союзника, особливо за президентства Дональда Трампа, і демонструється вразливість України від внутрішньополітичної конфігурації у США.

З самого початку повномасштабного вторгнення спостерігаються тенденції до героїзації і навіть міфологізації образу України та її народу. Позитивних конотацій іміджу України додають: образ українських військових, який доноситься не лише через їх боротьбу, але і крізь призму особистих історій і олюднення контенту; образ українців, що тимчасово виїхали

на територію Іспанії, тікаючи від війни, які репрезентуються з емпатією і з підкресленням їх високої адаптивності і працелюбності; незламність і страждання українського народу, волонтерство і консолідація нашого суспільства; технологічний розвиток і цінність як аграрного виробника; футбол і культура.

Негативу ж додають чинники корупції, мобілізації та випадків проституції і крадіжок, здійснені українськими біженцями. Простежуються також прояви інформаційних кампаній російської пропаганди, яка особливо активно працює через культурну тематику, намагаючись впровадити наративи про мовні проблеми в Україні, націоналізм та сформувані образ “росіян-мучеників свободи”.

Характерно, що в контексті війни увага іспанського суспільства повертається і до української культури і її різноманіття. Здебільшого, культурний пласт пов’язується з інформаційними приводами, якими слугує діяльність митців, що оселилися в Іспанії, тікаючи від війни, і працюють в напрямку репрезентації як власної творчості, так і національних культурних надбань. Характерно, що з часом публікації містять більш змістовний характер, доносячи через культурні події і продукти такі проблеми як злочини росіян, знищення культурної спадщини, культурний опір українців російській культурній експансії.

Загалом, аналізуючи проблеми позиціонування, маємо відзначити їх залежність від чинника війни і відсутність чітких меседжів, які б донесли до іспаномовної аудиторії видань культурну самобутність українців, наявні історії успіху, які могли б посилити імідж нашої держави. Чудове вікно можливостей надає адаптований культурний контент, спортивні досягнення, технологічні і інноваційні здобутки. Необхідне посилення стратегічних комунікацій і більш комплексного підходу до формування образу України, який би не базувався на ситуативному чиннику війни, а репрезентував країну, виходячи з наявного її потенціалу і національних інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Диченко Д. Ключові особливості двосторонніх відносин з Україною, взаємного сприйняття та культурної сфери Королівства Іспанія. URL: https://analytics.intsecurity.org/wp-content/uploads/2022/12/Ukr_CIS_11_Spain.pdf
2. Negrete B. España frente a Ucrania: solo el 21 % cree que se debe dejar de armar a los ucranianos. El Confidencial. 2025. URL: https://www.elconfidencial.com/espana/2025-02-14/espana-opinion-guerra-ucrania-enviar-armas-ucranianos_4064411/
3. Brand Ukraine. URL: <https://brandukraine.org.ua/uk/analytics/>
4. Promote Ukraine. URL: <https://www.promoteukraine.org/uk/zhurnal/>
5. Люк Т., Гетманенко К. Трансформація іміджу України у масмедійному просторі Королівства Іспанія в період «гібридної» фази російсько-української війни (2014 — лютий 2022 рр.). Геополітика України: історія і сучасність. 2024. № 2 (33). С. 158–174.
6. Archivo ABC. URL: <https://www.abc.es/archivo/>
7. ABC Cultural (Madrid). 2023. С. 12. URL: <https://www.abc.es/archivo/periodicos/cultural-madrid-20230429-12.html>

8. ABC Córdoba. 2023. C. 3. URL: <https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-cordoba-20230730-3.html>
9. Valero C. Un “Plan Marshall” para reconstruir Ucrania. El Mundo. 2022. URL: <https://www.elmundo.es/internacional/2022/10/25/6357df61e4d4d8525a8b459f.html>
10. ABC Córdoba. 2023. C. 20. URL: <https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-cordoba-20230206-20.html>
11. ABC Sevilla. 2023. C. 38. URL: <https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-sevilla-20230920-38.html>
12. Fernández L. En torno a Europa y la guerra de Ucrania. Política Exterior. 2025. URL: <https://www.politicaexterior.com/articulo/en-torno-a-europa-y-la-guerra-de-ucrania/>
13. ABC Madrid. 2024. C. 27. URL: <https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-madrid-20240224-27.html>
14. ABC Sevilla. 2024. C. 46. URL: <https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-sevilla-20240225-46.html>
15. González M. España financiará con 100 millones de euros la compra de armamento estadounidense para Ucrania. El País. 2025. URL: <https://elpais.com/espana/2025-11-18/espana-financiara-con-100-millones-de-euros-la-compra-de-armamento-estadounidense-para-ucrania.html>
16. Robots militares por 20.000 dólares que sustituyen a los soldados: así redefine Ucrania la tecnología de guerra. Cinco Días. 2025. URL: <https://cincodias.elpais.com/companias/2025-07-01/robots-militares-por-20000-dolares-que-sustituyen-a-los-soldados-asi-redefine-ucrania-la-tecnologia-de-guerra.html>
17. ABC Córdoba. 2023. C. 30. URL: <https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-cordoba-20230314-30.html>
18. ABC Córdoba. 2023. C. 31. URL: <https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-cordoba-20230906-31.html>
19. ABC Madrid. 2024. C. 22. URL: <https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-madrid-20240608-22.html>
20. Carrizosa S. El talento ucranio empieza a llegar a las empresas españolas: “Fueron cariñosos en la entrevista, pero no hablar el idioma me frustra”. El País. 2022. URL: <https://elpais.com/economia/negocios/2022-05-20/el-talento-ucranio-empieza-a-llegar-a-las-empresas-espanolas-fueron-carinosos-en-la-entrevista-pero-no-hablar-el-idioma-me-frustra.html>
21. De Vega L. Teatro de ida y vuelta: jóvenes ucranios estrenan en España una adaptación bélica de “La vida es sueño”. El País. 2025. URL: <https://elpais.com/cultura/2025-10-20/teatro-de-ida-y-vuelta-jovenes-ucranios-estrenan-en-espana-una-adaptacion-belica-de-la-vida-es-sueno.html>
22. El 25 de diciembre se consolida como fecha de la Navidad en Ucrania. Vida Nueva. 2023. URL: <https://www.vidanuevadigital.com/2023/12/27/el-25-de-diciembre-se-consolida-como-fecha-de-la-navidad-en-ucrania/>
23. La Moncloa. Reconstrucción cultural de Ucrania. 2025. URL: <https://www.lamoncloa.gob.es/serviciosdeprensa/notasprensa/cultura/Paginas/2025/010225-urtasun-reconstruccion-cultural-ucrania.aspx>
24. ABC Cultural (Madrid). 2024. № 27. C. 14. URL: <https://www.abc.es/archivo/periodicos/cultural-madrid-20240427-14.html>

REFERENCES

1. Dychenko, D. (2022). *Kliuchovi osoblyvosti dvostronnykh vidnosyn z Ukrainoiu, vzaiemnoho spryniatia ta kulturnoi sfery Korolivstva Ispaniia* (Key features of bilateral relations with Ukraine, mutual perception and the cultural sphere of the Kingdom of Spain). Retrieved from https://analytics.intsecurity.org/wp-content/uploads/2022/12/Ukr_CIS_11_Spain.pdf [in Ukrainian].
2. Negrete, B. (2025) *España frente a Ucrania: solo el 21 % cree que se debe dejar de armar a los ucranianos*. El Confidencial. Retrieved from https://www.elconfidencial.com/espana/2025-02-14/espana-opinion-guerra-ucrania-enviar-armas-ucranianos_4064411/ [in Spanish].
3. Brand Ukraine (Analytics section). Retrieved from <https://brandukraine.org.ua/uk/analytics/> [in Ukrainian].
4. Promote Ukraine. Retrieved from <https://www.promoteukraine.org/uk/zhurnal/> [in Ukrainian].
5. Pliuk, T., Hetmanenko, K. (2024) *Transformatsiia imidzhu Ukrainy u masmediinomu prostori Korolivstva Ispaniia v period "hibrydnoi" fazy rosiisko-ukrainskoi viiny (2014 — liutyi 2022 rr.)* (Transformation of Ukraine's image in the media space of the Kingdom of Spain during the "hybrid" phase of the Russian-Ukrainian war, 2014–February 2022). *Heopolytika Ukrainy: istoriia i suchasnist*. No. 2(33), pp. 158–174. [in Ukrainian].
6. Archivo ABC. Retrieved from <https://www.abc.es/archivo/> [in Spanish].
7. ABC Cultural (Madrid). (2023). Retrieved from <https://www.abc.es/archivo/periodicos/cultural-madrid-20230429-12.html> [in Spanish].
8. ABC Córdoba. (2023). Retrieved from <https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-cordoba-20230730-3.html> [in Spanish].
9. Valero, C. (2022). *Un "Plan Marshall" para reconstruir Ucrania*. *El Mundo*. Retrieved from <https://www.elmundo.es/internacional/2022/10/25/6357df61e4d4d8525a8b459f.html> [in Spanish].
10. ABC Córdoba. (2023). Retrieved from <https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-cordoba-20230206-20.html> [in Spanish].
11. ABC Sevilla. (2023). Retrieved from <https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-sevilla-20230920-38.html> [in Spanish].
12. Fernández, L.(2025). *En torno a Europa y la guerra de Ucrania*. *Política Exterior*. Retrieved from <https://www.politicaexterior.com/articulo/en-torno-a-europa-y-la-guerra-de-ucrania/> [in Spanish].
13. ABC Madrid. (2024). Retrieved from <https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-madrid-20240224-27.html> [in Spanish].
14. ABC Sevilla. (2024). Retrieved from <https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-sevilla-20240225-46.html> [in Spanish].
15. González, M. (2025). *España financiará con 100 millones de euros la compra de armamento estadounidense para Ucrania*. *El País*. Retrieved from <https://elpais.com/espana/2025-11-18/espana-financiara-con-100-millones-de-euros-la-compra-de-armamento-estadounidense-para-ucrania.html> [in Spanish].
16. *Robots militares por 20.000 dólares que sustituyen a los soldados: así redefine Ucrania la tecnología de guerra*. (2025). *Cinco Días*. Retrieved from <https://cincodias.elpais.com/companias/2025-07-01/robots-militares-por-20000-dolares-que-sustituyen-a-los-soldados-asi-redefine-ucrania-la-tecnologia-de-guerra.html> [in Spanish].

17. *ABC Córdoba*. (2023). Retrieved from <https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-cordoba-20230314-30.html> [in Spanish].
18. *ABC Córdoba* (2023). Retrieved from <https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-cordoba-20230906-31.html> [in Spanish].
19. *ABC Madrid* (2024). Retrieved from <https://www.abc.es/archivo/periodicos/abc-madrid-20240608-22.html> [in Spanish].
20. Carrizosa, S. (2022). *El talento ucranio empieza a llegar a las empresas españolas*. *El País*. Retrieved from <https://elpais.com/economia/negocios/2022-05-20/el-talento-ucranio-empieza-a-llegar-a-las-empresas-espanolas-fueron-carinosos-en-la-entrevista-pero-no-hablar-el-idioma-me-frustra.html> [in Spanish].
21. De Vega, L. (2025). *Teatro de ida y vuelta: jóvenes ucranios estrenan en España una adaptación bélica de "La vida es sueño"*. *El País*. Retrieved from <https://elpais.com/cultura/2025-10-20/teatro-de-ida-y-vuelta-jovenes-ucranios-estrenan-en-espana-una-adaptacion-belica-de-la-vida-es-sueno.html> [in Spanish].
22. *El 25 de diciembre se consolida como fecha de la Navidad en Ucrania*. *Vida Nueva*. (2023). Retrieved from <https://www.vidanuevadigital.com/2023/12/27/el-25-de-diciembre-se-consolida-como-fecha-de-la-navidad-en-ucrania/> [in Spanish].
23. *Reconstrucción cultural de Ucrania*. (2025). *La Moncloa*. Retrieved from <https://www.lamoncloa.gob.es/serviciosdeprensa/notasprensa/cultura/Paginas/2025/010225-urtasun-reconstruccion-cultural-ucrania.aspx> [in Spanish].
24. *ABC Cultural (Madrid)*. (2024). Retrieved from <https://www.abc.es/archivo/periodicos/cultural-madrid-20240427-14.html> [in Spanish].

УДК 351.86(042.5)

DOI: 10.24144/2078-1431.2026.1(36).20–38

Ігор Тодоров,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Наталія Тодорова,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ ЗАХОДУ ЩОДО РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ (2014–2025)

Статтю присвячено комплексному історико-політичному аналізу еволюції ставлення держав Заходу до російської війни проти України у 2014–2025 роках. Метою дослідження є виявлення закономірностей трансформації політики Заходу крізь призму змін стратегічного сприйняття Росії, рівня трансатлантичної консолідації та типів політики стримування.

Методологічну основу становить поєднання історико-генетичного, порівняльного та системного підходів, а також операціоналізація ключових змінних (стратегічне сприйняття, трансатлантична єдність, тип політики, характер підтримки України). Дослідження базується на аналізі офіційних стратегічних документів, політичного дискурсу та практичних інструментів західної політики.

У результаті встановлено, що еволюція політики Заходу має нелінійний характер і визначається зміною стратегічного сприйняття Росії — від партнера до системного противника. Виокремлено три етапи: обмеженого реагування (2014–2016 рр.), стратегічної інерції (2017–2021 рр.) та системного стримування (2022–2025 рр.). Доведено, що рівень трансатлантичної консолідації безпосередньо впливає на характер і масштаби підтримки України, тоді як її фрагментація призводить до переорієнтації на дипломатичні інструменти. Встановлено, що російсько-українська війна стала ключовим чинником трансформації європейської безпекової архітектури та зміни ролі України як елемента системи стримування.

Наукова новизна полягає у застосуванні інтегрованої аналітичної моделі, що поєднує стратегічне сприйняття, союзницьку консолідацію та тип політики для пояснення еволюції ставлення Заходу у повному хронологічному діапазоні війни. Отримані результати дозволяють поглибити розуміння трансформації міжнародної безпеки в умовах великої війни та мають значення для прогнозування подальшої політики Заходу.

Ключові слова: Російсько-українська війна, Захід, міжнародна безпека, санкції, НАТО, Європейський Союз, трансатлантична єдність, стратегічна автономія Європи, безпекова архітектура.

The article provides a comprehensive historical and political analysis of the evolution of Western states' attitudes toward the Russian war against Ukraine in the period 2014–2025. The study aims to identify the patterns of transformation in Western policy through the prism of changes in the strategic perception of Russia, the level of transatlantic cohesion, and the types of deterrence policy.

The methodological framework combines historical-genetic, comparative, and systems approaches, as well as the operationalization of key variables (strategic perception, transatlantic cohesion, policy type, and support for Ukraine). The research is based on the analysis of strategic documents, political discourse, and practical instruments of Western policy.

The findings demonstrate that the evolution of Western policy is nonlinear and largely driven by the transformation of Russia's strategic perception—from a potential partner to a systemic adversary. Three main stages are identified: limited response (2014–2016), strategic inertia (2017–2021), and systemic deterrence (2022–2025). The study shows that the level of transatlantic cohesion directly affects the scale and nature of support for Ukraine, while its fragmentation leads to a shift toward diplomatic and negotiation-based approaches. It is also argued that the Russian-Ukrainian war has become a key driver of the transformation of the European security architecture and the redefinition of Ukraine's role as an element of deterrence.

The scientific novelty of the study lies in the application of an integrated analytical model that combines strategic perception, alliance cohesion, and policy type to explain the evolution of Western attitudes across the full chronological scope of the war. The results contribute to a deeper understanding of the transformation of international security in the context of large-scale war and offer insights for forecasting future Western policy.

Keywords: *Russian-Ukrainian war, the West, international security, sanctions, NATO, European Union, transatlantic unity, European strategic autonomy, security architecture.*

Актуальність дослідження зумовлена радикальною трансформацією міжнародної безпекової системи, спричиненою російською агресією проти України як проявом ревізійницької політики Російської Федерації, спрямованої на підірив існуючого міжнародного порядку. Починаючи з анексії Криму у 2014 році та розгортання війни на сході України, а особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року, відбулася якісна зміна підходів держав Заходу — від обмежених інструментів дипломатичного тиску до системної політики стримування, що включає масштабну військову, економічну та політичну підтримку України.

Зокрема, якщо у 2014–2016 роках західна допомога Україні обмежувалася переважно дипломатичною підтримкою та санкційними заходами, то після 2022 року вона набула безпрецедентного масштабу: за даними відкритих джерел, сукупний обсяг військової та фінансової допомоги Україні з боку західних держав вимірюється десятками мільярдів доларів щорічно. Це включає постачання високотехнологічних систем озброєння, макрофінансову підтримку та довгострокові програми відновлення, що свідчить про якісну трансформацію політики Заходу.

Упродовж 2014–2025 років євроатлантична спільнота, передусім держави НАТО та Європейський Союз, здійснила перегляд власної стратегії щодо Росії, переходячи від моделі «вибіркового залучення» до моделі довгострокового стримування. Цей процес відображає глибинну трансформацію стратегічного мислення Заходу: від сприйняття Росії як складного, але потенційно інтегрованого партнера — до її трактування як системного противника, що кидає виклик базовим принципам міжнародного права та безпеки.

Особливої актуальності дослідження набуває у зв'язку з тим, що реакція Заходу на російську агресію стала одним із визначальних чинників формування нової архітектури європейської та глобальної безпеки. Посилення санкційного режиму, нарощування військової присутності НАТО на східному фланзі, масштабна підтримка України та активізація дискусій щодо стратегічної автономії Європи свідчать про перехід до нової моделі безпеки, заснованої на принципах колективного стримування, перерозподілу відповідальності та підвищення ролі військово-політичних інструментів.

Водночас аналіз еволюції ставлення Заходу до російської війни проти України є принципово важливим для розуміння логіки ухвалення стратегічних рішень у демократичних державах в умовах великої війни, трансформації трансатлантичної єдності та зміни балансу сил у європейському безпековому просторі. У цьому контексті Україна постає не лише як об'єкт агресії, але й як ключовий елемент нової системи стримування російського ревізіонізму та важливий фактор переформатування геополітичної конфігурації Європи.

Огляд досліджень з теми еволюції ставлення Заходу до російської війни проти України (2014–2025 рр). Проблематика реакції держав Заходу на російську агресію проти України посідає центральне місце в сучасних дослідженнях міжнародних відносин, безпекових студій та політичної науки. У науковому дискурсі сформувалося кілька ключових напрямів аналізу: дослідження політики Заходу щодо Росії після 2014 року; оцінка санкційних механізмів та їх ефективності; аналіз трансформації європейської та трансатлантичної безпеки після 2022 року; а також вивчення інформаційно-дискурсивного виміру війни.

Значний внесок у дослідження політики Заходу щодо Росії зроблено у працях британського дослідника К. Джайлза, який розглядає російсько-українську війну як складову ширшого системного протистояння між Росією та демократичним світом. Автор акцентує на поступовій, але вимушеній еволюції західної політики — від стриманого реагування до більш активної підтримки України, що відображає зміну стратегічного сприйняття Росії [9].

Комплексний аналіз реакції Заходу на війну в Україні представлений у монографії В. Якупека, де досліджується політична, військова та економічна відповідь західних держав, а також роль міжнародних інституцій у формуванні колективної реакції. Автор підкреслює, що війна стала катализатором переосмислення глобальної політики та функціонування без-

пекових альянсів [10]. Ці дослідження заклали основу для розуміння того, як російсько-українська війна вплинула на стратегічне мислення Заходу та на формування нових підходів до безпеки.

У межах окремого дослідницького напрямку значна увага приділяється санкційній політиці Заходу. Зокрема, у роботі А. Пертіві аналізуються чинники формування санкцій Європейського Союзу проти Росії, серед яких виділяються конвергенція нормативних цінностей у межах ЄС; переговори між державами-членами; сприйняття Росії як безпекової загрози; прагнення ЄС зміцнити власну роль як безпекового актора. Дослідження демонструє складність досягнення консенсусу та багатовимірність санкційної політики [15].

Водночас зазначені дослідження здебільшого зосереджуються на окремих інструментах політики (зокрема санкціях) або окремих часових зрізах, що обмежує їхню здатність пояснити довгострокову динаміку трансформації політики Заходу. Зокрема, у них недостатньо враховується взаємозв'язок між змінами стратегічного сприйняття Росії, рівнем трансатлантичної консолідації та практичними інструментами підтримки України, що й зумовлює необхідність комплексного підходу, запропонованого у даному дослідженні.

Проблематика трансформації європейської безпеки внаслідок війни розкрита у праці Д. Шварцер, яка підкреслює, що російське вторгнення стало фактором руйнування попередньої архітектури безпеки та стимулювало безпрецедентне посилення трансатлантичної взаємодії і підтримки України [16].

Важливим напрямом сучасних досліджень є аналіз інформаційного та комунікаційного виміру війни. У роботі М. Махортиха, А. Кулічкіної та К. Майковської досліджується трансформація політичного дискурсу в умовах війни, зокрема зростання ролі цифрових платформ як інструменту мобілізації міжнародної підтримки України [12].

В українській історіографії проблема російсько-української війни та реакції міжнародної спільноти активно розробляється з 2014 року. Українські дослідники акцентують на геополітичних передумовах конфлікту, трансформації системи міжнародної безпеки та ролі Заходу у стримуванні російської агресії.

Зокрема, у праці С. Плохія війна розглядається у довготривалій історичній перспективі як прояв російського ревізіонізму та боротьби за контроль над пострадянським простором. Автор підкреслює історичну обумовленість сучасного конфлікту та його значення для міжнародних відносин [5].

У колективних монографіях українських і зарубіжних дослідників (зокрема під редакцією М. Дорошка, а також у працях М. Лазаровича та П. Мироненка) аналізується феномен гібридної війни, етапи розвитку конфлікту та міжнародна реакція на нього. У цих роботах підкреслюється роль Заходу як ключового зовнішнього чинника стримування Росії [3; 4].

Монографія С. Віднянського та А. Мартинова пропонує комплексний аналіз політики міжнародного співтовариства щодо російсько-української

війни, охоплюючи широкий спектр акторів і регіонів. Автори демонструють еволюцію позицій держав Заходу та міжнародних організацій, акцентуючи на поступовій зміні підходів від обережного реагування до більш активної політики підтримки України [2].

Таким чином, сучасна наукова література репрезентує широкий спектр підходів до аналізу реакції Заходу на російську агресію проти України — від досліджень санкційної політики та діяльності міжнародних інституцій до аналізу трансформації безпеки та інформаційного виміру війни. Водночас більшість робіт має фрагментарний характер, зосереджуючись на окремих аспектах проблеми або окремих часових періодах.

Разом з тим у науковій літературі все ще бракує комплексних історико-політичних досліджень, які системно аналізують еволюцію ставлення Заходу до російської війни проти України у повному хронологічному діапазоні 2014–2025 років із урахуванням змін стратегічного мислення, трансформації безпекових практик та впливу внутрішньополітичних факторів у ключових державах Заходу. Саме ця прогалина зумовлює необхідність даного дослідження та визначає його наукову новизну.

У зв'язку з цим у роботі висувуються такі дослідницькі гіпотези:

Гіпотеза 1. Еволюція політики Заходу щодо російсько-української війни має нелінійний характер і визначається не лише динамікою воєнних подій, але й зміною стратегічного сприйняття Росії — від партнера до системного противника, що зумовлює перехід від політики обмеженого реагування до моделі довгострокового стримування.

Гіпотеза 2. Рівень і характер підтримки України з боку Заходу прямо корелює зі ступенем консолідації трансатлантичної спільноти; відповідно, фрагментація західної єдності (зокрема під впливом внутрішньополітичних змін у США та Європі) призводить до трансформації інструментів підтримки — від військово-стратегічних до переважно дипломатично-переговорних.

Гіпотеза 3. Російсько-українська війна виступає ключовим каталізатором формування нової європейської безпекової архітектури, в якій Україна трансформується з об'єкта геополітичного протистояння у суб'єкт системи стримування, що змінює баланс сил у євроатлантичному просторі.

Перевірка цих гіпотез дозволяє комплексно проаналізувати етапи, фактори та закономірності трансформації політики Заходу щодо російської війни проти України та логічно підводить до формулювання мети дослідження.

Метою дослідження є комплексний історико-політичний аналіз еволюції ставлення держав Заходу до російської війни проти України у 2014–2025 роках крізь призму змін стратегічного сприйняття Росії, рівня трансатлантичної консолідації та трансформації інструментів політики стримування, а також визначення закономірностей впливу цих факторів на характер підтримки України та формування нової архітектури європейської безпеки.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення таких завдань:

- проаналізувати передумови формування політики Заходу щодо російської агресії проти України у 2014 році в контексті початкового стратегічного сприйняття Росії як актора міжнародної системи;
- дослідити особливості політичної, економічної та санкційної реакції Заходу на початковому етапі війни (2014–2021 рр.) як прояв моделі обмеженого реагування та «керованого стримування»;
- визначити ключові фактори трансформації підходів Заходу після повномасштабного вторгнення 2022 року, зокрема зміну стратегічного статусу Росії у західному політико-безпековому дискурсі;
- проаналізувати еволюцію форм і масштабів підтримки України (військової, фінансової, політичної) як функцію рівня трансатлантичної єдності та координації між союзниками;
- дослідити вплив внутрішньополітичних змін у державах Заходу (насамперед у США та країнах ЄС) на трансформацію інструментів підтримки України та перехід від моделі «максимального сприяння» до елементів переговорної стратегії;
- виокремити етапи еволюції політики Заходу щодо російської війни проти України як нелінійного процесу, зумовленого взаємодією військових, політичних і стратегічних факторів;
- оцінити вплив трансформації політики Заходу на формування нової європейської безпекової архітектури, зокрема зміну ролі України як суб'єкта системи стримування російського ревізіонізму.

Вибір хронологічних меж дослідження зумовлений логікою розвитку російсько-української війни та трансформацією реакції міжнародної спільноти на неї. Нижня хронологічна межа, 2014 рік, це час, коли відбулися події, що започаткували сучасний етап російсько-українського конфлікту: анексія Криму Росією та початок збройної агресії Росії на сході України. Ці події спричинили першу хвилю санкцій, дипломатичного тиску та політичної реакції з боку держав Заходу і започаткували новий етап у відносинах між Росією та євроатлантичною спільнотою. Верхня хронологічна межа, 2025 рік, дозволяє охопити найновіший етап розвитку війни, що розпочався після широкомасштабного вторгнення Росії в Україну, коли позиція Заходу зазнала якісної трансформації: від обмеженої підтримки України до масштабної військової, економічної та політичної допомоги, а також до переосмислення стратегічної ролі України у системі європейської безпеки.

Методологічну основу дослідження становить поєднання історико-політичного, системного та порівняльного підходів, що дозволяє комплексно проаналізувати еволюцію ставлення Заходу до російської війни проти України у 2014–2025 роках. Дослідження ґрунтується на принципах історизму, системності та причинно-наслідкового аналізу, що дає змогу розглядати політику Заходу як динамічний і нелінійний процес, зумовлений взаємодією військових, політичних і стратегічних факторів.

У роботі застосовано такі методи дослідження:

- історико-генетичний метод — для реконструкції етапів формування політики Заходу щодо російської агресії;

- порівняльний метод — для зіставлення різних етапів і моделей реагування Заходу;
- контент-аналіз — для дослідження офіційних документів, політичних заяв та стратегічних наративів;
- системний аналіз — для визначення взаємозв'язків між змінами у політиці Заходу та трансформацією міжнародної безпеки.

З метою перевірки висунутих гіпотез у дослідженні використано підхід операціоналізації ключових змінних, що дозволяє перевести теоретичні категорії у вимірювані аналітичні показники.

Змінна *«стратегічне сприйняття Росії Заходом»* відображає трансформацію уявлень про роль Росії у міжнародній системі — від партнера до системного противника. Вона аналізується через характер стратегічних документів, зміну політичного дискурсу, рівень інституційної взаємодії або ізоляції Росії, а також інтенсивність політики стримування.

Змінна *«рівень трансатлантичної консолідації»* визначає ступінь узгодженості дій між ключовими акторами Заходу (США, ЄС, НАТО) та операціоналізується через координацію санкційної політики, масштаби військової допомоги Україні, інституційну активність союзників і наявність політичних розбіжностей між ними.

Змінна *«тип політики Заходу щодо війни»* відображає домінуючу модель реагування на російську агресію та розглядається як типологія, що включає: модель обмеженого реагування (2014–2016), модель інерційного стримування (2017–2021), модель системного стримування (2022–2024) та модель часткової переорієнтації (з 2025 року). Аналіз здійснюється через показники військової допомоги, санкційного тиску, політичних наративів та рівня залученості Заходу у конфлікт.

Змінна *«характер підтримки України»* відображає зміст і інтенсивність допомоги Україні та оцінюється через обсяги і типи військової, фінансової, політичної та гуманітарної підтримки.

Змінна *«трансформація безпекової архітектури»* характеризує системні зміни у європейській безпеці та аналізується через розширення НАТО, зміцнення східного флангу, зростання оборонних витрат, розвиток стратегічної автономії Європейського Союзу та зміну ролі України у системі стримування.

Логіка перевірки гіпотез передбачає встановлення причинно-наслідкових зв'язків між зазначеними змінними. Зокрема, перша гіпотеза перевіряється шляхом співставлення змін стратегічного сприйняття Росії із трансформацією моделей політики Заходу; друга — через аналіз взаємозв'язку між рівнем трансатлантичної консолідації та характером підтримки України; третя — через оцінку впливу війни на структурні зміни європейської безпекової системи та роль України у ній.

Підтвердження гіпотез здійснюється на основі співставлення змін у визначених індикаторах у різні періоди дослідження. Зокрема, гіпотеза вважається підтвердженою у разі наявності стійкої кореляції між змінами стратегічного сприйняття Росії та трансформацією типів політики Заходу (гіпотеза 1), між рівнем трансатлантичної консолідації та інтенсивністю

підтримки України (гіпотеза 2), а також між динамікою війни та структурними змінами у європейській безпеці (гіпотеза 3). Відсутність таких кореляцій або наявність протилежних тенденцій розглядалася б як підстава для їх часткового або повного спростування.

Застосування такої методологічної рамки дозволяє забезпечити комплексний, системний і теоретично обґрунтований аналіз еволюції політики Заходу щодо російської війни проти України.

Концептуальна модель дослідження. Дослідження базується на концептуальній моделі, що пояснює еволюцію політики Заходу щодо російської війни проти України як результат взаємодії трьох ключових факторів: зміни стратегічного сприйняття Росії, рівня трансатлантичної консолідації та динаміки воєнних подій.

У межах запропонованої моделі зміна стратегічного сприйняття Росії (від партнера до системного противника) виступає базовою незалежною змінною, яка визначає трансформацію типу політики Заходу — від обмеженого реагування до системного стримування. Ця трансформація не є лінійною, а залежить від інтенсивності конфлікту та характеру російських дій.

Рівень трансатлантичної консолідації виконує роль проміжної змінної, що модерує вплив стратегічного сприйняття на практичну політику. Високий рівень координації між США, ЄС і НАТО корелює з посиленням військової та фінансової підтримки України, тоді як зниження єдності призводить до переорієнтації на дипломатичні та переговорні інструменти.

У свою чергу, тип політики Заходу (обмежене реагування, інерційне стримування, системне стримування, часткова переорієнтація) визначає характер підтримки України, який виступає залежною змінною. Йдеться про варіацію між символічною, обмеженою підтримкою та масштабною військово-стратегічною допомогою.

Кінцевим результатом взаємодії цих змінних є трансформація європейської безпекової архітектури, що проявляється у зміцненні НАТО, зростанні оборонної автономії Європи та зміні ролі України — від об'єкта геополітичного протистояння до активного елементу системи стримування.

Узагальнено причинно-наслідкові зв'язки в межах моделі можуть бути представлені таким чином:

Стратегічне сприйняття Росії → (модерується трансатлантичною консолідацією) → Тип політики Заходу → Характер підтримки України → Трансформація безпекової архітектури

Запропонована концептуальна модель дозволяє системно пояснити нелінійний характер еволюції політики Заходу та забезпечує аналітичну основу для перевірки висунутих гіпотез.

1. Теоретико-концептуальні засади дослідження

Поняття «Захід» у політико-міжнародному контексті є багатовимірною категорією, що охоплює сукупність держав, інституцій та нормативно-ціннісних орієнтирів, сформованих у межах євроатлантичного цивілізаційного простору. У даному дослідженні це поняття використовується у трьох взаємопов'язаних вимірах: геополітичному, інституційному та нормативно-ціннісному.

У *геополітичному вимірі* «Захід» розглядається як сукупність держав Північної Америки та Європи, які мають спільні безпекові інтереси та історично сформовану систему союзницьких відносин. Ключовими акторами виступають США, держави Європейського Союзу, країни НАТО, а також Велика Британія і Канада. У ширшому значенні до цього простору належать і демократичні партнери, які підтримують євроатлантичний порядок.

В *інституційному вимірі* «Захід» функціонує через систему міжнародних організацій і координаційних механізмів, зокрема НАТО як інструмент колективної оборони, Європейський Союз як політико-економічний центр та G7 як платформа стратегічної координації провідних демократій.

У *нормативно-ціннісному вимірі* «Захід» визначається як спільнота ліберальних демократій, об'єднаних принципами верховенства права, прав людини та дотримання міжнародного права. Порушення цих принципів Росією стало ключовим чинником консолідації західної відповіді.

У цьому контексті реакція Заходу на російську агресію базується на поєднанні кількох стратегічних підходів: політики стримування, економічного примусу (санкцій), підтримки держави-жертви агресії та механізмів колективної безпеки.

2. Етапи еволюції політики Заходу: аналітична рамка

З урахуванням запропонованої концептуальної моделі еволюцію політики Заходу доцільно розглядати як нелінійний процес, що включає три основні етапи:

- 2014–2016 рр.: етап обмеженого реагування і деескалації;
- 2017–2021 рр.: етап стратегічної інерції («керованого стримування»);
- 2022–2025 рр.: етап системного стримування та подальшої трансформації політики.

Кожен із цих етапів відображає зміну стратегічного сприйняття Росії, рівня трансатлантичної консолідації та відповідних інструментів політики Заходу, що безпосередньо корелює з висунутими гіпотезами дослідження.

Перший етап: обмежене реагування та політика деескалації (2014–2016 рр.)

Початковий етап російської агресії проти України став серйозним викликом для міжнародної системи безпеки, сформованої після завершення холодної війни. Анексія Криму у 2014 році та розгортання бойових дій

на сході України означали порушення базових принципів міжнародного права, зокрема суверенітету держав і непорушності кордонів.

Водночас реакція Заходу у цей період характеризувалася обережністю, поступовістю та прагненням уникнути прямої конфронтації з Росією. Політична відповідь включала дипломатичне засудження дій Росії, політику невизнання анексії Криму, підтримку територіальної цілісності України та виключення Росії з формату G8.

Ключовим інструментом впливу стали економічні санкції, запроваджені Європейським Союзом та США у 2014 році. Вони включали обмеження доступу російських державних банків до західних фінансових ринків, заборону на експорт високотехнологічного обладнання для енергетичного сектору, а також персональні санкції проти політичних і військових еліт. Водночас у 2014–2016 роках санкційний режим залишався обмеженим за масштабом і не охоплював ключові сектори російської економіки, зокрема повною мірою енергетичний експорт.

Зокрема, санкції Європейського Союзу 2014 року включали обмеження доступу російських банків до фінансових ринків ЄС, заборону експорту технологій подвійного призначення та обмеження співпраці в енергетичному секторі. Проте вони не охоплювали повною мірою критичні експортні статті російської економіки, що дозволило Росії адаптуватися до санкційного тиску. Це підтверджує обмежений характер політики стримування на даному етапі. У зазначений період обсяги торгівлі між Росією та Європейським Союзом хоча й скоротилися, але не були критично підірвані, а залежність окремих європейських держав від російських енергоресурсів зберігалася. Таким чином, санкції виконували переважно функцію політичного сигналу та інструменту стримування, а не системного економічного тиску, що обмежувало їхню ефективність у зміні поведінки Росії.

Важливою характеристикою цього етапу було домінування логіки деескалації. Захід активно підтримував дипломатичні формати врегулювання конфлікту, насамперед Мінські домовленості та «нормандський формат». У цьому контексті санкції розглядалися як інструмент стимулювання переговорного процесу, а не як засіб стратегічного послаблення Росії.

На рівні стратегічного мислення значна частина західних еліт продовжувала сприймати конфлікт як регіональний, що обмежувало масштаби військової підтримки України та стримувало перегляд політики щодо Росії. Це свідчить про збереження інерції попередньої парадигми взаємодії з Росією як потенційним партнером.

Таким чином, перший етап підтверджує гіпотезу 1: політика Заходу визначалася ще не повною трансформацією стратегічного сприйняття Росії, що зумовило переважання моделі обмеженого реагування та низький рівень військово-стратегічної підтримки України.

Водночас обмеженість цієї політики створила передумови для подальшої ескалації конфлікту, що виявилось у нездатності Заходу ефективно стримати Росію на ранньому етапі війни.

Другий етап: стратегічна інерція та «кероване стримування» (2017–2021 рр.)

Після початкового етапу російської агресії політика Заходу щодо України та Росії увійшла у фазу, яку доцільно охарактеризувати як період стратегічної інерції. На цьому етапі сформована у 2014–2016 роках модель реагування: санкційний тиск, дипломатичні переговори та обмежена підтримка України, — зберігалася без суттєвої якісної трансформації.

Ключовою ознакою цього періоду стало поєднання елементів стримування з прагненням уникнути ескалації конфлікту. Війна на сході України поступово трансформувалася у «керований» або частково заморожений конфлікт, що знижувало відчуття безпосередньої загрози для європейської безпеки та не стимулювало радикального перегляду західної стратегії.

Санкційна політика Заходу у 2017–2021 роках набула інституціоналізованого характеру. Санкції регулярно продовжувалися Європейським Союзом і США, а їх правова база була закріплена, зокрема, у законодавстві США [7]. Водночас санкції залишалися інструментом стримування та сигналізації, а не засобом стратегічного примусу до зміни поведінки Росії. Це свідчить про обмежену готовність Заходу до переходу від політики управління конфліктом до політики його вирішення.

Дипломатичний вимір залишався центральним елементом західної стратегії. Німеччина та Франція продовжували виступати ключовими посередниками у межах «нормандського формату», тоді як Мінські домовленості зберігали статус основи для політичного врегулювання. Однак переговорний процес поступово зайшов у структурний глухий кут через принципові розбіжності сторін щодо послідовності виконання безпекових і політичних положень.

У військово-політичній сфері підтримка України з боку Заходу залишалася обмеженою і контрольованою. Хоча рішення США у 2017 році про надання летальної оборонної зброї, зокрема протитанкових комплексів Javelin, стало важливим сигналом зміни підходу, обсяги цієї допомоги були відносно невеликими і супроводжувалися політичними обмеженнями щодо їх застосування. Водночас більшість європейських держав утримувалася від постачання летального озброєння, обмежуючись тренувальними місіями та нелетальною допомогою.

Такий характер підтримки безпосередньо корелював із рівнем трансатлантичної консолідації. Зокрема, розбіжності між США та ключовими державами ЄС щодо санкційної політики, а також суперечки навколо реалізації проекту «Північний потік-2» свідчать про фрагментацію підходів Заходу. У цих умовах підтримка України не набула системного характеру, що підтверджує залежність між рівнем союзницької координації та інтенсивністю політики стримування.

Водночас цей період характеризувався суперечливістю економічної політики Заходу щодо Росії. Попри санкції, економічна взаємодія, зокрема в енергетичній сфері, зберігалася і навіть посилювалася. Проєкт «Північний потік-2» став символом співіснування двох логік: стримуван-

ня та економічного прагматизму, що підривало цілісність західної стратегії. Реалізація проекту «Північний потік-2», попри заперечення з боку США та низки держав Центрально-Східної Європи, стала індикатором того, що економічні інтереси окремих країн ЄС продовжували домінувати над безпековими міркуваннями. Це підривало цілісність санкційної політики та знижувало ефективність загальної стратегії стримування Росії.

На стратегічному рівні поступово відбувалася трансформація сприйняття Росії. Її дії (військова активність, кібератаки, втручання у виборчі процеси) дедалі більше розглядалися як системний виклик. Це знайшло відображення у стратегічних документах, зокрема у визначенні Росії як ключового джерела безпекових загроз для НАТО [13]. Однак ця зміна сприйняття ще не супроводжувалася відповідною трансформацією політики.

Ключовим фактором, що визначав обмеженість західної реакції, був *недостатній рівень трансатлантичної консолідації*. У цей період спостерігалися розбіжності між США та європейськими державами щодо підходів до Росії, рівня санкційного тиску та масштабів підтримки України. Крім того, внутрішньополітичні процеси у західних країнах (зокрема у США та ЄС) впливали на зниження стратегічної узгодженості. При цьому рівень консолідації Заходу був нерівномірним: тоді як США демонстрували готовність до посилення санкційного тиску та розширення військової допомоги Україні, окремі держави Європейського Союзу, зокрема Німеччина та Угорщина, займали більш обережну позицію, надаючи пріоритет економічній стабільності та енергетичній співпраці з Росією. Така асиметрія підходів обмежувала можливості формування єдиної стратегії стримування.

У результаті політика Заходу набувала компромісного характеру: одночасне стримування Росії, підтримка України та збереження каналів взаємодії з Москвою. Така багатовекторність обмежувала ефективність політики стримування та не створювала достатніх витрат для Росії, щоб змінити її поведінку.

Таким чином, другий етап підтверджує гіпотезу 2: характер і масштаби підтримки України безпосередньо залежали від рівня трансатлантичної консолідації. В умовах її часткової фрагментації підтримка залишалася обмеженою, несистемною та політично обережною.

Водночас цей період виявив структурні слабкості моделі «керованого стримування», яка дозволяла стабілізувати конфлікт, але не усувала його причин. Саме ці обмеження стали одним із ключових чинників, що унеможливили ефективне стримування Росії та створили передумови для її подальшої ескалації у 2022 році.

Третій етап: системне стримування та трансформація безпекової архітектури (2022–2025 рр.)

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року стало критичним переломним моментом у розвитку російсько-української

війни та політики Заходу. На відміну від попередніх етапів, коли конфлікт сприймався як регіональний, нова фаза агресії призвела до радикальної зміни стратегічного мислення західних держав. Війна почала розглядатися як системний виклик європейській та глобальній безпековій системі.

Ключовою характеристикою цього етапу стала *безпрецедентна консолідація Заходу*, яка проявилася у високому рівні координації дій США, Європейського Союзу, НАТО та G7. Саме цей фактор зумовив якісну трансформацію політики Заходу: від обмеженого реагування до моделі системного стримування Росії.

Санкційна політика набула принципово нового характеру. Якщо у попередній період санкції виконували переважно сигнальну функцію, то після 2022 року вони стали інструментом *системного економічного тиску*, спрямованого на ослаблення стратегічного потенціалу Росії. Обмеження охопили фінансовий сектор, енергетику, технології, а також призвели до часткової ізоляції Росії від глобальних ринків.

В червні 2022 року Європейська Рада надала Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу [8]. Військова підтримка України після 2022 року набула безпрецедентного масштабу як за обсягами, так і за якісними характеристиками. За оцінками міжнародних аналітичних центрів, сукупна допомога Україні з боку США та країн ЄС після 2022 року перевищила 100 млрд доларів, включаючи військову, фінансову та гуманітарну складові [11]. Західні держави перейшли від обмежених поставок до системного забезпечення України сучасними видами озброєння, включно з артилерійськими системами великої дальності, системами протиповітряної оборони (зокрема Patriot і IRIS-T), танками західного зразка (Leopard 2, Challenger 2, Abrams), а також далекобійними ракетними системами HIMARS.

Крім того, було створено нові координаційні механізми, зокрема формат «Рамштайн», який забезпечив регулярну синхронізацію військової допомоги між більш ніж 50 державами. Сукупний обсяг військової, фінансової та гуманітарної допомоги Україні з боку Заходу досяг десятків мільярдів доларів щорічно, що свідчить про перехід до довгострокової стратегії підтримки.

Саме така інтенсивність і координація допомоги є прямим індикатором високого рівня трансатлантичної консолідації та підтверджує перехід до моделі системного стримування Росії.

Водночас відбулися глибинні зміни у безпековій архітектурі Європи. Розширення НАТО за рахунок Фінляндії та Швеції, зростання оборонних витрат європейських держав [14; 17], зміцнення східного флангу Альянсу та активізація політики стратегічної автономії Європейського Союзу свідчать про формування нової моделі європейської безпеки. Кількість сил НАТО на східному фланзі була суттєво збільшена, а нові оборонні плани Альянсу передбачають швидке розгортання значних військових контингентів у разі загрози.

Особливого значення набуло переосмислення ролі України. Вона перестала розглядатися як буферна зона між Росією та Заходом і трансфор-

мувалася у ключовий елемент системи стримування російського ревізіонізму, що принципово змінює її геополітичний статус.

Таким чином, у 2022–2024 роках сформувалася модель *системного стримування*, яка базується на поєднанні військової підтримки України, масштабного санкційного тиску та інституційного зміцнення євроатлантичного простору.

Водночас станом на початок 2025 року політика Заходу увійшла у нову фазу, пов'язану зі змінами у зовнішньополітичному курсі США. Початок нової президентської каденції призвів до часткової трансформації підходів: від моделі максимальної підтримки України до більш прагматичної стратегії, орієнтованої на переговорне врегулювання.

Окремі політичні сигнали та публічні заяви у 2025 році свідчать про можливу трансформацію підходів США до підтримки України [1], зокрема у напрямі посилення уваги до дипломатичних механізмів врегулювання. Тимчасове скорочення прямої військової допомоги Україні та перехід до моделі, за якої фінансове навантаження частково переноситься на європейських союзників, супроводжувалося активізацією дипломатичних контактів та спробами стимулювати переговорний процес. Водночас ці тенденції залишаються предметом подальшого розвитку та потребують обережної інтерпретації, оскільки їх довгострокові наслідки ще не є остаточно визначеними.

Такий підхід відображає зниження рівня трансатлантичної консолідації та перехід до більш фрагментованої моделі західної політики. Водночас він стимулював зростання ролі Європи у забезпеченні безпеки та підтримці України, що посилює тенденції до розвитку стратегічної автономії [6].

Таким чином, *третій етап підтверджує гіпотезу 3*: російсько-українська війна стала ключовим фактором трансформації європейської безпекової архітектури. Україна інтегрується у систему стримування як її активний елемент, а сама архітектура набуває більш жорсткого, військово-політичного характеру.

Водночас динаміка 2025 року частково підтверджує і гіпотезу 2, демонструючи, що зниження рівня трансатлантичної єдності безпосередньо впливає на характер підтримки України, зміщуючи акцент з військових інструментів на дипломатичні.

Загалом третій етап засвідчує завершення переходу від моделі реагування на кризу до формування нової системи безпеки, в якій російсько-українська війна виступає центральним структуроутворюючим фактором.

Для підвищення аналітичної прозорості дослідження та демонстрації логіки перевірки гіпотез взаємозв'язок між змінними, індикаторами та емпіричними проявами узагальнено у таблиці 1.

Таблиця 1.

Операціоналізація гіпотез та емпіричні індикатори дослідження

Гіпотеза	Змінні	Індикатори	Емпіричні прояви	Періоди
Гіпотеза 1: Еволюція політики Заходу визначається зміною стратегічного сприйняття Росії	Стратегічне сприйняття Росії → Тип політики Заходу	- характер стратегічних документів - політичний дискурс - рівень санкцій	- 2014–2016 рр.: Росія частково сприймається як партнер → обмежені санкції - 2017–2021 рр.: визначення як загрози у документах НАТО- 2022 р.+: чітке позиціонування як системного противника → системні санкції	2014–2025 рр.
Гіпотеза 2: Рівень трансатлантичної консолідації визначає характер підтримки України	Трансатлантична консолідація → Підтримка України	- координація санкцій - військова допомога - політична узгодженість	- 2017–2021: розбіжності (США vs ЄС, Nord Stream 2) → обмежена підтримка - 2022–2024: висока координація (Ramstein) → масштабна допомога - 2025: ознаки фрагментації → зсув до дипломатії	2017–2025
Гіпотеза 3: Війна трансформує європейську безпекову архітектуру	Війна → Безпекова архітектура → Роль України	- розширення НАТО - оборонні витрати - статус України	- вступ Фінляндії до НАТО (2023 р.) - зростання військових бюджетів ЄС - Україна як елемент системи стримування	2022–2025 рр.
Додаткова залежність	Тип політики → Інтенсивність підтримки	- обсяг допомоги - тип озброєння	- 2014–2016 рр.: нелетальна допомога - 2017–2021 рр.: обмежена летальна (Javelin) - 2022 р.+: системна військова підтримка (HIMARS, Patriot, танки)	2014–2025 рр.

Висновки. Проведене дослідження дозволило здійснити комплексний історико-політичний аналіз еволюції ставлення Заходу до російської війни проти України у 2014–2025 роках та виявити ключові закономірності трансформації цієї політики в контексті змін міжнародної безпеки.

У результаті дослідження підтверджено, що еволюція політики Заходу має *нелінійний характер* і визначається не лише динамікою воєнних подій, але й трансформацією стратегічного сприйняття Росії. Перехід від трактування Росії як потенційного партнера до її визначення як системного противника зумовив зміну моделі політики від обмеженого реагування до системного стримування. Це підтверджує першу гіпотезу дослідження.

Аналіз показав, що ключовим фактором, який визначає характер і масштаби підтримки України, є рівень трансатлантичної консолідації. У періоди високої координації між США, ЄС і НАТО (насамперед після 2022 року) підтримка України набувала системного, довгострокового та військово-стратегічного характеру. Натомість у періоди фрагментації західної єдності (2017–2021 рр., а також тенденції 2025 року) підтримка залишалася обмеженою або трансформувалася у бік дипломатично-переговорних інструментів. Це підтверджує другу гіпотезу дослідження.

Дослідження також засвідчило, що російсько-українська війна стала ключовим каталізатором глибинної трансформації європейської безпечної архітектури. Відбулося зміцнення НАТО, зростання оборонних витрат, посилення ролі Європейського Союзу у сфері безпеки, а також переосмислення ролі України, яка трансформувалася з об'єкта геополітичного протистояння у суб'єкт системи стримування. Це підтверджує третю гіпотезу дослідження.

У межах дослідження виокремлено три основні етапи еволюції політики Заходу:

1. 2014–2016 рр.: етап обмеженого реагування;
2. 2017–2021 рр.: етап стратегічної інерції;
3. 2022–2025 рр.: етап системного стримування з подальшою частковою трансформацією.

Кожен із цих етапів відображає зміну співвідношення між стратегічним сприйняттям Росії, рівнем трансатлантичної єдності та інструментами політики Заходу.

Наукова новизна дослідження полягає у застосуванні інтегрованої аналітичної моделі, що поєднує три ключові змінні: стратегічне сприйняття, трансатлантичну консолідацію та тип політики — для пояснення еволюції ставлення Заходу до російсько-української війни у повному хронологічному діапазоні 2014–2025 років. Запропонований підхід дозволяє подолати фрагментарність існуючих досліджень і забезпечує системне пояснення змін у політиці Заходу.

Теоретичне значення роботи полягає у розвитку підходів до аналізу трансформації міжнародної безпеки в умовах великої війни, зокрема через поєднання елементів теорії стримування, досліджень стратегічної культури та аналізу союзницької поведінки.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів для прогнозування подальшої еволюції політики Заходу щодо російсько-української війни, зокрема в умовах потенційної фрагментації трансатлантичної єдності та зростання ролі Європи у сфері безпеки.

Таким чином, російсько-українська війна виступає не лише регіональним конфліктом, але й центральним фактором трансформації міжнародної системи, що визначає нові параметри європейської та глобальної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боженко А. (2025) Вступ України в НАТО і повернення до кордонів 2014 року: очільник Пентагона зробив різкі заяви. URL: <https://trueua.info/news/vstup-ukrayiny-v-nato-i-povernennya-do-kordoniv-2014-roku-ochilnyk-pentahona-zrobuv-rizki>
2. Віднянський С., Мартинов А. (2023) Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство: монографія. К.: Інститут історії України НАН України, 2023. 264 с.
3. Гібридна війна Росії проти України після Революції гідності / Наук. ред. М. Дорошко, В. Балюк. Інститут міжнародних відносин Київського національного університету ім. Т. Шевченка; Центр Східної Європи і факультет політології Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні. – К.: Ніка-Центр, 2018. – 280 с.
4. Лазарович М., Мироненко П. (2024) Московитсько-українська війна (2014-2024 роки) : монографія / Акад. політ.-прав. наук України, Акад. «Укр. Політія». 4-те вид., перероб. Київ: Політія, 2024. 517 с.
5. Плохій С. (2023) Російсько-українська війна: повернення історії / Сергій Плохій; пер. з англ. М. Ларченка. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. — 400 с.
6. Council of the European Union. (2022) A Strategic Compass for Security and Defence. Brussels: European Union. Available at: <https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/publications/strategic-compass/>
7. Countering America's Adversaries Through Sanctions Act-Related Sanctions. Office of Foreign Assets Control <https://ofac.treasury.gov/sanctions-programs-and-country-information/countering-americas-adversaries-through-sanctions-act-related-sanctions>
8. European Council grants EU candidate status to Ukraine. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/australia/european-council-grants-eu-candidate-status-ukraine_en
9. Giles K. (2024) Russia's War on Everybody: And What it Means for You Hardcover Bloomsbury Academic, 2022.
10. Jakupec V. (2024) The West's Response to the Ukraine War. Military Struggles, NATO Challenges, and the Reimagining of Global Politics Springer Nature Switzerland AG 2024.
11. Kiel Institute for the World Economy. (2024) Ukraine Support Tracker. URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>
12. Makhortykh M., Kulichkina A., Maikovska K. (2024) Evolution of wartime discourse on Telegram: A comparative study of Ukrainian and Russian policymakers' communication before and after Russia's full-scale invasion of Ukraine URL: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2510.11746>
13. NATO. (2022) NATO 2022 Strategic Concept. Madrid: North Atlantic Treaty Organization. URL: <https://www.nato.int/strategic-concept/>
14. NATO. (2024) Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2024). Brussels: NATO. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49198.htm
15. Pertevi L.A. (2024) The EU's Approach to Sanctions on Russia: A Critical Analysis of the Existing Literature // Central European Journal of International and Security Studies, 2024 — Volume 18, Issue 3.

16. Schwarzer D. (2024) The War in Ukraine and Its Challenges to European Security P.44-66 URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198908289.003.0003>
17. SIPRI. (2024) Trends in World Military Expenditure 2023. Stockholm International Peace Research Institute. URL: <https://www.sipri.org/publications>

REFERENCES

1. Bozhenko A. (2025) Vstup Ukrayiny v NATO i povernennya do kordoniv 2014 roku: ochil'nyk Pentahona zrobyv rizki zayavy. Retrieved from <https://trueua.info/news/vstup-ukrayiny-v-nato-i-povernennya-do-kordoniv-2014-roku-ochilnyk-pentahona-zrobyv-rizki> [in Ukrainian].
2. Vidnyans'kyi C., Martynov A. (2023) Rosiys'ko-ukrayins'ka viyna ta mizhnarodne spivtovarystvo: monohrafiya. K.: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, 2023. 264 s. [in Ukrainian].
3. Hibrydna viyna Rosiyi proty Ukrayiny pislya Revolyutsiyi hidnosti / Nauk. red. M. Doroshko, V. Balyuk. Instytut mizhnarodnykh vidnosyn Kyyivs'koho natsional'noho universytetu im. T. Shevchenka; Tsentr Skhidnoyi Yevropy i fakul'tet politolohiyi Universytetu Mariyi Kyuri-Sklodovs'koyi v Lyublini. – K.: Nika-Tsentr, 2018. – 280 s. [in Ukrainian].
4. Lazarovych M., Myronenko P. (2024) Moskovyt's'ko-ukrayins'ka viyna (2014-2024 roky) : monohrafiya / Akad. polit.-prav. nauk Ukrayiny, Akad. «Ukr. Politiya». 4-te vyd., pererob. Kyiv: Politiya, 2024 [in Ukrainian].
5. Plokhii C. (2023) Rosiys'ko-ukrayins'ka viyna: povernennya istoriyi / Serhiy Plokhii; per. z anh. M. Larchenka. — Kharkiv : Knyzhkovyy Klub «Klub Simeynoho Dozvil'lya», 2023. 400 [in English].
6. Council of the European Union. (2022) A Strategic Compass for Security and Defence. Brussels: European Union. Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/publications/strategic-compass/> [in English].
7. Countering America's Adversaries Through Sanctions Act-Related Sanctions. Office of Foreign Assets Control. Retrieved from <https://ofac.treasury.gov/sanctions-programs-and-country-information/countering-americas-adversaries-through-sanctions-act-related-sanctions> [in English].
8. European Council grants EU candidate status to Ukraine. Retrieved from https://www.eeas.europa.eu/delegations/australia/european-council-grants-eu-candidate-status-ukraine_en [in English].
9. Giles K. (2024) Russia's War on Everybody: And What it Means for You Hardcover Bloomsbury Academic, 2022. [in English].
10. Jakupec V. The West's Response to the Ukraine War. Military Struggles, NATO Challenges, and the Reimagining of Global Politics Springer Nature Switzerland AG 2024. [in English].
11. Kiel Institute for the World Economy. (2024) Ukraine Support Tracker. Retrieved from <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/> [in English].
12. Makhortykh M., Kulichkina A., Maikovska K. (2024) Evolution of wartime discourse on Telegram: A comparative study of Ukrainian and Russian policymakers' communication before and after Russia's full-scale invasion of Ukraine. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2510.11746> [in English].

13. NATO. (2022) NATO 2022 Strategic Concept. Madrid: North Atlantic Treaty Organization. Retrieved from <https://www.nato.int/strategic-concept/> [in English].
14. NATO. (2024) Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2024). Brussels: NATO. Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49198.htm [in English].
15. Pertevi L.A. (2024) The EU's Approach to Sanctions on Russia: A Critical Analysis of the Existing Literature // Central European Journal of International and Security Studies, 2024 — Volume 18, Issue 3 [in English].
16. Schwarzer D. (2024) The War in Ukraine and Its Challenges to European Security P.44-66. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198908289.003.0003> [in English].
17. SIPRI. (2024) Trends in World Military Expenditure 2023. Stockholm International Peace Research Institute. Retrieved from <https://www.sipri.org/publications> [in English].

УДК 32: 327

DOI: 10.24144/2078-1431.2026.1(36).39–60

*Павло Гай-Нижник,**доктор історичних наук, провідний науковий співробітник
відділу політичної культури та ідеології Інституту політичних і
етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України,
президент Української академії геополітики та геостратегії**Київ, Україна,*

ORCID: 0000-0002-8912-8398

ГЕОПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ КОРЕЇ (ПІВНІЧНОЇ ТА ПІВДЕННОЇ) З ОГЛЯДУ НА СТРАТЕГІЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ США (2017–2026)

Відносини між КНДР та США були і залишаються напруженими, причому обидві сторони розглядають дії одна одної як загрозу власній національній безпеці. США фокусуються на стримуванні ядерної програми Пхеньяна, тоді як КНДР продовжує нарощувати свій арсенал. При цьому США підтверджують свої зобов'язання щодо захисту Південної Кореї та Японії, включаючи використання «розширеного стримування» (ядерної парасольки). Зокрема, у січні 2026 р. Пентагон зазначив, що продовжуватиме відігравати роль у стримуванні північнокорейської загрози, хоча й з певним коригуванням формату участі. Своєю чергою Пхеньян продовжує демонструвати силу, випробовуючи балістичні ракети й тестуючи електромагнітну зброю («вуглецеві бомби»), що здатні виводити з ладу енергомережі. США, зі свого боку, регулярно запроваджують нові санкції проти осіб та організацій, пов'язаних з незаконними закупівлями КНДР та постачанням зброї до Росії. Пхеньян же різко критикує ці дії та військову співпрацю США з Сеулом, погрожуючи «наступальними діями» у відповідь на присутність американських авіаносців у регіоні. Натомість США, Японія та Південна Корея зміцнюють альянс, проводячи спільні навчання та координуючи дії для запобігання дестабілізації в регіоні.

Стратегічно Сполучені Штати та Республіка Корея прагнуть повної, перевіреної та незворотної денуклеаризації Корейського півострова, а КНДР, натомість, розглядає свою ядерну зброю як єдину гарантію виживання режиму від «ворожої політики» США. У цьому контексті політика і стратегія США як щодо Південної, так і щодо Північної Кореї виходить далеко за межі вузлового трикутника Вашингтон — Пхеньян — Сеул, а глибинно геополітично й геоекономічно вплетена у більш широке коло, що охоплює не лише інтереси Москви, Пекіна і Токію, а й питання безпекового комплексу усієї Південно-Східної Азії, Індо-Тихоокеанського регіону та сталості світового порядку, надто в часи його трансформації й кардинальних змін глобального обшвиру.

Ключові слова: геополітика, геостратегія, Південна Корея, Північна Корея, США, національна безпека, Південно-Східна Азія.

Relations between North Korea and the US have been and remain tense, with both sides viewing each other's actions as a threat to their own national security. The US focuses on curbing Pyongyang's nuclear programme, whilst North Korea continues to expand its arsenal. At the same time, the US reaffirms its commitment to the defence of South Korea and Japan, including the use of 'extended deterrence' (the nuclear umbrella). In particular, in January 2026, the Pentagon stated that it would continue to play a role in deterring the North Korean threat, albeit with some adjustments to the format of its involvement. For its part, Pyongyang continues to demonstrate its strength by testing ballistic missiles and electromagnetic weapons ('carbon bombs') capable of disrupting power grids. The US, for its part, regularly imposes new sanctions against individuals and organisations linked to North Korea's illicit procurement and arms supplies to Russia. Pyongyang, meanwhile, sharply criticises these actions and US military cooperation with Seoul, threatening 'offensive measures' in response to the presence of American aircraft carriers in the region. Meanwhile, the US, Japan and South Korea are strengthening their alliance by conducting joint exercises and coordinating actions to prevent destabilisation in the region.

Strategically, the United States and the Republic of Korea are committed to the complete, verifiable and irreversible denuclearisation of the Korean Peninsula, whilst the North Korea, on the other hand, regards its nuclear weapons as the sole guarantee of the regime's survival in the face of 'hostile policies' from the US. In this context, US policy and strategy towards both South and North Korea extends far beyond the Washington–Pyongyang–Seoul triangle, and is deeply intertwined, geopolitically and geo-economically, with a wider circle encompassing not only the interests of Moscow, Beijing and Tokyo, but also the security concerns of the whole of South-East Asia, the Indo-Pacific region and the stability of the world order, particularly at a time of its transformation and radical changes across the globe.

Keywords: *geopolitics, geostrategy, South Korea, North Korea, USA, national security, South-East Asia.*

Постановка проблеми. Історія відносин між КНДР та США є однією з найтриваліших і найскладніших конфронтацій у світі. Дипломатичні відносини між країнами **ніколи не були встановлені**. На відміну від ворожих стосунків із Пхеньяном, історія взаємин США та Республіки Корея (Південної Кореї) — це шлях від військового порятунку до одного з найміцніших стратегічних та економічних альянсів у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що проблематика корейського вектора у світовій геополітиці практично не досліджується в Україні, а публікації на цю тему мають публіцистичний характер, здебільшого рівня повідомлень поточних новин, як правило ретрансльованих у перекладі з західних інформгентств тощо. Щоправда слід відзначити, що 2025-го року з'явився науковий збірник «Українські кореезнавчі студії» (гол. редактор доктор політичних наук Кан Ден Сік), в якому свої доробки щодо міжнародної тематики в контексті місця Кореї (як КНДР, так і РК) опублікували такі дослідники як П. Гай-Нижник, Кан Ден Сік, В. Кулик, К. Настояща, Л. Чупрій, І. Юхименко та інші [6]. Принагідно додаю, що автор цієї публікації торкався корейського питання і пробле-

матики Азійського субконтиненту у геополітичному вимірі також у своїх монографіях в аспектах гранд-стратегій зовнішньої політики РФ і США новітнього часу і сучасного періоду [2; 4].

Відтак **метою і завданням** статті є певною мірою заповнити лакуну в українських кореезнавчих дослідженнях з міжнародної політики й, зокрема, проаналізувати і висвітлити американо-кореєйські взаємини в контексті трансформації системи світового порядку з огляду на стратегію національної безпеки і зовнішньої політики США протягом 2017–2026 років за часів адміністрацій президентів Сполучених Штатів Д. Байдена та Д. Трампа.

Результати дослідження. З приходом до влади в США нової адміністрації на чолі з президентом Д. Трампом настав новітній етап взаємин між Вашингтоном і Пхеньяном, який розпочався 2017 р. з гострої кризи, що поставила світ на межу справжньої війни. Тоді КНДР здійснила випробування міжконтинентальних ракет, а президент США застосував риторичку про «вогонь та лють» у політиці щодо Північної Кореї. З огляду на це особливої уваги заслуговують Стратегії національної безпеки та оборони США, в аспекті тогочасної гранд-політики Білого Дому щодо Пхеньяну та Сеулу крізь призму американських зовнішньополітичних доктрин за першого президентства Д. Трампа, президентства Д. Байдена і другого президентства Д. Трампа...

Ще у Стратегії національної безпеки США 2017 року — під час першої президентської каденції Д. Трампа — Китай, Росія, Іран та Північна Корея були названі супротивниками США. Саме тоді з'явився вираз «вільні авторитарні держави» й хоча цей термін є доволі проблематичним, позаяк йдеться не про формальний військово-політичний союз, проте співпраця цих диктатур з того часу помітно посилилася.

У документі було прямо зазначено, що США об'єднуюватимуть світ проти режиму-ізгоя в Північній Кореї. У першому ж розділі Стратегії серед загроз вказується на намагання Північної Кореї отримати «здатність вбити мільйони американців ядерною зброєю» й, відтак, КНДР (разом з Іраном) також становлять найбільшу загрозу для тих, хто знаходиться найближче до них [19]. Таким чином визначалося, що Сполученим Штатам слід «попередити ядерний, хімічний, радіологічний та біологічний напади, не дати терористам досягти нашої [американської — П.Г.-Н.] території, зменшити торгівлю наркотиками та людьми та захистити критичну інфраструктуру», а отже усі ці загрози, що походять і зростають «з боку ворожих держав та недержавних акторів» мали би бути знищені ще у їхніх витоках [19]. З цією метою передбачалося розгортання ешелонованої системи ПРО, націленої проти Північної Кореї та Ірану, здатної «знешкодити ракетні загрози до запуску», а для запобігання біологічних загроз — створення потужної інфраструктури протидії їм.

Визнавалося, що північнокореєйський режим швидко прискорює свої кібер-, ядерні та ракетні програми, а прагнення Північної Кореї отримати цю зброю становить глобальну загрозу, яка вимагає глобальної відповіді.

Стратегією чітко окреслювалися й союзники США у цьому регіоні: Південна Корея, Японія, Австралія, Нова Зеландія. Індія визнавалася як провідна світова держава і потужний стратегічний та оборонний партнер. Крім того у Південно-Східній Азії Філіппіни та Таїланд залишалися важливими союзниками та ринками для американців. В'єтнам, Індонезія, Малайзія та Сінгапур визнавалися зростаючими партнерами у сфері безпеки та економіки.

Стратегічна мета — досягнення повної, перевіреної та незворотної денуклеаризації Корейського півострова та збереження режиму нерозповсюдження у Північно-Східній Азії. США залишалися готовими відповісти переважною силою на агресію Північної Кореї. У документі запевнялося, що Сполучені Штати та Європа працюватимуть разом, щоб протидіяти російській підривній діяльності та агресії, а також загрозам, що виходять з боку Північної Кореї та Ірану.

Разом з тим у Стратегії національної безпеки США 2017 року Китай та Північна Корея розглядалися як дві принципово різні за масштабом, але однаково критичні загрози. Китай був визначений як «стратегічний конкурент», а КНДР — як «держава-ізгой» і загроза масового знищення.

Для КНДР Стратегія 2017 року окреслила безкомпромісну позицію:

- Повна денуклеаризація. Стратегія підтвердила, що володіння Пхеньяном ядерною зброєю є неприпустимим і загрожує самому існуванню США та їхніх партнерів.
- «Максимальний тиск». Передбачалося поєднання найжорсткіших економічних санкцій та дипломатичної ізоляції разом із готовністю до застосування військової сили.
- Глобальна відповідальність. США закликали всі країни, особливо Китай, припинити будь-яку допомогу режиму Кіма, щоб змусити його сісти за стіл переговорів.

Стратегію нацбезпеки доповнювали Національна оборонна стратегія і Кіберстратегія США, розроблені 2018-го року [18; 28]. Зокрема в Оборонній стратегії зазначалося, що незаконні дії та безрозсудна риторика Північної Кореї продовжувалися, незважаючи на осуд та санкції Організації Об'єднаних Націй [28]. У документі Росія, до речі, нарівні з Китаєм, КНДР, Іраном і терористичними угрупованнями була названа головною загрозою для США.

Вказувалося, що:

- режими-ізгой, такі як Північна Корея, продовжували шукати або розробляти зброю масового знищення (ЗМЗ) — ядерну, хімічну та біологічну — а також ракети великої дальності, і в деяких випадках поширюють ці можливості, щоб дискредитувати гравців, як демонструє експорт балістичних ракет з Ірану.
- терористи також продовжують прагнути зброї масового знищення, тоді як поширення технологій ядерної зброї та передових виробничих технологій залишається постійною проблемою. Нещодавні досягнення в біоінженерії викликали ще одне занепокоєння, збільшуючи потенціал, різноманітність та легкість доступу до біологічної зброї.

- режими-ізгої (Північна Корея разом з Іраном і М'янмою були включені до чорного списку FATF), такі як Північна Корея та Іран, дестабілізували регіони, намагаючись отримати ядерну зброю або спонсоруючи тероризм. Північна Корея має за мету забезпечити і гарантувати виживання режиму і посилення впливу, прагнучи поєднання ядерної, біологічної, хімічної, звичайної та нетрадиційної зброї, а також зростаючий потенціал балістичних ракет, щоб отримати примусовий вплив на Південну Корею, Японію та Сполучені Штати [28].

Стратегія національної оборони 2018 року лягла в основу запланованих бюджетів США на 2019–2023 фінансові роки, прискорюючи американські програми модернізації та виділяючи додаткові ресурси для постійних зусиль щодо зміцнення американської конкурентної переваги. Тож серед низки висунутих завдань одним з головних було оновлення і розвиток протиракетної оборони. Згідно з ним, інвестиції мали бути зосереджені на багатошаровій протиракетній обороні та руйнівних можливостях як для захисту від ракетних загроз театру бойових дій, так і від загроз балістичних ракет Північної Кореї.

Тим часом 12 червня 2018 р. вперше в історії зустріч чинних лідерів США та КНДР Дональд Трамп і Кім Чен Ин у Сінгапурі підписали спільну декларацію про денуклеаризацію. Документ складався з чотирьох основних пунктів:

1. США та КНДР зобов'язалися встановити нові відносини відповідно до прагнення народів двох країн до миру та процвітання.
2. Спільні зусилля з побудови тривалого та стабільного мирного режиму на Корейському півострові.
3. КНДР підтвердила відданість Панмунджомській декларації (від 27 квітня 2018 р.) і зобов'язалася працювати над повною денуклеаризацією Корейського півострова.
4. Зобов'язання щодо пошуку та репатріації останків військовополонених і зниклих безвісти під час Корейської війни (1950–1953 рр.) [13].

Щоправда, документ був більш номінативним за характером, поза як не містив конкретних термінів ядерного роззброєння Північної Кореї. Тож Декларація виявилася лише порожньою заявою й так і залишилася на папері, а на практиці — геополітичною бульбашкою.

Наголошу принагідно у свій перший президентський термін Д. Трамп призупинив великомасштабні військові навчання з Південною Кореєю, аби закласти основу для переговорів з Кім Чен Ином. Слід також зауважити, що тогочасний міністр оборони (2017–2018 рр.) ген. Д. Меттіс послідовно виступав за стримування Росії та КНР, які, на його думку, хочуть створити світовий порядок, що відповідає авторитарній моделі держави, яка просувається ними. Він також наполягав на збереженні американського військового партнерства з європейськими країнами і Південною Кореєю. Як міністр оборони він підтвердив зобов'язання Сполучених Штатів захищати давнього союзника Південну Корею після кризи в Північній Кореї 2017-го року. Утім 20 грудня 2018 р. Д. Меттіс подав у відставку, опри-

люднивши також свого відкритого листа й доволі претензійного листа до Д. Трампа [12].

За цим на саміті у в'єтнамському Ханой 27–28 лютого 2019 р. відбулася друга зустріч Д. Трампа і Кіма. Утім, саміт було перервано після того, як Північна Корея зажадала скасування санкцій, тож жодної угоди не було досягнуто. Заплановану раніше спільну церемонію підписання було скасовано. «По суті, вони хотіли, щоб санкції були скасовані повністю, а ми не могли цього зробити», — сказав Д. Трамп на прес-конференції після саміту [26]. 30 червня 2019 р. Кім Чен Ин зустрівся з Д. Трампом у Кореїській демілітаризованій зоні, причому Д. Трамп став першим президентом США, який перетнув кордон з Північною Кореєю. Кім Чен Ин і Д. Трамп приєдналися до президента Південної Кореї Мун Чже Іна на безпрецедентній тристоронній зустрічі. Кім Чен Ин і Д. Трамп тоді домовилися відновити переговори щодо процесу денуклеаризації Кореї, але подальшого прогресу досягнуто так і не було [24].

За адміністрації президента Д. Байдена та в рамках поточної безпечної архітектури діалог з Північною Кореєю фактично було призупинено. КНДР офіційно проголосила себе ядерною державою «незворотно» та посилила військову співпрацю з Росією, що створило новий історичний виклик для стратегії США в Азії.

Тимчасова Стратегія національної безпеки адміністрації президента Д. Байдена (2021 р.) підтвердила зобов'язання Сполучених Штатів перед альянсом НАТО та окреслила глобальні пріоритети країни, дійшовши висновку, що США «повинні продемонструвати, що демократії все ще можуть служити нашому народу. Це не станеться випадково — ми повинні захищати нашу демократію, зміцнювати її та оновлювати» [11].

У Стратегії констатувалося, що регіональні актори, такі як Іран та Північна Корея, продовжували прагнути до революційних можливостей та технологій, водночас загрожуючи союзникам та партнерам США та кидаючи виклик регіональній стабільності.

США запевняли, що підтверджуватимуть, інвестуватимуть та модернізуватимуть Організацію Північноатлантичного договору (НАТО) та альянси з Австралією, Японією та Республікою Корея, які, разом з іншими американськими глобальними альянсами та партнерствами, є найбільшим стратегічним активом Америки. США мали співпрацювати з союзниками, щоб справедливо розподіляти відповідальність, заохочуючи їх інвестувати у власні порівняльні переваги проти спільних поточних та майбутніх загроз. Життєво важливими національними інтересами визнавалися найглибші зв'язки з Індо-Тихоокеанським регіоном, Європою та Західною півкулею. Визначалася потреба поглиблення партнерства з Індією та співпраця з Новою Зеландією, Сінгапуром, В'єтнамом та іншими державами-членами Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), а також зміцнення партнерства з державами тихоокеанських островів. Зазначалося також, між іншим, що США нададуть своїм дипломатам можливість працювати над зменшенням загрози, яку становлять зростаючі ядерні та ракетні програми Північної Кореї, стоячи пліч-о-пліч з Республікою Корея та Японією.

Всеохопна Стратегія національної безпеки США адміністрацією Д. Байдена була представлена 2022 року [20]. Вона визначила **Індо-Тихоокеанський регіон** епіцентром глобальної геополітики XXI століття, де вирішується доля міжнародного порядку. **Основні засади**, що стосувалися цього регіону:

- Інтегроване стримування Китаю. Пекін визнано єдиним конкурентом, який здатний змінити світовий порядок. Стратегія базувалася на підході «інвестувати (в США), узгоджувати (із союзниками), конкурувати (з КНР)».
- Мережева архітектура безпеки. Замість покладання лише на двосторонні договори, Д. Байден зробив ставку на багаторівневі альянси: AUKUS (технологічний прорив), Quad (гуманітарна та технологічна співпраця), поглиблення зв'язків з АСЕАН та острівними державами Тихого океану.
- Економічне лідерство через ІРЕФ. Запуск Індо-Тихоокеанської економічної рамкової програми (ІРЕФ) як альтернативи китайському впливу, з фокусом на цифрову економіку, стійкість ланцюгів постачання та чисту енергію.
- Підтримка Тайваню. Підтвердження зобов'язання допомагати острову в самообороні та запобігання будь-якій односторонній зміні статус-кво силою з боку КНР.

У своїй Стратегії нацбезпеки 2022 року США розглядали Південно-Східну Азію як критичне перехрестя глобальної торгівлі та головну арену боротьби за вплив з Китаєм. Центральна роль покладалася на АСЕАН: Д. Байден офіційно визнав АСЕАН серцем Індо-Тихоокеанської архітектури. США прагнули зміцнити багатосторонні інститути, щоб дати країнам регіону альтернативу китайському домінуванню.

Питання стабільності в Тайванській протоці було вперше включено до спільних заяв G7, НАТО, Quad і двосторонніх комюніке з Японією та Південною Кореєю. США активно залучали Тайвань до ініціатив на кшталт Chip 4 Alliance (разом з Японією та Кореєю) для забезпечення безпеки ланцюгів постачання напівпровідників. В контексті технологічного захисту (De-risking) Стратегія–2022 розглядала домінування Тайваню у виробництві мікросхем як стратегічну вразливість.

Крім того Стратегія національної безпеки адміністрації Д. Байдена розглядала Китай як «найбільш серйозний геополітичний виклик», а Північну Корею — як постійну загрозу регіональній стабільності [22].

Щодо Північної Кореї було обрано курс «каліброваного прагматизму». На відміну від «особистої дипломатії» Д. Трампа або «стратегічного терпіння» Б. Обами, Д. Байден обрав серединний шлях. Мета — повна денуклеаризація: Стратегія–2022 підтвердила, що кінцевою метою залишається повна та верифікована без'ядерна зона на Корейському півострові.

Водночас зберігалася відкритість до дипломатії: США неодноразово пропонували зустріч «у будь-який час і в будь-якому місці без попередніх умов», але Пхеньян ігнорував ці заклики.

Відтак було застосовано стратегію посилення стримування. У відповідь на ракетні пуски КНДР, Д. Байден підписав «Вашингтонську декларацію» (2023), яка передбачала регулярне розгортання американських атомних підводних човнів у Південній Кореї та створення консультативної групи з питань ядерного планування [7].

Водночас задіявся й санкційний тиск, зокрема з акцентом на припиненні кібероперацій КНДР, через які режим фінансував свою ядерну програму.

При цьому у жовтні 2023 р. США, Японія і Південна Корея вперше провели спільні повітряні навчання поблизу Корейського півострова. Навчання мали на меті розширити можливості спільного реагування держав на наростаючі ядерні та ракетні загрози з боку КНДР.

Разом з тим, після початку повномасштабної російсько-української війни й провалу контрнаступу ЗСУ восени 2023 року з'явилися витоки, що західні офіційні особи обговорювали тему можливих мирних переговорів з Росією. На тлі блокування республіканцями-трампістами [5] американської військової допомоги Україні виникло передчуття, що така політика — це не поодинокий випадок, а частина масштабнішої тенденції ревізіонізму в міжнародній політиці (конфлікт Азербайджану в Нагірному Карабаху та напад ХАМАС на Ізраїль, які вказували на ослаблення балансу сил та ерозію стримувальних факторів, створених Заходом). Ситуація, що склалася, призвела до зростання невизначеності у світі, внаслідок чого такі країни, як Південна Корея, засумнівалися в надійності американських гарантій безпеки і розглядали можливість розробки незалежних оборонних стратегій [25].

На тлі подібних суспільно-політичних застережень і загроз у грудні 2023 р. Сполучені Штати Америки нагадали Північній Кореї, що застосування ядерної зброї призведе «до кінця режиму» Кім Чен Ина. Тоді ж під час зустрічі з колегами з Сеула Сполучені Штати підтвердили свою непохитну відданість надавати Республіці Корея розширене стримування, зміцнене повним спектром американських сил і засобів, зокрема й ядерними.

Невдовзі, у березні 2024 р. журнал TIME прямо запитав президента США: Північна Корея відновила свою ядерну програму та проводить випробування ракет, здатних досягти материкової частини США, деякі навіть до Нью-Йорка, то є ефективною американська політика нині, щоб жити з ядерним чи майже ядерним Іраном та Північною Кореєю? Д. Байден на це відповів, коротко виклавши тогочасну стратегію США: «Я думаю, що вона [ситуація] така ж загрозна, як і раніше. Я не думаю, що вона стала більш загрозна, і Північна Корея має дещо ще, з чим вона має розібратися. Я зробив те, що ви, надто цинічне, не подумали б, що я можу зробити. Я розробив Індо-Тихоокеанську стратегію, яка неймовірно широка. Чи думали ви коли-небудь, що Японія виділятиме на оборону 3% свого ВВП і піде на зближення в Кемп-Девіді з Південною Кореєю. Знаєте, я зміг зібрати разом 50 країн щоб допомогти Україні під нашим керівництвом. Але поки що існує ядерна зброя, це завжди буде проблемою. Питання, як

нам зупинити Північну Корею? Саме тому мені вдалося реалізувати чотири чи п'ять великих ініціатив у Європі. Я створив четвірку, якої раніше не існувало. Я створив AUKUS з Великобританією та Австралією. Я уклав угоду між Японією та Філіппінами. Суть у тому, що ми вклали мільярди доларів. Ми набагато сильніші в Тихоокеанському регіоні, ніж будь-коли раніше. Китай, до речі, дуже стурбований цим [8].

Додам, що згідно з Вашингтонською декларацією (2023 р.) та домовленостями 2024 року американсько-кореєцький союз став «ядерним». Це означає пряму участь Сеула у плануванні відповіді на ядерні загрози. У жовтні 2024 р. США та Південна Корея уклали нову угоду про розподіл витрат, яка мала діяти протягом 5 років. У листопаді 2024 р. сторони підписали угоду на 2026–2030 роки, за якою Південна Корея збільшувала виплати на утримання американських баз (близько \$1,19 млрд у 2026 році). До того ж, союз США і РК став також технологічним альянсом: співпраця вийшла за межі оборони на рівень штучного інтелекту, напівпровідників та космосу.

Варто також зазначити й на згадувану вище унікальну структуру — Спільне командування сил (Combined Forces Command — CFC), що означає не просто координацію двох армій, а фактично створення єдиного організму, де американські та південнокореєцькі солдати діють за спільним планом. Головний принцип CFC — кожна посада має «дзеркальне» відображення: командувач — завжди чотиризірковий генерал армії США (він же очолює Командування ООН та війська США в Кореї); заступник командувача — завжди чотиризірковий генерал армії Республіки Корея. Цей принцип зберігається на всіх рівнях: якщо начальник відділу — американець, його заступник — кореєць, і навпаки. Оперативний і повний контроль (OPCON) у мирний час над своїми військами має Південна Корея, а у воєнний час (у разі початку повномасштабної війни) оперативний контроль над збройними силами обох країн переходить до командувача CFC (генерала США). Такий принцип гарантує, що величезна машина з мільйонів солдатів діятиме як одне ціле під єдиним керівництвом, використовуючи спільні розвіддані та американські супутники. Утім зауважу принагідно, що останні 15 років триває процес підготовки до передачі контролю корейському генералу (OPCON Transition).

У 2025 р. Д. Трамп знов повернувся у президентське крісло й очолив США. Ще на етапі передвиборчих перегонів він — єдиний чинний президент США, який коли-небудь зустрічався з північнокореєцьким лідером — хвалився своїми близькими відносинами з Кімом, які включали часте листування. У липні 2024 р. на Республіканському національному з'їзді Д. Трамп сказав про свій зв'язок з диктатором КНДР: «Зараз Північна Корея знову поводить себе неналежно, але коли ми повернемося, я з ним полагоджу... Він теж хотів би бачити мене знову. Думаю, він сумує за мною» [16]. Своєю чергою північнокореєцький лідер зажадав, щоб американські ядерні сили та засоби не наближалися до півострова, тож у політичних колах з'явилися припущення, що Д. Трамп може відмовитись від проведення навчань у рамках розширеного стримування, якщо він спробує відновити переговори з Кімом, а також домогатиметься пере-

укладення угоди з Південною Кореєю. Тож у Сеулі склалася багатопартійна підтримка відхилення нових вимог Вашингтона, які апріорі вважалися непомірними, адже Д. Трамп зажадав від Республіки Корея платити більше грошей за розміщення американських військовослужбовців і неодноразово висловлював невдоволення безстроковим розміщенням військ на Корейському півострові.

Після перемоги Д. Трампа на виборах державний секретар США М. Рубіо в інтерв'ю шоу М. Келлі 30 січня 2025 р. фактично повторив путінські наративи про Америку та її негативну роль у так званому однополярному світі, що свідчило про те, як глибоко кремлівська пропаганда встигла зануритися й опанувати свідомість «нових правих», що здобули владу у Вашингтоні [1; 4]. «Ми взяли на себе відповідальність стати своєрідним світовим урядом у багатьох випадках, намагаючись вирішити кожен проблему. І у світі відбуваються жахливі речі. [...] Це ненормально, коли у світі є однополярна держава», — зазначав він. — «Це була аномалія. Це був продукт закінчення Холодної війни, але зрештою ви повернетесь до точки, де у вас був багатополярний світ, багато великих держав у різних частинах планети. Ми стикаємося з цим зараз щодо Китаю і певною мірою Росії, а потім у вас є держави-ізгої, такі як Іран і Північна Корея, з якими вам доводиться мати справу» [27].

Разом з тим, у Білому Домі визнавали, що присутність американських військ у Південній Кореї та в Індо-Тихоокеанському басейні має вирішальне значення як для дипломатії в регіоні, так і для національної безпеки США в умовах зміцнення зв'язків між РФ та КНР. На той час у Південній Кореї перебувало 28 500 військовослужбовців США [9]. Невдовзі новий міністр оборони США П. Гегсет дав також попередній огляд майбутньої Стратегії Пентагону, яка віддзеркалювалася у вислові: «Геть ідеалістичний утопізм, — як висловився американський міністр війни. — Хай живе жорсткий реалізм» [17]. При цьому П. Гегсет похвалив такі країни, як Південна Корея, Польща та Німеччина за збільшення витрат на оборону, до чого союзників зобов'язував президент США. «Союзники — не діти, — сказав він. — Ми можемо і маємо очікувати, що вони виконають свою частину роботи» [17].

Доречно буде зауважити, що маленька Південна Корея (територіально лише трохи більша за Австрію) на той час мала одну з найбільших армій світу з приблизно 3,6 млн солдатів (500 тис. активних та 3,1 млн у резерві). Збройна промисловість процвітала, а озброєння відповідало стандартам НАТО. Південнокорейський уряд поставив за мету стати четвертим за величиною експортером зброї у світі до 2027 року після США, Росії та Франції.

Перша адміністрація Д. Трампа у своїй оборонній стратегії 2018 року визначила Китай як найбільшу загрозу безпеці США. Ця думка була підтримана й в стратегії адміністрації Д. Байдена у 2022 році. Оборонна стратегія 2026 року підкреслювала, що США продовжуватимуть зосереджуватися на дипломатичних відносинах з Китаєм — що було відлунням нещодавнього щорічного звіту про військове нарощування Пекіна — одночасно

«створюючи потужну оборону» в Тихоокеанському регіоні для запобігання потенційній війні [10]. Проте в ній не було вказано, які американські ресурси Пентагон може спрямувати до цього регіону. У документі також згадуються загрози для США з боку Росії, Ірану та Північної Кореї, але вони не є такими помітними.

Головне зі Стратегії національної оборони США 2026 року з цього приводу фактично можна виділити у двох тезах:

- Південна Корея, союзники США в Європі та на Близькому Сході повинні захищатися самі;
- США сфокусуються на власній безпеці та на Індо-Тихоокеанському регіоні.

У цьому контексті Стратегія національної безпеки США — 2025/2026 (оприлюднена на початку грудня 2025 р.) приділяє багато уваги Китаю, хоча й часто не згадує Пекін безпосередньо [21]. На відміну від Національної стратегії безпеки 2022 року, документ 2025 року не виділяє Китай як найбільший виклик для Сполучених Штатів і розглядає відносини майже виключно в економічному плані. На відміну від попередніх документів за останні 30 років, Стратегія нацбезпеки не згадує політичну систему КНР чи становище з правами людини в комуністичній Піднебесній.

Зазначається, що Америка хоче запобігти війні в Індо-Тихоокеанському регіоні й застерігається, що США «створять армію, здатну запобігти агресії будь-де в Першому острівному ланцюзі» [21]. Отже документ ставить Індо-Тихоокеанський регіон на вершину зовнішньополітичного порядку денного США за межами Західної півкулі, яка залишається ядром стратегії Д. Трампа. Цей фокус означає наступність курсів: азіатський «поворот» Б. Обами, концепція «вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону» першого терміну Д. Трампа, Індо-Тихоокеанська стратегія Д. Байдена. Зростання могутності Китаю та економічна динаміка регіону роблять такий пріоритет неминучим.

Текст Стратегії також заохочує замислитися над тим, що у ньому немає навіть згадки про Північну Корею. Нагадаю, що у попередній безпековій стратегії Д. Трампа, опублікованій у 2017 році, КНДР згадувалася 16 разів як загроза «нашій Батьківщині» та держава-ізгой, яка може «застосувати ядерну зброю проти Сполучених Штатів» [19]. Натомість у новій дорожній карті глобальної безпеки Д. Трампа зникла й згадка про денуклеарізацію Північної Кореї як мету національної безпеки США [21]. Ціль покінчити з ядерною загрозою з боку Північної Кореї була постійною у Стратегії національної безпеки кожного президента США з моменту появи програми Пхеньяну у 2003 році, але у документі від 2025 року вона відсутня. Це породило спекуляції, що Вашингтон, можливо, прагне збільшити шанси на дипломатичний прорив із Пхеньяном у 2026 році за рахунок щедрих пожертв і поступок.

Тим часом ще на початку 2025 р. Північна Корея випробувала стратегічні крилаті ракети та пригрозила США. Незабаром після повернення Д. Трампа до Білого Дому Кім Чен Ин провів випробування крилатих ракет класу «море-земля» дальністю близько 1500 км. Крім того у пові-

домленні північнокорейського пропагандистського агентства KCNA від імені МЗС КНДР прозвучали звинувачення у військових провокаціях на адресу Південної Кореї та США. Північна Корея погрожувала відповідати «найжорсткішою протидією» доти, доки Д. Трамп і США заперечуватимуть суверенітет, безпеку та інтереси країни Кімів. Попри це Д. Трамп й тоді заявив, що відновить контакт з Кімом, і назвав автократа «розумним хлопцем». Як виявилось, нова адміністрація Білого Дому таємно вела переговори та консультації з зовнішніми експертами, розглядаючи варіанти відновлення діалогу з Північною Кореєю [23]. Утім, хоча в минулих переговорах Д. Трампа основна увага приділялася дenuclearизації, на даний момент Кім навряд чи серйозно розглядатиме цю ідею, адже статус Північної Кореї як ядерної держави було вже закріплено у конституції країни та у традиціях сім'ї Кімів. І це сильно стривожить Південну Корею та Японію, які відтак можуть схилитися до створення власної ядерної зброї.

Не менші підозри у щирості США викликали й їхні дії щодо своїх союзників у Південно-Східній Азії, зокрема чи не ультимативні вимоги до Японії та Південної Кореї збільшити інвестиції, які супроводжувалися по суті здирницькими умовами, та подібний тиск й на інших — наприклад щодо Малайзії та Камбоджі. Взагалі то в Азії, судячи зі Стратегії, Д. Трамп розраховував, що країни поводитимуться щодо США як добровільні союзники, на противагу іншим, де держави мусили підпорядкуватися економічній та військовій волі Америки. Подібну суперечливість закладено й в іншому місці Стратегії, де відкидається інтервенціоністська ідея закликати країни до «демократичних чи інших соціальних змін, які значно відрізняються від їхніх традицій та історії» [21]. Вочевидь такий підхід цілком задовольняє саме диктаторські режими й надто — авторитарні Росію й Китай та монархії Близького Сходу.

Водночас США обіцяли обмежене та вибіркоче втручання в Індо-Тихоокеанському регіоні та на Близькому Сході. Це свідчить й про те, що США хочуть запобігти війні в Азії загалом і в Індо-Тихоокеанському регіоні зокрема. Вочевидь на таку завуальованість вплинули поточні вибухи напруженості між Китаєм та союзниками США, такими як Японія та Філіппіни.

Азійські союзники США також повинні би витратити набагато більше на власну оборону та надавати Америці більше доступу до своїх портів і баз. У Стратегії називається можливий контроль над Південно-Китайським морем будь-яким конкурентом пов'язаним із цим викликом безпеці Штатів. У документі міститься заклик до США спонукати Японію та Південну Корею збільшити розподіл тягаря, що, за їхніми словами, «необхідно для стримування супротивників та захисту першого острівного ланцюга» [21]. Таким чином, вони мусять допомагати американцям стримувати китайські амбіції в Індо-Тихоокеанському регіоні.

Натомість у Стратегії не вказувалося чи готовий Вашингтон стати на захист Японії, Південної Кореї чи Філіппін (і не тільки). Тож тепер Д. Трамп вимагає від союзників більшого, але сам дає все менше гарантій. А такі страхи спонукають висувати на порядок денний самозахисту слабшого від сильного через опцію обзавестися ядерною зброєю.

Проте було тверде означення певних червоних ліній: «Ми також дотримуватимемося нашої давньої декларативної політики щодо Тайваню. Це означає, що США не підтримують жодних односторонніх змін статус-кво у Тайванській протоці» [21]. Білий Дім відверто (навіть з ознакою цинізму) обґрунтовує важливість Тайваню як зручно розташованого реду-ту посеред «Першого острівного ланцюга», що простягається від Японії та Південної Кореї через Тайвань до Філіппін, де розташовані військово-морські та повітряні сили Китаю. Крім того, Стратегія натякала на важливість Тайваню як найбільшого джерела передових напівпровідників, проте ані слова не було про важливість Тайваню як дружньої, прозахідної демократії, народ якої переважно проти переходу під владу КНР.

У документі зазначається стратегічне розташування Тайваню, яке розділяє «Північно-Східну та Південно-Східну Азію на два окремі театри військових дій» [21]. Відповідно, Америка підтримуватиме сили, здатні стримувати будь-які спроби захоплення Тайваню або контролю над морськими шляхами поблизу цього острова, або в Південно-Китайському морі. Пасаж з ключового питання Тайваню стверджує відверто: «Стримування конфлікту навколо Тайваню є пріоритетом. Ми також збережемо нашу давню декларативну політику щодо Тайваню» [21]. Це і є класичне визначення заповненої протокольної фрази.

Отже, Стратегія національної безпеки 2025/2026 встановлювала транзакційний підхід до альянсів. США офіційно відійшли від ролі безкоштовного «гаранта безпеки».

- Країни стикаються з ультиматумами: доступ до ринку США в обмін на припинення міграційних потоків або закупівлю американської енергії.
- Ультиматум НАТО: вимога до союзників збільшити оборонні витрати до 3–5% ВВП (держави, які не виконують ці норми, стикаються із загрозою обмеження американських гарантій безпеки і виключаються з-під парасольки ядерного та військового захисту США).
- «Плата за захист». Аналогічний підхід застосовується до Тайваню, Японії та Південної Кореї. 31 липня 2025 р. Д. Трамп повідомив, що Республіка Корея погодилася інвестувати в економіку США \$350 млрд і купити СПГ на \$100 млрд. Безпека тепер розглядається як послуга, що потребує фінансової компенсації або торговельних поступок.

Стратегія визначає Індо-Тихоокеанський регіон та Південно-Східну Азію як головний театр глобального економічного та технологічного протистояння з Китаєм. Політика Д. Байдена щодо «зниження ризиків» (de-risking) замінена на стратегію повного роз'єднання (decoupling) та жорсткого розподілу фінансового тягаря між союзниками. Основні засади:

1. Тотальна економічна війна з Китаєм. КНР офіційно розглядається не як конкурент, а як екзистенційний економічний супротивник (тарифна блокада, технологічне ембарго).

2. Транзакційний підхід до союзників. Адміністрація Д. Трампа у січні 2026 року офіційно перевела відносини з союзниками на комерційну

основу. Вимога «плати за захист»: Японія, Південна Корея та Австралія отримали вимогу збільшити оборонні витрати до 5% ВВП; Д. Трамп наголошує, що американська військова присутність (бази на Окінаві, контингент у Кореї) має повністю оплачуватися країнами-господарями. Тайванський ультиматум (США вимагають від Тайбея «плати за страховку», аргументуючи це тим, що острів «забрав американський бізнес з виробництва мікросхем», тож безпекові гарантії тепер прямо залежать від фінансових та промислових поступок).

3. Опора на AUKUS та двосторонні угоди. США ігнорують великі багатосторонні блоки (як-от IPEF Д. Байдена), віддаючи перевагу прямим силовим форматам. «Коаліції охочих», коли замість широкого діалогу з АСЕАН, США працюють лише з тими країнами (Філіппіни, В'єтнам, Південна Корея, Японія), які надають територію для американських баз та розривають зв'язки з китайським техсектором.

Повернення до «Стратегічної невизначеності». На відміну від Д. Байдена, який кілька разів прямо заявляв про готовність застосувати війська для захисту Тайваню, Д. Трамп у 2026 році повернувся до класичної, але більш жорсткої форми невизначеності, як важіль у відносинах з КНР. Таким чином, якщо у 2017 році акцент був на ідеологічній та стратегічній солідарності, то від кінця 2025 року відносини перейшли у формат «захист в обмін на гроші та лояльність» (ставки для Тайваня, Японії та Південної Кореї на імпорту становили 15%). Для дженериків та їх компонентів, для авіаційних комплектуючих, а також природних ресурсів, недоступних у США, мит не передбачено зовсім. Відмова від ідеології полягала в тому, що питання захисту більше не подається як боротьба «демократії проти автократії», а суто як стратегічний актив, доля якого залежить від його корисності для США.

Загалом же Стратегія національної безпеки США 2005 (у межах трампівської «доктрини Донро» [1; 4]) розглядає Китай як екзистенційного супротивника, а Північну Корею — як об'єкт «персональної дипломатії сили». Прикметно, що Китай, ключовий партнер КНДР, у своєму останньому документі 2025 року вперше за багато років виключив пряму згадку про «денуклеаризацію Корейського півострова», що ускладнює тиск на Пхеньян.

Щодо Північної Кореї стратегія США набула нового принципу: контроль над озброєннями замість денуклеаризації. Політика США щодо КНДР змістилася від вимоги «повної денуклеаризації» до реалістичного контролю над озброєннями, позаяк повна денуклеаризація вже не є реалістичною ціллю. Саме про це (чи близьке до того) говорив на з'їзді правлячої партії Північної Кореї у лютому 2026 р. Кім Чен Ін, який наголосив, що поліпшення відносин із США можливе, якщо Вашингтон визнає КНДР ядерною державою. Тоді ж північнокорейський диктатор виклав своє бачення подальшого розвитку озброєнь, пообіцявши створити потужніші міжконтинентальні балістичні ракети і закликав США відмовитися від своєї давньої вимоги щодо денуклеаризації Північної Кореї, додавши, що майбутнє відносин між КНДР і США повністю залежить від позиції Сполучених Штатів.

При цьому у Вашингтоні щодо Пхеньяна зроблено ставку на відновлення особистого діалогу. Президент Д. Трамп у січні 2026 року підтвердив готовність до нового саміту з Кім Чен Ином. Мета Білого Дому — «заморозити» ядерну програму КНДР та зупинити ракетні випробування в обмін на часткове послаблення санкцій. Водночас це супроводжується розгортанням додаткових засобів ПРО та ядерного стримування в Південній Кореї та Японії.

Вимога до союзників (5% ВВП): США висунули Південній Кореї ультиматум: збільшити оплату за утримання американського контингенту та довести оборонні витрати до 5% ВВП, інакше США розглянуть можливість скорочення своєї військової присутності на півострові. Одна з обговорюваних ідей — поступове виведення американських військ з Південної Кореї та передача відповідальності за оборону самим південнокорейцям (наприклад, близький до Д. Трампа аналітичний центр Defense Priorities запропонував масштабну перебудову американської військової присутності в регіоні, включаючи скорочення контингенту в Південній Кореї до 10 тис. осіб [14]). Вашингтон також хоче використати бази в Південній Кореї не тільки для її захисту від КНДР, а й як плацдарм для підтримки Тайваню.

У протидія вісі КНДР–РФ особливий акцент робиться на розриві військової співпраці між Пхеньяном та Москвою, що розглядається як пряма загроза інтересам США в Європі та Азії. Водночас застосовується й т. зв. сигнальна дипломатія: попри готовність до переговорів, США нарощують присутність стратегічних сил (АПЧ, бомбардувальники) у регіоні як демонстрацію сили, що має підкріплювати позицію Д. Трампа на майбутніх зустрічах.

Фундаментальна новизна полягає у тому, що у відносинах з Китаєм США перейшли від конкуренції до економічної блокади, а щодо КНДР — від дипломатичної ізоляції до транзакційного торгу, де головною ціллю є стабільність і зниження витрат США, а не ідеологічна перемога. Політика США щодо Китаю та Північної Кореї за адміністрації Д. Трампа характеризується прагматизмом, транзакційністю та фокусом на вузько визначених національних інтересах, що відрізняється від ідеологічних підходів попередньої адміністрації. Якщо Д. Байден будував «стіну союзів» навколо Китаю (AUKUS, Quad), то Д. Трамп вимагає від Японії та Південної Кореї «плати за захист», що вносить елемент напруги в ці партнерства. У новій Стратегії нацбезпеки США визначають своїм пріоритетом Західну півкулю, де вони прагнуть блокувати китайський вплив, що, на думку аналітиків, може зменшити концентрацію ресурсів на протистоянні з КНР в інших регіонах.

У 2025 р. Вашингтон і Сеул опублікували письмову згоду США на будівництво Південною Кореєю атомних підводних човнів. Несподіваний дозвіл було отримано після зустрічі президентів Д. Трампа та Лі Чже Мена наприкінці жовтня. Схвалення проекту стало для Південної Кореї великою перемогою після багатьох років пошуку атомних підводних човнів. Проте Пентагон хоче, щоб Південна Корея розгорнула свої нові атомні підводні човни, побудовані у співпраці зі США, для протидії флоту Ки-

таю, а Сеул має інше бачення проєкту — він має намір використовувати субмарини для стримування Північної Кореї.

Ще одним стратегічним успіхом для Південної Кореї став оборонний бюджет США на 2026 рік. У ньому Конгрес США заборонив Пентагону скорочувати чисельність військ у Південній Кореї нижче від 28 500 осіб без спеціального обґрунтування. Будь-які зміни потребували б підтвердження, що стримування Росії та Північної Кореї не постраждає, а союзники були повідомлені [22].

Тим часом Південна Корея активно розбудовує систему Three-Axis (превентивний удар, перехоплення ракет та знищення керівництва ворога), щоб довести США свою здатність вести війну самостійно. Сторони домовилися, що передача керма Спільним командування сил (Combined Forces Command — CFC) відбудеться не за датою, а за умовами: коли Сеул матиме достатньо розвідувальних можливостей та засобів захисту від ядерних ракет КНДР. Алгоритм дій CFC передбачає за нападу з боку Північної Кореї заздалегідь підготовлені плани (відомі як OPLAN):

1. Миттєва відповідь: спільні ППО (Patriot, THAAD) перехоплюють ракети.

2. Розгортання підкріплень: США активують «стратегічні активи» — авіаносці з Японії та стратегічні бомбардувальники з Гуаму.

3. Контрнаступ: Об'єднані сили переходять 38-му паралель з метою ліквідації загрози.

Водночас через посилення ядерної загрози з боку Пхеньяна, у 2025 році було створено Ядерну консультативну групу (NCG). Це додало новий рівень до роботи CFC: тепер корейські військові беруть участь у плануванні того, як США використовуватимуть свою «ядерну парасольку» для захисту Півдня.

Разом з тим доконаний факт того, що Америка, принаймні за президенства Д. Трампа й, можливо, його наступників з «нових правих», зневажає своїх європейських союзників і навіть не консультується з ними, безумовно візьметься до уваги не лише партнерами по НАТО, Росією і Китаєм, а й Японією та Південною Кореєю. Тож для європейців і для інших союзників, таких як Японія, Південна Корея і навіть Тайвань, питання полягає в тому, чи можна довіряти Сполученим Штатам.

Відомо також, що вже від 2025 р. Сполучені Штати та Японія обговорюють концепцію підходу «Єдиного театру», який об'єднає Корейський півострів, Східнокитайське море та Південнокитайське море в єдиний театр для спільного реагування. Ця пропозиція, яку, як повідомляється, зробив міністр оборони Японії Ген Накатані під час переговорів міністрів оборони США та Японії, передбачає посилення оборонної співпраці між США, Японією, Австралією, Філіппінами та Південною Кореєю для стримування Китаю. Якщо така концепція буде реалізована, роль Збройних сил США в Кореї, спочатку спрямована на стримування Північної Кореї, може швидко зміститися в бік стримування Китаю, що значно збільшить ймовірність того, що як Південна Корея, так і Японія будуть втягнуті практично у всі конфлікти, що виникають у Східній Азії [15].

Сьогоднішнє нарощування ядерного потенціалу потенційно ще небезпечніше, ніж за часів холодної війни, з двох основних причин. По-перше, зростає загроза поширення ядерної зброї. Конфлікт ядерної держави Росії та неядерної України у поєднанні з неоднозначним ставленням адміністрації Д. Трампа до своїх союзників порушив питання про можливе придбання ядерної зброї на порядок денний держав, які побоюються втрати американського захисту. До числа цих потенційних нових ядерних держав входить й Південна Корея. Відомо, що Республіка Корея та Японія вже ведуть несподівані для себе дебати про ядерну зброю, адже до них ракети з ядерним зарядом з Північної Кореї прилетять набагато швидше, ніж у Вашингтон.

Згідно з опитуваннями громадської думки, більшість населення Південної Кореї вже деякий час підтримує думки щодо придбання країною ядерної зброї й ця підтримка зросла саме на тлі побоювань, що адміністрації США можуть послабити давній союз. До того ж, розвиток штучного інтелекту збільшує ризики, полегшуючи країнам і навіть недержавним суб'єктам створення самої смертоносної зброї у світі. Зауважу принагідно, що у Південній Кореї немає закону, який би забороняв їй розробляти ядерну зброю, але такий вибір, ймовірно, сигналізував би про відкриття скриньки Пандори в глобальному розповсюдженні ядерної зброї та став би відправною точкою ефекту ядерного доміно в Північно-Східній Азії. Серед різних ядерних варіантів, які зараз обговорюються в Південній Кореї — розробка власної ядерної зброї, передислокація тактичної ядерної зброї, спільне використання ядерної зброї за зразком НАТО, забезпечення прихованого ядерного потенціалу та збереження поточної позиції розширеного стримування — незалежна розробка ядерної зброї або передислокація тактичної ядерної зброї насправді майже нездійсненні через обмеження, що накладаються політикою нерозповсюдження США та міжнародним режимом нерозповсюдження.

Між тим, аналітики б'ють на сполох: Китай, Росія, Іран та Північна Корея поступово формують небезпечний військовий альянс, який у західній пресі вже називають новою «віссю зла» — CRINK (China, Russia, Iran, North Korea). Ці країни дедалі активніше координують дії в галузі технологій, розвідки та озброєнь. Північна Корея, мабуть, чинить запобіжний тиск і демонструє силу, перш ніж вступати в діалог зі США та Південною Кореєю. Війна ж США та Ізраїлю проти Ірану, однією з цілей якої є обмеження ядерної програми Тегерана, може зміцнити ядерні амбіції Пхеньяну. Зрештою у Пентагоні визнали, що США опинилися в кризі через необхідність ядерного стримування одночасно Росії та Китаю, а також можливостей КНДР, що зростають.

Спираючись на діяльність останніх років, лідери Пекіна, Москви, Тегерана та Пхеньяна зміцнюватимуть зв'язки між країнами у своєму прагненні підірвати вплив США та їхніх союзників [3]. Війна Росії в Україні прискорила співпрацю між антизахідними силами, більшість якої відбувається на двосторонніх каналах. Ця співпраця, ймовірно, набуде форми

взаємної підтримки в регіональних конфліктах та на міжнародних форумах, співпраці з метою уникнення санкцій та вжиття заходів для тиску на Захід, оскільки ці країни прагнуть розширити широту та глибину своєї співпраці. Попри те, що тертя, вочевидь, й зберігатимуться в деяких аспектах відносин між Китаєм, Росією, Іраном та Північною Кореєю, ці держави все ж прагнутимуть розділити ці розбіжності, розвиваючи військову, безпекову, технологічну та розвідувальну співпрацю. При цьому обумовлено, що будь-яка багатостороння співпраця між цими конкурентами відставатиме від поточної двосторонньої співпраці, оскільки ці уряди надають пріоритет транзакційному характеру, дискретності та швидкості двосторонніх партнерств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гай-Нижник П. П. (2026, 31 січня). *Доктрина Донро президента США Д.Трампа: імпрега-полярність vs dignus-полярність*. Український політико-правовий дискурс, 19. URL: <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/519/417>.
2. Гай-Нижник П. (2026). *Доктрина Трампа/Донро і стратегії національної безпеки США (2017–2025): світ на переломі*. Київ: Саміт-книга. 232 с.
3. Гай-Нижник П. П. (2025). *Інформаційно-пропагандистська політика Російської Федерації в Південно-Східній Азії, зокрема у країнах Корейського півострову: специфіка і головні ознаки*. Українські корєєзнавчі студії. Збірник наукових праць, 1. Рівне: Волинські обереги, 236–247.
4. Гай-Нижник П. (2025). *Сенсові ідеологи В. Путіна: наративи ціннісних маніпуляцій та casus belli геополітики і геостратегії РФ*. Київ: Саміт-книга. 440 с.
5. Гай-Нижник П. П. (2025, 30 листопада). *Старі ідеологи нової команди Трампа: геополітичний ґрунт проросійських мага-нاراتивів*. Український політико-правовий дискурс, 17. URL: <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/468/366>.
6. *Українські корєєзнавчі студії. Збірник наукових праць* (2025). Вип. 1. Рівне: Волинські обереги. 408 с.
7. Biden, J. R., jr. (2024, July 11). *Joint Statement by President Biden and President Yoon Suk Yeol of South Korea on Guidelines for Nuclear Deterrence and Nuclear Operations on the Korean Peninsula*. The American Presidency Project. <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/joint-statement-president-biden-and-president-yoon-suk-yeol-south-korea-guidelines-for>.
8. Biden, J. (2024, March 4). *The Story Behind TIME's "If He Wins" President Biden Cover*. Time. <https://time.com/6984970/joe-biden-2024-interview/>.
9. *China and North Korea aid to Russia poses security risk in Indo-Pacific region, says top US commander* (2025, April 10). The Guardian. <https://www.theguardian.com/us-news/2025/apr/10/china-north-korea-russia-ukraine-indo-pacific-security>.
10. *Department of War. 2026 NDS. National Defense Strategy. Restoring Peace Through Strength for a New Golden Age of America* (2026, January 23). Secretary of War. 1000 Defense Pentagon, Washington, DC 20301-1000. URL: <https://www.politico.com/f/?id=0000019b-ed4f-d452-a99b-edff7bd40000>.
11. *Interim National Security Strategic Guidance* (2021). The White House. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf>.

12. *James Mattis' resignation letter in full* (2018, December 21). BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-46644841>.
13. *Joint Statement of President Donald J. Trump of the United States of America and Chairman Kim Jong Un of the Democratic People's Republic of Korea at the Singapore Summit* (2018, June 12). The White House. <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/joint-statement-president-donald-j-trump-united-states-america-chairman-kim-jong-un-democratic-peoples-republic-korea-singapore-summit/>.
14. Kölling, M. (2025, Juli 14). *Bund der Isolierten: Nordkorea und Russland bekräftigen ihre Militärrallianz*. Neue Zürcher Zeitung. URL: <https://www.nzz.ch/international/bund-der-isolierten-nordkorea-und-russland-bekraeftigen-ihre-militaerallianz-ld.1893478>.
15. Lee, S. H. & Ward, P. (2025, June 9). *Strategic Stability in the Third Nuclear Age: European Debates and Implications for South Korea*. Sejong Institute. URL: <https://www.sejong.org/web/board/22/egoread.php?bd=22&itm=&txt=&pg=3&seq=12297>.
16. Martin, T. W. (2024, October 31). *North Korea ICBM Test Seeks to Grab U.S. Attention on Eve of Vote*. The Wall Street Journal. URL: <https://www.wsj.com/world/asia/north-korea-launches-an-icbm-days-before-u-s-election-ffb5159a>.
17. McLeary, P. (2025, December 6). *Hegseth declares end of US 'utopian idealism' with new military strategy*. Politico. URL: <https://www.politico.com/news/2025/12/06/hegseth-reagan-forum-defense-strategy-00679736>.
18. *National Cyber Strategy of the United States of America* (2018, September). The White House. URL: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2018/09/National-Cyber-Strategy.pdf>.
19. *National Security Strategy of the United States of America* (2017, December). The White House. URL: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.
20. *National Security Strategy 2022* (2022, October). National Security Strategy Archive. URL: <https://nssarchive.us/national-security-strategy-2022/>.
21. *National Security Strategy of the United States of America* (2025, November). The White House. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf>.
22. Phillips, M. (2025, December 8). *Congress moves to block Pentagon from cutting US troops in Europe and South Korea*. Fox News. URL: <https://www.foxnews.com/politics/congress-moves-block-pentagon-from-cutting-us-troops-europe-south-korea>.
23. Ravid, B. & Lawler, D. (2025, April 27). *Scoop: Trump admin game-planning for potential North Korea talks*. Axios. URL: <https://www.axios.com/2025/04/27/north-korea-talks-kim-jong-un-trump>.
24. Rampton, R. & Shin, H. (2019, June 30). *After surprise Trump-Kim meeting, U.S. and North Korea to reopen talks*. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/article/us-north-korea-usa/trump-sets-foot-in-north-korea-agrees-with-kim-to-resume-talks-idUSKCN1TV00R/>.
25. Rodov, K. (2023, November 29). *Why the West needs to stop the global rise of revisionism*. The Economist. URL: <https://www.economist.com/by-invitation/2023/11/29/why-the-west-needs-to-stop-the-global-rise-of-revisionism>.
26. Rosenfeld, E. (2019, February 28). *"Trump-Kim summit was cut short after North Korea demanded an end to all sanctions"*. CNBC. URL: <https://www.cnbc.com/2019/02/28/white-house-trump-kim-meetings-change-of-schedule.html>.

27. *Secretary Marco Rubio with Megyn Kelly of The Megyn Kelly Show* (2025, January 30). U.S. Department of State. URL: <https://www.state.gov/secretary-marco-rubio-with-megyn-kelly-of-the-megynkelly-show/>.
28. *Summary of the 2018 National Defense Strategy of The United States of America. Sharpening the American Military's Competitive Edge* (2018). U.S. Department of War. URL: <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>.

REFERENCES

1. Hai-Nyzhnyk P. P. (2026, 31 sichnia). *Doktryna Donro prezydenta SShA D. Trampa: impera-poliarnist vs dignus-poliarnist* [The Donroe Doctrine of US President D. Trump: impera-polarity vs dignus-polarity]. *Ukrainskyi polityko-pravovyi dyskurs*, 19. Retrieved from <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/519/417> [in Ukrainian].
2. Hai-Nyzhnyk P. (2026). *Doktryna Trampa/Donro i stratehii natsionalnoi bezpeky SShA (2017–2025): svit na perelomi* [The Trump/Donroe Doctrine and US National Security Strategies (2017–2025): A World at a Turning Point]. Kyiv: Samit-knyha. 232 s. [in Ukrainian].
3. Hai-Nyzhnyk P. P. (2025). *Informatsiino-propahandystska polityka Rosiiskoi Federatsii v Pivdenno-Skhidnii Azii, zokrema u krainakh Koreiskoho pivostrovu: spetsyfika i holovni oznaky* [Information and propaganda policy of the Russian Federation in Southeast Asia, in particular in the countries of the Korean Peninsula: specifics and main features]. *Ukrainski koreieznavchi studii. Zbirnyk naukovykh prats*, 1. Rivne: Volynski oberehy, 236–247. [in Ukrainian].
4. Hai-Nyzhnyk P. (2025). *Sensovi ideolohemy V. Putina: naratyvy tsinnisnykh manipuliatsii ta casus belli heopolityky i heostrategii RF* [V. Putin's meaningful ideologemes: narratives of value manipulation and casus belli of Russian geopolitics and geostrategy]. Kyiv: Samit-knyha. 440 s. [in Ukrainian].
5. Hai-Nyzhnyk P. P. (2025, 30 lystopada). *Stari ideolohemy novoi komandy Trampa: heopolitychnyi grunt prorosiiskykh maha-naratyviv* [Old ideologues of Trump's new team: the geopolitical groundwork for pro-Russian maga-narratives]. *Ukrainskyi polityko-pravovyi dyskurs*, 17. Retrieved from <https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/468/366> [in Ukrainian].
6. *Ukrainski koreieznavchi studii. Zbirnyk naukovykh prats* [Ukrainian Korean Studies. Collection of Scientific Papers] (2025). Vyp. 1. Rivne: Volynski oberehy. 408 s. [in Ukrainian].
7. Biden, J. R., jr. (2024, July 11). *Joint Statement by President Biden and President Yoon Suk Yeol of South Korea on Guidelines for Nuclear Deterrence and Nuclear Operations on the Korean Peninsula*. The American Presidency Project. Retrieved from <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/joint-statement-president-biden-and-president-yoon-suk-yeol-south-korea-guidelines-for> [in English].
8. Biden, J. (2024, March 4). *The Story Behind TIME's "If He Wins" President Biden Cover*. Time. Retrieved from <https://time.com/6984970/joe-biden-2024-interview/> [in English].
9. *China and North Korea aid to Russia poses security risk in Indo-Pacific region, says top US commander* (2025, April 10). The Guardian. Retrieved from <https://www.theguardian.com>.

- com/us-news/2025/apr/10/china-north-korea-russia-ukraine-indo-pacific-security [in English].
10. *Department of War. 2026 NDS. National Defense Strategy. Restoring Peace Through Strength for a New Golden Age of America* (2026, January 23). Secretary of War. 1000 Defense Pentagon, Washington, DC 20301-1000. Retrieved from <https://www.politico.com/f/?id=0000019b-ed4f-d452-a99b-edff7bd40000> [in English].
 11. *Interim National Security Strategic Guidance* (2021). The White House. Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf> [in English].
 12. *James Mattis' resignation letter in full* (2018, December 21). BBC News. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-46644841> [in English].
 13. *Joint Statement of President Donald J. Trump of the United States of America and Chairman Kim Jong Un of the Democratic People's Republic of Korea at the Singapore Summit* (2018, June 12). The White House. Retrieved from <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/joint-statement-president-donald-j-trump-united-states-america-chairman-kim-jong-un-democratic-peoples-republic-korea-singapore-summit/>[in English].
 14. Kölling, M. (2025, Juli 14). *Bund der Isolierten: Nordkorea und Russland bekräftigen ihre Militärallianz*. Neue Zürcher Zeitung. Retrieved from <https://www.nzz.ch/international/bund-der-isolierten-nordkorea-und-russland-bekraeftigen-ihre-militaerallianz-ld.1893478> [in German].
 15. Lee, S. H. & Ward, P. (2025, June 9). *Strategic Stability in the Third Nuclear Age: European Debates and Implications for South Korea*. Sejong Institute. Retrieved from <https://www.sejong.org/web/board/22/egoread.php?bd=22&itm=&txt=&pg=3&seq=12297> [in English].
 16. Martin, T. W. (2024, October 31). *North Korea ICBM Test Seeks to Grab U.S. Attention on Eve of Vote*. The Wall Street Journal. Retrieved from <https://www.wsj.com/world/asia/north-korea-launches-an-icbm-days-before-u-s-election-ffb5159a> [in English].
 17. McLeary, P. (2025, December 6). *Hegseth declares end of US 'utopian idealism' with new military strategy*. Politico. Retrieved from <https://www.politico.com/news/2025/12/06/hegseth-reagan-forum-defense-strategy-00679736> [in English].
 18. *National Cyber Strategy of the United States of America* (2018, September). The White House. Retrieved from <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2018/09/National-Cyber-Strategy.pdf> [in English].
 19. *National Security Strategy of the United States of America* (2017, December). The White House. Retrieved from <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf> [in English].
 20. *National Security Strategy 2022* (2022, October). National Security Strategy Archive. Retrieved from <https://nssarchive.us/national-security-strategy-2022/> [in English].
 21. *National Security Strategy of the United States of America* (2025, November). The White House. Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf> [in English].
 22. Phillips, M. (2025, December 8). *Congress moves to block Pentagon from cutting US troops in Europe and South Korea*. Fox News. Retrieved from <https://www.foxnews.com/politics/congress-moves-block-pentagon-from-cutting-us-troops-europe-south-korea> [in English].
 23. Ravid, B. & Lawler, D. (2025, April 27). *Scoop: Trump admin game-planning for potential North Korea talks*. Axios. Retrieved from <https://www.axios.com/2025/04/27/north-korea-talks-kim-jong-un-trump> [in English].

24. Rampton, R. & Shin, H. (2019, June 30). *After surprise Trump-Kim meeting, U.S. and North Korea to reopen talks*. Reuters. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-northkorea-usa/trump-sets-foot-in-north-korea-agrees-with-kim-to-resume-talks-idUSKCN1TV00R/> [in English].
25. Rodov, K. (2023, November 29). *Why the West needs to stop the global rise of revisionism*. The Economist. Retrieved from <https://www.economist.com/by-invitation/2023/11/29/why-the-west-needs-to-stop-the-global-rise-of-revisionism> [in English].
26. Rosenfeld, E. (2019, February 28). *“Trump-Kim summit was cut short after North Korea demanded an end to all sanctions”*. CNBC. Retrieved from <https://www.cnn.com/2019/02/28/white-house-trump-kim-meetings-change-of-schedule.html> [in English].
27. *Secretary Marco Rubio with Megyn Kelly of The Megyn Kelly Show* (2025, January 30). U.S. Department of State. Retrieved from <https://www.state.gov/secretary-marco-rubio-with-megyn-kelly-of-the-megynkelly-show/> [in English].
28. *Summary of the 2018 National Defense Strategy of The United States of America. Sharpening the American Military’s Competitive Edge* (2018). U.S. Department of War. Retrieved from <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf> [in English].

УДК 327(5+477+479.24)

DOI: 10.24144/2078-1431.2026.1(36).61–81

Євгеній Бевзюк,
доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій,
ДВНЗ Ужгородський національний університет.
ORCID: 0000-0003-0191-7905

БАГАТОВЕКТОРНА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ ТА ПІВДЕННОГО КАВКАЗУ: КЕЙС АЗЕРБАЙДЖАНУ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті досліджено особливості формування та реалізації багатовекторної зовнішньої політики держав Центральної Азії (ЦА) та Південного Кавказу в умовах трансформації пострадянського простору. Особливу увагу приділено Азербайджану як репрезентативному прикладу середньої держави, яка реалізує стратегію зовнішньополітичного балансування між провідними центрами сили.

Метою дослідження є аналіз інституційних і геополітичних засад багатовекторної зовнішньої політики Азербайджану, а також визначення можливостей використання окремих елементів цієї моделі у зовнішньополітичній практиці України. Методологічну основу становлять системний, порівняльний та інституційний підходи, а також елементи теорії міжнародних відносин, зокрема концепції середніх держав і стратегічного балансування.

У статті встановлено, що багатовекторна політика Азербайджану сформувалася як відповідь на складне геополітичне середовище та спрямована на забезпечення стратегічної автономії через диверсифікацію зовнішньополітичних зв'язків. Показано, що її інституційною основою є централізована президентська модель ухвалення рішень, яка забезпечує високий рівень узгодженості зовнішньої політики. Проаналізовано особливості взаємодії Азербайджану з ключовими міжнародними акторами (Росією, Туреччиною, США та Китаєм), що реалізується через поєднання союзницьких, партнерських і прагматичних форматів співпраці.

У результаті порівняльного аналізу з Україною встановлено відмінності у конституційних моделях формування зовнішньої політики та характері їх реалізації. Обґрунтовано, що в умовах повномасштабної агресії Російської Федерації Україна реалізує модель стратегічної одновекторності у безпековій сфері, що обмежує можливості застосування класичної багатовекторності.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному поєднанні інституційного та геополітичного аналізу багатовекторної зовнішньої політики Азербайджану та визначенні її як контекстуально зумовленої стратегії середньої держави, окремі елементи якої можуть бути адаптовані у зовнішній політиці України.

Ключові слова: багатовекторна зовнішня політика; Центральна Азія; Південний Кавказ; Азербайджан; Україна; середні держави; зовнішньополітичне балансування; стратегічна автономія.

The article examines the features of the formation and implementation of the multi-vector foreign policy of the states of Central Asia and the South Caucasus in the context of the transformation of the post-Soviet space. Particular attention is paid to Azerbaijan as a representative example of a middle power that pursues a strategy of foreign policy balancing among major centers of power.

The aim of the study is to analyze the institutional and geopolitical foundations of Azerbaijan's multi-vector foreign policy, as well as to identify the possibilities of applying certain elements of this model in Ukraine's foreign policy practice. The methodological framework is based on systemic, comparative, and institutional approaches, as well as elements of international relations theory, including the concepts of middle powers and strategic balancing.

The study demonstrates that Azerbaijan's multi-vector policy emerged as a response to a complex geopolitical environment and is aimed at ensuring strategic autonomy through the diversification of foreign relations. It is shown that its institutional foundation is a centralized presidential decision-making model, which ensures a high level of coherence in foreign policy. The article analyzes the specifics of Azerbaijan's interaction with key international actors (Russia, Turkey, the United States, and China), which is implemented through a combination of allied, partnership-based, and pragmatic forms of cooperation.

The comparative analysis with Ukraine reveals differences in constitutional models of foreign policy formation and their implementation. It is substantiated that under the conditions of Russia's full-scale aggression, Ukraine is pursuing a model of strategic single-vector orientation in the security sphere, which limits the applicability of classical multi-vector policy.

The scientific novelty of the study lies in the comprehensive integration of institutional and geopolitical analysis of Azerbaijan's multi-vector foreign policy and in defining it as a context-dependent strategy of a middle power, elements of which can be adapted in Ukraine's foreign policy.

Keywords: *multi-vector foreign policy; Central Asia; South Caucasus; Azerbaijan; Ukraine; middle powers; foreign policy balancing; strategic autonomy.*

Постановка проблеми. Після розпаду СРСР держави Центральної Азії (ЦА) та Південного Кавказу формували зовнішню політику в умовах складного геополітичного середовища та інституційної трансформації. У цих умовах сформувався багатовекторна модель як інструмент балансування між провідними центрами сили та забезпечення стратегічної автономії.

Найбільш репрезентативним прикладом такої стратегії є Азербайджан, зовнішня політика якого поєднує прагматичну взаємодію з різними акторами із збереженням суверенітету. Водночас сучасні безпекові умови, зокрема повномасштабна агресія Російської Федерації проти України, актуалізують питання ефективності багатовекторності та можливостей адаптації її елементів у зовнішній політиці України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика зовнішньополітичних стратегій держав ЦА та Південного Кавказу останніми роками дедалі активніше висвітлюється в українській і зарубіжній науковій

літературі. У вітчизняному академічному дискурсі значну увагу приділено геополітичним трансформаціям у ширшому просторі Західної Євразії, ролі регіональних і глобальних акторів, а також формуванню нових безпекових конфігурацій. Зокрема, у праці Є.Бевзюка та О.Котляр [1] проаналізовано пошук нової регіональної безпекової парадигми у Західній Євразії, що створює важливий концептуальний контекст для осмислення зовнішньополітичної поведінки держав пострадянського простору. У дослідженнях А.Гольцова [2], А.Парфіненка [7] та В.Константинової [3] акцентовано увагу на геополітичному порядку в ЦА, геостратегічному значенні регіону та суперництві світових акторів, що дозволяє розглядати багатовекторність як одну з адаптивних моделей поведінки держав у ситуації зовнішнього тиску та конкуренції.

Окремий напрям становлять праці, присвячені безпосередньо Азербайджану. І.Ткаченко [9] розглядає сучасну економічну модель Азербайджану як результат зовнішньополітичної стратегії держави Алієва, підкреслюючи зв'язок між зовнішньою політикою, економічною модернізацією та державним прагматизмом. А.Кудряченко та В.Солошенко [5] аналізують засади трансформаційних перетворень Азербайджанської Республіки, що дає змогу краще зрозуміти внутрішньополітичні передумови її зовнішньополітичного курсу. Праця М.Рагімі [8] зосереджена на європейському аспекті зовнішньої політики Азербайджану, що розкриває один із важливих напрямів його багатовекторної стратегії.

Важливими для теми дослідження є також роботи, присвячені українсько-азербайджанським відносинам та економічній взаємодії між двома державами. Зокрема, В.Матвієнко та С.Шейдаєва [6] аналізують розвиток, сучасний стан і перспективи азербайджансько-українських відносин, тоді як Т.Булах, О.Іващенко та О.Мотузка [12] досліджують зовнішньоторговельні зв'язки України з Азербайджаном, їх ризики та стратегічні напрями посилення. Додатково аналітичні матеріали Національного інституту стратегічних досліджень щодо Південного Кавказу в системі регіональної безпеки дозволяють розмістити кейс Азербайджану в ширшому безпековому середовищі.

Водночас, попри наявність праць, присвячених геополітиці ЦА, безпеці Південного Кавказу, трансформаціям Азербайджану та його окремим зовнішньополітичним векторам, у сучасній літературі недостатньо комплексних досліджень, які б поєднували інституційний аналіз багатовекторної зовнішньої політики Азербайджану, її геополітичну логіку та порівняльний вимір у контексті України. Саме ця обставина зумовлює актуальність подальшого дослідження.

Метою статті є комплексний аналіз інституційних та геополітичних засад багатовекторної зовнішньої політики Азербайджану та оцінка можливостей використання окремих елементів цієї моделі у зовнішній політиці України.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

- визначити передумови формування багатовекторної зовнішньої політики держав ЦА та Південного Кавказу;

- проаналізувати інституційні та геополітичні засади зовнішньої політики Азербайджану;
- дослідити реалізацію багатовекторності у відносинах з ключовими міжнародними акторами;
- оцінити можливості адаптації цієї моделі у зовнішній політиці України.

Виклад основного матеріалу. Після розпаду Радянського Союзу держави Південного Кавказу та ЦА опинилися перед необхідністю формування власної державності в умовах трансформації міжнародної системи. Відсутність усталених державницьких традицій і національно орієнтованих політичних еліт зумовила інституційну інерцію, що особливо проявилось у державах ЦА, де зберігалася спадкоємність радянських еліт. Це сприяло закріпленню централізованих механізмів управління, політичного конформізму та обмеженої автономії у стратегічному прийнятті рішень.

Відповідно, зовнішньополітичні стратегії цих держав формувалися як результат взаємодії внутрішніх трансформацій і впливу зовнішніх акторів. Зокрема, у Казахстані та Азербайджані ці процеси проявилися у формуванні моделей багатовекторної зовнішньої політики, спрямованих на балансування між провідними центрами сили. Специфіка таких стратегій визначалася особливостями політичної стабілізації та державотворення в кожній окремій країні.

Моделі політичної трансформації держав регіону можуть бути умовно класифіковані за типом політичного режиму та рівнем стабільності. У цьому контексті окремі держави демонструють різні траєкторії політичного розвитку, зумовлені як внутрішніми кризами, так і зовнішніми безпековими чинниками. Зокрема, ключовим чинником для Таджикистану стала громадянська війна 1992–1997 рр., яка завершилася підписанням Загальної угоди про встановлення миру та національної злагоди та сприяла консолідації політичної влади навколо президента Е.Рахмона. Для Вірменії характерним було поєднання безпекової залежності від Росії, зокрема через участь в ОДКБ і розміщення російської військової бази в Гюмрі, із активною участю у карабаському конфлікті. У випадку Грузії трансформаційні процеси визначалися «революцією троянд» 2003 р. та курсом на євроатлантичну інтеграцію за президентства М.Саакашвілі, що супроводжувалося конфліктами з Росією, зокрема війною 2008 р., і зумовило формування стійкої проєвропейської зовнішньополітичної орієнтації. Туркменістан, своєю чергою, демонстрував встановлення персоналістського режиму за правління С.Ніязова, який був збережений і інституціоналізований за президентства Г.Бердимухамедова, а також реалізацію політики «постійного нейтралітету» (1995 р.), що визначило ізоляціоністський характер зовнішньої політики. Казахстан характеризувався відносною політичною стабільністю за правління Н.Назарбаєва та формуванням моделі багатовекторної зовнішньої політики як інструменту зовнішньополітичного балансування. Для Киргизстану був притаманний високий рівень нестабільності, зокрема внаслідок «тюльпанової революції» 2005 р., подій 2010 р. та політичної кризи 2020 р., що сформувало більш гнучкий,

але менш прогнозований зовнішньополітичний курс. Таким чином, регіон характеризується поєднанням авторитарної стабільності та політичної фрагментації.

Попри формальне запровадження республіканських інститутів, політичний розвиток держав регіону відбувався за логікою формування гібридних або персоналістських авторитарних режимів, що в науковій літературі часто інтерпретується крізь призму концепції «гібридних режимів» та «керованої демократії», що суттєво обмежувало реальну демократичну конкуренцію. Це, у свою чергу, визначало структурні обмеження зовнішньополітичного вибору та рамки міжнародної поведінки цих держав, звужуючи можливості для автономного стратегічного маневрування. На цьому тлі особливого значення набуває аналіз окремих держав, у яких зазначені тенденції проявилися найбільш репрезентативно, зокрема Азербайджану як прикладу поєднання авторитарної стабільності та багатовекторної зовнішньої політики.

У цьому контексті Азербайджан є одним із найбільш репрезентативних прикладів зазначених тенденцій, оскільки його зовнішньополітична стратегія значною мірою сформована під впливом інституту президентства та реалізується через принципи багатовекторності, прагматичного балансування між центрами сили і збереження національної ідентичності.

Важливу роль у формуванні цього курсу відіграв конфлікт навколо Нагірного Карабаху (1988–1994; ескалація 2020 р.), який сприяв централізації політичної влади за правління Гейдара, а згодом І.Алієва і визначив безпекову логіку зовнішньополітичної стратегії держави. У цьому зв'язку постає питання, чому авторитарна родина Алієвих упродовж тривалого часу дотримувалася курсу обережної взаємодії з РФ як ключовим регіональним актором. Пояснення цього слід шукати насамперед у геополітичному розташуванні Азербайджану, зумовленому його інтегрованістю у багатовимірне та конфліктогенне регіональне середовище.

Зокрема, держава розташована на перетині Південного Кавказу та Каспійського регіону й має спільні кордони з п'ятьма країнами. На півночі вона межує з Росією — великою ядерною державою, яка прагне утримувати вплив на пострадянському просторі та активно формує його геополітичну трансформацію. На півдні — з Іраном, теократичною державою з елементами республіканської системи, на території якої проживає значна азербайджанська меншина, чисельність якої за різними оцінками становить від 15 до 30 млн осіб [37].

За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я, населення Азербайджану у 2025 р. становить близько 10,4 млн осіб [36]. Водночас чисельність азербайджанців в Ірані є співставною або навіть більшою, що створює асиметричний демографічний баланс із потенційними безпековими наслідками. За певних умов цей фактор може трансформуватися у джерело потенційних загроз, здатних впливати на внутрішньополітичну стабільність і зовнішньополітичну поведінку держави.

Не менш вагомим чинником нестабільності виступає західний напрям. Кордони Азербайджану з Вірменією продовжують формувати

ключовий осередок регіональної напруженості у зв'язку з територіальним спором навколо Нагірного Карабаху. Дві війни (1988–1994; 2020 рр.), які супроводжувалися значними людськими втратами (близько 30 тис. загиблих і приблизно 1 млн біженців) [20], не лише загострили міждержавне протистояння, а й суттєво трансформували безпекову архітектуру регіону. Водночас у 2025 р. за посередництва США було досягнуто попередніх домовленостей щодо мирного врегулювання між Вірменією та Азербайджаном («Угода про встановлення миру і міждержавних відносин»). Попри це, документ має рамковий характер і потребує подальшої ратифікації, що свідчить про збереження латентного конфліктного потенціалу та нестійкість досягнутого балансу.

Інший, менш конфліктогенний, але стратегічно важливий вектор формує турецький напрямок. Коротка ділянка кордону з Туреччиною через Нахічеванську Автономну Республіку, попри свою обмежену протяжність, має вагомге геополітичне значення як канал прямого територіально-го зв'язку та символізує особливий характер двосторонніх відносин.

Це відображається і в політичній риторичі президента Азербайджану І.Алієва, який, звертаючись до Р.Ердогана, використовує формулу «шановний пане Президенте, мій дорогий брат», тим самим підкреслюючи персоналізований і довірчий характер взаємодії, а також наголошує, що «азербайджано-турецькі відносини, засновані на дружбі та братерстві» [13].

Водночас формула Алієва «одна нація — дві держави» [13] має подвійне смислове навантаження. З одного боку, вона легітимізує особливий рівень стратегічного партнерства та ідею тісної інтеграції з Туреччиною, що може інтерпретуватися як елемент ширшого регіонального впливу Анкари. З іншого — ця ж формула окреслює чіткі межі такого зближення, підкреслюючи небажання Баку втрачати політичну суб'єктність. Таким чином, вона виступає інструментом зовнішньополітичного балансування, поєднуючи ідентифікаційну близькість із прагматичним збереженням стратегічної автономії, що дозволяє Азербайджану одночасно поглиблювати союз із Туреччиною та зберігати автономність ухвалення політичних рішень.

На відміну від турецького напряму, який поєднує інтеграційні та балансувальні елементи, грузинський вектор не має вираженого конфліктного потенціалу та є єдиним напрямом без геополітичної напруженості у системі регіональних взаємин Азербайджану. Двосторонні відносини, закріплені Договором про дружбу, співробітництво та взаємну безпеку 1996 р., характеризуються відсутністю територіальних конфліктів і високим рівнем політичної узгодженості, доповнених розвитком транзитно-енергетичного співробітництва. Це дозволяє розглядати грузинський вектор як стабілізуючий і транзитно-стратегічний елемент зовнішньої політики Азербайджану. Узагальнюючи, слід зазначити, що із п'яти сусідів Азербайджану лише Грузія не становить геополітичної загрози, тоді як інші напрями формують комплекс ризиків, що було враховано Гейдаром Алієвим при формуванні багатовекторної зовнішньої політики. У такій

конфігурації стратегія Азербайджану постає як модель балансування середньої держави, спрямована на збереження суверенітету та автономії.

У цьому контексті постать Г.Алієва набуває ключового значення як архітектора багатовекторної зовнішньої політики, чия політична практика поєднувала прагматизм, гнучкість і стратегічне бачення місця Азербайджану в системі міжнародних відносин.

З огляду на складну геополітичну конфігурацію держави, він уже на початку свого президентства сформулював базові принципи цього курсу. У виступі перед дипломатичним корпусом в Анкарі (9 лютого 1994 р.) він наголошував: «Щодо зовнішньої політики, Азербайджан керується принципом підтримання взаємних і рівноправних відносин з усіма державами» [22].

Подальший розвиток цього підходу відображено у виступі Г.Алієва на 49-й сесії Генеральної Асамблеї ООН (29 вересня 1994 р.), де зовнішньополітичне бачення Азербайджану було репрезентовано на глобальному рівні. Акцент на рівноправності, міжнародному праві та партнерстві визначив позиціонування держави як відповідального учасника міжнародних відносин. У підсумку багатовекторність сформувалася як стратегія зовнішньополітичного балансування, спрямована на забезпечення суверенітету. Вона поєднувала регіональне балансування з універсальними принципами міжнародного порядку, що дозволило Г.Алієву закласти підвалини гнучкої моделі зовнішньої політики, орієнтованої на зміцнення державного суверенітету [23].

Інституціоналізація цієї моделі була закріплена на конституційному рівні. Конституцію Азербайджану було ухвалено у 1995 р. (з поправками 2002 та 2009 рр.), що закріпило централізований характер формування зовнішньої політики. Згідно зі ст. 8, Президент визначає основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики держави, виступаючи ключовим стратегічним суб'єктом зовнішньополітичного курсу. Водночас ст. 10 встановлює, що міжнародні відносини держави ґрунтуються на загальновищезначаних принципах і нормах міжнародного права, визначаючи нормативну основу її зовнішньополітичної діяльності.

Практична реалізація цих засад відображається у розподілі повноважень між органами державної влади. Відповідно до ст. 94, ратифікація та денонсація міжнародних договорів належать Міллі Меджлісу Азербайджану, що забезпечує формальний парламентський контроль. Водночас, згідно зі ст. 109, Президент реалізує зовнішньополітичний курс через дипломатичні механізми: укладає міжнародні договори, призначає та відкликає дипломатичних представників, ініціює створення дипломатичних представництв, приймає вірчі грамоти [16].

Таким чином, попри формальний розподіл компетенцій, фактична концентрація зовнішньополітичних повноважень зосереджена в інституті президентства, що зумовлює високий рівень централізації процесу ухвалення зовнішньополітичних рішень.

У цьому контексті науковий інтерес становить порівняльний аналіз із конституційною моделлю України. На відміну від Азербайджану, у кон-

ституційній системі України закріплено більш диференційований підхід до формування та реалізації зовнішньої політики. Згідно зі ст. 102 Конституції України, Президент є главою держави та гарантом її суверенітету, а відповідно до ст. 106 — представляє державу в міжнародних відносинах, веде переговори та укладає міжнародні договори, призначає керівників дипломатичних представництв і приймає вірчі грамоти. Водночас Президент України не має виключних повноважень щодо визначення зовнішньополітичного курсу.

Формування та реалізація зовнішньої політики в Україні мають більш комплексний інституційний характер. Зокрема, ст. 85 передбачає, що Верховна Рада України здійснює ратифікацію та денонсацію міжнародних договорів, тоді як ст. 116 визначає повноваження Кабінету Міністрів щодо забезпечення проведення зовнішньої політики. Водночас ст. 18 закріплює орієнтацію зовнішньополітичної діяльності на загальновизнані принципи і норми міжнародного права, а ст. 9 визначає міжнародні договори як частину національного законодавства [4].

Відтак, обидві держави формально дотримуються поділу повноважень у сфері зовнішньої політики: парламент здійснює ратифікацію міжнародних договорів, а президент — їх укладення та дипломатичну реалізацію. Проте характер інституційного балансу є різним: в Азербайджані зовнішньополітичні повноваження значною мірою централізовані в руках Президента, тоді як в Україні реалізовано модель інституційного плюралізму, що передбачає розподіл функцій між Президентом, парламентом і урядом та знижує рівень централізації ухвалення зовнішньополітичних рішень. Отже, конституційні підходи Азербайджану та України відображають різні моделі організації зовнішньополітичної діяльності: централізовану президентську та напівпрезидентську з розподіленими повноваженнями, що безпосередньо впливає на механізми ухвалення рішень і ступінь ефективності їх реалізації у зовнішньополітичній сфері.

Додаткові відмінності простежуються у сфері співвідношення міжнародного та національного права, а також у питаннях застосування сили. У Конституції Азербайджанської Республіки закріплено пріоритет міжнародного права над національним законодавством (ст. 151) і проголошено відмову від війни як засобу врегулювання міжнародних конфліктів (ст. 9). Рішення про оголошення війни та укладення миру ухвалюється парламентом за поданням Президента (ст. 95) [16].

Натомість у Конституції України ці положення мають більш опосередкований характер: ст. 9 визначає міжнародні договори як частину національного законодавства, а ст. 18 — орієнтацію зовнішньої політики на загальновизнані принципи міжнародного права. Повноваження щодо оголошення війни та укладення миру належать Верховній Раді України (ст. 85) і реалізуються за поданням Президента (ст. 106) [4].

Таким чином, хоча обидві держави передбачають парламентську процедуру ухвалення рішень щодо війни і миру за участю Президента, конституційна модель Азербайджану характеризується більш чітким нормативним закріпленням пріоритету міжнародного права та пацифістського

принципу, тоді як в Україні ці положення реалізуються опосередковано через механізми імплементації міжнародних договорів і загальні засади зовнішньої політики.

Висновок про багатовекторний характер зовнішньої політики Азербайджану випливає з аналізу положень Концепції національної безпеки Азербайджанської Республіки (23 травня 2007 р.), зокрема її розділів про національні інтереси, зовнішньополітичні пріоритети та міжнародну безпеку. У документі наголошується на забезпеченні суверенітету, територіальної цілісності та запобіганні зовнішній залежності, що свідчить про орієнтацію на стратегічну автономію, водночас підкреслюється необхідність розвитку міжнародного співробітництва з метою забезпечення глобальної та регіональної безпеки.

Крім того, у розділі, що окреслює основні загрози національній безпеці, серед пріоритетів визначено протидію зовнішнім впливам, що передбачає взаємодію з різними міжнародними акторами та безпековими структурами. Як зазначається у документі, «розвиток співробітництва з міжнародними організаціями та державами, які поділяють спільні цінності, спрямований на виконання міжнародних зобов'язань та внесок у глобальну і регіональну безпеку і стабільність», тоді як серед ключових національних інтересів визначено «забезпечення незалежності, суверенітету і територіальної цілісності держави, а також недопущення зовнішньої політичної, військової чи економічної залежності» [29]. Таким чином, положення Концепції відображають поєднання орієнтації на стратегічну автономію з необхідністю багатовекторної взаємодії у сфері міжнародної безпеки.

Отже, можна констатувати, що хоча Концепція національної безпеки Азербайджанської Республіки 2007 р. не містить прямого терміна «багатовекторність», її структурно-змістовий аналіз положень про національні інтереси, міжнародне співробітництво та загрози безпеці дає підстави інтерпретувати зовнішньополітичний курс держави як такий, що відповідає логіці багатовекторного балансування.

Попри відсутність формального оновлення Концепції, її положення були розвинуті у подальших стратегічних актах, що відображає еволюцію зовнішньополітичного курсу держави. Зокрема, Стратегічні дорожні карти національної економіки Азербайджану, ухвалені 6 грудня 2016 р., визначають модель розвитку, орієнтовану на диверсифікацію економіки, зменшення залежності від енергетичного сектору та інтеграцію у глобальні економічні процеси [33]. Як рамкові документи, вони задають параметри координації реформ і охоплюють короткостроковий період 2016–2020 рр., середньострокову перспективу до 2025 р. та довгострокове бачення після 2025 р. [14, р.1-2], що свідчить про комплексний і гнучкий характер державної економічної політики.

Водночас зазначені підходи не обмежуються економічною сферою, а знаходять своє продовження у безпековому та військово-політичному вимірах державної стратегії. У цьому контексті Воєнна доктрина Азербайджанської Республіки від 8 червня 2010 р. конкретизує загрози національ-

ній безпеці та окреслює пріоритети військово-політичного партнерства, зберігаючи орієнтацію на захист суверенітету й територіальної цілісності держави.

У розділі IV «Оборонна політика Азербайджанської Республіки» закладено принципи гнучкої та адаптивної безпекової стратегії, що відображають логіку багатовекторного балансування у сфері безпеки. Зокрема, зазначається, що «оборонна політика ґрунтується на систематичному аналізі військово-політичної ситуації в регіоні та тенденцій її розвитку, всебічній оцінці реальних і потенційних воєнних загроз Азербайджанській Республіці, а також враховує об'єктивні потреби й реальні можливості забезпечення воєнної безпеки, географічне положення країни та особливості її території» [11].

Визначені у доктрині положення слід розглядати в контексті попередньої еволюції безпекової політики Азербайджану, зокрема припинення його участі у Договорі про колективну безпеку у квітні 1999 р., що означало відмову від подальшої інтеграції у пострадянські безпекові структури та стало передумовою формування автономного багатовекторного зовнішньополітичного курсу. Розділ VII «Перспективи розвитку військового будівництва» конкретизує напрями реалізації цієї стратегії, передбачаючи розвиток сил спеціального призначення, підвищення їх мобільності та боєздатності, удосконалення систем захисту особового складу, а також посилення координації між Збройними Силами та іншими військовими формуваннями.

Важливою складовою визначено також розширення міжнародного військово-політичного співробітництва, зокрема використання механізмів взаємодії з Організацією Північноатлантичного договору в межах програми «Партнерство заради миру», включно з Індивідуальним планом дій, що спрямований на досягнення оперативної сумісності, участь у миротворчих місіях та підготовку персоналу для міжнародних операцій [11].

Азербайджан, не будучи членом ОДКБ, водночас розвиває двостороннє військово-політичне співробітництво з РФ, що інституціоналізоване у низці договорів, зокрема Декларації про союзницьку взаємодію від 22 лютого 2022 р. Такий формат взаємодії не передбачає формування повноцінного військового союзу, що відповідає логіці багатовекторної зовнішньої політики держави. У документі прямо зазначено: «Російська Федерація та Азербайджанська Республіка будують свої відносини на основі союзницької взаємодії, взаємної поваги незалежності, державного суверенітету, територіальної цілісності та непорушності державних кордонів» [17]. Це дає підстави стверджувати, що Азербайджан реалізує стратегію балансування у відносинах із РФ, поєднуючи розвиток партнерських відносин із збереженням зовнішньополітичної автономії.

Взаємини Азербайджану з КНР інституціоналізовані у низці двосторонніх документів, що відображають еволюцію партнерства від геоекономічної взаємодії до стратегічного рівня. Підписання Меморандуму про спільне просування Економічного поясу Шовкового шляху (2015 р.) [26] заклало основу інтеграції Азербайджану у транспортно-логістичні та інф-

раструктурні проекти ініціативи «Один пояс, один шлях», визначивши геоекономічний вектор співпраці.

Подальша інституціоналізація відносин відбулася через Спільну декларацію про встановлення стратегічного партнерства від 3 липня 2024 р. [15] та Спільну заяву про встановлення всеосяжного стратегічного партнерства від 23 квітня 2025 р. [25], які закріпили принципи взаємної поваги, суверенітету, територіальної цілісності та невтручання у внутрішні справи, а також підвищили рівень політико-дипломатичної взаємодії. Водночас зміст зазначених документів свідчить про домінування геоекономічного та дипломатичного вимірів співпраці за відсутності союзницьких чи колективно-оборонних зобов'язань, що відповідає логіці багатовекторної зовнішньої політики держави.

У підсумку взаємини Азербайджану з КНР демонструють диверсифікацію зовнішньополітичних зв'язків і реалізацію стратегії балансування між провідними геополітичними акторами, зокрема РФ та КНР, що відповідає моделі поведінки середньої держави в умовах конкуренції великих держав.

Відносини між США та Азербайджаном формуються з 1992 р. у межах багатовекторної зовнішньої політики Азербайджану та мають переважно прагматичний і секторальний характер. Початковий етап їх розвитку визначався поєднанням політичного визнання та нормативних обмежень: після встановлення дипломатичних відносин (1992 р.) Конгрес США ухвалив поправку Section 907 до Закону США про підтримку свободи (Freedom Support Act, 1992) [34], яка обмежила надання прямої державної допомоги Азербайджану. Вона передбачала її призупинення доти, доки Азербайджан, за оцінкою Вашингтона, не припинить «блокаду та інші наступальні дії» проти Вірменії та Нагірного Карабаху, що фактично охоплювало обмеження транспортно-економічних зв'язків і військові дії в межах конфлікту. Таким чином, Section 907 виступала політично зумовленим інструментом обмеження двосторонньої взаємодії, відображаючи вплив внутрішньополітичних чинників США та специфіку регіонального конфлікту на початковому етапі незалежності Азербайджану.

Водночас енергетичні інтереси США сприяли формуванню економічного виміру відносин: у середині 1990-х рр. його основу було закладено підписанням «Контракту століття» (20 вересня 1994 р.) [27], що передбачав участь американських компаній у розробці каспійських енергоресурсів і відкривав можливості для їх експорту в обхід російських маршрутів, зокрема до європейських ринків.

Подальша інституціоналізація відбулася з укладенням Договору про взаємний захист інвестицій (1997) [35], який забезпечив правові гарантії інвесторам і закріпив довгострокову основу економічного партнерства. Ключовим елементом геоекономічної взаємодії стала реалізація проекту Baku–Tbilisi–Ceyhan pipeline (відкриття — 13 липня 2006 р.), підтриманого США як інструмент диверсифікації експортних маршрутів і зменшення залежності від російської транспортної інфраструктури. У 2010-х рр. співпраця розширилася в межах Південного газового коридору, що закрі-

пило модель енергетичного балансування в межах багатовекторної політики та підвищило стратегічне значення Азербайджану для енергетичної безпеки Європи.

Політичний діалог набув більш інституціоналізованого характеру із започаткуванням формату Хартії про стратегічне партнерство між урядами США та Азербайджану (Charter on Strategic Partnership) [15], що забезпечило регулярні консультації у сферах безпеки, енергетики та реформ. Водночас цей механізм не передбачає формалізованих союзницьких зобов'язань і виконує функцію координації позицій. Логіка розвитку двосторонніх відносин визначається поєднанням трьох ключових чинників: геоекономічного інтересу США до енергетичних ресурсів Каспійського регіону, безпекової взаємодії в контексті боротьби з тероризмом після 2001 р., а також реалізації Азербайджаном багатовекторної зовнішньої політики, спрямованої на балансування між провідними центрами сили.

У цьому контексті співпраця зі Сполученими Штатами Америки виступає одним із напрямів поряд із відносинами з Росією, Туреччиною та Китаєм, що дозволяє Азербайджану зберігати стратегічну автономію в умовах конкуренції великих держав. Отже, відносини між США та Азербайджаном мають прагматичний, секторальний і багатовекторний характер, інституційно оформлений через окремі угоди в економічній та безпековій сферах.

Водночас багатовекторна зовнішня політика Азербайджану передбачає не лише прагматичну взаємодію зі США, Росією та КНР, а й розвиток більш глибоких інституційно оформлених відносин із регіональними партнерами. Особливе місце серед них посідає Туреччина, співпраця з якою характеризується вищим рівнем політичної та безпекової інтеграції. Військово-політичне зближення Азербайджану і Туреччини має еволюційний характер і бере початок у 1990-х рр., зокрема з укладення Договору про дружбу і співробітництво (1994). Подальша динаміка відносин була закріплена підписанням 9 лютого пакета двосторонніх документів, включаючи протокол про партнерство і взаємну допомогу та угоди у науково-технічній, культурній й економічній сферах, що засвідчило перехід до формату стратегічного партнерства [21].

Якісним етапом інституціоналізації двосторонніх відносин стало підписання Угоди про стратегічне партнерство і взаємну підтримку між Азербайджанською Республікою і Турецькою Республікою 16 серпня 2010 р. у м. Баку президентами Ільхамом Алієвим та Абдуллою Гюлем. Документ закріпив перехід до союзницького формату взаємодії, передбачивши надання взаємної допомоги у разі загрози незалежності, суверенітету чи територіальній цілісності однієї зі сторін, а також координацію дій у сфері безпеки й оборони [10]. Таким чином, угода сформувала нормативну основу для поглиблення військового співробітництва та інституціоналізації союзницьких відносин.

Подальший розвиток цього процесу відбувався через формування постійних механізмів координації, насамперед шляхом створення у 2010 р. Високої ради стратегічного співробітництва (Yüksek Düzeyli Stratejik

İşbirliği Konseyi) [18]. Цей міжурядовий інструмент забезпечив узгодженість політики у ключових сферах — безпеки, зовнішньої політики та економіки, а також сприяв виробленню спільних підходів до регіональних питань. У функціональному вимірі Рада координує двосторонню політику, охоплюючи політичний, військовий і економічний напрями, та виступає платформою для ухвалення рішень і підписання міжурядових угод.

Практична діяльність цього механізму підтверджується результатами його засідань: зокрема, у 2013 р. [28] було розглянуто широкий спектр двосторонніх відносин і підписано низку угод у сферах безпеки, науки і технологій, транспорту та соціально-економічного співробітництва, тоді як у 2020 р. сторони зосередилися на поглибленні взаємодії у ключових секторах співпраці [19]. Таким чином, Висока рада стратегічного співробітництва стала ключовим інституційним механізмом переходу від декларативного партнерства до системного військово-політичного діалогу.

Логічним завершенням цього процесу стало підписання Шушинської декларації 15 червня 2021 р., яка засвідчила високий рівень інституціоналізації двосторонніх відносин та юридично закріпила їх союзницький характер. Документ передбачає взаємні безпекові зобов'язання, зокрема надання допомоги «у разі загрози або агресії проти незалежності, суверенітету, територіальної цілісності чи недоторканності міжнародно визнаних кордонів однієї зі сторін» [31]. У поєднанні з координацією оборонної політики це формує модель взаємодії, наближену до формату колективної оборони.

На відміну від класичних військово-політичних союзів, таких як НАТО чи ОДКБ, де домінують формалізовані зобов'язання та інституційна ієрархія, азербайджано-турецька модель поєднує інституційні та ідентифікаційні чинники, що забезпечує її більшу гнучкість і адаптивність у довгостроковій перспективі. Партнерство Азербайджану і Туреччини доповнюється політичною формулою «одна нація — дві держави», яка відображає не лише культурно-цивілізаційну близькість, але й специфічний формат політичної взаємодії між двома суверенними акторами.

Ця формула, вперше артикульована Гейдаром Алієвим, набула статусу концептуальної основи двосторонніх відносин і активно відтворюється у політичному дискурсі обох держав. Зокрема, Реджеп Таїп Ердоган наголошував, що азербайджано-турецька співпраця досягла «найвищого рівня» завдяки розвитку відносин на основі цього принципу, підкреслюючи їх винятковий характер у міжнародній практиці [30]. У свою чергу, Ільхам Алієв акцентував на спільності історії, мови та культури як фундаменти поглиблення політичної, економічної та безпекової взаємодії, що надає цим відносинам додаткового ідентифікаційного виміру [32].

У теоретичному вимірі така модель може бути інтерпретована крізь призму конструктивістського підходу до міжнародних відносин, відповідно до якого ідентичність і спільні уявлення виступають ключовими чинниками формування зовнішньополітичних орієнтацій держав. У цьому контексті формула «одна нація — дві держави» виконує функцію ідеологічного та ідентифікаційного каркасу двосторонніх відносин, сприяючи

легітимації високого рівня політичної координації та взаємної підтримки у безпековій сфері. Відтак ідентифікаційна близькість не лише доповнює інституційні механізми співпраці, а й посилює їх ефективність, формуючи модель квазі-союзницьких відносин, що поєднує елементи формалізованого партнерства та ідентифікаційної солідарності.

Багатовекторна зовнішня політика Азербайджану, сформована у 1990-х рр. під впливом складного геополітичного оточення, може розглядатися як репрезентативна модель поведінки середньої держави, спрямована на забезпечення стратегічної автономії в умовах конкуренції великих держав. Її сутність полягає у поєднанні прагматичного балансування між ключовими центрами сили із збереженням політичного суверенітету та недопущенням критичної залежності від будь-якого з партнерів.

У цьому контексті досвід Азербайджану має прикладне значення для України, однак не може бути механічно імплементований з огляду на відмінності безпекового середовища, рівня загроз і стратегічних орієнтацій держав. Якщо для Азербайджану багатовекторність виступає інструментом балансування між Росією, Туреччиною, США та Китаєм, то для України після 2014 р., а особливо після 2022 р., пріоритетом є чітко визначена євроатлантична інтеграція як відповідь на пряму військову загрозу з боку Російської Федерації.

Водночас окремі елементи азербайджанської моделі можуть бути адаптовані в українській зовнішній політиці. По-перше, йдеться про диверсифікацію зовнішньоекономічних і безпекових зв'язків, що дозволяє зменшити залежність від окремих партнерів та підвищити стійкість держави до зовнішніх впливів. По-друге, важливим є принцип прагматизації зовнішньої політики, за якого співпраця з різними акторами здійснюється на основі національних інтересів, а не виключно ідеологічних орієнтацій. По-третє, значення має використання секторального підходу до міжнародної взаємодії, коли різні напрями співпраці (енергетика, безпека, транспорт, інвестиції) можуть реалізовуватися з різними партнерами без формування жорстких союзницьких зобов'язань.

Разом із тим, ключова відмінність полягає у характері безпекової ситуації: якщо Азербайджан реалізує багатовекторність у відносно конкурентному, але не екзистенційному середовищі, то Україна перебуває у стані прямої військової агресії, що обмежує можливості для класичного балансування. У цьому сенсі українська модель не є багатовекторною у класичному розумінні, а радше поєднує стратегічну одновекторність у безпековій сфері (євроатлантичний курс) із елементами багатовекторності в економічній та дипломатичній площинах.

Отже, досвід Азербайджану доцільно інтерпретувати не як альтернативу євроатлантичному курсу України, а як джерело окремих інструментів зовнішньополітичної гнучкості. Його адаптація можлива у вигляді диверсифікації партнерств, розвитку багаторівневих форматів співпраці та посилення стратегічної автономії у некритичних сферах, що в сукупності здатне підвищити ефективність зовнішньої політики України в умовах сучасної геополітичної трансформації.

Висновок. У підсумку дослідження встановлено, що формування зовнішньополітичних стратегій держав Південного Кавказу та ЦА відбувалося в умовах поєднання пострадянської інституційної інерції, трансформації політичних режимів та впливу складного геополітичного середовища. У цьому контексті Азербайджан постає як один із найбільш репрезентативних прикладів держави, яка змогла інтегрувати авторитарну політичну стабільність із гнучкою моделлю зовнішньополітичного балансування.

Доведено, що багатовекторна зовнішня політика Азербайджану є лише практикою дипломатичної поведінки, а цілісною стратегією середньої держави, інституційно закріпленою через централізовану президентську модель ухвалення рішень та спрямованою на забезпечення стратегічної автономії. Її реалізація відбувається через диференційовану систему міжнародних відносин, у межах якої поєднуються різні формати взаємодії — від союзницьких до прагматично-секторальних, що дозволяє державі ефективно функціонувати в умовах конкуренції великих держав.

Порівняльний аналіз конституційних моделей Азербайджану та України засвідчує, що, попри формальну схожість у розподілі повноважень у сфері зовнішньої політики, їх практична реалізація суттєво відрізняється. Азербайджан характеризується високим рівнем централізації зовнішньополітичного процесу, тоді як в Україні сформована інституційно плюралістична модель, що передбачає розподіл функцій між Президентом, парламентом і урядом.

Отримані результати дають підстави інтерпретувати багатовекторність як контекстуально зумовлену стратегію, ефективність якої залежить від характеру безпекового середовища та типу політичного режиму. У цьому сенсі вона не є універсальною моделлю зовнішньої політики, а виступає адаптивним інструментом забезпечення державного суверенітету в умовах багатополарності.

Таким чином, наукова новизна дослідження полягає у комплексному поєднанні інституційного та геополітичного підходів до аналізу зовнішньої політики Азербайджану, що дозволяє розглядати його досвід не лише як регіональний феномен, а як одну з моделей поведінки середніх держав у сучасній системі міжнародних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бевзюк, Є., Котляр, О., 2023. *Західна Євразія: пошук регіональної безпекової парадигми*. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки, вип. 32, с. 81–105. Доступно за: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001445837> (дата звернення: 19.01.2026).
2. Гольцов, А.Г., 2024. *Геополітичний порядок у Центральній Азії*. Політикус, № 5, с. 127–132. DOI: <https://doi.org/10.24195/24149616.2024-5.18> (дата звернення: 21.01.2026).
3. Константинова, В.В., 2021. *Геополітична боротьба світових акторів у регіоні Центральної Азії: висновки для України*. Фонд Конрада Аденауера, 15 с. Доступно за: <https://www.conradadnauer.org/ukrainska/2021/01/14/geopolitical-struggle-in-central-asia-conclusions-for-ukraine/>

- но за: https://analytics.intsecurity.org/wp-content/uploads/2024/07/Ukr_CIS_06_Central-Asia.pdf (дата звернення: 22.01.2026).
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. Доступно за: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.01.2026).
 5. Кудряченко, А., Солошенко, В., 2021. *Азербайджанська Республіка: засади успішних трансформаційних перетворень*. Проблеми всесвітньої історії, № 4 (16), с. 155–174.
 6. Матвієнко, В.М., Шейдаєва, С.І., 2023. *Азербайджансько-українські відносини: розвиток, сучасний стан та перспективи*. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини, т. 57, № 2, с. 31–34. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2023/2-57/31-34> (дата звернення: 07.02.2026).
 7. Парфіненко, А. Ю., 2022. *Центральна Азія як геостратегічний регіон у сучасному геополітичному протистоянні*. Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Серія: Міжнародні відносини, вип. 15, с. 24–36. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2022-15-03> (дата звернення: 13.01.2026).
 8. Рагімлі, М., 2020. *Європейський аспект зовнішньої політики Азербайджану*. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Питання політології, вип. 37, с. 141–149.
 9. Ткаченко, І.В., 2025. *Сучасна економічна модель Азербайджану як результат зовнішньополітичної стратегії держави Алієва*. Проблеми всесвітньої історії, № 1, с. 116–129. Доступно за: <https://journal.ivinas.gov.ua/pwh/article/view/366> (дата звернення: 07.01.2026).
 10. *Agreement on Strategic Partnership and Mutual Assistance between the Republic of Turkey and the Republic of Azerbaijan*, 16 August 2010 (Baku). United Nations Treaty Series, vol. 2936, No. 51060. Доступно за: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%202936/v2936.pdf> (дата звернення: 17.01.2026).
 11. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi, 2010. *Azərbaycan Respublikasının Hərbi doktrinası*: затверджено рішенням Міллі Меджлису Азербайджанської Республіки від 8 червня 2010 р. № 1029-IIIQR. Доступно за: <https://anl.az/down/meqale/azerbaycan/2010/iyun/124735.htm> (дата звернення: 18.02.2026).
 12. Bulakh, T. M., Ivashchenko, O. A., Motuzka, O. M., 2022. *Ukraine's foreign trade relations with the Republic of Azerbaijan: state, risks, strategic and innovative areas of strengthening*. Statistics of Ukraine, vol. 96, no. 1, pp. 40–46. DOI: [https://doi.org/10.31767/su.1\(96\)2022.01.04](https://doi.org/10.31767/su.1(96)2022.01.04). (дата звернення: 08.02.2026).
 13. Caliber.az, 2023. *President Aliyev: Azerbaijan–Türkiye ties today have no analogues in the world*. Доступно за: <https://caliber.az/en/post/president-aliyev-azerbaijan-turkiye-ties-today-have-no-analogues-in-world> (дата звернення: 22.01.2026).
 14. Center for Analysis of Economic Reforms and Communication (CAERC), 2021. *Monitoring and Evaluation Report of “Strategic Road Maps on the National Economy and Key Sectors of the Economy in the Republic of Azerbaijan” for 2017–2020*. Баку: CAERC, 116 р. Доступно за: <https://ereforms.gov.az/files/monitoring/pdf/en/6d3c17044848381aeb8b97dc28f101f1.pdf> (дата звернення: 15.01.2026).
 15. *Charter on Strategic Partnership between the Government of the United States of America and the Government of the Republic of Azerbaijan*, 2026. Доступно за: <https://en.apa.az/official-news/charter-on-strategic-partnership-between-the-government-of-the->

- republic-of-azerbaijan-and-the-government-of-the-united-states-of-america-full-text-491301 (дата звернення: 22.01.2026).
16. *Constitution of the Republic of Azerbaijan*, 1995. Баку. Доступно за: <https://legalns.com/download/books/cons/azerbaijan.pdf> (дата звернення: 16.02.2026).
 17. *Declaration on Allied Interaction between the Republic of Azerbaijan and the Russian Federation*, 22 February 2022 (Moscow). Доступно за: <https://president.az/en/articles/view/55498> (дата звернення: 24.01.2026).
 18. *Declaration on the Establishment of the Council on High-Level Strategic Cooperation between the Republic of Azerbaijan and the Republic of Turkey*, 15 September 2010 (Istanbul). Доступно за: <https://president.az/en/articles/view/721> (дата звернення: 14.02.2026).
 19. *Eighth meeting of the Azerbaijan–Turkey High-Level Strategic Cooperation Council*, 2020. Проведено 25 лютого 2020 р. у м. Баку за участю Президента Азербайджанської Республіки Ільхам Алієва та Президента Турецької Республіки Реджепа Таїпа Ердогана. Доступно за: <https://azerbaijan.az/en/news/1591> (дата звернення: 11.01.2026).
 20. Global Centre for the Responsibility to Protect, 2023. *Nagorno-Karabakh (Azerbaijan/Armenia)*. Доступно за: <https://www.globalr2p.org/countries/nagorno-karabakh-azerbaijan-armenia/> (дата звернення: 13.02.2026).
 21. Heydar Aliyev Heritage International Online Library, 1994. *Official visit of the President of the Republic of Azerbaijan Heydar Aliyev to the Republic of Turkey (February 8–11, 1994)*. Доступно за: <https://lib.aliyev-heritage.org/en/44726128.html> (дата звернення: 14.02.2026).
 22. Heydar Aliyev Heritage International Online Library, 1994. *Speech of the President of the Republic of Azerbaijan at the meeting with the ambassadors and members of diplomatic missions of foreign countries in Ankara, 9 February 1994*. Доступно за: <https://lib.aliyev-heritage.org/en/4170917.html> (дата звернення: 23.01.2026).
 23. Heydar Aliyev Heritage International Online Library, 1994. *Speech at the 49th session of the UN General Assembly, 29 September 1994*. Доступно за: <https://lib.aliyev-heritage.org/en/7119983.html> (дата звернення: 04.02.2026).
 24. *Joint Declaration on the Establishment of Strategic Partnership between the Republic of Azerbaijan and the People's Republic of China*, 3 July 2024 (Astana). Доступно за: <https://president.az/en/articles/view/66389> (дата звернення: 07.02.2026).
 25. *Joint Statement on the Establishment of a Comprehensive Strategic Partnership between the Republic of Azerbaijan and the People's Republic of China*, 23 April 2025 (Beijing). Доступно за: <https://president.az/en/articles/view/68634> (дата звернення: 17.01.2026).
 26. *Memorandum of Understanding on Joint Encouragement of the Silk Road Economic Belt between the Government of the Republic of Azerbaijan and the Government of the People's Republic of China*, 2015. Доступно за: <https://president.az/en/articles/view/17137> (дата звернення: 28.02.2026).
 27. Ministry of Energy of the Republic of Azerbaijan, 1994. *Production Sharing Agreement ("Contract of the Century")*. Доступно за: <https://minenergy.gov.az/en/neft/esrinmuqavilesi> (дата звернення: 16.02.2026).
 28. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye, 2013. *The third meeting of the Turkey–Azerbaijan High Level Strategic Cooperation Council, held in Ankara on 13 November 2013*. Доступно за: https://www.mfa.gov.tr/the-third-meeting-of-turkey_azerbaijan-high-level-strategic-council-was-held-in-ankara.en.mfa (дата звернення: 11.02.2026).

29. *National Security Concept of the Republic of Azerbaijan*, 2007. Затверджено указом Президента Азербайджанської Республіки від 23 травня 2007 р. Доступно за: <https://e-qanun.az/framework/13373> (дата звернення: 15.02.2026).
30. *Press statements by President Ilham Aliyev and Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan*, 15 September 2010. Доступно за: <https://president.az/en/articles/view/736> (дата звернення: 16.02.2026).
31. *Shusha Declaration on Allied Relations between the Republic of Azerbaijan and the Republic of Turkey*, 2021. Доступно за: <https://president.az/en/articles/view/52122> (дата звернення: 11.02.2026).
32. *Statement of President Ilham Aliyev on Azerbaijan–Turkey relations*, 2023. Доступно за: <https://www.turkiyoday.com> (дата звернення: 12.01.2026).
33. *Strategic Road Map for the National Economy and Main Economic Sectors of the Republic of Azerbaijan*, 2016. Доступно за: <https://azerbaijan.az/en/information/402> (дата звернення: 15.02.2026).
34. U.S. Congress, 1992. *Freedom Support Act*, Public Law 102–511. Доступно за: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-507/pdf/COMPS-507.pdf> (дата звернення: 18.02.2026).
35. U.S. Department of State, 1997. *Treaty between the United States and Azerbaijan concerning the Encouragement and Reciprocal Protection of Investment*. Доступно за: <https://edit.wti.org/document/show/df59e919-d204-4009-8f67-c7bb54b4921f> (дата звернення: 27.02.2026).
36. World Health Organization, 2023. *Azerbaijan – Population data*. Доступно за: <https://data.who.int/countries/031> (дата звернення: 22.01.2026).
37. Yorktown Institute, 2023. *Are Iran’s Azeris Really Separatists?* Доступно за: <https://yorktowninstitute.org/are-irans-azeris-really-separatists/> (дата звернення: 14.01.2026).

REFERENCES

1. Bevziuk, Ye., Kotliar, O., 2023. *Zakhidna Yevraziia: poshuk rehionalnoi bezpekovoi paradyhmy*. Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky, issue 32, pp. 81–105. Available at: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001445837> (accessed: 19 January 2026). [in Ukrainian].
2. Holtsov, A.H., 2024. *Neopolitychnyi poriadok u Tsentralnii Azii*. Politykus, no. 5, pp. 127–132. DOI: <https://doi.org/10.24195/24149616.2024-5.18> (accessed: 21 January 2026). [in Ukrainian].
3. Konstantynova, V.V., 2021. *Neopolitychna borotba svitovykh aktoriv u rehioni Tsentralnoi Azii: vysnovky dlia Ukrainy*. Konrad Adenauer Foundation, 15 p. Available at: https://analytics.intsecurity.org/wp-content/uploads/2024/07/Ukr_CIS_06_Central-Asia.pdf (accessed: 22 January 2026). [in Ukrainian].
4. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of 28 June 1996 No. 254k/96-VR. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (accessed: 12 January 2026). [in Ukrainian].
5. Kudriachenko, A., Soloshenko, V., 2021. *Azerbaidzhanska Respublika: zasady uspishnykh transformatsiinykh peretvoren*. Problemy vsesvitnoi istorii, no. 4 (16), pp. 155–174. [in Ukrainian].
6. Matviienko, V.M., Sheydaieva, S.I., 2023. *Azerbaidzhansko-ukrainski vidnosyny: rozvytok, suchasnyi stan ta perspektyvy*. Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni

- Tarasa Shevchenka. *Mizhnarodni vidnosyny*, vol. 57, no. 2, pp. 31–34. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2023/2-57/31-34> (accessed: 7 February 2026). [in Ukrainian].
7. Parfinenko, A.Yu., 2022. *Tsentralna Aziia yak heostrategichnyi rehion u suchasnomu heopolitychnomu protystoianni*. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina*. Serii: Mizhnarodni vidnosyny, issue 15, pp. 24–36. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2022-15-03> (accessed: 13 January 2026). [in Ukrainian].
 8. Rahimli, M., 2020. *Yevropeiskyi aspekt zovnishnoi polityky Azerbaidzhanu*. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina*. Serii: Pytannia politolohii, issue 37, pp. 141–149. [in Ukrainian].
 9. Tkachenko, I.V., 2025. *Suchasna ekonomichna model Azerbaidzhanu yak rezultat zovnishnopolitychnoi stratehii derzhavy Aliieva*. *Problemy vsesvitnoi istorii*, no. 1, pp. 116–129. Available at: <https://journal.ivinas.gov.ua/pwh/article/view/366> (accessed: 7 January 2026). [in Ukrainian].
 10. *Agreement on Strategic Partnership and Mutual Assistance between the Republic of Turkey and the Republic of Azerbaijan*, 16 August 2010 (Baku). United Nations Treaty Series, vol. 2936, No. 51060. Available at: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%202936/v2936.pdf> (accessed: 17 January 2026). [in English].
 11. Azerbaijan Respublikasy Milli Mejlis, 2010. *Azerbaijan Respublikasynyn Harbi doktrinasy*. Approved by the Milli Mejlis of the Republic of Azerbaijan on 8 June 2010, No. 1029-IIIQR. Available at: <https://anl.az/down/meqale/azerbaycan/2010/iyun/124735.htm> (accessed: 18 February 2026). [in Azerbaijani].
 12. Bulakh, T.M., Ivashchenko, O.A., Motuzka, O.M., 2022. Ukraine's foreign trade relations with the Republic of Azerbaijan: state, risks, strategic and innovative areas of strengthening. *Statistics of Ukraine*, vol. 96, no. 1, pp. 40–46. DOI: [https://doi.org/10.31767/su.1\(96\)2022.01.04](https://doi.org/10.31767/su.1(96)2022.01.04) (accessed: 8 February 2026). [in English].
 13. Caliber.az, 2023. President Aliyev: Azerbaijan–Türkiye ties today have no analogues in the world. Available at: <https://caliber.az/en/post/president-aliyev-azerbaijan-turkiye-ties-today-have-no-analogues-in-world> (accessed: 22 January 2026). [in English].
 14. Center for Analysis of Economic Reforms and Communication (CAERC), 2021. *Monitoring and Evaluation Report of "Strategic Road Maps on the National Economy and Key Sectors of the Economy in the Republic of Azerbaijan" for 2017–2020* Baku: CAERC, 116 p. Available at: <https://ereforms.gov.az/files/monitoring/pdf/en/6d3c17044848381aeb8b97dc28f101f1.pdf> (accessed: 15 January 2026). [in English].
 15. *Charter on Strategic Partnership between the Government of the United States of America and the Government of the Republic of Azerbaijan*, 2026 Available at: <https://en.apa.az/official-news/charter-on-strategic-partnership-between-the-government-of-the-republic-of-azerbaijan-and-the-government-of-the-united-states-of-america-full-text-491301> (accessed: 22 January 2026). [in English].
 16. *Constitution of the Republic of Azerbaijan*, 1995 Baku. Available at: <https://legalns.com/download/books/cons/azerbaijan.pdf> (accessed: 16 February 2026). [in Azerbaijani].
 17. *Declaration on Allied Interaction between the Republic of Azerbaijan and the Russian Federation*, 22 February 2022 (Moscow) Available at: <https://president.az/en/articles/view/55498> (accessed: 24 January 2026). [in English].
 18. *Declaration on the Establishment of the Council on High-Level Strategic Cooperation between the Republic of Azerbaijan and the Republic of Turkey*, 15 September 2010 (Istanbul) Available at: <https://president.az/en/articles/view/721> (accessed: 14 February 2026). [in English].

19. *Eighth meeting of the Azerbaijan–Turkey High-Level Strategic Cooperation Council*, 2020. Held on 25 February 2020 in Baku with participation of President of the Republic of Azerbaijan İlham Aliyev and President of the Republic of Turkey Recep Tayyip Erdoğan. Available at: <https://azerbaijan.az/en/news/1591> (accessed: 11 January 2026). [in English].
20. Global Centre for the Responsibility to Protect, 2023. *Nagorno-Karabakh (Azerbaijan/Armenia)* Available at: <https://www.globalr2p.org/countries/nagorno-karabakh-azerbaijan-armenia/> (accessed: 13 February 2026). [in English].
21. Heydar Aliyev Heritage International Online Library, 1994. *Official visit of the President of the Republic of Azerbaijan Heydar Aliyev to the Republic of Turkey (February 8–11, 1994)*. Available at: <https://lib.aliyev-heritage.org/en/44726128.html> (accessed: 14 February 2026). [in English].
22. Heydar Aliyev Heritage International Online Library, 1994. *Speech of the President of the Republic of Azerbaijan at the meeting with the ambassadors and members of diplomatic missions of foreign countries in Ankara, 9 February 1994*. Available at: <https://lib.aliyev-heritage.org/en/4170917.html> (accessed: 23 January 2026). [in English].
23. Heydar Aliyev Heritage International Online Library, 1994. *Speech at the 49th session of the UN General Assembly, 29 September 1994*. Available at: <https://lib.aliyev-heritage.org/en/7119983.html> (accessed: 4 February 2026). [in English].
24. *Joint Declaration on the Establishment of Strategic Partnership between the Republic of Azerbaijan and the People’s Republic of China*, 3 July 2024 (Astana). Available at: <https://president.az/en/articles/view/66389> (accessed: 7 February 2026). [in English].
25. *Joint Statement on the Establishment of a Comprehensive Strategic Partnership between the Republic of Azerbaijan and the People’s Republic of China*, 23 April 2025 (Beijing). Available at: <https://president.az/en/articles/view/68634> (accessed: 17 January 2026). [in English].
26. *Memorandum of Understanding on Joint Encouragement of the Silk Road Economic Belt between the Government of the Republic of Azerbaijan and the Government of the People’s Republic of China*, 2015. Available at: <https://president.az/en/articles/view/17137> (accessed: 28 February 2026). [in English].
27. Ministry of Energy of the Republic of Azerbaijan, 1994. *Production Sharing Agreement (“Contract of the Century”)* Available at: <https://minenergy.gov.az/en/neft/esrinmuqavilesi> (accessed: 16 February 2026). [in English].
28. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye, 2013. *The third meeting of the Turkey–Azerbaijan High Level Strategic Cooperation Council, held in Ankara on 13 November 2013*. Available at: https://www.mfa.gov.tr/the-third-meeting-of-turkey_azerbaijan-high-level-strategic-council-was-held-in-ankara.en.mfa (accessed: 11 February 2026). [in English].
29. *National Security Concept of the Republic of Azerbaijan*, 2007 Approved by the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan on 23 May 2007. Available at: <https://e-qanun.az/framework/13373> (accessed: 15 February 2026). [in Azerbaijani].
30. *Press statements by President İlham Aliyev and Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan*, 15 September 2010. Available at: <https://president.az/en/articles/view/736> (accessed: 16 February 2026). [in English].
31. *Shusha Declaration on Allied Relations between the Republic of Azerbaijan and the Republic of Turkey*, 2021. Available at: <https://president.az/en/articles/view/52122> (accessed: 11 February 2026). [in English].

32. Statement of President Ilham Aliyev on Azerbaijan–Turkey relations, 2023. Available at: <https://www.turkiyetoday.com> (accessed: 12 January 2026). [in English].
33. *Strategic Road Map for the National Economy and Main Economic Sectors of the Republic of Azerbaijan*, 2016. Available at: <https://azerbaijan.az/en/information/402> (accessed: 15 February 2026). [in English].
34. U.S. Congress, 1992. *Freedom Support Act*, Public Law 102–511. Available at: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-507/pdf/COMPS-507.pdf> (accessed: 18 February 2026). [in English].
35. U.S. Department of State, 1997. *Treaty between the United States and Azerbaijan concerning the Encouragement and Reciprocal Protection of Investment*. Available at: <https://edit.wti.org/document/show/df59e919-d204-4009-8f67-c7bb54b4921f> (accessed: 27 February 2026). [in English].
36. World Health Organization, 2023. Azerbaijan — Population data. Available at: <https://data.who.int/countries/031> (accessed: 22 January 2026). [in English].
37. Yorktown Institute, 2023. Are Iran’s Azeris Really Separatists? Available at: <https://yorktowninstitute.org/are-irans-azeris-really-separatists/> (accessed: 14 January 2026). [in English].

УДК 314.72(477):323.1

DOI: 10.24144/2078-1431.2026.1(36).82–96

Іван Артёмов,

кандидат історичних наук, доцент,
заступник директора НН інституту
євроінтеграційних досліджень

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-6926-8329>

Світлана Зуб,

провідний фахівець ННІ євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4238-9401>

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІГРАЦІЙНО-ДЕМОГРАФІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ

В статті окреслені актуальні аспекти проблеми реалізації міграційно-демографічної політики України.

Міграційний рух в Україні характеризується значним перевищенням чисельності вибулого населення над кількістю прибулого протягом дуже тривалого періоду.

Збройна агресія викликала вимушену міграцію у безпрецедентному з часів Другої світової війни масштабі: українці, що проживали на територіях, на яких ведуться бойові дії, або тимчасово окупованих територіях, стали масово переміщуватися не лише до відносно безпечних регіонів України, а і до інших країн.

Ситуація ускладнюється тим, що частина українських сімей після припинення або скасування воєнного стану та обмежень на виїзд може воз'єднатися за межами України: жінки, які матимуть прийнятну роботу і житло, мотивуватимуть своїх чоловіків до переїзду. Водночас імовірно збільшення кількості розлучень зменшуватиме шанси на повернення жінок.

Ключові слова: міграція, демографія, стратегія демографічного розвитку, зовнішня політика.

The article outlines the topical aspects of the problem of implementing Ukraine's migration and demographic policy.

The migration movement in Ukraine has been characterized by a significant excess of the number of out-migrants over the number of in-migrants for a very long period of time.

The armed aggression caused forced migration on an unprecedented scale since World War II: Ukrainians living in the territories where hostilities are taking place or in the temporarily occupied territories began to move en masse not only to relatively safe regions of Ukraine but also to other countries.

The situation is complicated by the fact that some Ukrainian families may reunite outside Ukraine after martial law and travel restrictions are lifted or terminated: women who have acceptable jobs and housing will motivate their husbands to move. At the same time, a likely increase in divorce rates will reduce the chances of women returning.

Keywords: migration, demography, demographic development strategy, foreign policy.

Після проголошення незалежності Україна долучилася до глобальних процесів, зокрема й міграційних. Перші кроки щодо формування державної міграційної політики були зроблені у листопаді 2010 року після отримання Плану дій із лібералізації візового режиму з Європейським Союзом [9]. На початковому етапі реалізації цього плану передбачалося ухвалення Національної стратегії управління міграцією.

У 2011 році указом Президента було затверджено Концепцію державної міграційної політики України [6]. Водночас цей документ не забезпечував належного узгодження міграційної політики з іншими напрямками державної діяльності, зокрема зі стратегіями соціально-економічного та демографічного розвитку. Концепція зазнала критики з боку фахівців. Подальші події, зокрема гібридна агресія Російської Федерації проти України, масові внутрішні переміщення населення та набуття чинності Угодою про асоціацію з ЄС, зумовили необхідність переосмислення підходів до регулювання міграційних процесів.

З метою правового врегулювання та зменшення міграційно-демографічних викликів Кабінет Міністрів України 12 липня 2017 року ухвалив розпорядження № 482, яким було схвалено Стратегію державної міграційної політики України до 2025 року [13].

За оцінкою провідного фахівця НІСД з питань соціальної політики Олени Малиновської, Стратегія 2017 року, порівняно з попередніми концептуальними напрацюваннями, характеризується більш комплексним і глибоким підходом. Вона включає низку нових прогресивних положень, які раніше майже не висвітлювалися в політичних документах. Зокрема, передбачено зменшення адміністративних перешкод для свободи пересування громадян, перегляд дозвільних процедур щодо виїзду та перебування за кордоном. Також визначено завдання сприяти реінтеграції українських мігрантів, розвитку співпраці з діаспорою та заохоченню репатріації закордонних українців. Відповідно до потреб соціально-економічного розвитку, Стратегія передбачає залучення висококваліфікованих іноземних спеціалістів і створення умов для продовження перебування іноземних студентів в Україні після завершення навчання. Окремий акцент зроблено на інтеграції іммігрантів в українське суспільство як двосторонньому процесі, що передбачає участь як самих мігрантів, так і приймаючого населення [8].

Після фахового обговорення плану заходів із реалізації зазначеної стратегії Експертна рада з питань міграційної політики НІСД представила свої напрацювання під час ґрунтовної науково-практичної конференції «Проблеми реалізації Стратегії державної міграційної політики України», що відбулася 19 грудня 2019 року [8].

Вагомим результатом роботи учасників стала дискусія щодо положень Глобального договору про безпечну, впорядковану та легальну міграцію, ухваленого ООН у грудні 2018 року. Документ передбачає реалізацію державами-підписантами низки заходів, зокрема:

- розроблення та впровадження комплексної стратегії вдосконалення міграційної статистики;

- забезпечення зіставності та сумісності національних даних на міжнародному рівні;
- зміцнення спроможностей щодо збору, обробки й поширення інформації;
- пошук нових джерел даних, зокрема із використанням великих даних;
- стимулювання міжвідомчої взаємодії для запобігання дублюванню функцій;
- створення та розвиток дослідницьких і освітніх центрів з питань міграції для вивчення передового досвіду, а також економічних, соціальних і політичних аспектів міграційних процесів;
- починаючи з 2020 року, включення до програм переписів населення питань, пов'язаних із міграцією (зокрема щодо країни народження, громадянства, попереднього місця проживання, причин переміщення тощо);
- інтеграцію стандартизованих модулів щодо міграції до обстежень домогосподарств і робочої сили з метою аналізу соціально-економічної інтеграції мігрантів;
- посилення координації між державними органами, що оперують міграційними даними, та національними статистичними установами, зокрема через використання адміністративної інформації (перетин кордону, візи, дозволи на проживання, реєстри населення тощо);
- розроблення та застосування міграційних профілів, які охоплюють усі аспекти міграції — від потреб ринку праці до соціальних, економічних та екологічних наслідків;
- налагодження співпраці з ключовими зацікавленими сторонами як у країнах походження, так і в країнах призначення мігрантів.

Наведений перелік повністю відповідає актуальним потребам України та переконливо свідчить про доцільність і необхідність творчого застосування положень Глобального договору про безпечну, впорядковану та законну міграцію для вдосконалення національної міграційної політики [7].

Активізація міграційних процесів зумовлює потребу створення належних умов для інтеграції мігрантів у соціальне середовище приймаючого суспільства.

Аналіз Стратегії державної міграційної політики України до 2025 року дає підстави виокремити важливий комплекс передбачених заходів, серед яких:

- забезпечення можливості іноземним студентам залишатися в Україні протягом року після завершення навчання, а також запровадження спрощених умов для отримання дозволів на проживання і працевлаштування за наявності пропозиції роботи за спеціальністю;
- проведення регулярних опитувань щодо становища іноземців;
- налагодження ефективного обміну інформацією між територіальними громадами, громадськими організаціями та державними інституціями, зокрема щодо чисельності та структури мігрантських спільнот, їхніх потреб і проблем;

- розроблення та поширення інформаційно-просвітницьких матеріалів мовами національних громад для ознайомлення іммігрантів із механізмами захисту від дискримінації;
- створення умов для адаптації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти з метою інтеграції мігрантів і біженців, які недостатньо володіють державною мовою, зокрема шляхом упровадження спеціальних методик навчання та видання відповідних підручників;
- розроблення програм для українських дітей, спрямованих на формування толерантності, поваги до різноманіття, недискримінації та рівності, із включенням практичних завдань;
- формування ефективної системи інформування населення щодо важливості активної імміграційної політики та розвитку толерантного ставлення в суспільстві;
- забезпечення обміну персоналізованими даними між Державною міграційною службою та Адміністрацією Державної прикордонної служби щодо осіб, які втратили підстави для законного перебування в Україні;
- опрацювання механізмів залучення мігрантів, зокрема через впровадження програм циркулярної міграції;
- визначення категорій мігрантів, на яких може поширюватися процедура легалізації [10].

Реалізація окреслених заходів у межах Стратегії державної міграційної політики до 2025 року була покликана зменшити наявні виклики, спричинені як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками [2].

Ключові внутрішні чинники міграції:

Серед внутрішніх передумов, зокрема пов'язаних із наслідками російської агресії з 2014 року, варто виділити:

- значний рівень галузевого та регіонального безробіття в умовах війни та структурних змін в економіці;
- істотне зниження добробуту окремих соціальних груп і водночас потребу у фінансових ресурсах для придбання житла, здобуття освіти дітьми чи започаткування власної справи, що складно забезпечити легальним шляхом;
- дисбаланс між реальними витратами на життя в Україні та значно нижчим рівнем оплати праці порівняно з країнами потенційного працевлаштування.

Основні зовнішні чинники міграції визначаються переважно ситуацією на міжнародному ринку праці:

- стабільний попит на українських працівників, як легальних, так і нелегальних, у країнах-реципієнтах;
- значно вищий рівень заробітної плати та більш привабливі умови працевлаштування за кордоном;
- можливості легалізації перебування з перспективою подальшої зміни місця постійного проживання тощо.

Узагальнено трудову еміграцію громадян України можна поділити на три основні групи, які різняться за статусом, умовами та тривалістю за-

йнятості, а також за професійними, демографічними та освітніми характеристиками мігрантів і географією їхнього працевлаштування:

- офіційна (легальна) трудова міграція — виїзд за кордон через ліцензовані посередницькі структури з працевлаштування;
- неофіційна (прихована) легалізована міграція — декларування туристичних або приватних цілей поїздки при фактичному нелегальному працевлаштуванні;
- неофіційна (прихована) нелегальна міграція — зайнятість у тіньовому секторі економіки приймаючих країн (зокрема у приватних домогосподарствах, готельно-ресторанній сфері, сільському господарстві та ін.).

До негативних наслідків трудової міграції належать:

- погіршення вікової структури населення через зростання частки осіб похилого віку та скорочення молоді;
- депопуляційні процеси: смертність перевищує народжуваність, що, за прогнозами ООН, може призвести до скорочення чисельності населення України до трохи понад 36 млн осіб до 2050 року;
- дисбаланс між працездатним і непрацездатним населенням (зокрема, значне перевищення кількості пенсіонерів над працюючими);
- «відплив інтелекту», що негативно впливає на науково-технічний потенціал країни (до 35% українських науковців працюють за кордоном, спостерігається старіння наукових кадрів);
- зростання дефіциту висококваліфікованих фахівців на національному ринку праці [2].

Нагальною є модернізація державної міграційної політики, яка, за оцінкою доктора економічних наук Андрія Гайдуцького, повинна передбачати вирішення таких ключових завдань:

1. Сприяння поверненню українських мігрантів.

Міжнародний досвід засвідчує, що ефективна політика репатріації ґрунтується на поєднанні фінансово-економічних та організаційних інструментів, зокрема мотиваційних програм. Їх впровадження спершу стимулює зростання грошових переказів та інвестицій від мігрантів, а згодом сприяє їх добровільному поверненню. Важливу роль відіграє взаємодія держави з фінансово-банківським сектором. Серед дієвих інструментів — розміщення облігацій серед діаспори: протягом останніх десятиліть близько 20 країн (зокрема Індія та Ізраїль) залучили понад 50 млрд доларів, спрямованих на розвиток інфраструктури, фінансування державного боргу та реалізацію соціально значущих проектів.

2. Розбудова організаційних механізмів.

На початковому етапі доцільним є створення Міністерства у справах мігрантів і діаспори, яке формуватиме та реалізовуватиме політику їх реінтеграції. Подібні центральні органи функціонують у 46 країнах (зокрема у Вірменії, Грузії, Ірландії, Канаді) і координують співпрацю з донорами та розробку мотиваційних інструментів. Паралельно необхідно сформувати спеціалізовані підрозділи на центральному й регіональному рівнях влади (у світі їх понад 400 у 56 країнах), а також запровадити посади аташе з питань мігрантів при дипломатичних установах України.

3. Залучення іноземних іммігрантів.

З огляду на те, що українці посідають провідні позиції серед іммігрантів у країнах ЄС, прогнозується щорічний виїзд 300–400 тис. осіб. Водночас демографічна криза призводить до додаткових втрат близько 200 тис. населення щороку. Таким чином, для компенсації відпливу та природного скорочення людського потенціалу Україні необхідно щорічно залучати приблизно 500–600 тис. іммігрантів, що дозволить підтримати економічний розвиток.

4. Інституційне забезпечення у фінансово-банківській сфері.

У багатьох країнах (близько 30) при провідних банках функціонують спеціалізовані підрозділи, які розробляють фінансові продукти для залучення коштів мігрантів і діаспори. Окрім банківського сектору, важливим є залучення міжнародних донорів і діаспорних організацій. Водночас державна політика має стимулювати повернення мігрантів через впровадження мотиваційних програм, спрямованих на збільшення їхніх грошових переказів та інвестицій в Україну. Найбільш успішні практики у цій сфері демонструють Ірландія, Ізраїль, Філіппіни та Індія.

Упровадження зазначених економічних і організаційних заходів сприятиме налагодженню ефективної взаємодії з українськими мігрантами, активізації їх інвестиційної діяльності та створенню умов для повернення, зокрема через розвиток підприємництва на батьківщині.

Поряд із викликами, спричиненими глобальними міграційними процесами, серйозною проблемою для України залишається питання внутрішньо переміщених осіб (ВПО), чисельність яких сягнула близько 7,5 млн осіб. Починаючи з 2014 року, після анексії Криму та розгортання бойових дій на Донбасі, особливої актуальності набуло забезпечення належних умов для розміщення та інтеграції переселенців із цих територій.

Перша хвиля ВПО сформувалася навесні 2014 року внаслідок анексії Криму. Основна частина переселенців залишила півострів у період із березня по серпень 2014 року. Серед них переважали політично активні громадяни, журналісти, представники релігійних громад, студенти, які прагнули продовжити навчання в українських закладах вищої освіти, а також фахівці, діяльність яких була пов'язана з українським законодавством або ліцензіями (зокрема юристи, нотаріуси, фармацевти, підприємці малого бізнесу). Головною причиною їхнього переїзду стало небажання залишатися на тимчасово окупованій території. Водночас із початком антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях сформувалася нова, значно чисельніша хвиля внутрішньо переміщених осіб.

Якщо перші переселенці з Донбасу керувалися переважно політичними мотивами, не сприймаючи порядків самопроголошених утворень, то подальша ескалація бойових дій змусила тисячі людей залишати свої домівки задля порятунку життя. За первинними даними, оприлюдненими у червні 2014 року, кількість ВПО з Донбасу становила трохи більше 3 тисяч осіб. Однак кожне загострення ситуації спричиняло нові хвилі масового переселення. Найбільш інтенсивними вони були у липні–серпні та жовтні 2014 року, а також у січні–лютому 2015 року. Переміщення з

районів бойових дій здебільшого відбувалося стихійно, з мінімальними запасами речей і коштів, нерідко з ризиком для життя.

За офіційними урядовими даними, станом на 23 жовтня 2015 року з тимчасово окупованих територій і районів проведення АТО до інших регіонів України було переміщено 973 120 осіб. Із них 951 891 особа — з Донецької та Луганської областей, а 21 229 — з Автономної Республіки Крим і м. Севастополя. Серед переселенців налічувалося 162 717 дітей та 476 882 особи з інвалідністю й люди похилого віку [15].

Масштаби внутрішнього переміщення населення наочно ілюструє ситуація в Закарпатській області. Станом на березень 2024 року в регіоні перебуває понад 400 тис. переселенців, з яких майже 150 тис. мають офіційний статус ВПО. У результаті чисельність населення області зросла приблизно на 30%.

Згідно з інформацією Міністерства економіки України, до Закарпаття було релоковано близько 17% усього переміщеного бізнесу, що робить область другою після Львівської за обсягами прийнятих підприємств із зон бойових дій. На початку березня 2024 року в регіоні функціонувало 231 підприємство різних форм власності, які перенесли свою діяльність до області. Крім того, орієнтовно 200 нових підприємств було створено внутрішньо переміщеними особами та суб'єктами господарювання з інших регіонів України.

Водночас, за даними засобів масової інформації, регіони та територіальні громади стикаються з низкою серйозних викликів у забезпеченні належних умов для ВПО. Йдеться насамперед про проблеми із житлом, доступом до медичних послуг, а також задоволенням базових соціально-побутових потреб. Окрім цього, на релокованих підприємствах відчувається дефіцит кваліфікованих робітничих кадрів.

Ефективне вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб потребує активної взаємодії держави з бізнесом та іншими зацікавленими сторонами, зокрема волонтерськими і благодійними організаціями та міжнародними донорами. Важливу роль відіграють і об'єднання самих ВПО, які стали впливовими учасниками громадянського суспільства та налагодили співпрацю з органами влади. Їх залучення до консультацій у процесі ухвалення рішень щодо переселенців є необхідним. Водночас держава має забезпечувати координацію цих ініціатив, що дозволить більш ефективно спрямовувати їх на досягнення стратегічних цілей.

Російська агресія спричинила масштабну гуманітарну кризу як в Україні, так і в Європі. За різними оцінками, внаслідок війни понад 7 млн українців були змушені виїхати за межі країни. Станом на 30 червня 2024 року близько 4,32 млн громадян України отримали статус тимчасового захисту в країнах Європейського Союзу. Приблизно 60% усіх українських біженців зосереджені у трьох державах: Німеччині (1,36 млн осіб, або 31,2%), Польщі (966,78 тис., або 22,4%) та Чехії (360,78 тис., або 8,4%), що підтверджують дані Євростату.

У червні 2024 року найбільше зростання чисельності українських біженців зі статусом тимчасового захисту зафіксовано в Німеччині (на

15,01 тис., або +1,1%), Польщі (на 12,52 тис., або +1,3%) та Чехії (на 4,37 тис., або +1,2%). Водночас скорочення кількості таких осіб відбулося лише у двох державах ЄС — Естонії (на 1,25 тис., або -3,7%) і Франції (на 80 осіб, або -0,1%). У співвідношенні до чисельності населення найвищий показник осіб із тимчасовим захистом на тисячу жителів спостерігався у Чехії (33,1), Литві (27,2) та Польщі (26,4), тоді як середній показник по ЄС становив 9,6. Станом на 30 червня 2024 року понад 98% отримувачів такого статусу становили громадяни України. У структурі біженців 39% припадало на жінок працездатного віку (18–59 років), 38% — на дітей до 18 років, 14% — на осіб віком понад 60 років і 10% — на чоловіків. При цьому 51% із них мають вищу освіту, а ще 28% — спеціальну.

У разі затягування війни масштаби незворотної еміграції можуть сягнути близько 5 млн осіб. На цьому наголосила директор Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України Елла Лібанова (12 червня). За її оцінками, у випадку швидкого завершення активної фази війни за кордоном може залишитися від 500 до 600 тис. українців, однак у разі тривалого конфлікту масштаби виїзду зростатимуть, особливо якщо буде скасовано обмеження на виїзд чоловіків.

Фахівці та науковці сходяться на думці, що демографічні втрати, спричинені як міграцією, так і бойовими діями, матимуть суттєвий вплив на післявоєнне відновлення держави та виконання мобілізаційних завдань.

Важливим нормативно-правовим орієнтиром у сфері демографічної політики є Стратегія людського розвитку, затверджена 2 червня 2021 року. Вона спрямована на створення умов для всебічного розвитку особистості, розширення можливостей реалізації людського потенціалу та активної участі громадян у суспільному житті. На її виконання 9 грудня 2024 року Кабінет Міністрів України ухвалив план заходів.

З урахуванням зазначених документів було розроблено Стратегію демографічного розвитку України до 2040 року, схвалено розпорядженням уряду від 30 вересня 2024 року №992-р [5]. У ній окреслено ключові виклики та загрози, що впливають на розвиток держави, зокрема:

- стрімке скорочення чисельності населення внаслідок депопуляції, масштабної трудової міграції, яка часто набуває постійного характеру, тимчасової окупації територій і наслідків збройної агресії;
- низький рівень народжуваності;
- збільшення кількості осіб з інвалідністю, включаючи дітей, які потребують комплексної підтримки та реабілітації;
- високий рівень передчасної смертності, особливо серед чоловіків;
- масову вимушену еміграцію, передусім жінок і дітей, через небезпеку та нестабільність;
- випадки незаконного вивезення громадян України за кордон, зокрема щонайменше 19,5 тис. дітей до Російської Федерації з тимчасово окупованих територій;
- демографічне старіння населення (станом на 1 січня 2022 року частка осіб віком 60+ становила 24,8%), що підсилює навантаження на систему соціального забезпечення та державні фінанси;

- значне внутрішнє переміщення населення, зокрема різке зростання кількості сімей ВПО з дітьми у 2022 році (із 124 тис. до 739 тис.), що створює додатковий тиск на інфраструктуру та ринок праці в безпечніших регіонах;
- поширення поведінкових моделей, за яких народження дітей відкладається або обмежується однією-двома дітьми, що не забезпечує природного відтворення населення, а умови війни лише підсилюють такі демографічні тенденції [12].

Головною метою Стратегії є забезпечення довгострокового відтворення населення України навіть в умовах дії негативних чинників, таких як війна, епідемії, бідність, економічні кризи, екологічні чи техногенні катастрофи.

Першочерговим стратегічним завданням визначено створення передумов для зростання рівня народжуваності. Для цього передбачено широкий комплекс заходів, зокрема формування сприятливого середовища для сімей із дітьми, підвищення їхньої економічної спроможності, забезпечення можливостей поєднання батьківства з професійною діяльністю, а також надання всебічної підтримки сім'ям із дітьми до досягнення ними повноліття.

Окрему увагу приділено розвитку системи психологічної та інформаційно-консультативної допомоги сім'ям, формуванню відповідального батьківства, підвищенню рівня репродуктивної культури населення через просвітницькі заходи. Важливим напрямом є також зміцнення інституту сім'ї, підтримка різних її типів, зниження ризиків бідності та підвищення державних соціальних стандартів і гарантій для сімей із дітьми.

Крім того, передбачено розвиток батьківських компетентностей, підготовку до реагування на кризові ситуації, підтримку життєстійкості сімей, що опинилися у складних обставинах, а також соціальний супровід родин військовослужбовців із дітьми.

У документі наголошується, що Україна стикається зі стрімким скороченням чисельності населення внаслідок депопуляції, масштабної трудової міграції, яка нерідко набуває постійного характеру, тимчасової окупації частини територій, а також нових викликів, спричинених збройною агресією. У зв'язку з цим підкреслюється необхідність комплексного стратегічного підходу, який дозволить мінімізувати демографічні ризики, забезпечити збалансоване відтворення населення, зберегти людський капітал і достатню чисельність робочої сили як у період воєнного стану, так і під час повоєнного відновлення.

Стратегія акцентує на важливості створення середовища, сприятливого для народження та виховання дітей, із забезпеченням економічної самостійності сімей. Вона також передбачає реалізацію міжгалузевих політик, спрямованих на підвищення народжуваності, зниження передчасної смертності та стимулювання повернення мігрантів.

Водночас документ орієнтований на формування належних умов життя в Україні, зокрема через забезпечення доступного житла, розвиток якісної громадської інфраструктури, створення безпечного середовища, впровадження принципів безбар'єрності, розвиток інклюзивного ринку

праці та зміцнення соціальної згуртованості на засадах рівності прав, свобод і гідності громадян.

Окремо наголошується на необхідності оперативного реагування на демографічні виклики з метою досягнення демографічної стійкості — здатності суспільства адаптуватися до змін, зберігаючи стабільність, життєздатність та власну ідентичність, а також підтримувати демографічний потенціал попри негативні тенденції [12].

У Стратегії визначено три ключові стратегічні цілі:

1. Забезпечення міграційного приросту населення, повернення громадян України та зменшення масштабів еміграції.
2. Формування умов для підвищення народжуваності та всебічної підтримки сім'ї.
3. Скорочення рівня передчасної смертності [12].

Попри ґрунтовне змістове наповнення Стратегії демографічного розвитку України до 2040 року, план заходів її реалізації на 2024–2027 роки, за оцінками експертів, потребує більшої конкретизації та наповнення дієвими інструментами, здатними забезпечити досягнення задекларованих цілей. Це підтвердило обговорення документа на засіданні Антикризогового штабу стійкості в умовах воєнного стану Українського союзу промисловців і підприємців (УСПП), присвяченому питанням демографічної стійкості та розвитку трудового потенціалу.

Президент УСПП і голова Антикризогового штабу Анатолій Кінах наголосив, що державний бюджет на 2025 рік був ухвалений без належного економічного плану уряду. Він також звернув увагу на збереження неефективної монетарної політики: відсутність розширення кредитування економіки та промисловості супроводжується зростанням прибутків банківського сектору.

Стратегію учасникам представила представниця Міністерства соціальної політики Алла Кисляк, яка підкреслила високий рівень старіння населення — близько 22% становлять особи старшого віку. За прогнозами ООН, навіть за оптимістичного сценарію населення України у довгостроковій перспективі скорочуватиметься, причому зростання відбуватиметься переважно у старших вікових групах. Зокрема, за середнім сценарієм народжуваності до 2080 року частка осіб віком 60+ може досягти 49%, тобто майже половини населення.

У ході засідання було також проаналізовано актуальні дані щодо демографічної ситуації та ринку праці. За оцінками Інституту демографії та проблем якості життя НАН України, станом на липень 2024 року чисельність населення становила 35,8 млн осіб, з яких 31,1 млн проживають на територіях, підконтрольних уряду. Водночас близько 5 млн громадян перебувають за кордоном, переважно в країнах ЄС, рятуючись від наслідків російської агресії [11].

З урахуванням наявних викликів і загроз, які зберігатимуться і після завершення воєнних дій, прогнозується подальше скорочення населення: до 28,9 млн осіб до 2041 року та до 25,2 млн — до 2051 року.

Серед запропонованих рішень директорка Інституту демографії Елла Лібанова наголошує на необхідності системного підходу, зокрема у роботі з

внутрішньо переміщеними особами. Вона підкреслює важливість розвитку муніципального житла, яке могло б надаватися ВПО в оренду громадами.

Також акцентується потреба трансформації економічної моделі: від трудомісткої до інноваційно орієнтованої, із фокусом на технології та розвиток механізмів публічно-приватного партнерства, з активною участю місцевих громад. Важливим є і раціональне планування розселення населення з урахуванням регіональних особливостей та екологічного навантаження.

Крім того, експертка звертає увагу на необхідність децентралізації підходів до реалізації демографічної політики: замість домінування центральних органів влади слід посилювати роль територіальних громад і стимулювати їх до впровадження відповідних ініціатив на місцях.

Особливого значення набувають заходи, спрямовані на підвищення народжуваності та повернення економічно активного населення з-за кордону.

За підсумками засідання Антикризисового штабу було сформовано резолюцію, яку планується направити до Верховної Ради України, Кабінету Міністрів та Офісу Президента. Представники ділових та експертних кіл очікують на доопрацювання плану реалізації Стратегії, зокрема його наповнення конкретними програмами в економічній сфері та ефективними рішеннями для підтримки бізнесу як основи зростання доходів населення і зміцнення внутрішньої стійкості держави в умовах війни з РФ [11].

Експерти МВФ серед ключових чинників, що забезпечили швидку інтеграцію українських біженців, виокремлюють дію Директиви ЄС про тимчасовий захист (TPD), яка надала їм доступ до проживання, соціальної підтримки, медичних послуг та інших базових прав. Водночас держави-члени ЄС додатково спростили інтеграційні процедури, зокрема полегшили доступ до ринку праці через мовні програми, механізми визнання дипломів, перекваліфікацію та фінансові стимули для роботодавців.

Суттєвим фактором успішного працевлаштування стала й висока частка українців із вищою освітою, а також підвищений попит на робочу силу в країнах ЄС [14]. Загалом наявні дані свідчать, що українські біженці інтегруються на європейські ринки праці значно швидше, ніж попередні хвилі мігрантів: у низці країн рівень їх зайнятості вже досяг або перевищив 50%, хоча зазвичай таких показників вдається досягти лише через кілька років після прибуття. У такий спосіб вони частково компенсували дефіцит робочої сили в Європі, що підкреслюється в аналітиці МВФ.

Водночас одним із ключових викликів для реалізації Стратегії демографічного розвитку України до 2040 року залишається масштабна зовнішня міграція. За оцінками експертів, українські біженці разом із внутрішньо переміщеними особами становлять близько третини довоєнного населення країни. Такі демографічні втрати, спричинені як міграцією, так і бойовими діями, матимуть суттєвий негативний вплив на повоєнне відновлення держави та її мобілізаційний потенціал [3].

Варто враховувати, що, приймаючи українських біженців, Європейський Союз одночасно вирішує проблему нестачі трудових ресурсів у власній економіці. Це значною мірою ускладнює перспективи їх повернення в Україну. Показовим є й ухвалення 27 червня у Страсбурзі резолю-

ції ПАРЕ, яка закликає до розробки довгострокових політик підтримки українських переселенців і допускає можливість надання їм постійного місця проживання після завершення дії тимчасового захисту.

Серед заходів, що можуть стимулювати українців залишатися в країнах ЄС, розглядаються: спрощення процедури визнання дипломів, забезпечення доступу до освіти, максимальне залучення до зайнятості, скорочення соціальних виплат при одночасному стимулюванні праці, безкоштовне вивчення мов, а також цільова підтримка сімей із дітьми.

За оцінками МВФ, витрати ЄС на підтримку українських біженців уже перевищили 40 млрд євро (близько 0,2% ВВП ЄС). При цьому соціологічні опитування демонструють зміну настроїв: якщо на початку повномасштабної війни понад 90% українців планували швидке повернення, то вже взимку 2022–2023 рр. лише 12% були готові повернутися найближчим часом, тоді як більшість відклала це рішення або не визначалася.

Негативні тенденції підтверджуються й макроекономічними прогнозами. У червні 2024 року Національний банк України переглянув оцінки міграційних процесів у бік погіршення: очікуваний відтік населення зріс до 400 тис. осіб у поточному році та ще 300 тис. — у наступному. За відсутності ефективної політики повернення це може призвести до втрати до 113 млрд дол. ВВП упродовж десятиліття та недоотримання близько 45 млрд дол. податкових надходжень.

У зв'язку з цим нова політика зайнятості має враховувати сучасні виклики — цифровізацію, глобальну мобільність населення, дефіцит кадрів і наслідки війни. Вона повинна бути спрямована на відновлення економіки, інтеграцію до ЄС та досягнення Цілей сталого розвитку ООН, зокрема зменшення соціальної нерівності [16].

Окремим серйозним викликом є трансформація статево-вікової структури населення. Старіння населення посилюється низькою народжуваністю, яка ще до війни не забезпечувала простого відтворення: у середньому 100 жінок народжували лише 116 дітей замість необхідних 210–220 [3].

Ситуація ускладнюється високими показниками смертності та різким зниженням народжуваності: у 2024 році Україна опинилася серед країн із найвищим рівнем смертності та найнижчим рівнем народжуваності. Основними стримуючими чинниками залишаються економічні труднощі, житлові проблеми, безпекові ризики та загальна невизначеність, що стимулює еміграцію.

Для стабільного функціонування економіки співвідношення працюючого населення до утриманців має становити щонайменше 2:1, однак в Україні спостерігається протилежна тенденція, що створює серйозні ризики в середньостроковій перспективі [4].

Водночас, попри всі виклики, Стратегія демографічного розвитку України до 2040 року є важливим і своєчасним нормативним документом, який окреслює системні підходи до подолання демографічної кризи. Її перевагою є орієнтація на практичні кроки, спрямовані на формування людського потенціалу, необхідного для економічного розвитку, зміцнення обороноздатності та повоєнного відновлення держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. Р. Організаційно-правові виміри культурної орієнтації людини в умовах еміграції. *НІСД*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/problemi-realizacii-strategii-derzhavnoi-migraciynoi-politiki-ukraini.pdf>
2. Артёмов І.В. Актуальні проблеми зовнішньої політики України: навчальний посібник. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. С. 291-298.
3. Артёмов І., Ляшко М. Повернення мігрантів — питання національної безпеки України // *Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць*. Вип. 2 (33). / ред. кол.: О. М. Руденко (гол. ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2024. 264 с.
4. Токар П., Бабічин Н. Демографічні наслідки війни в Україні та необхідність стратегій повернення біженців // *Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць*. Вип. 2 (31). / ред. кол.: Л. М. Газуда (гол. ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2023. 226 с.
5. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. К. : НІСД, 2015. 474 с.
6. Концепція державної міграційної політики України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622/2011#Text>
7. Малиновська О. А. Глобальна угода щодо міграції та удосконалення міграційної політики України. *НІСД*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/problemi-realizacii-strategii-derzhavnoi-migraciynoi-politiki-ukraini.pdf>
8. Малиновська О. А. Проблеми реалізації стратегії державної міграційної політики України // *Збірник матеріалів науково-практичної конференції*. Вступ. *НІСД*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/problemi-realizacii-strategii-derzhavnoi-migraciynoi-politiki-ukraini.pdf>
9. План дій із лібералізації візового режиму з Європейським Союзом. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001#Text
10. Позняк О. В. Проблеми реалізації імміграційної політики України. *НІСД*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/problemi-realizacii-strategii-derzhavnoi-migraciynoi-politiki-ukraini.pdf>
11. Старіння населення, міграція та війна: як Україна може зберегти і розвинути людський потенціал? *УСПП*. URL: <https://uspp.ua/news/ostanni-novyny/2019/starinnia-naselennia-mihratsiia-ta-viina-iaki-ukraina-mozhe-zberehty-i-rozvynuty-liudskiy-potentsial>
12. Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text>
13. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text>
14. Українські біженці інтегруються у ринок праці ЄС значно швидше, ніж їх попередники з інших країн, — МВФ. *Цензор.Нет*. URL: https://biz.censor.net/news/3516239/ukrayinski_bijentsi_shvydko_integruiutsya_u_rynok_pratsi_yes_mvf
15. Шевчук А. Населення України може скоротитись до 25 мільйонів. 04.12.2024. *Кореспондент*. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4737293-naselennia-ukrainy-mozhe-skorotyty-s-do-25-milioniv-ombudsmen>
16. Павловський А. Де люди?! Ринок праці на межі колапсу. 07.11.2025. *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/de-ljudi-rinok-pratsi-na-mezhi-kolapsu.html>

17. Гергелюк О. Вступ України до Євросоюзу 1 січня 2027 року неможливий, — Мерц. 29.01.2026. *Цензор.Нет*. URL: <https://censor.net/ua/news/3597799/merts-vyklyuchyv-vstup-ukrayiny-do-yes-u-sichni-2027-roku>
18. Integration of war refugees from Ukraine? bottom-up and top-down views of Central European second-tier cities. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/25739638.2025.2579158> <https://doi.org/10.1080/25739638.2025.2579158>
19. Недашківський В. Молодь тікає з України, на заміну їдуть бангладешці та пакистанці. На ринку праці — глибока криза. 19.11.2025. *Цензор.Нет*. URL: <https://censor.net/biz/resonance/3585793/skilky-molodyh-cholovikiv-vyuyihaly-z-ukrayiny-ta-hto-yih-zaminyt>

REFERENCES

1. Antonova O. R. Orhanizatsiyno-pravovi vymiry kul'turnoyi oriyentatsiyi lyudyny v umovakh emihratsiyi [Organizational and legal dimensions of human cultural orientation in conditions of emigration]. *niss.gov.ua*. Retrieved from <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/problemi-realizacii-strategii-derzhavnoi-migraciynoi-politiki-ukraini.pdf> [in Ukrainian].
2. Art'omov I.V. (2021). Aktual'ni problemy zovnishn'oyi polityky Ukrayiny [Current problems of foreign policy of Ukraine]. Uzhgorod: State Higher Educational Institution «UzhNU» [in Ukrainian].
3. Art'omov I., Lyashko M. (2024). Povnennya mihrantiv — pytannya natsional'noyi bezpeky Ukrayiny [Return of migrants — a matter of national security of Ukraine]. *Heopolityka Ukrayiny: istoriya i suchasnist'* — *Geopolitics of Ukraine: history and modernity*. 2(33). Uzhhorod: DVNZ «UzhNU» [in Ukrainian].
4. Tokar P., Babichyn N. (2023). Demohrafichni doslidzhennya viyny v Ukrayini ta potrebuyut' stratehiyi povnennya bizhentsiv [Demographic studies of the war in Ukraine and the need for a refugee return strategy]. *Heopolityka Ukrayiny: istoriya i suchasnist'* — *Geopolitics of Ukraine: history and modernity*. 2(31). Uzhhorod: DVNZ «UzhNU» [in Ukrainian].
5. Horbulina V. P., Vlasyuka O. S., Libanovoyi E. M. (2015). Donbas i Krym: tsina povnennya [Donbas and Crimea: the price of return]. *niss.gov.ua*. [in Ukrainian].
6. Kontsepsiya derzhavnoi mihratsiynoyi polityky Ukrayiny [Concept of the state migration policy of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622/2011#Text> [in Ukrainian].
7. Malynovs'ka O. A. Hlobal'na uhoda shchodo mihratsiyi ta udoskonalennya mihratsiynoyi polityky Ukrayiny [Global Agreement on Migration and Improvement of Migration Policy of Ukraine]. *niss.gov.ua*. Retrieved from <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/problemi-realizacii-strategii-derzhavnoi-migraciynoi-politiki-ukraini.pdf> [in Ukrainian].
8. Malynovs'ka O. A. Problemy realizatsiyi stratehiyi derzhavnoi mihratsiynoyi polityky Ukrayiny [Problems of implementing the strategy of the state migration policy of Ukraine]. *niss.gov.ua*. Retrieved from <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/problemi-realizacii-strategii-derzhavnoi-migraciynoi-politiki-ukraini.pdf> [in Ukrainian].
9. Plan diy iz liberalizatsiyi vizovoho rezhymu z Yevropeys'kym Soyuzom [Action Plan for Visa Liberalization with the European Union]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001#Text [in Ukrainian].

10. Poznyak O. V. Problemy realizatsiyi immihratsiynoyi polityky Ukrayiny [Problems of implementing the immigration policy of Ukraine]. *niss.gov.ua*. Retrieved from <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/problemi-realizacii-strategii-derzhavnoi-migraciynoi-politiki-ukraini.pdf> [in Ukrainian].
11. Starinnya naselelnya, mihratsiya ta viyna: yak Ukrayina mozhe zberehty i rozvynuty lyuds'kyy potentsial? [Population aging, migration and war: how Ukraine can preserve and develop human potential?]. *uspp.ua*. Retrieved from <https://uspp.ua/news/ostanni-novyny/2019/starinnia-naselelnia-mihratsiia-ta-viina-iaki-ukrainna-mozhe-zberehty-i-rozvynuty-liudskiy-potentsial> [in Ukrainian].
12. Stratehiya demohrafichnoho rozvytku Ukrayiny na period do 2040 roku [Demographic Development Strategy of Ukraine for the period until 2040]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
13. Stratehiya derzhavnoyi mihratsiynoyi polityky Ukrayiny na period do 2025 roku [Strategy of the State Migration Policy of Ukraine for the period until 2025]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
14. Ukrayins'ki bizhentsi intehruyut'sya u rynek pratsi YES znachno shvydshe, nizh yikh poperednyky z inshykh krayin [Ukrainian refugees are integrating into the EU labor market much faster than their predecessors from other countries]. *cursor.net*. Retrieved from https://biz.cursor.net/news/3516239/ukrayinski_bizhentsi_shvydko_intehruiutsya_u_rynek_pratsi_yes_mvf [in Ukrainian].
15. Shevchuk A. (2024). Naselelnya Ukrayiny mozhe skorotyts' do 25 mil'yoniv [The population of Ukraine may decrease to 25 million]. *ua.korrespondent.net*. Retrieved from <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4737293-naselelnia-ukrainy-mozhe-skorotyts-do-25-milioniv-ombudsmen> [in Ukrainian].
16. Pavlovs'kyy A. (2025). De lyudy?! Rynek pratsi na mezhi kolapsu [Where are the people?! The labor market on the verge of collapse]. *Dzerkalo tyzhnya*. Retrieved from <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/de-ljudi-rinok-pratsi-na-mezhi-kolapsu.html> [in Ukrainian].
17. Herhelyuk O. (2026). Vstup Ukrayiny do Yevrosoyuzu 1 sichnya 2027 roku nemozhlyvyy, — Merts [Ukraine's accession to the European Union on January 1, 2027 is impossible, — Merz]. *cursor.net*. Retrieved from <https://cursor.net/ua/news/3597799/merts-vyklyuchyv-vstup-ukrayiny-do-yes-u-sichni-2027-roku> [in Ukrainian].
18. Integration of war refugees from Ukraine? bottom-up and top-down views of Central European second-tier cities. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/25739638.2025.2579158> <https://doi.org/10.1080/25739638.2025.2579158> [in English].
19. Nedashkivs'kyy V. (2025). Molod' tikaye z Ukrayiny, na zaminu yidut' banhladeshti ta pakystantsi. Na rynku pratsi — hlyboka kryza [Youth flees Ukraine, Bangladeshis and Pakistanis come to replace them. There is a deep crisis on the labor market]. *cursor.net*. Retrieved from <https://cursor.net/biz/resonance/3585793/skilky-molodyh-cholovikiv-vyiyahaly-z-ukrayiny-ta-hto-yih-zaminyt> [in Ukrainian].

УДК 327(477:470)

DOI: 10.24144/2078-1431.2026.1(36).97-114

Vasyl Yablonskyi,

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of International Relations,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
ORCID: 0000-0002-2998-7203

Vadym Karavaiev,

PhD in Political Sciences,
Associate Professor at the Department of International Relations,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
ORCID: 0009-0008-7825-420X

UKRAINIAN-RUSSIAN RELATIONS IN 1917–1922: METHODOLOGICAL APPROACHES IN A NEW RUSSIAN TEXTBOOK

This article explores the representation of Ukrainian-Russian relations in 1917-1922 in a new Russian history textbook for secondary schools, authored by Vladimir Medinsky and Anatoly Torkunov. Through the example of significant historical events, the main approaches of the textbook authors to the “Ukrainian question” during the specified historical period are analyzed. They are characterized by the fact that the vast majority of bilateral relationship issues are not only presented from a Russian-centric perspective but are also subjected to manipulation and outright distortion of facts. While formally recognizing the right of Ukrainians to secede from Russia and to have their own state, the authors of the publication practically deny Ukraine’s subjectivity. In the textbook text, everything related to the national liberation struggle and the establishment of independence receives a negative assessment and is condemned.

Keywords: history textbook, Ukrainian-Russian relations in 1917-1922, methodological approaches, Ukrainian People’s Republic, Bolshevik Russia.

У статті проаналізовано висвітлення українсько-російських відносин у 1917-1922 рр. у новому російському підручнику з історії для старших класів за авторством В. Мединського та А. Торкунова. Дослідження зосереджено на тому, як «українське питання» конструюється в російському освітньому наративі для обґрунтування сучасних політичних стратегій РФ. Виявлено численні факти викривлення історичної дійсності, спрямовані на дискредитацію національно-визвольних змагань та заперечення суб’єктності України. Автори доводять, що підручник є не просто навчальним посібником, а інструментом реабілітації російського імперіалізму, спрямованим на ліквідацію історичної та політичної ідентичності Українського народу. Формуючи негативне сприйняття української незалежності у свідомості молодого покоління, російська держава створює ідеологічний фундамент для легітимізації своєї нинішньої експансіоністської політики.

Ключові слова: підручник історії, українсько-російські відносини 1917-1922 рр., методологічні підходи, Українська Народна Республіка, політика пам'яті, експансіоністська політика РФ.

Introduction and Background. The First World War radically changed the map of Europe and the world. Among other things, it brought the “Ukrainian question” to the forefront, which had seemed to have been removed from the historical agenda. The aspirations and concrete struggle of Ukrainians to create an independent state, in which the majority of ethnographic territories would be united, did not fit into the strategies and plans of the victors and other participants of the First World War at the time.

One of the central events that influenced not only Ukrainian-Russian relations but also world history at the end of the 1910s and the beginning of the 1920s was the 1917 revolution in the Russian Empire. The revolutionary events initially led to the overthrow of Tsarism (the February Revolution) and then to the rise to power of the Bolsheviks (the October Revolution). The positioning of the latter event has changed significantly over more than a hundred years — it was initially called the «October Revolution», then, during Stalin’s rewriting of history, it became the «Great October Socialist Revolution», and later, in Russian society, by analogy with the “Great French Revolution”, it was named the «Great Russian Revolution». The authors of the textbook acknowledge the existence of this term but, given its negative connotation (further destruction, emigration, famine, and the death of millions of people), propose using the shorter term “Russian Revolution” [16, p. 47]. However, they immediately forget about this because the term “Great Russian Revolution” is constantly used in the textbook, both in the text and in the titles of chapters and paragraphs [16, p. 5, 36-64].

Relevant Literature. Despite this, studying these events is a natural process not only in Ukrainian historiography [7; 22; 30; 31] but also in foreign one [5; 8; 18; 20; 25]. The contemporary Ukrainian historiographical process indicates a significant rethinking of events in Ukraine from 1917-1921, which were shaped during the post-revolutionary and Soviet periods. Today, a scientific concept of the Ukrainian Revolution has been formed and is developing. It is, of course, not without its shortcomings, but it exists in a variety of scientific schools and approaches. Russian historical science should not stand aside either, since most of Ukraine was part of one form or another of Russian statehood throughout the 20th century. Two stages of Russian historiography of this period can be distinguished: Soviet (1922-1991) [13; 24; 27] and Russian (from 1992 to the present) [4; 17]. It should be noted that approaches to this issue remain similar throughout almost the entire period but have certain peculiarities. In Soviet historiography, the “right of nations to self-determination” up to secession was proclaimed in the USSR Constitutions (1936 and 1977) as an achievement of “Soviet democracy”, while in recent decades, the very right of Ukraine to exist as a state is denied. For example, on 12 June 2024, former president and deputy head of the Russian Security Council Dmitry Medvedev published a map of the Russian Federation including the entire territory of Ukraine

[28]. Since Russian historical science is quite sensitive to the positions of state leaders and largely dependent on the state, we often see somewhat modified theses of Vladimir Putin or Dmitry Medvedev as imperatives of historical texts.

Given that the textbook was published recently, there have been only a few reviews of it. The chapters of this textbook devoted to Ukrainian-Russian relations in 1917-1922 have not been analyzed at all. One of the mentioned general reviews was the publication of the Ukrainian Center for Strategic Communications and Information Security "Textbook of Hate. What Medynsky can teach Russian schoolchildren". The authors of the publication emphasize on the unification of Russian history textbooks and the creation of a single, state-authorized textbook for high school students. The absence of knowledge pluralism and the creation of a single textbook "can be considered the final stage of the final rehabilitation of Stalinism and Russian imperialism, the curtailment of attempts (which took place in the 1990s and early 2000s) to reassess the past" [26]. It is difficult to disagree with this statement of the authors of this publication.

The article offered to readers is actually the first attempt to analyze the historical didactic narrative presented in the new textbook, authored by V. Medinsky and A. Torkunov.

Methodology. It's clear that all these narratives quickly appear in Russian school and university textbooks. In this article, we will examine how the problem of Ukrainian-Russian relations is presented in new school textbooks on the history of Russia and the world for lower mid [15; 16]. **The purpose of this paper** is to investigate how the modern Russian state introduces the new imperial ideology through the means of a single history textbook for secondary school by discrediting the national liberation movement of Ukrainians in 1917-1922 and denying their subjectivity. A characteristic feature of these textbooks is that one of their authors is Vladimir Medinsky — a former deputy, former Minister of Culture of the Russian Federation, assistant to the President of the Russian Federation, head of the Russian Military Historical Society, reasonably accused by scientists of plagiarism in writing his dissertation and other works [5], and ideologically close to Russian fascism.

The lack of a unified methodological approach and eclectic accumulation of facts is characteristic not only of the assessment of the revolutionary events of 1917 but also of the problem of Ukrainian-Russian relations.

For the reader, who is a school student, the appearance of the "Ukrainian question" in the textbook is absolutely unclear: sporadic information about Ukraine appears without any explanations and, as a rule, with a negative connotation. If it's an authority in Ukraine, then it's "self-proclaimed" or "so-called"; when it comes to Ukrainian ideas, they're "separatist"; if it's Ukraine's independence, then it's "not real"; if events in Russia are a revolution, then events in Ukraine are a "series of coups", and so on. The student cannot form a coherent picture and understand the reasons and logic of certain historical events and processes. Thus, the authors of the textbook form a negative attitude towards Ukrainians' attempts to create their own statehood. At the same time, the authors do not experience cognitive dissonance when they mention

that on 2 November 1917, the Bolshevik government “published the Declaration of the Rights of the Peoples of Russia, which proclaimed the equality of peoples and their **right to self-determination** (emphasized in the text of the textbook — author’s note) — that is, the creation of an independent state” [16, p. 45]. Following Soviet historiography, declarativity also prevails here. Certain democratic principles are recognized as correct a priori, but when it comes to their observance, to granting real rights, a negative attitude and their actual denial immediately form without explanation.

In order to clarify the manifestations of the new imperial ideology in the presented historical textual narratives, the comparative analysis and the method of content research (discourse analysis) were applied. Among other things, the peculiarities of the interpretation of historical processes and events related to Russian-Ukrainian relations and the Ukrainian Revolution of 1917-1921 were studied. Particular attention was paid to the purpose for which certain key statements were presented in didactic texts. The comparative analysis of the textbook and the publications of Russian leaders on historical memory issues was carried out.

Results of the study of textbook texts

Military confrontation and the creation of the Ukrainian State. Next, we will try to focus in more detail on the most characteristic manipulative moments and outright false facts and their interpretations. In Soviet and Russian historiography, the armed struggle that took place in the former Russian Empire is classified as the Civil War. Modern Ukrainian historiography interprets these events in Ukraine as the Ukrainian Revolution of 1917-1921. There were few military conflicts that could be classified as civil confrontation in Ukraine, and they were isolated. These include the armed clashes between the detachments of Hetman Pavlo Skoropadsky and the republican troops at the end of November — beginning of December 1918 during the uprising led by the Directorate, and separate battles of the Directorate’s troops with the anarchist revolutionary insurgent army led by Nestor Makhno.

All other military actions were conducted by Ukrainians against the armies of other states. These include the Ukrainian-Polish War of 1918-1919, the few armed clashes with German troops in 1918, and with the Entente troops (French-Greek landing force from December 1918 to April 1919) in southern Ukraine. The heaviest and longest-lasting armed struggle was the military actions with the representatives of the “white” and “red” Russian armies from 1917 to 1921. The government of the conservative “white” movement and the Bolsheviks, despite some statements, in practice did not recognize Ukrainian authority and continued to regard the territory of the Ukrainian People’s Republic (UNR) as Russian.

It’s also important to understand that the authors of the textbook, following the official Russian historical science, use the term “*Russian Empire*” and do not use the term “colonies” in relation to non-Russian territories. Territories inhabited by representatives of other nationalities, including Ukraine, were referred to as “national outskirts” or the more modern term “national districts of Russia” [16, p. 116].

In the text, all available means are used to create the impression in the reader that the main factors in the declaration of autonomy and then independence of Ukraine were complex social and military circumstances, the fatigue of the population, and the influence of external forces, rather than the desire of Ukrainians themselves to build their own state. "With growing fatigue from wartime problems and failures on the fronts... the demands for national-cultural autonomy shifted to outright separatism, the desire to leave Russia" [16]. Further in the text, these theses are "strengthened" by external factors. "The activities of foreign states, which had a destructive character, had a significant impact on public sentiment. Germany and Austria-Hungary decided to take advantage of the moment and support the demands for the independence of ... Ukraine" [16]. It is striking that by emphasizing such a list of "reasons" for the declaration of Ukrainian independence and the desire to separate from the Russian state, students are pushed towards perceiving the Ukrainian state as "unreal" and emphasizing the low support for this idea among the population of the Ukrainian People's Republic (UNR).

In this context, the coverage of the process of Ukrainization of the Russian imperial troops should also be considered. The authors mention the order of the Supreme Commander-in-Chief General Lavr Kornilov about the Ukrainization of the 34th Army Corps led by Lieutenant General Pavlo Skoropadsky [16, p. 53], highlighting the role of the central Russian authorities in this process. However, they do not mention the mass movement of Ukrainians to create national military organizations in various parts of the Russian Empire, the holding of three Military Congresses in Kyiv, and the formation of Ukrainian regiments, which actually marked the beginning of the armed struggle against the Russians for Ukraine's independence.

In the paragraph "Revolution and Civil War on the National Outskirts", there is a small subsection "The Emergence of New National States on the Outskirts of Russia" [16, p. 117-118]. Here the authors also resort to substituting concepts and manipulation — in fact, some of the proclaimed formations were directly connected with Russia, inspired by it, and were not national states. The subsection talks about artificial formations — the Donetsk-Krivoy Rog Republic, the Odessa Soviet Republic, and the Ukrainian People's Republic of Soviets. The leaders of these "state" formations declared their loyalty to the Bolshevik government in Moscow and were actually guided by it. This connection is also evidenced by the fact that the aforementioned leaders quickly took up important positions in the Bolshevik Party and the central government of the Russian SFSR. Attention should also be paid to the similarity of technologies in the Russian struggle against Ukrainian statehood in the historical retrospective of the past century. This refers to the creation of quasi-state formations such as the Donetsk-Krivoy Rog, Odessa Soviet "republics", the Soviet Republic of Taurida in 1917-1918, and the Donetsk or Luhansk "people's republics", as well as attempts to create the Kharkiv, Odessa, Mykolaiv, Kherson, and other "people's republics" in 2014. These examples clearly demonstrate both the unscrupulousness of the methods of the Russian state over the past hundred years and its desire to discredit and eliminate an independent Ukrainian state.

As for the Ukrainian People's Republic itself, it had real support among most of the Ukraine's population. The Ukrainian Central Rada, as the revolutionary legislative body of the UPR, was formed in March 1917 through the delegation of representatives from political, professional, cultural, and national associations to its composition. The most representative forum of the Ukrainian movement in Ukraine, the All-Ukrainian National Congress in April 1917, transformed the Ukrainian Central Rada from a Kyiv institution into a nationwide one, expressing full support for it.

In this context, it's also important to emphasize the results of the elections to the Ukrainian Constituent Assembly — a representative institution formed on the basis of universal suffrage to determine the form of government and draft the constitution of the UPR. The elections were scheduled for 9 January and the representative body itself was to be convened on 22 January 1918. Due to the war started by Bolshevik Russia against Ukraine, the elections did not take place in the entire territory defined by law. However, it is important for us to note significant trends showing support for Ukrainian parties. Thus, the elections took place in seven out of thirteen electoral districts, held in an unstable political environment, under conditions of military action, and sometimes under Bolshevik rule. Instead of 301 deputies, only 172 were elected. These elections proved unconditional support for Ukrainian political forces. Among the delegates were 115 members of the Ukrainian Socialist Revolutionary Party, 34 Bolsheviks, 9 representatives from Jewish national parties, and others [2]. Thus, we can state the support for Ukrainian political parties demonstrated in democratic elections in the UPR. The Bolsheviks (who at that time did not have a clear division between Russian and Ukrainian) received less than twenty percent support. However, neither the results of these elections nor even mentions of them will be found in this publication, as this does not fit into the Russian worldview in any way.

The first Russian-Ukrainian war. Moreover, it's claimed that "in December 1917, the Bolsheviks convened the first All-Ukrainian Congress of Soviets in Kharkiv, which proclaimed Ukraine a Soviet Republic. The congress decided to establish federal relations with Soviet Russia" [16, p. 117]. It is not mentioned, however, that this congress was held under the protection of Russian troops and followed scenarios and instructions from Petrograd. As a result, the Bolshevik Council of People's Commissars (CPC) later portrayed events in Ukraine as an internal conflict between "revolutionary" workers' and soldiers' soviets and the "bourgeois" Central Rada of Ukraine (UCR) [3]. Following this, Bolshevik anti-Ukrainian uprisings appeared in several industrial cities of Ukraine. Most of these, including the uprising in Kyiv, were suppressed by government troops. However, a twenty thousand army from Russia, led by the Bolshevik Vladimir Antonov-Ovseenko and former tsarist army lieutenant colonel Mikhail Muravyov, came to their aid. The Bolshevik detachments consisted of soldiers, sailors, and volunteers who called themselves the "Red Guard". The Ukrainian People's Republic (UNR) army, which was in the process of formation, was forced to retreat.

V. Medinsky and A. Torkunov assert unequivocally that "Kyiv was taken by Red Army units. The Central Rada sought assistance from Germany, af-

ter which Ukraine was occupied by Austro-German forces” [16, p. 117-118]. Such statements are half-truths: the fact that Kyiv was captured is undisputed. However, the textbook does not mention that this was the occupation of the capital of the UNR, which at that time was officially recognized by the Bolshevik government. The advance into the territory of the UNR was accompanied by an ultimatum from the Bolshevik CPC headed by Vladimir Ulyanov-Lenin (“Manifesto to the Ukrainian people with ultimate demands to the Ukrainian Rada”) [23] which blasphemously recognized the right of the Ukrainian people to self-determination but criticized the “bourgeois” policy of the Ukrainian Central Rada.

It should also be noted that at that time (December 1917 — the first half of February 1918) the “Red Army” did not exist yet. Even according to the official version of the Soviet Union, and later the Russian Federation, the “Workers’ and Peasants’ Red Army (Red Army)” was created only on 23 February 1918, when the first battles with German troops took place near the Russian capitals of Pskov and Narva. Despite the dubiousness of this claim, as many historians have well-founded doubts about the accuracy of this date and even the fact of the battles [9; 14], the “Red Army” could not have been conducting military operations on Ukrainian territory at the mentioned time. Therefore, here too, we observe quite “free” handling of historical facts and their interpretation.

The next stage of the war began after the conclusion of the Brest Peace Treaty between the UNR and the Central Powers on 9 February 1918. Three days later, on 12 February 1918, the UNR government sought military assistance from the German command against the Bolshevik aggression, and on 21 February 1918, German troops entered Ukraine. Ukrainian military units also continued the fight against the Bolsheviks. On 2 March 1918, they entered Kyiv. During March-April 1918, they advanced on Poltava, Kharkiv, Lozova, Luhansk, and undertook a campaign in Crimea (the Crimean group of the UNR army). By the end of April, the entire territory of the UNR was free of Russian troops. According to Article 6 of the Brest-Litovsk Peace Treaty between Soviet Russia (RSFSR) and the Central Powers of 3 March 1918, the RSFSR was obligated to recognize the UNR, withdraw its troops from its territory, begin negotiations on signing a peace treaty, and establish a state border. On 6 May 1918, in Konotop, representatives of the German-Ukrainian troops and Bolshevik troops signed a ceasefire agreement. During peace negotiations between the Ukrainian State (successor of the UNR — ed.) and the RSFSR on 12 June 1918, the parties concluded a preliminary peace agreement. A demarcation line was established — a temporary delineation of the territory of the Ukrainian State and the RSFSR: Surazh — Unecha — Starodub — Novhorod — Siverskyi — Hlukhiv — Rylsk — Kolontavka — Sudzha — Belenikhino — Kupiansk [3].

The second Russian-Ukrainian war. The events related to the signing of the Brest-Litovsk Peace Treaty are interpreted in the textbook as the “occupation of Ukraine” by German and Austrian forces. Moreover, cause-and-effect relationships are also distorted. V. Medinsky and A. Torkunov claim that initially the territory of Ukraine was occupied by “Austro-German troops”, and

only later did “Germany and its allies formally recognize the independence of the Ukrainian People’s Republic (UNR) and insist on its government’s participation in the negotiations in Brest” [16, p. 118]. These statements contradict the chronology of events. First, the Central Powers recognized the UNR, signed agreements in Brest, and only then, at the invitation of the UNR government, did the allied troops enter. After the signing of the Treaty of Brest-Litovsk, “Germany expanded the borders of the UNR, incorporating into it the territories of the Donetsk Republic, the Odessa People’s Republic, and the West Ukrainian People’s Republic” [16].

Here, too, we observe the authors of the textbook denying Ukraine’s agency while also engaging in a “free” interpretation of historical facts and outright manipulation. They refer to the “incorporation” by Germany of various state-territorial entities into the UNR. Both the Donetsk Republic (correctly named the Donetsk-Krivoy Rog Soviet Republic (DKSR)) and the Odessa “People’s” Republic (correctly named the Odessa Soviet Republic) were short-lived quasi-state entities initiated by local Bolsheviks and not recognized by any international actors. Even the leader of the Russian Bolsheviks, Vladimir Lenin, criticized the idea of separating the DKSR from Ukraine, recognizing it as part of Ukraine [12].

The most surprising and incomprehensible inclusion in this list is the West Ukrainian People’s Republic (ZUNR). In February 1918, the ZUNR did not yet exist; it was proclaimed only nine months later, in November of that year. At that time, Germany, having been defeated in First World War, had lost its influence in Ukraine. Therefore, the assertion that Germany was involved in the unification of the two Ukrainian states, the UNR and the ZUNR, which formally occurred at the end of January 1919, seems to be either a misunderstanding or an outright manipulation of historical facts.

After the expiration of the Brest-Litovsk Peace Treaty, the Bolsheviks, as stated in the textbook, “raised the issue of liberating the territories occupied by German and Austrian troops” [16, p. 120]. But the fact is that the “occupying” German and Austrian troops were quickly withdrawn from Ukraine according to international agreements and the decisions of their governments. From whom, then, did the Bolsheviks plan to “liberate” Ukraine? The answer is obvious: from the Ukrainians themselves, since after the departure of the allied troops and the elimination of the pro-monarchist regime of Hetman Pavlo Skoropadsky, the second UNR was restored in Ukraine, headed by the collective body of the UNR Directory. Despite the initial leftist views of its leaders, this new government did not intend to abandon the idea of the UNR’s independence [31, p. 25-29]. Thus, the “liberation” of Ukraine in the Russian way was actually an occupation.

The authors of the textbook assert that the task of “liberating” Ukraine was accomplished “quite quickly due to three circumstances: 1) the majority of the population supported the idea of restoring a unified state; 2) the armed support of the Red Army; 3) the active work of communist organizations in these territories, which were part of the single Russian Communist Party (Bolsheviks)” [16, p. 120].

Of the three circumstances that “contributed to the liberation” (in fact, the occupation — authors’ note) of Ukraine by the Bolsheviks, points 2 and 3 about the armed “support” of the army and the active activities of Bolshevik organizations are not disputed. The Red Army, which the Bolsheviks managed to significantly increase and arm by 1918, became a decisive factor in the occupation of Ukraine, which did not have a regular army, not least due to a number of reservations from the German-Austrian allies. In addition, the Bolsheviks had an extensive network of party organizations in Ukrainian cities, which often operated underground and conducted demoralizing propaganda.

However, the assertion that the majority of the population supposedly supported the “restoration of a united state” does not withstand any criticism. To begin with, we must understand that the thesis of support for a united state is quite general, and the authors do not explain their opinion. The problem is that at that time, there were adherents of the restoration of a united state within the former Russian Empire, but they envisioned its future structure differently. It should be borne in mind that besides the supporters of Ukrainian independence, there were also supporters of the “red” (Bolshevik), supporters of the “white” democratic, and supporters of the “white” monarchical Russia in the Ukrainian People’s Republic (UNR). It should also be noted that the institution of citizenship was not yet clearly formed, and a significant portion of emigrants, fleeing persecution in Russia, often found themselves in the territory of the UNR, carrying with them an anti-Ukrainian identity. This was especially evident during the existence of the state of Hetman P. Skoropadsky, when a significant portion of the supporters of the restoration of the Russian Empire/republic were sheltered by the Ukrainian and allied armies in April-November 1918. Therefore, the thesis about the support of the majority of the local Ukrainian population for Russian “liberation” is nothing more than a substitution of concepts. We see this in the example of the second Bolshevik-Ukrainian war of 1918-1919 and the military campaign of 1920 when the UNR troops, supported by the population, resisted Russian aggression. The two-year war was fought with varying success and ended with the defeat of the UNR.

At the end of 1918, the Bolshevik authorities in Moscow decided to follow a tried-and-true scenario and restored the puppet “Ukrainian Soviet Republic” and its “government”. According to the authors of a textbook, “in November 1918, the Ukrainian Soviet Republic was restored, and a temporary workers’ and peasants’ government of Ukraine was created. However, soon the bourgeois-nationalist Directorate, led by Volodymyr Vynnychenko and Symon Petliura, seized power in Kyiv and declared war on Soviet Russia” [16, p. 121]. Despite the distortion of the historical process — first, the Directorate was created and the Ukrainian People’s Republic (UNR) was restored, and only then was the “Ukrainian Soviet Republic” restored, not the other way around as stated in the mentioned publication — this time the Russian Bolsheviks led by Vladimir Lenin did not even attempt to maintain “propriety”. The fact is that this time the “temporary workers’ and peasants’ government of Ukraine” was created not in Ukraine but in Bolshevik Russia, in Moscow, with the direct assistance and support of the local authorities.

It's not surprising that under such circumstances, the UNR government sent radiotelegrams to the Council of People's Commissars (CPC) of the Russian Soviet Federative Socialist Republic (RSFSR) on 31 December 1918, and on 3 and 4 January 1919, expressing protest against the invasion of Bolshevik troops into the territory of the UNR. In response, a note from RSFSR People's Commissar for Foreign Affairs Georgi Chicherin was received, stating that there were no RSFSR troops in Ukraine, and that the Directorate was being fought by the army of the "Ukrainian Soviet government, which is completely independent" [29, p. 11]. At the same time, in a telegram to Commander-in-Chief Joakim Vatssetis, RSFSR Chairman of the Council of People's Commissars Vladimir Lenin noted that the creation of local Soviet governments in the occupied territories of national republics "removes the possibility for Ukrainian, Lithuanian, Latvian, and Estonian chauvinists to view the movement of our units as an occupation and creates a favorable atmosphere for the further advancement of our troops" [12]. Under these conditions, the Directorate was forced to declare war on Soviet Russia on 16 January 1919.

Without delving into excessive detail about the course of military actions, it can be noted that the "rather quick liberation" of Ukraine, as claimed by the authors of the textbook, dragged on for more than two years — from November 1918 to November 1920. During this time, the Bolsheviks lost Kyiv twice (in 1919 and 1920) and significant territories until they broke the resistance of the Ukrainian army, which had lost the support of its ally (the Second Polish Republic) and exhausted its supplies of weapons, ammunition, equipment, and medicine.

At the end of paragraph §10 "Revolution and Civil War in the National Outskirts", V. Medinsky and A. Torkunov, among others, cite two old Soviet propaganda clichés: that "nationalists — the Central Council and the Directorate — did not enjoy mass support. The latter tried to come to terms with the Poles, 'selling' them Western Ukraine in exchange for military assistance. The head of the Directorate, Symon Petliura, while proclaiming Ukraine's 'independence' (as stated in the text — author's note), simultaneously carried out ethnic cleansing, with tens of thousands of Jews falling victim to it" [16, p. 121].

It's evident that the issue of population support and its massiveness is existential for any political regime. Therefore, the Russians, lacking such support, entering Ukraine "on bayonets" in 1917 and 1918, and waging aggressive wars in subsequent years, were more interested than anyone else in creating the impression of a lack of support for the Ukrainian government among Ukrainians. This "insufficient" internal support was supposedly "compensated" by the Directorate's signing of a treaty with Poland, under which it ceded Ukrainian territories. In reality, the Polish-Ukrainian Warsaw Treaty (April 1920) only formalized the then-existing territorial realities that had developed as a result of military confrontations between the two countries.

The problem of Jewish pogroms. An even more manipulative claim is found in another assertion that attempts to link Symon Petliura and Ukrainian independence with Jewish pogroms. Why was this important for the Bolsheviks, and why does it continue to be significant for their followers? Symon Petliura

became the most iconic figure of the Ukrainian Revolution of 1917-1921, one of its symbols. "It is not for nothing that the fighters for Ukrainian independence in 1918-1921 began to be called Petliurists. Moreover, Symon Petliura headed the state structures of the Ukrainian People's Republic (UNR), which ended up in exile. Therefore, he became one of the greatest enemies of Soviet power, whom Moscow needed to destroy – both physically and morally" [10]. For this purpose, the Bolsheviks baselessly accused him of anti-Semitism and organizing Jewish pogroms.

Pogroms, as a phenomenon, were present at that time in the territory of the former Russian Empire in general, and in the territory of the UNR in particular. All military formations present in Ukraine can be accused of carrying them out. However, the Directorate's government took exceptional measures to combat pogroms. A separate ministry for Jewish affairs, the first of its kind in Europe, was created in the government. In 1918, Jews, along with other nationalities in Ukraine, received the right to national-personal autonomy. After the beginning of active hostilities, Symon Petliura supported the idea of creating Jewish self-defense units. Petliura's government paid significant monetary compensation to Jews affected by the pogroms. In total, about twenty million hryvnias were paid out [19].

Many scholars address the topic of pogroms in Ukraine; here are some opinions from representatives of well-known Western universities. Henry Abramson, a professor at Harvard, Oxford, and the Hebrew University (Jerusalem), and the author of several books, including "A Prayer for the Government: Ukrainians and Jews in Revolutionary Times, 1917-1920", writes that "it cannot be proved that he had the responsibility of agency; indeed, all available evidence indicates that he was in no way the "architect" of the pogroms" [1, p. 139]. Despite this, he notes that Symon Petliura should bear responsibility as the head of state, even if he did not fully control the troops. On the other hand, Professor Sergei Yekelchik of the University of Victoria in Canada believes that «to consider the UNR government responsible for the pogroms is to oversimplify history" [32, p. 39]. Despite some differences in assessments, there are no grounds for the accusations made by the Russian authors of the mentioned textbook on manifestations of anti-Semitism by the Ukrainian government and its leader.

Establishment of "socialist" republics. Summarizing this section, the authors of the textbook "History. History of Russia 1914-1945. 10th year" note among Russia's losses after First World War and the revolution that "having triumphed in Russia, the socialist revolution was suppressed in other European countries" and that "Russia was not considered a great power by the international community. The First World War and the Civil War ended for Russia with territorial losses. Finland, Poland, the Baltic States became independent countries, the lands of Western Ukraine and Western Belarus, Bessarabia, part of Armenia were alienated" [16, p. 138]. Thus, according to this logic, the greatest problem for Russia was the loss of the "greatness" of the state due to the loss of several territories on the European continent, which were traditionally considered "national outskirts". This manifestation of territorial expansionism

does not even consider that the “Baltic States” is not a country, but a region that traditionally includes Lithuania, Latvia, and Estonia in Russia, and that Western Ukraine (at least a significant part of it — Eastern Galicia) could not have been “alienated” from Russia since it had never been part of it.

Russia’s achievements during this period are primarily presented as “the Civil War ended with the preservation of Russia as a single state, which became the core of the subsequent unification of most of the peoples of the former empire”, and most importantly, “with the victory of the Reds in the Civil War in Soviet Russia, the Russian civilizational space was restored” [16, p. 139]. It is important to realize that the concept of the “Russian civilization space” applies to all non-Russian peoples who were forcibly or otherwise incorporated into the new state, and the new ideology of this space became “Bolshevism”. The authors are ready to overlook all the crimes and terror of the Bolsheviks for the sake of the ephemeral restoration of the Russian “civilization space”.

Moreover, the authors no longer veil the identification of Bolshevik “Soviet Russia” with the entire state, in which there is actually no place for non-Russian republics, equating the RSFSR and the USSR: “Soviet Russia (since 1922 — the USSR) continued to feel itself in the position of a ‘besieged fortress’” [16, p. 138].

Even more candidly about the real plans of the new rulers is stated in the world history textbook, co-authored by the same V. Medinsky. Regarding the newly proclaimed states, the text reveals an unequivocal strategy: “following the previously proclaimed right of nations to self-determination up to separation, Lenin’s government recognized the independence of Finland, Poland, Ukraine, the Baltic States, and Transcaucasia (Azerbaijan, Armenia, and Georgia). At the same time, the Bolsheviks planned to bring communists to power in these countries and effectively reconnect them with revolutionary Russia. This plan succeeded only concerning Transcaucasia” [15, p. 49].

It is difficult to understand the logic of such a conclusion since the Bolsheviks ultimately managed to occupy Ukraine and Belarus.

Without even mentioning the governments of independent Ukraine, the authors of this textbook resort to further manipulations. Specifically, they state that “the rulers of Poland tried to include the territory of Soviet Ukraine (actually, recognized by the Bolsheviks as the Ukrainian People’s Republic — ed.) in their state, but the Soviet (actually, Russian — ed.) troops expelled them from Kyiv in 1920 and pushed them to the west. However, the Polish-Soviet war (actually, Polish-Ukrainian-Bolshevik, as it was the result of the 1920 Warsaw Agreement between Poland and the Ukrainian People’s Republic — ed.) ended with the defeat of the Red Army near Warsaw, as a result of which Poland occupied the territory of Western Ukraine and Western Belarus” [15]. This textbook maintains the dichotomy typical of these publications — Russian Bolshevik troops liberate territories, while the troops of other countries occupy them.

All of this closely resonates with another text written by the current president of the Russian Federation, V. Putin, “On the Historical Unity of Russians and Ukrainians”: “The example of the Ukrainian People’s Republic shows how unstable various quasi-state formations that emerged on the territory of the for-

mer Russian Empire during the Civil War and turmoil were. Nationalists sought to create their own states" [21]. The author does not analyze why, in his opinion, "the Ukrainian People's Republic was an unstable state formation" and what role the military aggression of the neighboring state — the RSFSR — played in this "instability". It is obvious that the reasons for this aggression are consonant, if not identical, to the reasons for modern Russia's war against Ukraine, and they lie in the rejection of the right of the Ukrainian state to exist at all.

V. Putin actually criticizes the Bolsheviks' position on national policy. In the article, he writes that "in 1922, during the creation of the USSR... Lenin's plan for the creation of a union state as a federation of equal republics was implemented. The right to freely exit the union was included in the text of the Declaration on the Creation of the USSR, and later in the 1924 USSR Constitution. Thus, the most dangerous 'time bomb' was planted in the foundation of our statehood. It exploded as soon as the safety, preventive mechanism in the form of the leading role of the Communist Party of the Soviet Union disappeared" [21]. Both in this article and in the textbooks mentioned, one of the main narrative lines is that Ukrainians do not have the right to their own state. Both the policy over a hundred years ago towards Ukraine and the current policy are aimed at the elimination of its statehood and independence.

The current authoritarian leadership of the Russian Federation places great importance on the "correct" interpretation of history. All efforts of the state apparatus and society are subordinated to fulfilling this task. On 8 May 2024, the President of the Russian Federation issued a decree "On the Approval of the Fundamentals of State Policy of the Russian Federation in the Field of Historical Education" [11]. According to this document, historical education is "the activity of disseminating accurate and scientifically grounded historical knowledge in society, regulated by the state" [11]. Among the most important tasks is the creation of a unified methodology for teaching history in preschools, schools, and higher education institutions, and the creation of unified school textbooks on the history of Russia and world history for this purpose. It must be said that textbooks authored by V. Medinsky and his colleagues have practically already fulfilled these directives from the highest leadership.

Conclusions. Summarizing the review of the coverage of Ukrainian-Russian relations in 1914-1922 in the new Russian textbook authored by V. Medinsky and A. Torkunov, "History. History of Russia 1914-1945. Year ten. Basic Level. Textbook. Moscow, 2023" the following should be noted.

The authors of the textbook generally employ the methodological approaches of Soviet historiography. The only modification is the depiction of the "White movement", which is presented in the text without a negative connotation. Elements of criticism of the national policy of the first Bolshevik government led by V. Lenin have also appeared, characterizing it as too liberal. The positioning of national movements, including the Ukrainian one, has practically not changed. They are presented as separatist, "national-bourgeois", and lacking popular support.

The textbook frequently contains instances of biased interpretation, outright manipulation, and falsification of historical facts and processes, as men-

tioned earlier in this article. This is done to discredit public movements, the activities of the armed forces and government, and the national liberation movement in Ukraine as a whole. Instead, events and structures (often inspired by Moscow) that opposed Ukraine's independence are brought to the forefront.

The close relationship of the authors to the current government, the rigid framework of Russian legislation in the field of historical memory policy, historical education, and the Russian leadership's attempts to use history as an argument to justify aggressive, expansionist policies towards Ukraine and the former USSR countries, make impartial and objective coverage of Russian history practically impossible. A striking example is the consideration of Ukrainian-Russian relations in 1914-1922.

V. Medinsky and his co-authors, following contemporary Russian leaders, deny the Ukrainian state its subjectivity both in the specified historical period and in the present. They use "arguments" such as the "lack of legitimacy and support" among the population of the independent state; the "incompetence" of the state institutions of the Ukrainian People's Republic (UNR); "dependence" in international policy and external influences on internal affairs. Thus, students form incorrect ideas about the Ukrainian people and their statehood and about one people, consisting of Russians, Belarusians, and Ukrainians. This allows for manipulation of the consciousness of Russian citizens and justifies the necessity of Russia's expansionist policy towards Ukraine from 2014 to the present.

SOURCES

1. Abramson H. *Prayer for Government. Ukrainians and Jews in Revolutionary Times, 1917-1920*. Cambridge: Harvard University Press, 1999. 280 p.
2. Бойко О. Українські установчі збори // Енциклопедія історії України / ред. В. Смолій. 2019. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainski_Ustanovchi (дата звернення: 07.04.2026).
3. Бойко О. Перша війна Радянської Росії проти УНР 1917-1918. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Persha_vijna_RadRosii_prot_UNR_19171918 (дата звернення: 07.04.2026).
4. Данилов А., Филиппов А. Освещение общей истории России и народов постсоветских стран в школьных учебниках истории новых независимых государств. Москва, 2009.
5. Диссернет. О плагиате в докторской диссертации В. Р. Мединского. URL: https://dissernet.org/media/o_plagiate_v_doktorskoj_dissertatsii_v_r_medinskogo (дата звернення: 07.04.2026).
6. Dornik W. et al. *The Emergence of Ukraine: Self-Determination, Occupation, and War in Ukraine, 1917-1922*. Edmonton: CIUS Press, 2015.
7. Грицак Я. Українська революція 1914-1923. Нові інтерпретації // Україна Модерна. 1999. № 2-3. С. 254-269.
8. Hunczak T. *The Ukraine. 1917-1921: A Study in Revolution*. Cambridge: Harvard University Press, 1977.
9. Кралюк П. 23 лютого. Чи святкуємо цей день? Львів: Сколом, 2004.

10. Кралюк П. Для чого Петлюру звинувачували в єврейських погромах? // Радіо Свобода. 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29150603.html> (дата звернення: 07.04.2026).
11. Кремль. Указ Президента Российской Федерации «Об утверждении Основ государственной политики...». 2024. URL: <https://historyrussia.org/sobytiya/vladimir-putin-utverdil-osnovy-gosudarstvennoj-politiki-v-oblasti-istoricheskogo-prosveshcheniya.html> (дата звернення: 07.04.2026).
12. Ленин В. Письмо к Г. К. Орджоникидзе, 14 марта 1918 г. *Полное собрание сочинений*. Москва, 1970. Т. 50. С. 49-51. Ленин В. Телеграмма главкому И. Вацетису, 29 ноября 1918 г. *Полное собрание сочинений*. Москва, 1969. Т. 37. С. 234.
13. Лихолат А. Разгром националистической контрреволюции на Украине в 1917-1922 гг. Москва, 1954.
14. Мацьків А. Чиє свято 23 лютого? // Історична Правда. 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/02/23/160968/> (дата звернення: 07.04.2026).
15. Мединский В., Чубарьян А. История. Всемирная история. 1914-1945. 10 класс. Москва, 2023.
16. Мединский В., Торкунов А. История. История России. 1914-1945. 10 класс. Москва, 2023.
17. Мединский В., Мягков М., Никифоров Ю. Военная история России. Москва: РВИО, 2016.
18. Medrzecki W. *Niemiecka interwencja militarna na Ukrainie w 1918 r.* Warsaw: DiG, 2000.
19. Набока М., Джулай Д. Чи відповідальний Петлюра за вбивства 50 тисяч євреїв? // Радіо Свобода. 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/molod-plus-symon-petlyura/29587636.html> (дата звернення: 07.04.2026).
20. Plochy S. *The Russo-Ukrainian War: The Return of History*. New York: W. W. Norton & Company, 2023.
21. Путин В. Об историческом единстве русских и украинцев. 2021. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-57807736> (дата звернення: 07.04.2026).
22. Пиріг Р. Відносини України з Центральними державами: нетипова окупація 1918 року. Київ: Інститут історії України, 2018.
23. Романчук О. Ультиматум. Хроніка одного конфлікту між Раднаркомом РРФСР і Центральною Радою. 1990. URL: <https://exlibris.org.ua/text/ultimatum.html> (дата звернення: 07.04.2026).
24. Рибалка І. Розгром буржуазно-націоналістичної директорії на Україні. Харків: ХДУ, 1962.
25. Snyder T. *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569-1999*. Yale: University Press, 2003.
26. Spravdi. Підручник ненависті. Чому Мединський може навчити російських школярів. 2023. URL: <https://spravdi.gov.ua/pidruchnyk-nenavysti-chomu-medynskyy-mozhe-navchyty-rosijskyh-shkolyariv> (дата звернення: 07.04.2026).
27. Супруненко Н. Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине (1918-1920). Москва: Наука, 1966.
28. Цензор.нет. Медведев опублікував мапу, на якій вся Україна «в складі» РФ. URL: https://censor.net/ua/video_news/3494220/medvedyev_opublikuvav_kartu_rf_z_ukrayinoyu_v_skladi (дата звернення: 07.04.2026).
29. Україна: хроніка 20 століття. Рік 1919. Київ, 2005.

30. Верстюк В. Українська Центральна Рада: Навчальний посібник. Київ: Заповіт, 1997.
31. Яблонський В. Від влади п'ятьох до диктатури одного. Історико-політичний аналіз Директорії УНР. Київ: Альтерпрес, 2001.
32. Скегельчик С. Трагічна сторінка української революції: Симон Петлюра та єврейські погроми в Україні // Симон Петлюра та українська національна революція / ред. В. Михальчук. Київ, 1995.

REFERENCES

1. Abramson, H. (1999) *Prayer for Government. Ukrainians and Jews in Revolutionary Times, 1917-1920*. Cambridge, Harvard University Press, 280 p. [in English].
2. Bojko, O. (2019) *Ukrains'ki ustanovchi zbory* [Ukrainian Constituent Assembly]. Entsyklopediia istorii Ukrainy, Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainski_Ustanovchi (accessed 7 April 2026). [in Ukrainian].
3. Bojko, O. *Persha vijna Radians'koi Rosii proty UNR 1917-1918* [The first war of Soviet Russia against the UNR in 1917-1918]. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Persha_vijna_RadRosii_protyn_UNR_19171918 (accessed 7 April 2026). [in Ukrainian].
4. Danilov, A., Filippov, A. (2009) *Osveshchenie obshchei istorii Rossii i narodov postsovetskikh stran v shkol'nykh uchebnikakh istorii novykh nezavisimyykh gosudarstv* [Coverage of the common history of the peoples of Russia and postsoviet states in school textbooks]. Moscow. [in Russian].
5. Dissernet. *O plagiatsi v doktorskoj dissertacii V.R. Medinskogo* [On plagiarism in V. R. Medinsky's doctoral dissertation]. Retrieved from https://dissernet.org/media/o_plagiatsi_v_doktorskoj_dissertatsii_v_r_medinskogo (accessed 7 April 2026). [in Russian].
6. Dornik, W. et al. (2015) *The Emergence of Ukraine: Self-Determination, Occupation, and War in Ukraine, 1917-1922*. Edmonton, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press. [in English].
7. Hrytsak, Ya. (1999) *Ukrains'ka revoliutsiia 1914-1923. Novi interpretatsii* [Ukrainian Revolution of 1914-1923. New Interpretations]. *Modern Ukraine*, no. 2-3, pp. 254-269. [in Ukrainian].
8. Hunczak, T. (1977) *The Ukraine. 1917-1921: A Study in Revolution*. Cambridge, Harvard University Press. [in English].
9. Kraliuk, P. (2004) 23 liutoho. *Chy sviatkuiemo tsej den?* [February 23rd. Do we celebrate this day?]. Lviv, Skolom. [in Ukrainian].
10. Kraliuk, P. (2018) *Dlia choho Petliuru zvynuvachuvaly v ievrejs'kykh pohromakh?* [Why was Petliura accused of Jewish pogroms?]. *Radio Svoboda*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/29150603.html> (accessed 7 April 2026). [in Ukrainian].
11. Kremlin. (2024) *Ukaz Prezydenta Rossyjskoj Federatsyy "Ob utverzhenii Osnov gosudarstvennoj politiki..."* [Decree of the President of the Russian Federation «On Approval of the Fundamentals of State Policy...»]. Retrieved from <https://historyrussia.org/sobytiya/vladimir-putin-utverdil-osnovy-gosudarstvennoj-politiki-v-oblasti-istoricheskogo-prosveshcheniya.html> (accessed 7 April 2026). [in Russian].
12. Lenin, V. (1970) *Pis'mo k G. K. Ordzhonikidze. 14 marta 1918 g. Polnoe sobranie sochinenij* [A letter to G.K. Ordzhonikidze. March 14, 1918. Complete Works]. Moscow, vol.

- 50, pp. 49-51. Vladimir Lenin, Telegramma glavkomu I. I. Vacetisu, *Polnoe sobranie sochinenij* [Telegram to the chief commander I. I. Vatsetis. Complete Works], 37, 234. [in Russian].
13. Likholat, A. (1954) *Razgrom nacionalisticheskoy kontrrevolyucii na Ukraine v 1917-1922 gg.* [The defeat of the nationalist counter-revolution in Ukraine in 1917-1922]. Moscow, Gospolitizdat. [in Russian].
 14. Matskiv, A. (2022) *Chyie sviato 23 liutoho?* [Whose holiday is February 23?]. Istorychna Pravda, Retrieved from <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/02/23/160968/> (accessed 7 April 2026). [in Ukrainian].
 15. Medinskii, V., Chubaryan, A. (2023) *Istoriya. Vsemirnaya istoriya. 1914-1945. 10 klass. Bazovyj uroven'* [History. World history. 10th grade. Basic level]. Moscow. [in Russian].
 16. Medinskii, V., Torkunov, A. (2023) *Istoriya. Istoriya Rossii. 1914-1945. 10 klass. Bazovyj uroven'* [History. History of Russia. 10th grade. Basic level]. Moscow. [in Russian].
 17. Medinsky, V., Miagkov, M., Nikiforov, J. (2016) *Voennaia istoriia Rossii* [Military history of Russia]. Moscow, RVIO. [in Russian].
 18. Medrzecki, W. (2000) *Niemiecka interwencja militarna na Ukrainie w 1918 r.* [German military intervention in Ukraine in 1918]. Warsaw, DiG. [in Polish].
 19. Naboka, M., Dzhalai, D. (2018) *Chy vidpovidal'nyj Petliura za vbyvstva 50 tysiach ievreiv?* [Was Petliura Responsible for the Murder of 50,000 Jews?]. Radio Svoboda, Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/molod-plus-symon-petlyura/29587636.html> (accessed 7 April 2026). [in Ukrainian].
 20. Ploky, S. (2023) *The Russo-Ukrainian War: The Return of History*. New York, W. W. Norton & Company. [in English].
 21. Putin, V. (2021) *Pro istorychnu iednist' rosiian ta ukraintsiv* [On the Historical Unity of Russians and Ukrainians]. Retrieved from <https://www.bbc.com/russian/news-57807736> (accessed 7 April 2026). [in Russian].
 22. Pyrih, R. (2018) *Vidnosyny Ukrainy z Tsentral'nymy derzhavamy: netypova okupatsiia 1918 roku* [Ukraine's Relations with the Central Powers: Atypical Occupation in 1918]. Kyiv, Institute of History of Ukraine. [in Ukrainian].
 23. Romanchuk, O. (1990) *Ul'tymatum. Khronika odnogo konfliktu mizh Radnarkomom RRFSR i Tsentral'noi Radoiu* [Ultimatum. Chronicle of a conflict between the RSFSR Council of People's Commissars and the Central Rada]. Retrieved from <https://exlibris.org.ua/text/ultimatum.html> (accessed 7 April 2026). [in Ukrainian].
 24. Rybalka, I. (1962) *Rozghrom burzhuažno-natsionalistychnoi dyrektorii na Ukraini* [The Defeat of the Bourgeois-Nationalist Directory in Ukraine]. Kharkiv, KSU. [in Ukrainian].
 25. Snyder, T. (2003) *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569-1999*. Yale, University Press. [in English].
 26. Spravdi. (2023) *Pidruchnyk nenavysti. Chomu Medyns'kyj mozhe navchyty rosijs'kykh shkolyariv* [Textbook of Hate. What Medinsky can teach Russian schoolchildren]. Retrieved from <https://spravdi.gov.ua/pidruchnyk-nenavysti-chomu-medynskyj-mozhe-navchyty-rosijskykh-shkolyariv> (accessed 7 April 2026). [in Ukrainian].
 27. Suprunenko, N. (1966) *Ocherky ystoriyy hrazhdanskoj vojny y ynostrannoj voennoj ynterventsyy na Ukrayne (1918-1920)* [Sketches of the History of the Civil War and Foreign Military Intervention in Ukraine (1918-1920)]. Moscow, Science. [in Russian].

28. Tsenzor.net. (2024) *Medvediev opublikuvav mapu, na iakij vsia Ukraina "v skladi" RF* [Medvedev published a map showing all of Ukraine as part of Russia]. Retrieved from https://censor.net/ua/video_news/3494220/medvedyev_opublikuvav_kartu_rf_z_ukrayinoyu_v_skladi (accessed 7 April 2026). [in Ukrainian].
29. *Ukraina: khronika 20 stolittia. Rik 1919* [Ukraine: A Chronicle of the 20th Century. The year 1919]. (2005) Kyiv. [in Ukrainian].
30. Verstiuk, V. (1997) *Ukrains'ka Tsentral'na Rada* [Ukrainian Central Rada]. Kyiv, Zapovit. [in Ukrainian].
31. Yablonskyi, V. (2001) *Vid vlady p'iat'okh do dyktatury odnoho* [From the Power of Five to the Dictatorship of One]. Kyiv, Alterpress. [in Ukrainian].
32. Yekelchuk, S. (1995) *Trahichna storinka ukrains'koi revoliutsii: Symon Petliura ta ievrejs'ki pohromy v Ukraini* [The Tragic Page of the Ukrainian Revolution: Simon Petliura and the Jewish Pogroms in Ukraine]. *Symon Petliura ta ukrains'ka natsional'na revoliutsiia*, Kyiv, Rada. [in Ukrainian].

УДК 327(574:5-11)

DOI: 10.24144/2078-1431.2026.1(36).115–135

Іван Циганок,
аспірант кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

БАГАТОВЕКТОРНА ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КАЗАХСТАНУ ЯК СТРАТЕГІЯ БАЛАНСУВАННЯ СЕРЕДНЬОЇ ДЕРЖАВИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті досліджено структурні чинники формування багатовекторної зовнішньої політики Республіки Казахстан як стратегії балансування середньої держави у сучасній міжнародній системі. Проаналізовано вплив геополітичних, геоекономічних, інституційних, демографічних і безпекових передумов на становлення зовнішньополітичного курсу держави після розпаду СРСР. Показано, що географічне положення Казахстану між Росією та Китаєм, значний ресурсний потенціал, залежність від транзитної інфраструктури, етнодемографічні особливості населення та військово-стратегічна спадщина СРСР стали ключовими чинниками формування багатовекторної дипломатії.

У теоретичному вимірі багатовекторність інтерпретується як стратегія зовнішньополітичного балансування між різними центрами сили, що відповідає концепціям балансування, хеджування та «м'якого балансування» у сучасній теорії міжнародних відносин. Узагальнення казахстанського досвіду дозволило визначити основні групи структурних чинників багатовекторної політики та сформулювати висновки щодо можливостей використання окремих елементів цієї моделі у формуванні зовнішньополітичної стратегії України.

Ключові слова: багатовекторна зовнішня політика, Казахстан, Україна, середні держави, геополітичні чинники, зовнішньополітичне балансування, Центральна Азія, міжнародні відносини.

The article examines the structural factors shaping the multi-vector foreign policy of the Republic of Kazakhstan as a strategy of balancing by a middle power in the contemporary international system. It analyzes the influence of geopolitical, geo-economic, institutional, demographic, and security factors on the formation of the country's foreign policy after the collapse of the USSR. The study demonstrates that Kazakhstan's geographical position between Russia and China, its significant resource potential, dependence on transit infrastructure, ethno-demographic characteristics of the population, and the military-strategic legacy of the Soviet Union became key drivers of the country's multi-vector foreign policy.

In theoretical terms, multi-vector foreign policy is interpreted as a strategy of foreign policy balancing between different centers of power, corresponding to the concepts of balancing, hedging, and soft balancing in contemporary international relations theory. The generalization of Kazakhstan's experience makes it possible to identify the main groups of structural factors behind its multi-vector policy and to formulate conclusions

regarding the potential use of certain elements of this model in shaping Ukraine's foreign policy strategy.

Keywords: *multi-vector foreign policy, Kazakhstan, Ukraine, middle powers, geopolitical factors, foreign policy balancing, Central Asia, international relations.*

Постановка проблеми. Після розпаду СРСР держави Центральної Азії (ЦА) опинилися в умовах трансформації регіонального та глобального геополітичного середовища, що супроводжувалося посиленням конкуренції між провідними центрами сили. За цих обставин нові незалежні держави були змушені виробляти зовнішньополітичні підходи, здатні забезпечити політичну стабільність, економічний розвиток і національну безпеку.

Однією з таких стратегій стала концепція багатовекторності, найбільш послідовно реалізована у зовнішній політиці Казахстану. Вона передбачає підтримання збалансованих відносин із різними міжнародними акторами та уникнення односторонньої зовнішньополітичної залежності.

Водночас у науковій літературі недостатньо систематизовано структурні чинники, що зумовили становлення цієї зовнішньополітичної стратегії. У зв'язку з цим актуальним є аналіз геополітичних, економічних, інституційних, демографічних і безпекових передумов формування багатовекторної зовнішньої політики Казахстану в геополітичному просторі ЦА.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика зовнішньої політики Казахстану та держав ЦА знайшла відображення у працях українських дослідників, які аналізують геополітичні, безпекові та інтеграційні аспекти розвитку регіону. Зокрема, А. Трушай та Л. Грицик [11; 4] досліджують особливості зовнішньополітичного курсу Казахстану, звертаючи увагу на його прагнення до підтримання збалансованих відносин із провідними міжнародними акторами.

Окремий напрям становлять дослідження міжнародної взаємодії та інтеграційних процесів у ЦА. У працях Н. О. Микитчук [8] і Н. М. Микитчук [7] розглядається співробітництво держав регіону з країнами Близького Сходу, а також їхня участь у міжнародних організаціях та регіональних інтеграційних об'єднаннях. Геополітичні та безпекові аспекти розвитку регіону висвітлено у дослідженнях Є. Бевзюка та О. Котляр [2], а також в аналітичних матеріалах Національного інституту стратегічних досліджень [1].

Питання двосторонніх відносин і міжнародної співпраці Казахстану розглядаються у працях П. Токаря [12] та М. Ковальчука [5], тоді як Б. Голяннич [3] аналізує сучасні тенденції взаємодії Китаю з державами ЦА. Водночас наявні дослідження здебільшого зосереджені на окремих аспектах зовнішньої політики держав регіону, тоді як структурні чинники формування багатовекторної зовнішньої політики Казахстану залишаються недостатньо систематизованими, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою статті є виявлення та систематизація структурних чинників формування багатовекторної зовнішньої політики Республіки Казахстан і

визначення їхньої ролі у формуванні моделі зовнішньополітичного балансування держави в геополітичному просторі ЦА.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- проаналізувати геополітичні та геоекономічні передумови зовнішньої політики Казахстану;
- визначити роль інституційних, демографічних і безпекових чинників у формуванні багатовекторної стратегії;
- систематизувати структурні фактори становлення багатовекторної зовнішньої політики Казахстану.

Методологія дослідження. У теоретичному вимірі багатовекторність може розглядатися як стратегія зовнішньополітичного балансування малих і середніх держав між кількома центрами сили. У сучасній теорії міжнародних відносин подібні моделі пояснюються через концепції балансування (*balancing*) (К. Волтц, С. Волт), політики хеджування (*hedging*) (Е. Го, Д. Канг) та «м'якого балансування» (*soft balancing*) (Т. В. Пол, Р. Пейп), що використовуються державами для мінімізації залежності від одного зовнішнього актора та збереження стратегічної автономії. У цьому дослідженні зазначений теоретичний підхід, який застосовується для аналізу зовнішньополітичної поведінки Казахстану та інтерпретації структурних чинників формування його багатовекторної стратегії в умовах конкуренції між провідними центрами сили в ЦА.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні оцінювати зовнішньополітичні стратегії пострадянських держав ЦА суттєво простіше, адже минуло понад тридцять років їхнього незалежного розвитку. Аналіз цього періоду, позначеного складними політичними рішеннями та трансформаціями міжнародного середовища, дає змогу простежити не лише еволюцію їхніх зовнішньополітичних орієнтацій, а й оцінити результати реалізації обраних стратегічних моделей.

У цьому контексті особливого значення набуває концепція «багатовекторності», яка стала основою зовнішньої політики низки пострадянських держав ЦА (Казахстану, Узбекистану, Киргизстану та Таджикистану) і тривалий час розглядалася як оптимальна стратегія балансування між провідними центрами сили сучасної міжнародної системи. Однак практична реалізація цієї моделі часто супроводжувалася суперечностями, оскільки деклароване балансування нерідко трансформувалося у фактичну орієнтацію на одного з ключових зовнішніх акторів.

У такій ситуації постає питання про реальний зміст і практичні форми реалізації цієї стратегії в державах регіону. У цьому зв'язку варто зазначити, що цю модель у різних формах використовували майже всі держави ЦА, проте найбільш послідовного теоретичного оформлення та практичного втілення вона набула саме в Казахстані.

Вибір Казахстаном багатовекторності як основи зовнішньополітичної стратегії був зумовлений низкою об'єктивних геополітичних, економічних і безпекових чинників. Насамперед у геополітичному вимірі площа республіки становить 2,7 млн кв. км, що робить її дев'ятою за розмірами державою світу та визначає значний геостратегічний потенціал країни.

Загальна протяжність державних кордонів республіки становить близько 13 тис. км, що створює додаткові виклики для забезпечення безпеки та контролю прикордонного простору.

По-перше. Географічне положення держави в центрі Євразійського континенту зумовлює необхідність підтримання збалансованих відносин із провідними державами регіону. Зокрема, Казахстан розташований між двома великими державами — Росією та Китаєм, причому саме з Росією він має найдовший сухопутний кордон у світі, протяжність якого перевищує 7500 км, тоді як довжина кордону з КНР становить близько 1780 км.

Друге. Напружена соціально-політична ситуація в сусідніх державах ЦА також посилювала нестабільність у регіоні та формувала складне безпекове середовище для Казахстану. Так, у Киргизстані ще у 1990 р. стався міжетнічний конфлікт у місті Ош між киргизами та узбеками, а в першій половині 1990-х рр. країна переживала економічну кризу та слабкість державних інституцій. В Узбекистані у 1991–1995 рр. посилювалася авторитарна влада президента Іслама Карімова, що супроводжувалося придушенням ісламських і опозиційних рухів та зростанням ризиків політичної радикалізації. Додатковим фактором регіональної нестабільності стала громадянська війна в Таджикистані (1992–1997 рр.), яка призвела до загибелі приблизно 50–100 тис. осіб і появи близько 1 млн біженців та внутрішньо переміщених осіб [19]. У Туркменістані масштабних конфліктів не виникло, однак відбувалася швидка авторитарна консолідація влади президента Сапармурата Ніязова, а у 1995 р. держава закріпила міжнародно-правовий статус постійного нейтралітету. За таких умов нестабільність у сусідніх державах ЦА формувала для Казахстану складне геополітичне середовище та спонукала його керівництво проводити обережну і збалансовану зовнішню політику, спрямовану на підтримання стабільних відносин із різними центрами сили, що відповідало логіці формування багатовекторної зовнішньої стратегії.

Третє. Одним із чинників формування багатовекторної зовнішньої політики Казахстану з акцентом на поглиблену співпрацю з Росією був транзитно-енергетичний вимір функціонування казахстанської газотранспортної системи. Після розпаду СРСР основні маршрути транспортування нафти і газу з країн ЦА залишалися інтегрованими у радянську трубопровідну систему, що зумовлювало збереження їхньої залежності від російської транзитної інфраструктури. Кінцеві експортні маршрути проходили через територію Росії та перебували під контролем її трубопровідної мережі.

У 1990-х роках понад 80–90% експорту казахстанської нафти здійснювалося через російську систему магістральних нафтопроводів, що фактично надавало Росії ключову роль у транзиті енергоресурсів Казахстану на світові ринки [17, р.80-82]. Зокрема, важливе місце у системі експорту займав нафтопровід Атирау — Самара, який забезпечував транспортування казахстанської нафти до російської трубопровідної мережі та подальший її вихід на зовнішні ринки. У 1994 р. обсяг експорту казахстанської нафти становив приблизно 190 тис. барелів на добу, тоді як у 2002 р. він зріс до

720 тис. барелів на добу, причому основна частина цих поставок транспортувалася саме через російські трубопровідні маршрути [25, р.11].

Важливу роль у системі експорту казахстанської нафти відігравав також Каспійський трубопровідний консорціум (Caspian Pipeline Consortium, CPC), який транспортував нафту з родовища Тенгіз до порту Новоросійськ на Чорному морі через територію Росії [15]. Подальша модернізація трубопровідної інфраструктури не лише розширила транзитні можливості цього напрямку, але й зберегла структурну залежність Казахстану від російських експортних маршрутів. Зокрема, після модернізації у 2017 р. пропускна здатність нафтопроводу Атирау — Самара була суттєво збільшена. Аналогічна залежність спостерігалася й у газовому секторі: значна частина експорту природного газу з Казахстану та інших держав ЦА транспортувалася через систему магістральних газопроводів «Central Asia — Center» [35], яка перебувала під контролем російської газотранспортної інфраструктури.

Саме ця структурна залежність від російської транзитної системи стала одним із ключових чинників формування багатовекторної зовнішньої політики Казахстану, спрямованої на поєднання співпраці з Росією з поступовим пошуком альтернативних енергетичних і транспортних напрямів.

Четверте. Непростою залишалася геополітична ситуація на Каспійському напрямку. Вихід Казахстану до Каспійського моря відкривав можливості для взаємодії з державами Південного Кавказу та Близького Сходу, зокрема з Азербайджаном та Іраном — важливим регіональним актором і одним із ключових центрів шіїтського ісламського світу. Водночас Каспійський регіон сформувався як один із важливих енергетичних вузлів Євразії, де зосереджені значні запаси нафти й природного газу. За оцінками експертів, у Каспійському басейні міститься близько 48 млрд барелів нафти та понад 8 трлн куб. м природного газу, що зумовлює підвищену увагу до регіону з боку провідних світових держав і транснаціональних енергетичних компаній. У цих умовах Каспійський напрямок набував для Казахстану не лише економічного, а й стратегічного значення, оскільки відкривав можливості диверсифікації зовнішніх зв'язків і формування багатовекторної зовнішньої політики шляхом поєднання співпраці з Росією, країнами Заходу, державами Кавказу та Близького Сходу [36].

П'яте. Важливим чинником формування зовнішньополітичної стратегії Казахстану стала наявність значних природних ресурсів, що підвищує його геоекономічну вагу та водночас створює додаткові геополітичні виклики. Країна володіє значними запасами енергетичних і стратегічних ресурсів, зокрема близько 3% світових запасів нафти, приблизно 3–4 трлн куб. м [37] природного газу та близько 15% світових запасів урану. Казахстан є найбільшим у світі виробником урану, забезпечуючи близько 40% світового видобутку [38], що надає йому важливе місце у системі глобальної енергетичної безпеки. Крім того, на території країни розташовані одні з найбільших родовищ нафти і газу в Євразії — зокрема Тенгіз, Кашаган і Карачаганак, розробка яких здійснюється за участю великих міжнародних енергетичних компаній. За таких умов ресурсний потенціал республіки

перетворюється на важливий геополітичний фактор, оскільки посилює інтерес до країни з боку провідних світових держав і транснаціональних корпорацій та стимулює керівництво республіки проводити багатовекторну зовнішню політику, спрямовану на балансування між різними центрами сили.

Шосте. Одним із чинників багатовекторної зовнішньої політики Казахстану виступали демографічна структура населення та його територіальна розосередженість. На початку 1990-х років населення Казахстану становило близько 17 млн осіб і характеризувалося значною етнічною строкатістю. За даними перепису 1989 р., казахи становили близько 39–40% населення, тоді як росіяни — приблизно 37% [24].

Така етнодемографічна конфігурація, поєднана з великою часткою російськомовного населення у північних і північно-східних регіонах країни — зокрема у Північно-Казахстанській, Костанайській, Павлодарській, Акмолинській та Східноказахстанській областях створювала потенційні політичні й безпекові ризики, особливо у контексті відносин із Росією. Зокрема, у Північно-Казахстанській області росіяни становили близько 62% населення [31], що робило етнополітичний баланс у прикордонних регіонах особливо чутливим для молодій державі.

За таких умов етнодемографічні особливості держави об'єктивно спонукали керівництво Казахстану до проведення обережної та збалансованої зовнішньої політики, спрямованої на підтримання стабільних відносин із різними центрами сили. Саме тому демографічний фактор також виступав одним із елементів, що сприяли формуванню багатовекторної зовнішньополітичної стратегії Казахстану.

Сьоме. Одним із чинників багатовекторної зовнішньої політики Казахстану стали економічні зв'язки, сформовані в радянський період. Економіка республіки була тісно інтегрована у загальносоюзну виробничу систему та міжреспубліканські господарські ланцюги. Наприкінці існування СРСР 88,7% зовнішньоторговельних операцій Казахстану припадало на торгівлю з іншими союзними республіками, що свідчило про високий рівень її інтеграції в загальносоюзний економічний простір [20, р. 145].

Особливе значення в цій системі мали галузі важкої промисловості. Однією з найбільш інтегрованих була чорна металургія, провідним підприємством якої став Карагандинський металургійний комбінат у Теміртау. Введення у 1960 р. першої доменної печі започаткувало формування повного металургійного циклу в Казахстані, а підприємство перетворилося на один із найбільших металургійних центрів ЦА та постачальника продукції для радянського машинобудування. Вагомим елементом металургійного комплексу був також Жезказганський гірничо-металургійний комбінат, який виробляв мідь і постачав її на підприємства електротехнічної та оборонної промисловості Росії. Така виробнича кооперація свідчала про глибоку інтегрованість промисловості Казахстану у загальносоюзні економічні зв'язки [33].

Не менш значущою галуззю була вугільна промисловість. Екібастузький вугільний басейн став одним із ключових центрів видобутку енерге-

тичного вугілля в СРСР, забезпечуючи паливом електростанції Казахстану та Сибіру й формуючи основу енергетичного комплексу північних регіонів республіки.

Інтегрованим у загальносоюзну виробничу систему залишався і машинобудівний сектор. Зокрема, Усть-Каменогорський титано-магнієвий комбінат виробляв близько 40% стратегічних матеріалів для радянської авіаційної та оборонної промисловості. До цієї системи також входили Петропавловський і Алматинський заводи важкого машинобудування, продукція яких використовувалася в авіаційній, ракетній та енергетичній галузях [18].

Восьме. Однією з важливих передумов формування багатовекторної зовнішньої політики Казахстану стала історично сформована інституційна та культурно-освітня інтегрованість країни до російського імперського, а згодом радянського простору. Упродовж тривалого періоду модернізаційні процеси у казахському суспільстві відбувалися переважно в межах російської державної та культурної системи. Ще на початку ХХ ст. рівень грамотності серед казахського населення залишався надзвичайно низьким, що істотно обмежувало можливості формування власних інтелектуальних еліт. Як зазначають казахстанські дослідниці А. Минбаєва та В. Погосян, система освіти в регіоні до радянського періоду залишалася слабо розвиненою, а масштабні програми ліквідації неписьменності розпочалися лише у 1920–1930-х роках. За таких умов становлення національних кадрів відбувалося насамперед через освітні та наукові інституції Російської імперії, а згодом Радянського Союзу [27, р.144-145].

У радянський період становлення казахстанської інтелігенції набуло системного характеру. Розвиток вищої освіти здійснювався в межах єдиної союзної освітньої моделі, яка передбачала підготовку значної частини фахівців у провідних наукових центрах СРСР — передусім у Москві та Ленінграді. Водночас у самій республіці відбувалося поступове розширення мережі вищих навчальних закладів. Якщо на початку 1940-х років діяло близько 20 вищих навчальних закладів, то у середині 1980-х років їх кількість зросла до 55, тоді як мережа середніх спеціалізованих навчальних закладів налічувала 246 установ. У цих закладах здійснювалася підготовка фахівців майже за 200 спеціальностями [26].

Важливим елементом інституціоналізації наукового середовища стала Академія наук Казахської РСР, заснована у 1946 р., яка об'єднувала десятки науково-дослідних інститутів і функціонувала як складова загальносоюзної академічної системи. На етапі становлення основними джерелами наукових кадрів та академічних традицій виступали російськомовні наукові центри СРСР, що на багато років визначило мовні та інституційні засади розвитку науки в республіці.

Важливим чинником інтеграції Казахстану з російським простором була демографічна структура населення. За даними Всесоюзного перепису 1989 р., росіяни становили майже третину населення країни, формуючи значний російськомовний соціокультурний простір, у межах якого система науки, освіти та державного управління функціонувала як частина

ширшого радянського академічного середовища, де російська мова виконувала роль основного інструменту наукової комунікації [24].

Таким чином, інтегрованість Казахстану до радянського простору проявлялася в освітньо-інституційному, науково-академічному та демографічному вимірах, що забезпечували збереження тісних соціокультурних зв'язків із російським середовищем. Після здобуття незалежності у 1991 р. ці зв'язки й надалі впливали на зовнішньополітичну орієнтацію країни, тому поряд із пошуком нових партнерів Казахстан зберігав активну співпрацю з Росією як один із чинників формування багатовекторної зовнішньої політики.

Дев'яте. Однією з важливих передумов формування багатовекторної зовнішньої політики Казахстану стала інституційна спадковість політичної еліти, сформованої в радянській системі. Казахстанська еліта формувалася в межах єдиної партійно-державної структури КПРС і значною мірою зберігала ідейні та інституційні рудименти марксистсько-ленінської політичної культури. Характерним прикладом цього є постать першого президента незалежного Казахстану Н. Назарбаєва — вихідця з радянської партійної номенклатури. У 1990 р. він став президентом Казахської РСР, а після проголошення незалежності у 1991 р. очолив нову державу і визначав її політичний курс майже три десятиліття (1991–2019). Значна частина керівників органів влади республіки початку 1990-х років також походила з партійно-державного апарату, тоді як Компартия Казахстану наприкінці радянського періоду налічувала близько 800 тис. членів [16]. Така кадрова спадковість сприяла збереженню усталених управлінських практик і зв'язків із російським політичним та економічним середовищем, що зумовило формування багатовекторної зовнішньої політики в умовах асиметричної залежності від російського геополітичного простору.

Десяте. Важливою передумовою формування багатовекторної зовнішньої політики Казахстану стала ядерна спадщина СРСР. Після розпаду Радянського Союзу Казахстан успадкував значний ядерний арсенал, що об'єктивно перетворило питання контролю над цією зброєю на важливий елемент його зовнішньополітичної стратегії.

У 1991 р. на території республіки розміщувалося близько 1 410 стратегічних ядерних боеголовок, 104 міжконтинентальні балістичні ракети SS-18, а також 40 стратегічних бомбардувальників Ту-95МС, оснащених ядерними крилатими ракетами. За оцінками дослідників, на цих бомбардувальниках було розміщено близько 370 ядерних крилатих ракет, що суттєво посилювало стратегічний потенціал ядерних сил, дислокованих на території Казахстану [22]. За масштабами цей арсенал робив Казахстан власником четвертого за величиною ядерного потенціалу у світі після США, Росії та Китаю. Крім того, на території країни функціонував Семіпалатинський ядерний полігон, де у 1949–1989 рр. було проведено 456 ядерних випробувань [30].

Наявність такого військово-стратегічного потенціалу поставила нову державу в складну дипломатичну ситуацію, оскільки питання контролю

над ядерною зброєю опинилося в центрі уваги провідних держав і міжнародних організацій. Як зазначав перший Президент Казахстану Н.Назарбаєв, після розпаду СРСР країна «успадкувала четвертий за величиною ядерний потенціал у світі» [29].

За цих умов відмова від ядерної зброї та отримання міжнародних гарантій безпеки вимагали активної дипломатичної взаємодії з різними центрами сили — насамперед Росією, США, Китаєм та міжнародними інституціями безпеки. Добровільна відмова від ядерної зброї та приєднання до ДНЯЗ у 1994 р. зміцнили міжнародну легітимність країни й заклали підґрунтя для подальшого утвердження політики багатовекторності.

Одинадцять. Окреме стратегічне значення для економічних і технологічних зв'язків між Казахстаном і Росією мала космічна інфраструктура, насамперед космодром Байконур. У радянський період він був головним центром космічної програми СРСР, а після розпаду Союзу залишився на території незалежного Казахстану, що створило нову конфігурацію технологічної взаємозалежності між двома державами.

У 1994 р. між Казахстаном і Росією було підписано міждержавну угоду про оренду космодрому Байконур, згідно з якою Росія отримала право використання космодрому та міста Байконур строком на 20 років із можливістю подальшого продовження. Річна орендна плата становила 115 млн дол. США, а управління космічною інфраструктурою фактично здійснювали російські космічні структури [14]. У 2004 р. строк оренди було продовжено до 2050 р., що підтвердило довгостроковий характер технологічної та інфраструктурної взаємозалежності між двома державами [32]. Упродовж 1990-х років більшість запусків російських космічних апаратів здійснювалася саме з Байконуру, що зберігало ключове значення цього космічного комплексу для російської космічної програми після розпаду СРСР.

За цих умов розміщення космодрому на території Казахстану створювало для нової держави специфічну зовнішньополітичну ситуацію. З одного боку, Казахстан був зацікавлений у підтриманні стабільного співробітництва з Росією як основним користувачем космодрому та ключовим партнером у сфері космічних технологій. З іншого — керівництво країни прагнуло розширювати міжнародне технологічне співробітництво та інтегрувати космодром у ширші міжнародні космічні програми.

Зокрема, з Байконуру здійснювалися запуски міжнародних космічних місій, у тому числі пілотованих польотів до Міжнародної космічної станції за участю NASA та Європейського космічного агентства [28]. Таким чином, космічна інфраструктура Байконуру стала одним із факторів, що стимулювали Казахстан поєднувати співпрацю з Росією з розширенням партнерств із іншими міжнародними акторами, що відповідало логіці формування багатовекторної зовнішньої політики держави.

Дванадцять. Після розпаду СРСР на території Казахстану залишилися значні обсяги конвенційного озброєння, успадкованого від радянських військових структур. Республіка отримала великі запаси техніки, яка не

була інтегрована до структури новостворених Збройних сил і підлягала подальшому скороченню. Водночас чисельність національної армії в середині 1990-х рр. становила лише близько 80–90 тис. військовослужбовців, що створювало суттєвий дисбаланс між масштабами наявного важкого озброєння та можливостями його утримання й ефективного використання [22].

Складність формування національної армії визначалася не лише матеріально-технічними диспропорціями, а й серйозними проблемами кадрового забезпечення новостворених Збройних сил. Найбільш показовою була ситуація в Казахстані, де на момент здобуття незалежності дислокувалося близько 200 тис. військовослужбовців колишньої Радянської армії. Проте внаслідок масового відтоку кадрів у 1992–1995 рр. скорочення офіцерського корпусу набуло критичного масштабу — до 89% від штатної чисельності [21, р.595-596], що фактично позбавило країну достатньої кількості підготовлених військових спеціалістів і суттєво ускладнило процес формування національної армії.

Поєднання надлишку важкого озброєння з обмеженими кадровими та інституційними ресурсами створювало для нової держави складну проблему управління військовою спадщиною СРСР. За цих умов скорочення надлишкового озброєння та адаптація військової інфраструктури до потреб національної оборони набули важливого значення для зовнішньополітичної та безпекової стратегії Казахстану. Це вимагало активної взаємодії з міжнародними партнерами та участі в механізмах контролю над озброєннями, що поступово сприяло формуванню прагматичної дипломатичної лінії, орієнтованої на підтримання збалансованих відносин із різними центрами сили.

У ширшому пострадянському контексті формування національних збройних сил відбувалося на основі лише частини військового потенціалу колишньої Радянської армії. У випадку Казахстану армія створювалася насамперед на базі тих радянських військових з'єднань і частин, що дислокувалися на території республіки. За даними міжнародних військових довідників початку 1990-х рр., країна успадкувала значний обсяг конвенційного озброєння, зокрема понад 2000 танків, близько 2000 бойових броньованих машин, більш як 1000 артилерійських систем і кількості літаків тактичної авіації [22].

Подальша трансформація цього військового потенціалу мала виразно асиметричний характер. Паралельно зі створенням національної армії Казахстан скорочував значну частину важкого озброєння, тоді як основні резерви конвенційних озброєнь колишньої Радянської армії концентрувалися на території Російської Федерації, яка зберегла ключові бази зберігання техніки та ремонтну інфраструктуру. Унаслідок цього республіка опинилася в умовах структурної військово-технічної асиметрії, що обмежувала можливості самостійного утримання й модернізації значної частини озброєнь.

Одним із інструментів врегулювання цієї ситуації стали міжнародні зобов'язання Казахстану, пов'язані з Договором про звичайні збройні

сили в Європі (ДЗЗСЄ, 1990). Документ встановлював кількісні обмеження на основні категорії важкого озброєння — танки, бойові броньовані машини, артилерійські системи, бойову авіацію та ударні вертольоти. У процесі виконання цих зобов'язань, а також у межах домовленостей щодо розподілу військового майна колишнього СРСР, відбувалося поступове виведення з території Казахстану частини військових з'єднань, надлишкового озброєння та елементів військової інфраструктури, які не відповідали новій моделі національної оборони [34].

За таких обставин військово-стратегічна спадщина СРСР і міжнародні обмеження у сфері озброєнь стимулювали прагнення держави вибудувати збалансовані відносини з різними міжнародними партнерами, що стало структурним фактором формування багатовекторної зовнішньої політики Казахстану.

Узагальнення наведених чинників дає змогу представити їх у вигляді концептуальної моделі, яка відображає основні структурні передумови формування багатовекторної зовнішньої політики Казахстану.

Концептуальна модель чинників формування багатовекторної зовнішньої політики Казахстану

Група чинників	Основний зміст	Конкретні прояви
Геополітичні	Географічне положення Казахстану в центрі Євразії та його сусідство з великими державами формували потребу балансування між різними центрами сили	Розташування між Росією та Китаєм; довгий сухопутний кордон із Росією (понад 7500 км); нестабільність у державах ЦА; стратегічне значення Каспійського регіону
Геоелекономічні	Значний ресурсний потенціал та інтегрованість у радянську економічну систему зумовлювали інтерес зовнішніх акторів і необхідність диверсифікації економічних зв'язків	Великі запаси нафти, газу та урану; участь міжнародних енергетичних компаній у розробці родовищ; залежність експорту енергоресурсів від російської трубопровідної системи; транзитні маршрути нафти і газу
Інституційно-історичні	Інституційна спадковість радянської системи управління, науки та освіти формувала структурні зв'язки Казахстану з російським простором	Інтегрованість економіки у господарську систему СРСР; розвиток освіти і науки в межах радянської моделі; діяльність Академії наук Казахської РСР; формування політичної еліти з партійно-державної номенклатури
Соціально-демографічні	Етнічна структура населення та значна частка російськомовного населення створювали додаткові внутрішньополітичні та безпекові фактори	Значна частка росіян у населенні на початку 1990-х років; концентрація російськомовного населення у північних регіонах; потенційні етнополітичні ризики

Безпекові та військово-стратегічні	Військова та ядерна спадщина СРСР, а також обмежені можливості нової держави у сфері оборони стимулювали прагнення до міжнародного балансування	Ядерний арсенал і Семипалатинський полігон; добровільна відмова від ядерної зброї; спадщина радянської військової інфраструктури; дисбаланс між масштабами озброєнь і ресурсами національної армії
Технологічно-інфраструктурні	Спільні стратегічні об'єкти та інфраструктура формували взаємозалежність із Росією та водночас відкривали можливості міжнародного співробітництва	Космодром Байконур; оренда космодрому Росією; участь у міжнародних космічних програмах

Як видно з таблиці, багатовекторна зовнішня політика Казахстану сформувалася під впливом комплексу взаємопов'язаних геополітичних, економічних, інституційних і безпекових чинників, що зумовили необхідність зовнішньополітичного балансування між різними центрами сили міжнародної системи.

Отже, наведені геополітичні, геоеконімічні, соціально-демографічні, інституційні та безпекові чинники сформували структурні передумови становлення багатовекторної зовнішньої політики Казахстану. Поєднання цих факторів зумовило необхідність проведення гнучкої зовнішньополітичної стратегії, спрямованої на балансування між різними центрами сили міжнародної системи та забезпечення стабільного розвитку держави в умовах складної регіональної й глобальної геополітичної конфігурації.

У концептуальному вимірі важливим способом розв'язання цих завдань стало формування принципу багатовекторності, проголошеного Н. Назарбаєвим як одного з основних орієнтирів зовнішньої політики держави. Під час виступу на 47-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1992 р., де були представлені пропозиції щодо створення нової архітектури безпеки в Азії, Президент Республіки Казахстан визначив цей підхід як політику підтримання стабільних і передбачуваних відносин з усіма державами [10]. У межах цієї концепції підкреслювалося, що Казахстан не має територіальних претензій до інших країн і дотримується принципу мирного врегулювання міжнародних суперечностей.

Уже в перші роки незалежності ця модель стала основою зовнішньополітичного курсу держави та розглядалася керівництвом Казахстану як інструмент розвитку багатосторонньої співпраці з різними центрами сили міжнародної системи. У подальших офіційних виступах Н. Назарбаєв деталізував структуру зовнішньополітичних пріоритетів Казахстану, окресливши кілька ключових напрямів: союзницьку взаємодію з Росією, співробітництво і добросусідство з Китаєм, стратегічне партнерство зі Сполученими Штатами, інтеграцію з державами ЦА та розвиток взаємовигідних відносин з ЄС і країнами Азії [9].

Цей підхід став важливим принципом зовнішньополітичної діяльності всіх п'яти пострадянських держав ЦА, хоча конкретні механізми його

реалізації відрізнялися. На початковому етапі незалежності така стратегія використовувалася передусім для пошуку зовнішніх ресурсів, необхідних для стабілізації національних економік і підтримки внутрішньополітичної стабільності. Згодом вона перетворилася також на інструмент зміцнення позицій правлячих еліт та розширення їхніх можливостей маневру між різними центрами сили міжнародної системи.

Таким чином, досвід становлення та еволюції багатовекторної зовнішньої політики Казахстану дозволяє розглядати її не лише як специфічну модель зовнішньополітичної поведінки однієї держави, а як ширший приклад адаптації середніх держав до складної конфігурації міжнародної системи. Узагальнення цього досвіду дає підстави для формулювання певних практичних висновків, які можуть бути корисними і для інших держав, зокрема України.

Аналіз структурних чинників формування багатовекторної зовнішньої політики Республіки Казахстан дозволяє сформулювати низку практичних висновків, які можуть бути корисними для України в умовах трансформації сучасної системи міжнародних відносин. Досвід Казахстану свідчить, що зовнішньополітична стратегія середніх держав значною мірою визначається комплексом геополітичних, економічних, демографічних і безпекових чинників, які формують рамки зовнішньополітичного маневру держави. Подібні підходи до формування зовнішньополітичної стратегії спостерігалися і в українській дипломатичній практиці періоду становлення незалежної держави.

Основи такої політики були закладені у документі Верховної Ради України «Основні напрями зовнішньої політики України» (1993), у якому наголошувалося, що «Україна здійснює відкриту зовнішню політику і прагне до співробітництва з усіма зацікавленими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав чи груп держав» [11]. Ця позиція відображала прагнення української держави забезпечити максимальну зовнішньополітичну маневреність і диверсифікувати міжнародні зв'язки в умовах трансформації постбіполярної міжнародної системи.

У подальшому зазначений підхід отримав практичну реалізацію у зовнішній політиці України періоду президентства Л. Кучми, коли сформувалася модель багатовекторної дипломатії, спрямованої на підтримання збалансованих відносин із різними центрами сили міжнародної системи. Показовим у цьому контексті є Послання Президента України до Верховної Ради «Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр.» (2000), у якому зазначалося, що Україна уклала Угоду про партнерство і співробітництво з Європейським Союзом, Договір про дружбу, співробітництво і партнерство з Російською Федерацією, а також Хартію про особливе партнерство з НАТО [6]. Така дипломатична практика свідчила про прагнення держави розвивати співпрацю з різними міжнародними акторами та уникати односторонньої зовнішньополітичної залежності.

Отже, зовнішня політика України у 1990-х — на початку 2000-х років характеризувалася прагненням до диверсифікації міжнародних парт-

нерств і балансування між різними геополітичними центрами сили. Вона відповідала логіці адаптації середньої держави до складної конфігурації постбіполярної міжнародної системи. Однак на початку 2000-х років міжнародне та регіональне безпекове середовище на пострадянському просторі зазнало суттєвих змін.

Консолідація влади В. Путіна в РФ та посилення геополітичної конкуренції між Росією і Заходом значно обмежили можливості для традиційної політики балансування. У результаті простір для реалізації багатовекторної стратегії поступово скоротився, що сприяло переорієнтації зовнішньополітичних пріоритетів України. На відміну від України, Республіка Казахстан у цей період продовжувала послідовно реалізовувати модель багатовекторної зовнішньої політики, підтримуючи партнерські відносини одночасно з Росією, Китаєм, США та ЄС.

Водночас в Україні після політичних змін 2004 року та приходу до влади президента В. Ющенка зовнішньополітичний курс дедалі більше орієнтувався на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Це передбачало посилення співпраці з ЄС і НАТО та поступове формування більш чіткої західної орієнтації зовнішньої політики держави.

Новий вимір аналізу багатовекторної дипломатії держав пострадянського простору сформувався після 2022 року. Повномасштабна війна Росії проти України спричинила суттєві зміни у геополітичній конфігурації Євразії та посилила процеси переорієнтації зовнішньої політики держав ЦА. У цих умовах Казахстан продовжує використовувати принцип багатовекторності як інструмент адаптації до нових міжнародних реалій, підтримуючи співпрацю з Росією, розвиваючи економічну та політичну взаємодію з Китаєм, а також поглиблюючи партнерство з ЄС і США.

Подібна стратегія відповідає логіці поведінки середніх держав у міжнародній системі, яка в теорії міжнародних відносин пояснюється через концепції балансування, хеджування та «м'якого балансування». У сучасних умовах ця модель дедалі частіше розглядається дослідниками як форма стратегічної адаптації держав до багатополлярної міжнародної системи, що формується. Зокрема, у межах теорії регіональних комплексів безпеки Б. Бузана і О. Вевера наголошується, що держави, розташовані у стратегічно важливих регіонах, змушені формувати гнучкі зовнішньополітичні стратегії для балансування між інтересами великих держав і збереження власної політичної автономії.

У цьому контексті досвід Казахстану є показовим і для України, яка перебуває у складному геополітичному середовищі перетину інтересів різних центрів сили. Для української зовнішньої політики це означає необхідність поєднання стратегічної орієнтації на європейську та євроатлантичну інтеграцію із розвитком ширших економічних і дипломатичних зв'язків з іншими регіонами Євразії, зокрема з державами ЦА.

Узагальнення казахстанського досвіду дозволяє сформулювати концептуальну модель зовнішньополітичної адаптації середніх держав у сучасній міжнародній системі. Її основу становить поєднання трьох взаємопов'язаних елементів: дипломатичного балансування між основними

центрами сили, економічної диверсифікації зовнішніх зв'язків і зміцнення національного безпекового потенціалу. Саме така комбінація інструментів забезпечує стратегічну автономію держави в умовах геополітичної конкуренції.

У цьому контексті Україна може відігравати роль транзитної держави та геоекономічного мосту між Європою і країнами ЦА, сприяючи розвитку транспортно-логістичних коридорів, енергетичних маршрутів і торговельно-економічних зв'язків між цими регіонами. Водночас самоізоляція України або її розгляд виключно як форпосту на східному фланзі Європи можуть суттєво обмежити реалізацію такого потенціалу, звужуючи перспективи розвитку ширших економічних і транспортно-комунікаційних зв'язків із державами ЦА.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична доповідь НІСД. Позиція Казахстану щодо повномасштабної воєнної агресії Росії проти України / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2022. 18 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/kazakhstan_150422.pdf (дата звернення: 09.01.2026).
2. Бевзюк Є., Котляр О. Пошук регіональної безпекової парадигми як відображення проблем колективної безпеки у пострадянському просторі: на прикладі ОДКБ. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2023. Вип. 32. С. 81–105. URL: https://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/Mzu_2023_32_6.pdf (дата звернення: 19.01.2026).
3. Голянич Б. Співробітництво Китаю з країнами Центральної Азії: сьогодення та перспективи // *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2023. Вип. 13. С. 11–23. DOI: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2023.13.11-23>. (дата звернення: 08.01.2026).
4. Грицик Л. Зовнішня політика Республіки Казахстан: цивілізаційний контекст. *Засади зовнішньої політики пострадянських країн: цивілізаційні, геополітичні та соціально-економічні аспекти*: збірник наукових праць / за заг. ред. А. Бульвінського. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. С. 34–55. URL: <https://ivinas.gov.ua/images/zasady-polityky-2021.pdf> (дата звернення: 12.01.2026).
5. Ковальчук М. Проблеми та перспективи українсько-казахстанських відносин. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2015. URL: <https://naub.oa.edu.ua/problemy-ta-perspektyvy-ukrayinsko-k> (дата звернення: 18.01.2026).
6. Кучма Л. Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр. : Послання Президента України до Верховної Ради України від 23 лютого 2000 р. № 276а/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276a/2000> (дата звернення: 18.01.2026).
7. Микитчук Н.М. Країни Центральної Азії: участь у міжнародних організаціях та регіональних інтеграційних процесах. *Міжнародні історико-політичні дослідження*. 2022. № 12. С. 103–156. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/bitstreams/1c157864-a0f2-4dff-9504-896ea7aa90ce/download> (дата звернення: 22.01.2026).

8. Микитчук Н.О. Міжнародне співробітництво країн Центральної Азії з державами Близького Сходу. *Міжнародні історико-політичні дослідження*. 2020. № 12. С. 135–145. URL: <https://mhpi.chnu.edu.ua/mhpi/article/download/272/266> (дата звернення: 09.02.2026).
9. Назарбаев Н. Послание Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева народу Казахстана. 1 марта 2006 г. «Стратегия вхождения Казахстана в число 50-ти наиболее конкурентоспособных стран мира». URL: <http://www.akorda.kz> (дата звернення: 02.02.2026).
10. Назарбаев Н. Эпицентр мира. Астана: Елорда, 2001. URL: https://www.inform.kz/ru/kniga-nursultana-nazarbaeva-epicentr-mira_a2927752 (дата звернення: 01.02.2026).
11. Основні напрями зовнішньої політики України : Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. № 3360-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12> (дата звернення: 01.02.2026).
12. Токар П. Україна і Казахстан у контексті світових інтеграційних процесів. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2019. № 1 (22). С. 103–127. URL: [https://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/article/view/2078-1431.2019.1\(22\).103-127](https://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/article/view/2078-1431.2019.1(22).103-127) (дата звернення: 11.01.2026).
13. Трушай А. Особливості зовнішньої політики Республіки Казахстан. *Ukrainian Journal of Foreign Affairs*. 2020. № 1. С. 44–45. URL: <https://uaforeignaffairs.com/uk/journal-article/154> (дата звернення: 18.02.2026).
14. Agreement between the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation on the basic principles and conditions of use of the Baikonur Cosmodrome, 28 March 1994. URL: <https://csps.aerospace.org/sites/default/files/2021-08/Tech%20Safeguards%20Agreement%20-%20Kazakhstan%20Feb94.pdf> (дата звернення: 10.02.2026).
15. Caspian Pipeline Consortium. Pipeline System. 2026. URL: <https://www.cpc.ru/en/about/Pages/default.aspx> (дата звернення: 09.03.2026).
16. Communist Party of Kazakhstan. *e-History.kz. Electronic Journal of Kazakhstan History*. 2026. URL: <https://e-history.kz/en/calendar/show/27412> (дата звернення: 10.02.2026).
17. Energy Charter Secretariat. *In-Depth Energy Efficiency Policy Review: Kazakhstan*. Brussels, 2013. 143 p. URL: https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/ICMS/ICMS-Kazakhstan_2013_en.pdf (дата звернення: 15.02.2026).
18. History of Karaganda Metallurgical Plant. URL: https://kaz.rusmet.ru/history_eng.php (дата звернення: 19.01.2026).
19. International Crisis Group. *Tajikistan: An Uncertain Peace*. — Brussels, 2001. URL: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/tajikistan/tajikistan-uncertain-peace> (дата звернення: 21.01.2026).
20. Islamov B. A. Foreign Economic Relations of Central Asian Independent States: Implications for North-East Asia. *Acta Slavica Iaponica*. Sapporo: Center for Slavic Research, Hokkaido University. P. 143–162. URL: <https://tohoku.repo.nii.ac.jp/record/51038/files/KJ00004380410.pdf> (дата звернення: 21.01.2026).
21. Karassayev G., Yensenov K., Kaliyeva M., Aminov T., Zhumagulov B. From the history of the defense policy of the Republic of Kazakhstan (1991–1997). 2025. P. 595–600. — URL: https://www.researchgate.net/publication/380220343_From_the_history_of_the_defense_policy_of_Kazakhstan_Republic_1991-1997 (дата звернення: 18.02.2026).

22. Kazakhstan — Army Equipment. *GlobalSecurity.org*. 2016. URL: <https://www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/kazak-ground-equipment.htm> (дата звернення: 18.02.2026).
23. Kazakhstan Nuclear Disarmament. *Nuclear Threat Initiative*. URL: <https://www.nti.org/analysis/articles/kazakhstan-nuclear-disarmament/> (дата звернення: 15.01.2026).
24. Khazanov A. M. Ethnic Groups in Kazakhstan. *Minorities and Ethnic Issues in Kazakhstan. Facts and Details*. URL: https://factsanddetails.com/central-asia/Kazakhstan/sub-8_4b/entry-4642.html (дата звернення: 11.01.2026).
25. Кояма К. *Oil/Gas Development in Russia, Kazakhstan and Azerbaijan and the Impacts on the International Market*. Tokyo: Institute of Energy Economics, Japan, 2003. 22 p. URL: <https://eneken.ieej.or.jp/data/en/data/pdf/207.pdf> (дата звернення: 12.01.2026).
26. Makhmetzhanova R. Post-war education in the Kazakh SSR. *e-History.kz. Electronic Journal of Kazakhstan History*. 2026. URL: <https://e-history.kz/en/news/show/7121> (дата звернення: 15.01.2026).
27. Мунбайева А., Погосян В. Kazakhstani School Education Development from the 1930s: History and Current Trends. *International Journal of Science and Education*. 2014. P. 73–144. URL: https://ijse.padovauniversitypress.it/system/files/papers/2014_2_7_0.pdf (дата звернення: 23.01.2026).
28. NASA. Soyuz rocket launches to the International Space Station from the Baikonur Cosmodrome in Kazakhstan. URL: <https://www.nasa.gov/news-release/nasa-sets-coverage-for-crew-launch-to-join-station-expedition/> (дата звернення: 21.01.2026).
29. Nazarbayev N. Remarks by President Nursultan Nazarbayev at the International Conference «From a Nuclear Test Ban to a Nuclear Weapon-Free World», 29 August 2012. — URL: https://www.akorda.kz/en/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/remarks-by-president-nursultan-nazarbayev-at-the-international-conference-titled-from-a-nuclear-test-ban-to-a-nuclear-weapon-free-world (дата звернення: 16.02.2026).
30. Nuclear Testing: An Example to Follow. *Geneva Centre for Security Policy*. URL: <https://www.gcsp.ch/news/nuclear-testing-example-follow> (дата звернення: 16.02.2026).
31. Oskolkov P. Sociopolitical Dynamics of the Russians in Kazakhstan: Political Participation and Potential Risks. *PSCRП-BESA Reports*. 2023. 22 November. URL: <https://besacenter.org/sociopolitical-dynamics-of-the-russians-in-kazakhstan/> (дата звернення: 02.02.2026).
32. Russia and Kazakhstan extend Baikonur cosmodrome lease to 2050. *SpaceDaily*. — 2004. 9 January. URL: <https://www.spacedaily.com/2004/040109151358.forhgci8.html> (дата звернення: 14.02.2026).
33. Temirtau. *Encyclopaedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/place/Temirtau> (дата звернення: 13.02.2026).
34. Treaty on Conventional Armed Forces in Europe (CFE), 1990. *Organization for Security and Co-operation in Europe*. URL: <https://www.osce.org/library/14087> (дата звернення: 01.02.2026).
35. U.S. Energy Information Administration (EIA). Caspian Sea Region — Energy Analysis. URL: https://www.eia.gov/international/content/analysis/regions_of_interest/caspian_sea/ (дата звернення: 29.01.2026).
36. U.S. Energy Information Administration (EIA). Caspian Sea Region: Oil and Natural Gas Resources. Washington, DC: EIA. URL: https://www.eia.gov/international/analysis/regions-of-interest/Caspian_Sea (дата звернення: 17.01.2026).

37. U.S. Energy Information Administration (EIA). Kazakhstan — Country Analysis Brief. URL: <https://www.eia.gov/international/analysis/country/KAZ> (дата звернення: 18.01.2026).
38. World Nuclear Association. Uranium and Nuclear Power in Kazakhstan. 2026. URL: <https://world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-g-n/kazakhstan> (дата звернення: 23.01.2026).

REFERENCES

1. Analytical report NISS. Pozytsiia Kazakhstanu shchodo povnomasshtabnoi voiennoi ahresii Rosii proty Ukrainy [Kazakhstan's position on Russia's full-scale military aggression against Ukraine]. National Institute for Strategic Studies. Kyiv, 2022. 18 p. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/kazakhstan_150422.pdf (accessed 09.01.2026) [in Ukrainian].
2. Bevziuk Ye., Kotliar O. Poshuk rehionalnoi bezpekovoï paradyhmy yak vidobrazhen- nia problem kolektyvnoi bezpeky u postradianskomu prostori: na prykladi ODKB [Search for a regional security paradigm as a reflection of collective security problems in the post-Soviet space: the case of the CSTO]. *Mizhnarodni zviiazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky*. 2023. Issue 32. P. 81–105. Retrieved from https://jnas.nbu.gov.ua/j-pdf/Mzu_2023_32_6.pdf (accessed 19.01.2026) [in Ukrainian].
3. Holianych B. Spivrobotnytstvo Kytaiu z krainamy Tsentralnoi Azii: sohodennia ta perspektyvy [China's cooperation with Central Asian countries: present and prospects]. *Mediaforum: Analytics, Forecasts, Information Management*. 2023. Issue 13. P. 11–23. DOI: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2023.13.11-23> (accessed 08.01.2026) [in Ukrainian].
4. Hrytsyk L. Zovnishnia polityka Respubliky Kazakhstan: tsyvilizatsiinyi kontekst [Foreign policy of the Republic of Kazakhstan: civilizational context]. In: *Principles of Foreign Policy of Post-Soviet Countries: Civilizational, Geopolitical and Socio-Economic Aspects*. Kyiv: Institute of World History NAS of Ukraine, 2021. P. 34–55. Retrieved from <https://ivinas.gov.ua/images/zasady-polityky-2021.pdf> (accessed 12.01.2026) [in Ukrainian].
5. Kovalchuk M. Problemy ta perspektyvy ukrainsko-kazakhstanskykh vidnosyn [Problems and prospects of Ukrainian-Kazakh relations]. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University*. 2015. Retrieved from <https://naub.oa.edu.ua/problemy-ta-perspektyvy-ukrayinsko-k> (accessed 18.01.2026) [in Ukrainian].
6. Kuchma L. Ukraina: postup u XXI stolittia. Stratehiia ekonomichnoi ta sotsialnoi polityky na 2000-2004 rr.: Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 23 liutoho 2000 r. № 276a/2000 [Ukraine: progress in the XXI century. Strategy of economic and social policy for 2000-2004: Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine dated February 23, 2000 No. 276a/2000]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276a/2000> (accessed 18.01.2026) [in Ukrainian].
7. Mykytchuk N. Krainy Tsentralnoi Azii: uchast u mizhnarodnykh orhanizatsiiah ta rehionalnykh intehratsiinykh protsesakh [Central Asian countries in international organizations and regional integration processes]. *International Historical and Political Studies*. 2022. No. 12. P. 103–156. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/bitstreams/1c157864-a0f2-4dff-9504-896ea7aa90ce/download> (accessed 22.01.2026) [in Ukrainian].

8. Mykytchuk N. Mizhnarodne spivrobitnytstvo krain Tsentralnoi Azii z derzhavamy Blyzkooho Skhodu [International cooperation between Central Asian states and the Middle East]. *International Historical and Political Studies*. 2020. No. 12. P. 135–145. Retrieved from <https://mhpi.chnu.edu.ua/mhpi/article/download/272/266> (accessed 09.02.2026) [in Ukrainian].
9. Nazarbayev N. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N. A. Nazarbayeva narodu Kazakhstanu. 1 marta 2006 g. «Strategiya vkhozhdeniya Kazakhstanu v chislo 50-ti naibolee konkurentosposobnykh stran mira» [Message of the President of the Republic of Kazakhstan to the People of Kazakhstan. Strategy for Kazakhstan's Entry into the Top 50 Most Competitive Countries in the World]. Retrieved from <http://www.akorda.kz> (accessed 02.02.2026) [in Russian].
10. Nazarbayev N. Epicentr mira [Epicenter of the World]. Astana: Elorda, 2001. Retrieved from https://www.inform.kz/ru/kniga-nursultana-nazarbaeva-epicentr-mira_a2927752 (accessed 01.02.2026) [in Russian].
11. Osnovni napriamy zovnishnoi polityky Ukrainy: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 2 lypnia 1993 r. № 3360-XII [Main directions of Ukraine's foreign policy: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated July 2, 1993 No. 3360-XII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12> (accessed 01.02.2026) [in Ukrainian].
12. Tokar P. Ukraina i Kazakhstan u konteksti svitovykh intehratsiinykh protsesiv [Ukraine and Kazakhstan in the context of global integration processes]. *Heopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist*. 2019. No. 1(22). P. 103–127. Retrieved from [https://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/article/view/2078-1431.2019.1\(22\).103-127](https://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/article/view/2078-1431.2019.1(22).103-127) (accessed 11.01.2026) [in Ukrainian].
13. Trushai A. Osoblyvosti zovnishnoi polityky Respubliki Kazakhstan [Features of Kazakhstan's foreign policy]. *Ukrainian Journal of Foreign Affairs*. 2020. No. 1. P. 44–45. Retrieved from <https://uaforeignaffairs.com/uk/journal-article/154> (accessed 18.02.2026) [in Ukrainian].
14. Agreement between the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation on the Basic Principles and Conditions of Use of the Baikonur Cosmodrome. 28 March 1994. Retrieved from <https://csp.aerospace.org/sites/default/files/2021-08/Tech%20Safe-guards%20Agreement%20-%20Kazakhstan%20Feb94.pdf> (accessed 10.02.2026) [in English].
15. Caspian Pipeline Consortium. Pipeline System. 2026. Retrieved from <https://www.cpc.ru/en/about/Pages/default.aspx> (accessed 09.03.2026). [in English].
16. Communist Party of Kazakhstan. *e-History.kz: Electronic Journal of Kazakhstan History*. 2026. Retrieved from <https://e-history.kz/en/calendar/show/27412> (accessed 10.02.2026) [in English].
17. Energy Charter Secretariat. In-Depth Energy Efficiency Policy Review: Kazakhstan. Brussels, 2013. 143 p. Retrieved from https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/ICMS/ICMS-Kazakhstan_2013_en.pdf (accessed 15.02.2026) [in English].
18. History of Karaganda Metallurgical Plant. Retrieved from https://kaz.rusmet.ru/history_eng.php (accessed 19.01.2026) [in English].
19. International Crisis Group. Tajikistan: An Uncertain Peace. Brussels, 2001. Retrieved from <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/tajikistan/tajikistan-uncertain-peace> (accessed 21.01.2026) [in English].

20. Islamov B. A. Foreign Economic Relations of Central Asian Independent States: Implications for North-East Asia. *Acta Slavica Iaponica*. Sapporo: Center for Slavic Research, Hokkaido University. P. 143–162. Retrieved from <https://tohoku.repo.nii.ac.jp/record/51038/files/KJ00004380410.pdf> (accessed 21.01.2026) [in English].
21. Karassayev G., Yensenov K., Kaliyeva M., Aminov T., Zhumagulov B. From the History of the Defense Policy of the Republic of Kazakhstan (1991–1997). 2025. P. 595–600. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/380220343_From_the_history_of_the_defense_policy_of_Kazakhstan_Republic_1991-1997 (accessed 18.02.2026) [in English].
22. Kazakhstan – Army Equipment. *GlobalSecurity.org*. 2016. Retrieved from <https://www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/kazak-ground-equipment.htm> (accessed 18.02.2026) [in English].
23. Nuclear Threat Initiative. Kazakhstan Nuclear Disarmament. Retrieved from <https://www.nti.org/analysis/articles/kazakhstan-nuclear-disarmament/> (accessed 15.01.2026) [in English].
24. Khazanov A. M. Ethnic Groups in Kazakhstan. *Facts and Details*. Retrieved from https://factsanddetails.com/central-asia/Kazakhstan/sub8_4b/entry-4642.html (accessed 11.01.2026) [in English].
25. Koyama K. Oil and Gas Development in Russia, Kazakhstan and Azerbaijan and the Impacts on the International Market. Tokyo: Institute of Energy Economics, Japan, 2003. 22 p. Retrieved from <https://enen.iej.or.jp/data/en/data/pdf/207.pdf> (accessed 12.01.2026) [in English].
26. Makhmetzhanova R. Post-War Education in the Kazakh SSR. *e-History.kz*. 2026. Retrieved from <https://e-history.kz/en/news/show/7121> (accessed 15.01.2026) [in English].
27. Mynbayeva A., Pogosian V. Kazakhstani School Education Development from the 1930s: History and Current Trends. *International Journal of Science and Education*. 2014. P. 73–144. Retrieved from https://ijse.padovauniversitypress.it/system/files/papers/2014_2_7_0.pdf (accessed 23.01.2026) [in English].
28. NASA. Soyuz Rocket Launches to the International Space Station from the Baikonur Cosmodrome in Kazakhstan. Retrieved from <https://www.nasa.gov/news-release/nasa-sets-coverage-for-crew-launch-to-join-station-expedition/> (accessed 21.01.2026) [in English].
29. Nazarbayev N. Remarks by President Nursultan Nazarbayev at the International Conference “From a Nuclear Test Ban to a Nuclear Weapon-Free World”. 29 August 2012. Retrieved from https://www.akorda.kz/en/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/remarks-by-president-nursultan-nazarbayev-at-the-international-conference-titled-from-a-nuclear-test-ban-to-a-nuclear-weapon-free-world (accessed 16.02.2026) [in English].
30. Nuclear Testing: An Example to Follow. *Geneva Centre for Security Policy*. Retrieved from <https://www.gcsp.ch/news/nuclear-testing-example-follow> (accessed 16.02.2026) [in English].
31. Oskolkov P. Sociopolitical Dynamics of the Russians in Kazakhstan: Political Participation and Potential Risks. *PSCRP-BESA Reports*. 22 November 2023. Retrieved from <https://besacenter.org/sociopolitical-dynamics-of-the-russians-in-kazakhstan/> (accessed 02.02.2026) [in English].

32. Russia and Kazakhstan Extend Baikonur Cosmodrome Lease to 2050. *SpaceDaily*. 9 January 2004. Retrieved from <https://www.spacedaily.com/2004/040109151358.forhg-ci8.html> (accessed 14.02.2026) [in English].
33. Temirtau. *Encyclopaedia Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/place/Temirtau> (accessed 13.02.2026) [in English].
34. Treaty on Conventional Armed Forces in Europe (CFE). 1990. Organization for Security and Co-operation in Europe. Retrieved from <https://www.osce.org/library/14087> (accessed 01.02.2026) [in English].
35. U.S. Energy Information Administration. Caspian Sea Region – Energy Analysis. Retrieved from https://www.eia.gov/international/content/analysis/regions_of_interest/caspian_sea/ (accessed 29.01.2026) [in English].
36. U.S. Energy Information Administration. Caspian Sea Region: Oil and Natural Gas Resources. Washington, DC. Retrieved from https://www.eia.gov/international/analysis/regions-of-interest/Caspian_Sea (accessed 17.01.2026) [in English].
37. U.S. Energy Information Administration. Kazakhstan – Country Analysis Brief. Retrieved from <https://www.eia.gov/international/analysis/country/KAZ> (accessed 18.01.2026) [in English].
38. World Nuclear Association. Uranium and Nuclear Power in Kazakhstan. 2026. Retrieved from <https://world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-g-n/kazakhstan> (accessed 23.01.2026) [in English].

УДК 327.8:355.02(477)

DOI: 10.24144/2078-1431.2026.1(36).136–144

Ілля Миронов,
аспірант першого року навчання,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
ORCID: 0009-0005-2618-4471

СТРАТЕГІЧНА ДОПОМОГА В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК БАГАТОВИМІРНИЙ ІНСТРУМЕНТ МІЖНАРОДНОЇ ПІДТРИМКИ

Анотація. У статті обґрунтовано стратегічну допомогу як багатовимірний інструмент міжнародної підтримки в умовах війни. На матеріалі підтримки України показано перехід від секторально роз'єднаних форм допомоги до інтегрованої моделі, у якій військові, економічні, гуманітарні, енергетичні та дипломатичні інструменти діють як взаємопов'язані складові єдиної стратегії. Аналітична рамка поєднує неореалістичний, неоінституціоналістський і конструктивістський підходи, а також логіку Humanitarian-Development-Peace Nexus. Особливу увагу приділено кейсу Nordic-Baltic 8 як прикладу поєднання безпекових інтересів донорів із трансформаційними потребами держави-реципієнта. Запропоновано матрицю «HDP × мотиви донорів» для оцінювання нелетальної допомоги, зниження фрагментації та узгодження короткострокової стійкості з довгостроковою модернізацією. Висновки показують, що результативність стратегічної допомоги визначається не лише обсягом ресурсів, а рівнем координації інструментів, інституційною узгодженістю та відповідністю між мотивами донорів і потребами України.

Ключові слова: донорські мотиви, HDP Nexus, коаліції спроможностей, NB8, Рамштайн, стійкість, трансформаційний ефект, координація.

Abstract. The article conceptualizes strategic assistance as an integrated instrument of international support in wartime and uses assistance to Ukraine as the main empirical case. The research is based on qualitative methodology that combines theoretical analysis, comparative approach, case-study logic and content analysis of academic publications, official documents and analytical datasets on international aid. The study draws on three major international relations paradigms — neorealism, neo-institutionalism and constructivism — and links them with the Humanitarian-Development-Peace Nexus in order to explain donor motives, coordination mechanisms and transformational effects of aid.

The results show that strategic assistance should not be treated as a sum of isolated military, economic or humanitarian packages. Its effectiveness depends on the extent to which these components are coordinated within a common strategic framework. The Ukrainian case demonstrates the highest level of such integration among recent conflicts. The Ramstein format and related capability coalitions institutionalized military coordination, while the Nordic-Baltic 8 countries provided an especially clear example

of how donor security interests, normative solidarity and Ukraine's transformational needs can converge in practice.

The practical contribution of the article is the analytical matrix "HDP × donor motives". It makes it possible to assess non-lethal assistance not only by the volume of resources but also by its function in a broader resilience cycle. The findings indicate that the strongest transformational effect is produced by a portfolio logic of support that combines deterrence, macrofinancial stabilization, humanitarian protection, institutional modernization and localization of production capacities. This approach strengthens wartime resilience and simultaneously creates preconditions for post-war recovery and long-term institutional adaptation.

Keywords: donor motives, HDP Nexus, capability coalitions, NB8, Ramstein format, resilience, transformation effect, coordination.

Постановка проблеми. Гібридизація сучасних збройних конфліктів змінює логіку міжнародної підтримки держав, що ведуть війну. Військові дії поєднуються з економічним тиском, ударами по енергетиці, інформаційними операціями та інституційною дестабілізацією. За таких умов одностороння допомога втрачає ефективність: військова підтримка без макрофінансової стабілізації не забезпечує довготривалої стійкості, гуманітарна допомога без безпекового компоненту стає вразливою до зривів логістики, а дипломатичний супровід без матеріальної основи перетворюється на декларативний ресурс. Український кейс показує, що результат визначається не сумою окремих пакетів, а ступенем їх координації в єдиній стратегічній архітектурі.

Наукова проблема полягає у відсутності цілісної аналітичної моделі, яка дозволяла б розглядати стратегічну допомогу не як набір ізольованих інтервенцій, а як багатовимірний інструмент міжнародної підтримки з власною логікою інтеграції, координації та трансформаційного ефекту. Саме тому дослідження потребує поєднання теорії міжнародних відносин із сучасними емпіричними даними про допомогу Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній літературі переважають чотири напрями дослідження міжнародної допомоги в умовах конфлікту. Перший зосереджений на локальних ефектах допомоги для динаміки насильства. На основі геокодованих даних М. Фіндлі, Дж. Янг, Д. Страндоу та О. Кет показують, що концентрація допомоги в зонах конфлікту може підвищувати інтенсивність боротьби за контроль над ресурсами [1]. Другий напрям аналізує мотиви донорів та алокацію ресурсів у межах зв'язки «гуманітарна допомога — розвиток — мир». К. Ябе, З. Опршал, Й. Гармачек і М. Сироватка доводять, що інституційна вразливість країни-реципієнта не є універсальним критерієм розподілу допомоги; вирішальне значення мають політичні пріоритети донорів [2].

Третій напрям представлений роботами про підтримку України після 2022 року. К. Шмідт встановлює, що масштаби допомоги визначаються не лише гуманітарними міркуваннями, а й рівнем економічного розвитку донора, членством у ЄС і НАТО та сприйняттям загрози з боку Росії [3]. С. Чжан і Х. Доруссен показують, що інституційний супровід і механізми

безпеки знижують ризики побічної ескалації насильства під час розподілу допомоги [4]. Українські дослідження також фіксують стабілізаційний ефект зовнішньої підтримки для бюджету, оборони й післявоєнного відновлення [5; 6].

Четвертий напрям розглядає допомогу як цілісну стратегію, де військові, економічні та дипломатичні інструменти взаємодіють між собою. О. Буряченко, О. Сомак, С. Голубицький, Н. Кравченко та О. Кравченко наголошують, що результативність підтримки залежить від узгодженості окремих компонентів, а не лише від їхнього обсягу [7]. Попри цей поступ, у літературі й далі бракує моделі, яка одночасно пояснювала б мотиви донорів, інституційні механізми координації та трансформаційні ефекти допомоги для держави-реципієнта. Ця прогалина визначає предметне поле статті.

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є теоретичне обґрунтування стратегічної допомоги як багатовимірного інструменту міжнародної підтримки в умовах війни та вироблення узагальненої моделі її оцінювання на матеріалі підтримки України. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: уточнити теоретичні засади стратегічної допомоги в межах провідних парадигм міжнародних відносин; показати її структурну багатовимірність; проаналізувати інституційні механізми координації на прикладі NB8 і формату «Рамштайн»; запропонувати аналітичну матрицю, придатну для оцінювання нелетальної допомоги. Методологічно дослідження спирається на теоретичний аналіз, порівняльний підхід, кейс-стаді, контент-аналіз наукових праць і офіційних документів.

Результати дослідження. У межах неореалістичної парадигми стратегічна допомога постає інструментом стримування, перерозподілу балансу сил і запобігання домінуванню агресора. У випадку України це означає, що військова, фінансова й технологічна підтримка водночас працює на оборону держави-реципієнта і на безпекові інтереси самих донорів [3]. Неоінституціоналістський підхід зміщує акцент на координаційні механізми: ефективність допомоги зростає там, де існують сталі форми погодження рішень, розподілу ролей і моніторингу виконання. Саме цим пояснюється значення Контактної групи з питань оборони України та пов'язаних із нею коаліцій спроможностей [8; 12]. Конструктивістський підхід фіксує нормативний рівень підтримки: допомога легітимується не лише інтересом, а й солідарністю з державою, яку сприймають як частину спільного політичного й ціннісного простору.

Поєднання цих підходів дозволяє перейти від вузької логіки «м'якої сили» до стратегічної комбінації жорстких і м'яких інструментів [9]. Для конфліктів високої інтенсивності вирішальним є не окремий канал впливу, а здатність пов'язати короткострокову оборонну підтримку з довшою траєкторією інституційної стійкості. Історичний досвід зовнішніх інтервенцій підтверджує, що секторально ізольовані рішення рідко дають стабільний ефект і часто не усувають структурних причин конфлікту [10]. Тому стратегічну допомогу доцільно трактувати як інтегровану систему,

у якій військовий, економічний, гуманітарний, енергетичний та дипломатичний компоненти мають оцінюватися в єдиній рамці.

У сучасній війні військова допомога забезпечує здатність утримувати фронт і змінювати баланс сил, економічна — підтримує бюджетну й макрофінансову стабільність, гуманітарна — захищає цивільне населення і знижує соціальні втрати, енергетична — підтримує функціонування критичної інфраструктури, дипломатична — формує міжнародну коаліцію, санкційний тиск і політичну легітимність. Ці компоненти не є взаємозамінними. Вони створюють синергію лише тоді, коли інтегровані в спільну стратегічну логіку. Саме тому порівняння конфліктів Холодної війни, сирійської війни та російсько-української війни доцільно проводити не за абсолютними обсягами допомоги, а за рівнем координації та трансформаційного ефекту [11; 12; 13].

Російсько-українська війна демонструє найвищий рівень такої інтеграції. Формат «Рамштайн» забезпечив перехід від реактивних поставок до системного розвитку спроможностей, а NB8 виступив одним із найбільш послідовних кластерів підтримки України [12; 13]. На відміну від фрагментованих моделей попередніх конфліктів, тут допомога дедалі чіткіше орієнтується не тільки на виживання держави, а й на її інституційну модернізацію.

Таблиця 1.

Порівняльна характеристика рівнів інтеграції та домінуючих інструментів багатовимірної стратегічної допомоги в обраних конфліктах

Конфлікт	Рівень інтеграції складових	Домінуючі інструменти	Синергетичний ефект	Ключові обмеження
Проксі-конфлікти Холодної війни (В'єтнам, Афганістан)	Низький (фрагментований)	Військова підтримка проксі-акторів	Обмежений, без системної трансформації реципієнта	Фокус на геополітичному балансі, слабка координація економічного та гуманітарного компонентів
Війна в Сирії (2011–2018+)	Середній (асиметричний і фрагментований)	Гуманітарні потоки через ООН і вибірково військова підтримка сторін	Частковий, переважно стабілізаційний	Політизація допомоги, слабка дипломатична узгодженість, конкуренція донорів
Російсько-українська війна (2022–2025+)	Високий (системно інтегрований)	Коаліції спроможностей, макрофінансова та енергетична підтримка, дипломатичні формати	Високий, із трансформаційним ефектом	Залежність від політичної волі донорів і ризики фрагментації при зміні зовнішньополітичних пріоритетів

Джерело: складено автором на основі [11; 12; 13]

Матеріали щодо країн NB8 особливо наочно показують, що допомога набуває стратегічного характеру тоді, коли збігаються три рівні: інтереси донорів, інституційна форма координації та трансформаційні потреби реципієнта. Для Балтійських і Північних держав підтримка України пов'язана не лише з нормативною солідарністю, а й із безпосередньою логікою регіональної безпеки. Тому високі відносні внески, коаліційні формати та підтримка українського оборонного виробництва є для них не зовнішньополітичним жестом, а елементом власної стратегії стримування [13; 14].

За даними про частку двосторонньої допомоги у ВВП, Данія, Естонія, Литва, Латвія, Норвегія, Швеція та Фінляндія входять до групи держав з найвищою відносною підтримкою України [14]. У цьому випадку мотиви донорів не суперечать трансформаційним потребам України, а частково збігаються з ними. Така конфігурація дає змогу перейти від короткострокового фінансування до інструментів, що працюють на оборонну спроможність, інституційну сумісність із НАТО та розвиток внутрішніх виробничих ланцюгів.

Таблиця 2.

**Узгодження мотивів донорів стратегічної допомоги
з трансформаційними ефектами для України**

Мотиви донорів	Ключові компоненти допомоги	Трансформаційні ефекти для України	Рівень синергії
Реалістичні (стримування, географія загроз)	Військова допомога, коаліції спроможностей, оборонні технології	Посилення обороноздатності, сумісність із НАТО, розвиток командних практик	Високий
Ліберальні (реформи, верховенство права)	Макрофінансова стабілізація, умовність реформ, антикорупційні та цифрові інструменти	Інституційна модернізація, прозорість, цифровізація управління	Високий
Конструктивістські (норми, солідарність)	Гуманітарна підтримка, робота з біженцями, соціальні програми	Соціальна згуртованість, захист цивільного населення, легітимація підтримки	Середній
Критичний вимір (локалізація, зниження залежності)	Фінансування внутрішнього виробництва, прозорість контрактів, локальні ланцюги постачання	Зміцнення ОПК, зменшення зовнішньої залежності, підвищення стійкості	Середній

Джерело: складено автором на основі [7; 13; 14; 15; 16]

Для аналітичного узагальнення доцільно поєднати мотиви донорів із логікою Humanitarian-Development-Peace Nexus. Така рамка дозволяє оці-

нювати не лише обсяг ресурсу, а й його функцію в довшому циклі стійкості. Реалістичні мотиви найчастіше корелюють із військовою допомогою та безпековими коаліціями; ліберальні — з макрофінансовою стабілізацією, умовністю реформ і прозорими інституційними процедурами; конструктивістські — з гуманітарною підтримкою, захистом біженців і соціальною згуртованістю; критичний вимір акцентує локалізацію, зниження залежності та прозорість контрактів [7; 15; 16].

Запропонована матриця «НДР × мотиви донорів» показує, що найвищий трансформаційний ефект виникає там, де допомога не розпадається на автономні сектори. Військові спроможності без економічної та інституційної підтримки швидко виснажуються; гуманітарні програми без безпекового каркасу залишаються вразливими; реформи без зовнішньої стабілізаційної підтримки втрачають темп. Натомість портфельна логіка допомоги дозволяє одночасно підтримувати поточну стійкість і створювати умови для повоєнної модернізації України.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Стратегічна допомога в умовах війни має розглядатися як інтегрований інструмент міжнародної підтримки, а не як сукупність окремих пакетів допомоги. Український кейс показує, що її результативність визначається трьома взаємопов'язаними чинниками: збігом мотивів донорів із ключовими потребами держави-реципієнта, наявністю інституційних механізмів координації та поєднанням військових, економічних, гуманітарних, енергетичних і дипломатичних інструментів у спільній стратегічній рамці. Теоретичний результат статті полягає у поєднанні неореалістичного, неоінституціоналістського та конструктивістського підходів для пояснення мотивів і форматів стратегічної допомоги. Практичний результат полягає в запропонованій матриці «НДР × мотиви донорів», яку можна використовувати для оцінювання нелетальної допомоги та зниження секторальної фрагментації. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення системи індикаторів для вимірювання синергії між окремими компонентами стратегічної допомоги, а також на порівняння різних коаліцій підтримки України за їхнім довгостроковим трансформаційним ефектом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Findley M., Young J. K., Strandow D., Cat O. Aiding war: Foreign aid and the intensity of violent armed conflict. *International Studies Quarterly*. 2023. Vol. 67, no. 3. Article sqad048. DOI: <https://doi.org/10.1093/isq/sqad048> (дата звернення: 10.04.2026).
2. Yabe K., Opršal Z., Harmáček J., Syrovátka M. Aid allocation across the humanitarian–development–peace nexus: The role of fragility as a donors' motive. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2024. Vol. 11. Article 1039. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03512-5> (дата звернення: 10.04.2026).
3. Schmidt C. Aid in conflict: Determinants of international aid allocation to Ukraine during the 2022 Russian invasion. *The Economists' Voice*. 2024. Vol. 21, no. 1. P. 133–158. DOI: <https://doi.org/10.1515/ev-2023-0049> (дата звернення: 10.04.2026).

4. Zhang S., Dorussen H. Does peacekeeping mitigate the impact of aid on conflict? Peacekeeping, humanitarian aid and violence against civilians. *Journal of Conflict Resolution*. 2025. Vol. 69, no. 9. P. 1524–1552. DOI: <https://doi.org/10.1177/00220027251315668> (дата звернення: 10.04.2026).
5. Tkach M., Slobodianyuk S., Makoshenets P. Analysis of financial and technical assistance to Ukraine from partner countries in 2022 – first half of 2024. *Political Science and Security Studies Journal*. 2024. Vol. 5, no. 2. P. 7–20. DOI: <https://doi.org/10.33445/psssj.2024.5.2.2> (дата звернення: 10.04.2026).
6. Литвинчук О., Шевчук А., Войтюк О. Міжнародна допомога Україні в умовах війни як вид співробітництва з міжнародними організаціями. *Збірник наукових праць*. 2024. Вип. 1(32). С. 239–252. DOI: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.1\(32\).239-252](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.1(32).239-252) (дата звернення: 10.04.2026).
7. Buriachenko O., Somak O., Golubyskyi S., Kravchenko N., Kravchenko O. International support for Ukraine: Evaluating the impact of military, economic, and diplomatic aid. *Revista de Cercetare si Interventie Sociala*. 2025. Vol. 88. P. 151–168. DOI: <https://doi.org/10.33788/rcis.88.10> (дата звернення: 10.04.2026).
8. Bazhenova H. The Ramstein Group: Prerequisites for creation and role in ensuring Ukraine’s military capabilities (Part 1). *IEŚ Commentaries*. 2023. No. 859 (107/2023). URL: <https://ies.lublin.pl/en/comments/the-ramstein-group-prerequisites-for-creation-and-role-in-ensuring-ukraines-military-capabilities-part-1/> (дата звернення: 10.04.2026).
9. Laowattanabhongse A. Soft power in action: How foreign aid shapes global perceptions and influences international relations. *Social Science and Humanities Journal*. 2024. Vol. 8, no. 12. P. 5953–5964. DOI: <https://doi.org/10.18535/sshj.v8i12.1496> (дата звернення: 10.04.2026).
10. Seybolt T. B. *Humanitarian military intervention: The conditions for success and failure*. Oxford University Press. 2008. URL: <https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-10/sipri08seybolt.pdf> (дата звернення: 10.04.2026).
11. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. Syrian Arab Republic 2018. Financial Tracking Service. URL: <https://fts.unocha.org/countries/218/summary/2018> (дата звернення: 10.04.2026).
12. Ministry of Defence of Ukraine. 30th Ramstein: How the Ukraine Defense Contact Group meetings strengthen Ukraine’s defense capabilities. 2025. URL: <https://mod.gov.ua/en/news/30th-ramstein-how-the-ukraine-defense-contact-group-meetings-strengthen-ukraine-s-defense-capabilities> (дата звернення: 10.04.2026).
13. Ogryzko L. Northern lights: How a Nordic-Baltic coalition of the willing can do even more for Ukraine. European Council on Foreign Relations. 2025. URL: <https://ecfr.eu/publication/northern-lights-how-a-nordic-baltic-coalition-of-the-willing-can-do-even-more-for-ukraine/> (дата звернення: 10.04.2026).
14. Kiel Institut für Weltwirtschaft. Bilateral aid allocations to Ukraine as a share of 2021 donor country gross domestic product (GDP) between January 24, 2022 and June 30, 2025, by country. Statista. 2025. URL: <https://www.statista.com/statistics/1303450/bilateral-aid-to-ukraine-in-a-percent-of-donor-gdp/> (дата звернення: 10.04.2026).
15. Sanders D. Ukraine’s third wave of military reform 2016–2022 – building a military able to defend Ukraine against the Russian invasion. *Defense & Security Analysis*. 2023. Vol. 39, no. 3. P. 312–328. DOI: <https://doi.org/10.1080/14751798.2023.2201017> (дата звернення: 10.04.2026).

16. Dryga A. International aid donor motivations and the HDP Nexus in Ukraine: Theories of international relations beyond the humanitarian paradigm. *Empirio*. 2025. Vol. 2, special issue. P. 80–91. DOI: <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.80-91> (дата звернення: 10.04.2026).

REFERENCES

1. Bazhenova, Hanna. (2023). The Ramstein Group: Prerequisites for Creation and Role in Ensuring Ukraine's Military Capabilities (Part 1). *IEŠ Commentaries*, no. 859 (107/2023). Institute of Central Europe. URL: <https://ies.lublin.pl/en/comments/the-ramstein-group-prerequisites-for-creation-and-role-in-ensuring-ukraines-military-capabilities-part-1/> (accessed 10 April 2026). [in English].
2. Buriachenko, O., Somak, O., Golubytskyi, S., Kravchenko, N., & Kravchenko, O. (2025). International support for Ukraine: Evaluating the impact of military, economic, and diplomatic aid. *Revista de Cercetare si Interventie Sociala*, 88, 151–168. DOI: <https://doi.org/10.33788/rcis.88.10> (accessed 10 April 2026). [in English].
3. Dryga, A. (2025). International aid donor motivations and the HDP Nexus in Ukraine: Theories of international relations beyond the humanitarian paradigm. *Empirio*, 2 (special issue), 80–91. DOI: <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.80-91> (accessed 10 April 2026). [in English].
4. Findley, M., Young, J. K., Strandow, D., & Cat, O. (2023). Aiding war: Foreign aid and the intensity of violent armed conflict. *International Studies Quarterly*, 67(3), Article sqad048. DOI: <https://doi.org/10.1093/isq/sqad048> (accessed 10 April 2026). [in English].
5. Kiel Institut für Weltwirtschaft. (2025). Bilateral aid allocations to Ukraine as a share of 2021 donor country gross domestic product (GDP) between January 24, 2022 and June 30, 2025, by country. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/1303450/bilateral-aid-to-ukraine-in-a-percent-of-donor-gdp/> (accessed 10 April 2026). [in English].
6. Laowattanabhongse, A. (2024). Soft power in action: How foreign aid shapes global perceptions and influences international relations. *Social Science and Humanities Journal*, 8(12), 5953–5964. DOI: <https://doi.org/10.18535/sshj.v8i12.1496> (accessed 10 April 2026). [in Ukrainian].
7. Lytvynchuk, O., Shevchuk, A., & Voityuk, O. (2024). Mizhnarodna dopomoha Ukraini v umovakh viiny yak vyd spivrobotnytstva z mizhnarodnymy orhanizatsiiamy [International aid to Ukraine in wartime conditions as a form of cooperation with international organizations]. *Zbirnyk naukovykh prats*, issue 1(32), pp. 239–252. DOI: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.1\(32\).239-252](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2024.1(32).239-252) (accessed 10 April 2026). [in English].
8. Ministry of Defence of Ukraine. (2025). 30th Ramstein: How the Ukraine Defense Contact Group meetings strengthen Ukraine's defense capabilities. URL: <https://mod.gov.ua/en/news/30th-ramstein-how-the-ukraine-defense-contact-group-meetings-strengthen-ukraine-s-defense-capabilities> (accessed 10 April 2026). [in English].
9. Ogryzko, L. (2025). Northern lights: How a Nordic-Baltic coalition of the willing can do even more for Ukraine. *European Council on Foreign Relations*. URL: <https://ecfr.eu/publication/northern-lights-how-a-nordic-baltic-coalition-of-the-willing-can-do-even-more-for-ukraine/> (accessed 10 April 2026). [in English].

10. Sanders, D. (2023). Ukraine's third wave of military reform 2016–2022 — building a military able to defend Ukraine against the Russian invasion. *Defense & Security Analysis*, 39(3), 312–328. DOI: <https://doi.org/10.1080/14751798.2023.2201017> (accessed 10 April 2026). [in English].
11. Schmidt, C. (2024). Aid in conflict: Determinants of international aid allocation to Ukraine during the 2022 Russian invasion. *The Economists' Voice*, 21(1), 133–158. DOI: <https://doi.org/10.1515/ev-2023-0049> (accessed 10 April 2026). [in English].
12. Seybolt, T. B. (2008). *Humanitarian military intervention: The conditions for success and failure*. Oxford University Press. URL: <https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-10/sipri08seybolt.pdf> (accessed 10 April 2026). [in English].
13. Tkach, M., Slobodanyk, S., & Makoshenets, P. (2024). Analysis of financial and technical assistance to Ukraine from partner countries in 2022 — first half of 2024. *Political Science and Security Studies Journal*, 5(2), 7–20. DOI: <https://doi.org/10.33445/psssj.2024.5.2.2> (accessed 10 April 2026). [in English].
14. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. Syrian Arab Republic 2018. Financial Tracking Service. URL: <https://fts.unocha.org/countries/218/summary/2018> (accessed 10 April 2026). [in English].
15. Yabe, K., Opršal, Z., Harmáček, J., & Syrovátka, M. (2024). Aid allocation across the humanitarian–development–peace nexus: The role of fragility as a donors' motive. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11, Article 1039. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03512-5> (accessed 10 April 2026). [in English].
16. Zhang, S., & Dorussen, H. (2025). Does peacekeeping mitigate the impact of aid on conflict? Peacekeeping, humanitarian aid and violence against civilians. *Journal of Conflict Resolution*, 69(9), 1524–1552. DOI: <https://doi.org/10.1177/00220027251315668> (accessed 10 April 2026). [in English].

УДК 323.2(477)"20":355.11-044.332

DOI: 10.24144/2078-1431.2026.1(36).145–154

*Кристина Ловас,
провідний фахівець ННІ євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

*Вікторія Рекіта,
фахівець ННІ євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ДО ПІСЛЯВОЄННОГО ЖИТТЯ В КОНТЕКСТІ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

У статті досліджено проблеми адаптації ветеранів війни до цивільного життя та їх вплив на геополітичну стабільність України. Повномасштабне російське вторгнення призвело до значного збільшення кількості ветеранів, які стикаються зі складними викликами в соціальній, психологічній та професійній реінтеграції. У результаті успішна адаптація перетворюється на стратегічний чинник національної безпеки, оскільки від її рівня залежить збереження людського капіталу, соціальної згуртованості, обороноздатності та загальної стійкості держави в умовах повоєнного відновлення й європейської інтеграції.

Ключові слова: *ветерани війни, адаптація до цивільного життя, геополітична стабільність, реінтеграція, післявоєнне відновлення, національна безпека.*

This article examines the challenges faced by war veterans in adapting to civilian life and their impact on Ukraine's geopolitical stability. The full-scale Russian invasion has led to a significant increase in the number of veterans facing complex challenges in their social, psychological, and professional reintegration. As a result, successful adaptation becomes a strategic factor in national security, as the preservation of human capital, social cohesion, defense capability, and the overall resilience of the state in the context of post-war recovery and European integration depend on its level.

Keywords: *war veterans, adaptation to civilian life, geopolitical stability, reintegration, post-war reconstruction, national security.*

Постановка проблеми. Питання адаптації ветеранів війни до післявоєнного життя набуває особливої актуальності в умовах тривалої збройної агресії проти України. Масштабне повернення військовослужбовців до цивільного середовища створює як можливості, так і ризики для внутрішньої стабільності країни. Без ефективної системи підтримки існує реальний ризик соціальної фрагментації, зниження довіри до державних інститутів і навіть дестабілізації суспільства, що матиме прямі геополітичні наслідки. Проблема полягає в тому, що повномасштабна війна збільшила кількість осіб, які терміново потребують повної підтримки при переході

від військової служби до мирного життя. Цей процес стикається з різноманітними перешкодами: психологічними травмами, труднощами з працевлаштуванням, соціальною стигмацією та медичними наслідками. У результаті невирішені питання адаптації можуть негативно позначитися на демографічній ситуації, ринку праці та загальній стійкості суспільства, що має прямі геополітичні наслідки для європейської безпеки та інтеграційних процесів України.

Повернення з війни — це завжди важкий і болісний крок. Людина, яка багато часу провела в умовах постійної небезпеки та стресу, раптом опиняється в зовсім іншому світі. Для багатьох ветеранів цей перехід стає одним із найскладніших випробувань у житті. Адаптація до післявоєнного життя — це не просто «привичаїтись» до цивільного ритму. Це глибока внутрішня трансформація. Ветеран має заново навчитися жити серед людей, які часто просто не в змозі зрозуміти, через що він пройшов. Те, що для людини є звичайним днем, для колишнього військового може викликати тривогу, спогади або відчуття відчуження. Багато хто відчуває себе «чужим» у власній країні, яку вони захищали ціною власного здоров'я і життя.

Аналіз останніх досліджень. Питання реінтеграції ветеранів війни до цивільного життя в Україні останніми роками активно вивчається як українськими, так і зарубіжними дослідниками. Більшість робіт зосереджена на психологічних, соціальних та медичних аспектах адаптації, проте значно менше уваги приділяється їхньому впливу на загальну стабільність держави та її геополітичне становище. Звіт Програми розвитку ООН в Україні (2025 рік) на основі масштабного опитування ветеранів показує, що процес адаптації залишається складним для більшості демобілізованих. Близько третини респондентів самостійно відзначають у себе симптоми посттравматичного стресового розладу, а майже три чверті мають фізичні поранення, які суттєво ускладнюють повернення до звичайного життя. Дослідження також фіксує серйозні бар'єри в отриманні послуг: довгі черги, бюрократію та відсутність чіткої координації між різними відомствами [1]. Зокрема, Пшик-Ковальська О.О., Замулко І.В. та Перун В.І. (2025) аналізують адміністративні механізми та управлінські рішення у сфері соціально-професійної адаптації ветеранів [2]. Автори підкреслюють важливість створення інклюзивної корпоративної культури та посилення ролі громадських організацій у підтримці ветеранів на ринку праці. Лучанінова О. та Пилипчук Я. (2024) вивчають ізраїльський досвід реабілітації військових ветеранів і можливості його застосування в підготовці військових психологів в Україні [3]. Зарубіжний досвід культурного переходу від військової до цивільної ідентичності систематизували Sachdev S. та Dixit S. (2023). Досвід громадських організацій у соціальній адаптації ветеранів гібридної війни представлений у роботі Коленіченко Т. (проект «Норвегія-Україна») [4]. Крім того, Кохан В., Новіков Є., Шаповалова О. та ін. проаналізували правове забезпечення професійної адаптації та підприємницької діяльності ветеранів війни [5].

Громадська організація «Жінки в медіа» (2025) акцентує увагу на тому, що адаптація може тривати до півтора року і часто супроводжується втра-

тою відчуття мети, емоційною нестабільністю та зміною самоідентифікації. Особливо підкреслюється роль близьких людей і всього суспільства у подоланні стигми та створенні підтримуючого середовища [6].

Мета полягає у комплексному аналізі проблем адаптації ветеранів війни до післявоєнного життя та визначенні їхнього впливу на геополітичну стабільність України.

Завдання дослідження.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- проаналізувати основні психологічні, соціальні, економічні та медичні труднощі, з якими стикаються ветерани під час реінтеграції в цивільне життя;
- виявити ключові бар'єри та фактори, що ускладнюють, або, навпаки, полегшують процес адаптації;
- розглянути взаємозв'язок між успішністю адаптації ветеранів і рівнем внутрішньої стабільності та геополітичної позиції України;
- визначити перспективні напрями вдосконалення системи підтримки колишніх військовослужбовців з метою підвищення стійкості держави в післявоєнний період.

Методологічною основою роботи є комплексний підхід, що поєднує елементи системного аналізу, компаративного методу та якісного аналізу документів. У дослідженні використано дані офіційних звітів міжнародних організацій, результати соціологічних опитувань та публікації профільних установ.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році кардинально змінило масштаби ветеранського питання. Якщо після подій 2014–2021 років мова йшла про сотні тисяч учасників бойових дій, то станом на березень 2026 року в Єдиному державному реєстрі ветеранів війни зареєстровано понад 1,76 мільйона осіб [7]. Це обумовлює необхідність формування ефективної системи їхньої адаптації до цивільного життя, яка охоплює психологічні, соціальні, професійні та медичні складові.

Адаптація ветеранів є складним і багатовимірним процесом, що виходить за межі індивідуального досвіду та набуває значення на рівні державної політики. Від успішності реінтеграції залежить не лише добробут самих ветеранів, а й рівень соціальної згуртованості, стабільність ринку праці та загальна стійкість держави в умовах післявоєнного відновлення.

Однією з найбільш складних сфер адаптації є психологічна. Бойовий досвід пов'язаний із тривалим перебуванням у стресових умовах, що нерідко призводить до розвитку посттравматичних станів, тривожності та депресії. Ці стани можуть проявлятися через порушення сну, труднощі з концентрацією уваги, підвищену дратівливість та емоційну нестабільність. Важливо, що психологічні наслідки війни часто виникають не одразу після повернення, а з часом, коли людина починає осмислювати пережите. У разі відсутності належної підтримки це може призводити до соціальної ізоляції, конфліктів у сім'ї та втрати мотивації до активного життя.

Не менш важливими є соціальні аспекти реінтеграції. Повернення до цивільного середовища супроводжується необхідністю відновлення соціальних зв'язків і сімейних відносин. Повернення додому для колишніх військовослужбовців часто не є такою радісною подією, як це могло б здаватися. Учасники бойових дій та їхні родини повинні вдосконалювати стосунки й налагоджувати взаєморозуміння після тривалої розлуки. За час відсутності партнери могли змінитися, діти вирости і стати іншими, а сімейні ролі та динаміка перебудувалися. Ветерану може бути важко знайти своє місце в родині, яка навчилася жити без нього, тоді як члени сім'ї можуть не усвідомлювати змін, що сталися з їхнім близьким. Емоційна дистанція, комунікаційні бар'єри та різниця в очікуваннях можуть призводити до конфліктів і напруженості в стосунках.

Соціальна ізоляція є поширеною проблемою серед ветеранів, які часто відчують втрату зв'язку зі старими друзями та колегами. Відчуття відчуженості від суспільства, що живе звичайним життям, може посилюватися медійним висвітленням війни або байдужістю оточуючих до військових подій.

Фізичні та медичні проблеми ветеранів. Багато з них повертаються із зони бойових дій із серйозними фізичними ушкодженнями, які потребують тривалого лікування та комплексної реабілітації. Серед найпоширеніших — ампутації, черепно-мозкові травми, порушення слуху й зору, а також хронічні больові синдроми. Такі наслідки не лише обмежують фізичну активність людини, а й суттєво впливають на її психологічний стан і загальну якість життя. Процес відновлення часто є тривалим і складним, вимагає значних внутрішніх ресурсів, витримки та здатності адаптуватися до нових умов існування, зокрема у випадках інвалідності.

Окрему категорію становлять так звані «невидимі» травми, які не мають очевидних зовнішніх проявів, проте істотно впливають на функціонування організму. До них належать легкі форми черепно-мозкових травм, наслідки впливу вибухової хвилі, хронічна втома, а також гормональні порушення. Попри відсутність явних фізичних ознак, такі стани можуть значно ускладнювати повсякденне життя демобілізованих військовослужбовців.

До типових медичних проблем ветеранів війни належать: ампутації кінцівок, що потребують протезування та подальшої адаптації до нових фізичних можливостей, черепно-мозкові травми, які супроводжуються когнітивними порушеннями, зниженням пам'яті та концентрації уваги, ушкодження слуху й зору, часто спричинені вибухами або осколковим пораненням, хронічний біль, що може мати як постійний, так і періодичний характер, респіраторні ураження, пов'язані з впливом диму, токсичних речовин або вибухових хвиль, а також інфекційні ускладнення, які потребують тривалого медикаментозного лікування.

Окремо й особливо складну категорію становлять ветерани, звільнені з російського полону. Станом на квітень 2026 року з російської неволі повернуто понад 8 850 українських громадян, переважно військовослужбовців [8]. Полон поєднує фізичні тортури, психологічний тиск і тривалу

ізоляцію, що призводить до глибокої кризи довіри, відчуття провини та вторинної травматизації. Міністерство оборони України у 2026 році запровадило спеціальні центри реінтеграції, де надається комплексна правова, медична та психологічна допомога [9].

Гендерні аспекти адаптації також потребують окремої уваги. Частка жінок у ЗСУ зросла більш ніж на 15% порівняно з 2022 роком. Жінки-ветерани частіше звертаються по психологічну допомогу (47% проти 30% у чоловіків) і стикаються з гендерними стереотипами та дискримінацією при працевлаштуванні — майже 17,5% приховують свій статус ветерана [10].

Економічні труднощі залишаються одним із головних бар'єрів. За даними UNDP (2025), 41% ветеранів віком до 60 років мають проблеми з працевлаштуванням. Рівень безробіття серед ветеранів вищий за середній по країні. Водночас програми «Ветеран.Робота» та платформа «Кар'єра ветерана» у 2025–2026 роках створили понад 169 тис. вакансій, орієнтованих на ветеранів. Стратегія ветеранської політики до 2030 року акцентує професійну перекваліфікацію та підтримку підприємництва як пріоритети. Документ визначає відновлення людського капіталу як пріоритетну ціль і передбачає комплекс заходів від моменту демобілізації до повної інтеграції в суспільство. Зокрема, акцент робиться на створенні системи професійної адаптації, яка починається ще під час служби та продовжується після неї. Внаслідок цього ветерани отримують доступ до програм перекваліфікації, кар'єрного консультування та підтримки підприємництва. Проте реальна практика показує, що адміністративні бар'єри, недостатня координація між органами влади та брак ресурсів на місцях ускладнюють реалізацію цих положень [11].

Професійна реінтеграція також потребує особливої уваги. Багато ветеранів набувають нових компетенцій під час служби — від лідерства та швидкого прийняття рішень до роботи в умовах високого ризику. Водночас цивільний ринок праці не завжди готовий визнати ці навички. У результаті виникає дисбаланс: з одного боку, високий рівень мотивації та дисципліни у ветеранів, з іншого — упередження роботодавців, відсутність адаптованих робочих місць і потреба в перекваліфікації [12]. Громадські організації вже пропонують практичні інструменти — від баз вакансій до тренінгів для роботодавців. Це дозволяє частково компенсувати прогалини державної системи, проте вимагає масштабування.

Геополітичний контекст надає цій проблемі стратегічної ваги. Успішна професійна та соціальна адаптація ветеранів сприяє зміцненню внутрішньої стабільності, що є важливою передумовою для європейської інтеграції України та залучення міжнародної допомоги на відновлення. Якщо процес затягнеться або залишиться неповним, існує ризик зростання соціальної напруги, що може бути використане зовнішніми силами для дестабілізації. У результаті ветерани стають не лише об'єктом підтримки, а й стратегічним активом держави — носіями досвіду, патріотизму та готовності до подальших викликів [7].

Отже, тисячі ветеранів щодня живуть із невидимими ранами, які не завжди помітні сторонньому оку. Дослідження ПРООН reSCORE 2024

року чітко показало, що доступ до послуг психічного здоров'я залишається одним із найбільших бар'єрів для тих, хто повернувся з фронту [8]. Симптоми посттравматичного стресового розладу, постійна тривога, проблеми зі сном і труднощі з концентрацією уваги супроводжують багатьох захисників. Без своєчасної допомоги ці стани переростають у соціальну ізоляцію, сімейні кризи та втрату сенсу життя. Для країни це означає не лише людські трагедії, а й реальну загрозу оборонній спроможності: демобілізовані військовослужбовці, які не отримали підтримки, можуть поступово відходити від резерву та громадського життя.

Особливу увагу потребують ветерани з пораненнями та інвалідністю. Фізична реабілітація, протезування, адаптація житла і робочих місць — це не лише медичні питання, а й питання людської гідності. У січні 2026 року Міністерство у справах ветеранів розширило програму «Ветеранський спорт» та проєкт «Повернемо зір Захисникам» [9]. Такі ініціативи важливі, проте вони мають стати частиною єдиної довгострокової системи реабілітації, яка починається ще під час служби і триває роками після демобілізації.

У 2026 році держава продовжує вдосконалювати законодавство та програми підтримки. Розширення компенсації оренди житла, розвиток цифрової платформи «Ветеран Про» та активніше залучення територіальних громад до процесу адаптації — це важливі кроки. Однак експерти наголошують: тільки поєднання зусиль держави, бізнесу та громадських організацій дозволить створити таку систему, де кожен ветеран почуватиме себе не «проблемою», а повноцінним і цінним членом суспільства, чий знання та досвід працюють на перемогу і майбутнє України [10].

Одним із найважливіших напрямів залишається психосоціальна підтримка. За даними Міністерства у справах ветеранів, станом на початок 2026 року понад 200 тисяч ветеранів та ветеранок уже скористалися програмою «Ветеранський спорт», яка передбачає щомісячну компенсацію 1500 грн на заняття фізичною активністю [11]. Паралельно діє проєкт «Повернемо зір Захисникам», у межах якого понад 2100 осіб отримали безоплатне обстеження та лікування зору. Ці ініціативи важливі, проте вони не можуть повністю замінити системну психологічну реабілітацію. Симптоми посттравматичного стресового розладу, тривожність і депресія продовжують залишатися серйозними викликами для багатьох захисників.

Багато ветеранів повертаються з фронту з цінними навичками — лідерством, вмінням працювати в умовах невизначеності та високої відповідальності. Однак цивільний ринок часто не готовий їх швидко визнати. За результатами опитувань, понад 57% ветеранів стикаються з перешкодами при працевлаштуванні: невідповідна зарплата, проблеми зі здоров'ям, психоемоційний стан і прихована дискримінація [12]. У відповідь на це уряд затвердив Державну цільову програму «Ветеран.Робота» на 2026–2027 роки, яка передбачає компенсації роботодавцям, ваучери на навчання та створення адаптованих робочих місць. Громадські організації («Центр зайнятості вільних людей», «Плем'я», «Асоціація підприємців-ветеранів АТО») доповнюють державні зусилля тренінгами для бізне-

су, програмами менторства та спеціальними базами вакансій. Ці заходи дають надію, але їхній масштаб поки що не відповідає реальній кількості демобілізованих.

Для наочності основні виклики адаптації ветеранів можна представити у вигляді таблиці:

Таблиця 1.

Основні виклики адаптації ветеранів війни до цивільного життя та можливі наслідки

№	Вид виклику	Основні прояви	Можливі наслідки для держави
1	Психологічний	ПТСР, тривожність, депресія, проблеми зі сном	Зниження мотивації, ризик девіантної поведінки, послаблення резерву
2	Професійний	Невідповідність навичок, упередження роботодавців, безробіття	Втрата людського капіталу, зростання соціальної напруги
3	Соціальний	Ізоляція, конфлікти в сім'ї, стигматизація	Фрагментація суспільства, зменшення згуртованості
4	Житловий та інфраструктурний	Відсутність доступного житла, брак адаптованих місць	Зростання бідності серед ветеранів, демографічні ризики
5	Медичний	Фізичні поранення, відсутність комплексної реабілітації	Збільшення навантаження на систему охорони здоров'я

Таблиця ілюструє, що виклики адаптації носять комплексний характер і вимагають міжвідомчої координації та активної участі громад. Успішне подолання цих бар'єрів дозволить перетворити ветеранів на потужний стратегічний актив держави, а не на джерело соціальної напруги.

Успішна реінтеграція сотень тисяч ветеранів зміцнює внутрішню стабільність, підвищує довіру суспільства до держави та сприяє залученню міжнародної допомоги для відновлення. Затягування вирішення цих питань може призвести до зростання внутрішніх ризиків, якими можуть скористатися зовнішні актори. Тому ефективна ветеранська політика — це не лише соціальне зобов'язання, а й важливий елемент забезпечення довгострокової геополітичної стійкості України [13].

Важливим аспектом є залучення територіальних громад до процесу адаптації ветеранів. Закарпатська область, наприклад, демонструє певні позитивні практики: тут реалізуються місцеві програми психосоціальної підтримки та співпраця з громадськими організаціями. Однак у більшо-

сті регіонів громади все ще відчують брак ресурсів і методичної допомоги з боку центральної влади. Розвиток муніципальних програм адаптації, створення ветеранських хабів на рівні громад та посилення ролі органів місцевого самоврядування могли б значно прискорити процес реінтеграції. Без активної участі громад державні стратегії ризикують залишатися паперовими документами, далекими від реальних потреб людей [14].

Для досягнення реальних результатів необхідне посилення координації між різними інституціями. На сьогоднішній день спостерігається певне дублювання функцій між Міністерством у справах ветеранів, Міністерством соціальної політики, Міністерством охорони здоров'я та місцевими органами влади. Створення єдиного координаційного центру або посилення ролі вже існуючого ветеранського хабу могло б значно покращити ситуацію. Крім того, важливо активніше залучати бізнес і міжнародних партнерів до фінансування та реалізації програм. Досвід країн, які проходили подібні етапи після великих конфліктів (Ізраїль, США, Хорватія), показує, що поєднання державних, приватних і громадських зусиль дає найкращі результати.

Таким чином, адаптація ветеранів війни до післявоєнного життя виходить далеко за межі гуманітарної проблеми. Це комплексне завдання, від вирішення якого безпосередньо залежить внутрішня стабільність України, її обороноздатність і позиція на міжнародній арені. Успішна реінтеграція захисників стане одним із ключових факторів повоєнного відновлення та європейської інтеграції держави. Без ефективної ветеранської політики Україна ризикуює втратити значну частину свого людського капіталу, що матиме довгострокові негативні наслідки для національної безпеки.

Висновки. Проведений аналіз свідчить, що проблема адаптації ветеранів війни до цивільного життя є одним із найгостріших викликів сучасної України. Повномасштабне вторгнення суттєво збільшило масштаб цього питання, перетворивши його на важливий фактор геополітичної стабільності держави. Успішна реінтеграція ветеранів вимагає комплексного підходу, який поєднує психологічну, професійну, соціальну та житлову підтримку.

Для досягнення відчутних результатів необхідно:

1. Посилити координацію між центральними і місцевими органами влади;
2. Розширити фінансування та охоплення існуючих програм;
3. Активніше залучати територіальні громади, бізнес і громадські організації;
4. Враховувати гендерні особливості та індивідуальні потреби ветеранів.

Тільки за умови системної та послідовної політики Україна зможе перетворити ветеранів на потужний стратегічний ресурс, а не на джерело соціальної напруги. Від того, наскільки ефективно держава впорається з цим завданням, значною мірою залежатиме її внутрішня стійкість і місце в післявоєнній Європі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. UNDP (2025). Adapting to civilian life: Entry points to strengthen veterans' reintegration in Ukraine. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/adapting-civilian-life-entry-points-strengthen-veterans-reintegration-ukraine-based-rescore-ukraine-2024>.
2. Пшик-Ковальська О. О., Замулко І. В., Перун В. І. (2025). Виклики та перспективи соціально-професійної адаптації ветеранів в Україні. *Економіка та суспільство*, (77). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-110>.
3. Лучанінова О., Пилипчук Я. (2024). Ізраїльський досвід реабілітації військових ветеранів. *Education: Modern Discourses*, (7), 132–140. <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2024-7-13>.
4. Коленіченко Т. (2025). Досвід громадських організацій у соціальній адаптації ветеранів гібридної війни (проєкт «Норвегія–Україна»).
5. Кохан В. П., Новіков Є. А., Шаповалова О. В. та ін. (2024). Правове забезпечення професійної адаптації та підприємницької діяльності ветеранів війни. Харків: НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України.
6. Жінки в медіа (2025). Адаптація ветеранів: соціальні аспекти та роль суспільства.
7. Міністерство у справах ветеранів України (2026a). Дані Єдиного державного реєстру ветеранів війни (станом на березень 2026 року). URL: <https://mva.gov.ua>.
8. Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими (2026). Інформація щодо обмінів полоненими (станом на квітень 2026 року). URL: <https://koordshtab.gov.ua/>.
9. Міністерство оборони України (2026). Міноборони вдосконалює процес реінтеграції колишніх військовополонених. URL: <https://mod.gov.ua>.
10. Rating Group & Український ветеранський фонд (2025). Портрет ветерана 2025: Проблеми ветеранів війни в Україні. URL: <https://www.ratinggroup.ua/news/veteran-portrait-2025>.
11. Національний інститут стратегічних досліджень (2025). Державна політика щодо ветеранів війни: аналітична доповідь. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-04/veterani-dopovid.pdf>.
12. Кабінет Міністрів України (2024). Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року (Розпорядження № 1209-р від 29 листопада 2024 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1209-2024-%D1%80>.
13. Міністерство у справах ветеранів України (2026b). Ключові результати діяльності за січень 2026 року.

REFERENCES

1. UNDP. (2025). Adapting to civilian life: Entry points to strengthen veterans' reintegration in Ukraine. [undp.org](https://www.undp.org/ukraine/publications/adapting-civilian-life-entry-points-strengthen-veterans-reintegration-ukraine-based-rescore-ukraine-2024). Retrieved from <https://www.undp.org/ukraine/publications/adapting-civilian-life-entry-points-strengthen-veterans-reintegration-ukraine-based-rescore-ukraine-2024>
2. Pshyk-Koval's'ka O. O., Zamulko I. V., & Perun V. I. (2025). Vyklyky ta perspektyvy sotsial'no-profesiynoyi adaptatsiyi veteraniv v Ukrayini [Challenges and prospects of socio-professional adaptation of veterans in Ukraine]. *Ekonomika ta suspil'stvo*, (77). Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-110> [in Ukrainian].

3. Luchaninova O., & Pylypchuk Ya. (2024). Izrayil's'kyy dosvid reabilitatsiyi viys'kovykh veteraniv [Israeli experience of rehabilitation of military veterans]. *Education: Modern Discourses*, (7), 132–140. Retrieved from <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2024-7-13> [in Ukrainian].
4. Kolenichenko T. (2025). Dosvid hromads'kykh orhanizatsiy u sotsial'niy adaptatsiyi veteraniv hibrydnoyi viyny (proyekt «Norvehiya–Ukrayina») [Experience of public organizations in social adaptation of hybrid war veterans (Norway–Ukraine project)]. [in Ukrainian].
5. Kokhan V. P., Novikov Ye. A., Shapovalova O. V., et al. (2024). Pravove zabezpechennya profesynoyi adaptatsiyi ta pidpryemnyts'koyi diyal'nosti veteraniv viyny [Legal support of professional adaptation and entrepreneurial activity of war veterans]. Kharkiv: NDI pravovoho zabezpechennya innovatsiynoho rozvytku NAPrN Ukrainy [in Ukrainian].
6. Zhinky v media. (2025). Adaptatsiya veteraniv: sotsial'ni aspekty ta rol' suspil'stva [Adaptation of veterans: social aspects and the role of society]. [in Ukrainian].
7. Ministerstvo u spravakh veteraniv Ukrainy. (2026a). Dani Yedynoho derzhavnogo reyestru veteraniv viyny (stanom na berezen' 2026 roku) [Data of the Unified State Register of War Veterans (as of March 2026)]. mva.gov.ua. Retrieved from <https://mva.gov.ua> [in Ukrainian].
8. Koordynatsiyyny shtab z pytan' povodzhennya z viys'kovopolonenyamy. (2026). Informatsiya shchodo obminiv polonenyamy (stanom na kviten' 2026 roku) [Information on prisoner exchanges (as of April 2026)]. koordshtab.gov.ua. Retrieved from <https://koordshtab.gov.ua/> [in Ukrainian].
9. Ministerstvo oborony Ukrainy. (2026). Minoborony vdoskonalyuye protses reintehratsiyi kolyshnykh viys'kovopolonenykh [The Ministry of Defense improves the reintegration process of former prisoners of war]. mod.gov.ua. Retrieved from <https://mod.gov.ua> [in Ukrainian].
10. Rating Group, & Ukrayins'kyy veterans'kyy fond. (2025). Portret veterana 2025: Problemy veteraniv viyny v Ukraini [Veteran Portrait 2025: Problems of war veterans in Ukraine]. [ratinggroup.ua](https://www.ratinggroup.ua). Retrieved from <https://www.ratinggroup.ua/news/veteran-portrait-2025> [in Ukrainian].
11. Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen'. (2025). Derzhavna polityka shchodo veteraniv viyny: analychna dopovid' [State policy on war veterans: analytical report]. niss.gov.ua. Retrieved from <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-04/veterani-dopovid.pdf> [in Ukrainian].
12. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2024). Pro skhvalennya Stratehiiy veterans'koyi polityky na period do 2030 roku (Rozporyadzhennya № 1209-r vid 29 lystopada 2024 roku) [On approval of the Strategy of veteran policy until 2030 (Order No. 1209-r, November 29, 2024)]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/1209-2024-%D1%80> [in Ukrainian].
13. Ministerstvo u spravakh veteraniv Ukrainy. (2026b). Klyuchovi rezul'taty diyal'nosti za sichen' 2026 roku [Key performance results for January 2026]. [in Ukrainian].

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

УДК 330.33:351.862.4-053.81

DOI: 10.24144/2078-1431.2026.1(36).155–164

Аліна Мирошніченко,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри публічного управління,
адміністрування та права
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
ORCID: 0009-0004-5984-4731

Станіслав Білько,
доктор філософії, старший викладач кафедри фінансів,
банківського бізнесу та оподаткування
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
ORCID: 0000-0003-0259-4482

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МОЛОДІ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У даній статті авторами досліджено економічну безпеку молоді як ключовий чинник національної стійкості України в умовах повномасштабної війни з 2022 року. Авторами доведено, що молодь є основним носієм людського капіталу, який необхідний для повоєнного відновлення. Визначено, що повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України загострило проблеми, які існували й раніше, а саме: масову міграцію, мобілізацію та скорочення робочої сили, що призвело до зростання безробіття, падіння доходів і зменшення підприємництва серед молоді.

Авторами проаналізовано вітчизняні та міжнародні джерела в яких проводилися дослідження з питань економічної безпеки молоді, виявлено, що незважаючи на значний обсяг досліджень, бракує комплексного погляду на економічну безпеку молоді саме як основу національної стійкості.

Сформульовано визначення категорії: економічна безпека молоді — стан захищеності її економічних інтересів, прав і можливостей від негативних впливів, що обмежують реалізацію потенціалу та самостійність. На відміну від макрорівневої економічної безпеки держави, вона має мікро- та мезорівневий характер.

На основі проведеного дослідження авторами доведено, що забезпечення економічної безпеки молоді є інвестицією в довгострокову стійкість. Запропоновано інтеграцію молодіжних програм (гранти, перекваліфікація, цифровізація зайнятості) у національну стратегію. Подальші дослідження мають оцінити ефективність програм 2025–2030 рр. та механізми повернення молоді.

Ключові слова: економічна безпека молоді, національна стійкість, воєнний стан, повоєнне відновлення, міграція молоді, безробіття молоді.

This study explores the role of youth economic security in shaping Ukraine's national resilience under the conditions of a full-scale war that has been ongoing since 2022. Particular attention is paid to young people aged 14–35, who represent a critical component of the country's human capital and are expected to play a decisive role in post-war recovery.

The research highlights how martial law has significantly affected the labour market. Processes such as forced migration, mobilization, and overall workforce reduction have altered employment patterns, contributing to rising structural imbalances, declining income stability, and reduced opportunities for youth entrepreneurship.

Drawing on both national studies and international analytical reports (including those by UNDP and the World Bank), the paper identifies a gap in existing research, namely the lack of a comprehensive approach to youth economic security as a systemic element of national resilience.

Within this framework, youth economic security is interpreted as the level of protection of young people's economic interests, rights, and opportunities from adverse factors that constrain their independence and limit the realization of their potential. Unlike traditional approaches focused on macroeconomic stability, this category is considered primarily at the micro- and meso-levels.

The empirical observations for 2022–2025 reveal mixed trends. While certain indicators, such as unemployment rates, demonstrate signs of stabilization, deeper structural challenges persist. These include a high level of occupational mismatch, declining entrepreneurial activity, and a significant share of young people who remain outside education, employment, or training. In addition, migration dynamics continue to pose long-term risks for the national labour force.

The findings suggest that strengthening youth economic security should be viewed not merely as a social policy objective but as a strategic investment in long-term national resilience. In this regard, the study emphasizes the importance of integrating targeted youth-oriented measures — such as retraining programmes, support for entrepreneurship, and digital employment initiatives — into broader recovery and resilience policies. Further research is needed to assess the effectiveness of such measures in the period 2025–2030 and to better understand mechanisms that could encourage the return of young people to Ukraine.

Keywords: youth economic security, national resilience, martial law, postwar recovery, youth migration, youth unemployment.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни Російської Федерації проти України, що розпочалася з 2022 року, економічна безпека молоді постає як критично важливий чинник національної стійкості

держави, адже саме молодь є основою людського капіталу, від якого безпосередньо залежить потенціал повоєнного відновлення країни. Воєнний стан суттєво трансформував ринок праці, спричинивши суттєве скорочення робочої сили через масову міграцію молоді за кордон, мобілізацію та демографічні втрати, що призвело до різкого зростання безробіття серед осіб віком до 35 років, зниження реальних доходів та обмеження можливостей для підприємництва й самозайнятості. Ці процеси не лише підривають економічну самостійність молоді в Україні, але й створюють системні загрози для стабільності національної економіки, адже без ефективного захисту економічних інтересів молоді неможливо забезпечити стійкість держави до зовнішніх викликів та її здатність до швидкого відновлення після завершення активної фази війни. Саме тому дослідження механізмів забезпечення економічної безпеки молоді в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності як стратегічного елементу формування національної стійкості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економічної безпеки молоді в умовах воєнного стану активно розробляється в останні роки як в українській, так і в зарубіжній науковій літературі, переважно через призму трансформацій ринку праці, міграції та загроз національній стабільності. Вітчизняні автори Хачатрян В. та Красняк О. у своїх працях провели дослідження впливу негативних тенденцій на молодіжному ринку праці під час воєнного стану та повоєнного відновлення, висвітливши аспекти економічного добробуту молоді, ціннісні орієнтири безпеки та процес стабілізації ринку попри військові дії [1]. Радкевич В. та співавтори в інформаційно-аналітичних матеріалах аналізують виклики та адаптацію молоді в умовах воєнного стану, зокрема економічну активність, зайнятість, безробіття (частка молоді до 35 років серед безробітних — 22% у 2023 р.) та проблеми працевлаштування випускників [9]. Соколов О. розглядає загальну економічну безпеку України в умовах воєнного стану, фіксує спад інтегрального показника у 2022 р. через руйнування інфраструктури та втрату кадрів, з акцентом на збереження людського капіталу як ключового фактору стабільності [10]. Експертно-аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень висвітлює трансформацію загроз у довготривалій війні, включаючи демографічні втрати та залежність від зовнішньої допомоги [5].

Зарубіжні та міжнародні джерела доповнюють емпіричну базу: звіт UNDP у 2024 році фіксується зменшення безробіття серед молоді в Україні з 11% у 2023 р. і до 9% у 2024 р., покращення фінансового добробуту, але зростання занепокоєння щодо актуальності професії (18%) та різке падіння намірів повернутися з-за кордону (з 66% до 32%) [2]. World Bank у моніторингу умов життя у 2025 році підкреслює вплив війни на доходи та зайнятість молоді [3].

Незважаючи на значний обсяг наукових напрацювань, комплексний аналіз економічної безпеки молоді саме як основи національної стійкості в умовах тривалого воєнного стану залишається недостатньо розкритим. Більшість досліджень фокусується на окремому сегменті ринку праці або

загальній економічній безпеці держави без чіткого акценту на молодіжній складовій як стратегічному ресурсі для повоєнного відновлення, а також бракує системних рекомендацій щодо інтеграції молодіжних програм у національну стратегію стійкості.

Метою статті є комплексне обґрунтування ролі забезпечення економічної безпеки молоді як ключового чинника національної стійкості України в умовах воєнного стану, а також визначення основних механізмів та напрямів державної політики, спрямованих на мінімізацію загроз економічній самостійності молодого покоління та посилення його внеску в процеси повоєнного відновлення.

Результати дослідження. Економічна безпека молоді як самостійна наукова категорія є відносно новою та недостатньо дослідженою в порівнянні з традиційними концепціями економічної безпеки держави, підприємства чи регіону. У класичних визначеннях економічної безпеки на макrorівні вона трактується як стан національної економіки, що забезпечує її незалежність, стабільність, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до сталого розвитку та ефективного задоволення суспільних потреб [11]. Водночас офіційне законодавче трактування економічної безпеки в Україні підкреслює захищеність економічних інтересів держави, суспільства та людини від загроз, що перешкоджають сталому зростанню та конкурентоспроможності держави [7].

У контексті молоді економічна безпека розглядається як стан захищеності економічних інтересів, прав та можливостей молодого покоління (віком 14–35 років) від негативних впливів, що обмежують або унеможливають реалізацію їхнього економічного потенціалу, самостійність, соціальну мобільність та внесок у розвиток країни. Це охоплює забезпечення доступу до якісної зайнятості, гідних доходів, можливостей професійного зростання, освіти, перекваліфікації, підприємництва та самозайнятості, а також захист від ризиків бідності, хронічного безробіття, трудової експлуатації, примусової міграції через економічні причини та втрати людського капіталу [8].

На відміну від загальної економічної безпеки держави, де акцент на макроекономічних індикаторах (інтегральний індекс економічної безпеки, ВВП, інфляція, зовнішній борг, енергетична незалежність тощо), економічна безпека молоді має виразно мікро- та мезорівневий характер. Вона пов'язана з індивідуальним рівнем (економічна самостійність конкретної молодої людини) та груповим рівнем (молодь як демографічна когорта та ключовий носій людського капіталу). У сучасних дослідженнях підкреслюється, що економічна безпека молоді безпосередньо впливає на довгострокову стійкість економіки: її деградація призводить до «відтоку молоді», демографічної кризи, зниження продуктивності праці та послаблення мобілізаційного та податкового потенціалу держави.

В умовах воєнного стану ця категорія набуває стратегічного значення, адже саме молодь становить основний резерв робочої сили, інноваційного потенціалу, демографічного відновлення та повоєнної реконструкції. Війна радикально посилює загрози: масова міграція (понад 6–7 млн осіб,

серед яких значну частину становить молодь), руйнування робочих місць у прифронтових регіонах, зростання неформальної зайнятості, зниження реальних доходів, бар'єри для старту бізнесу та перекваліфікації [3]. Звіти міжнародних організацій фіксують покращення деяких показників (зменшення безробіття молоді в Україні з 11% у 2023 р. до 9% у 2024 р., покращення фінансового добробуту), але водночас зростання занепокоєння щодо актуальності професії (18%) та різке падіння намірів повернутися з-за кордону (з 66% до 32%) [4].

Таким чином, економічна безпека молоді в сучасній науці трактується не лише як соціальна проблема, а як системоутворюючий елемент національної стійкості: її забезпечення є необхідною умовою збереження людського капіталу, адаптивності економіки та здатності держави до швидкого відновлення після війни. Водночас брак комплексних теоретичних моделей саме для цієї категорії (на відміну від загальної економічної безпеки) робить подальші дослідження особливо актуальними.

Для більш детального розкриття теми дослідження проаналізуємо реальний стан економічної безпеки молоді України в умовах воєнного стану на основі актуальних статистичних даних та звітів міжнародних організацій, що в свою чергу дозволить нам перейти від теоретичних засад до емпіричної оцінки загроз та тенденцій, які безпосередньо впливають на національну стійкість держави.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації радикально трансформувало молодіжний ринок праці та спричинило значне скорочення чисельності молоді (в основному за рахунок міграції) та зміну структури зайнятості.

За даними дослідження UNDP у 2024 році визначено, що безробіття серед молоді в Україні зменшилося з 11% у 2023 році і до 9% у 2024 році — це свідчить про адаптацію ринку праці, така позитивна динаміка сформувалася за рахунок введення програм перекваліфікації та державній підтримці [2]. Водночас загальний рівень безробіття в країні, стабілізувався на рівні 12,1% у 2025 році — найнижчий показник від початку повномасштабного вторгнення. Частка молоді до 35 років серед зареєстрованих безробітних у Державній службі зайнятості становила 22% у 2023 році, а у 2025 році кількість молоді в пошуках роботи, які отримали послуги служби, зросла до 158 тис. осіб (на 4% порівняно з 2024 роком) [6].

Позитивна динаміка зайнятості супроводжується глибокими структурними проблемами. За даними Світового банку понад 50% працевлаштованої молоді працюють не за спеціальністю, лише 11,3% працівників (включаючи молодь) зайняті на посадах, що відповідають рівню їхньої освіти (порівняно з 17% до лютого 2022 року). Тобто це підтверджує, що за останні роки загострилася проблема надкваліфікації та втрати людського капіталу. Молодь віком 15–24 роки зазнала найбільшого удару: рівень безробіття в цій групі різко зріс у 2022–2023 роках (до 27,8–40,9% за окремими оцінками Центру Разумкова) [6], а частка молоді, що не навчається, не працює, не проходить навчання, у віці 18–29 років сягнула 28% у 2023–2024 роках [3].

В рамках даного дослідження, необхідно звернути увагу на рівень доходів молоді, адже він залишається одним із найвразливіших індикаторів економічної безпеки. В даному випадку до уваги береться, молодь працездатного віку. За даними UNDP частка молоді, яка зазнала зменшення або втрати доходів через війну, скоротилася з 36% у 2023 році до 30% у 2024 році. Водночас турбота про матеріальне становище (відсутність грошей) стабілізувалася на рівні 31%, а частка тих, хто змушений економити на харчуванні або має кошти лише на базові потреби, зменшилася з 39% до 34% [2]. Це свідчить про часткову адаптацію, проте реальні доходи молоді залишаються нижчими за середні по країні, особливо в прифронтових регіонах та серед ВПО.

В той же час фіксується суперечлива динаміка серед молоді у сприйнятті можливостей від власної підприємницької діяльності. Привабливість підприємництва зросла з 34% у 2023 році до 37% у 2024 році, а сприйняття бізнесу як шляху до успіху — з 46% до 47%. Однак розгляд можливості розпочати власну справу серед молоді суттєво впав: частка молоді, яка не розглядає підприємництво, зросла з 49–54% у 2021 році до 78–82% у 2024 році [2]. Це пов'язано з високими ризиками, відсутністю стартового капіталу та нестабільністю бізнес-середовища в умовах війни.

На основі цього можемо виокремити ключові загрози, які системно підривають економічну безпеку молоді та створюють довгострокові ризики для національної стійкості України, серед них:

1. Масова зовнішня міграція молоді, адже саме це призводить до втрати кваліфікованого людського капіталу, загострення демографічної кризи та скорочення майбутніх податкових надходжень;

2. Структурне безробіття та невідповідність ринку праці — це посилюється надкваліфікацією, трудовими міграціями всередині країни та дефіцитом робочих місць у прифронтових регіонах;

3. Падіння реальних доходів та фінансова вразливість викликані інфляцією, руйнуванням інфраструктури та залежністю від зовнішньої допомоги посилюють бідність серед молоді, особливо ВПО та мешканців прифронтових областей;

4. Різке зниження підприємницької активності серед молоді блокує потенціал самозайнятості та інновацій серед молоді.

Перелічені загрози є тісно взаємопов'язаними та утворюють замкнене коло негативних ефектів: масова міграція молоді посилює дефіцит кваліфікованих кадрів на внутрішньому ринку праці, що, своєю чергою, провокує подальшу еміграцію через брак перспектив; хронічне безробіття та невідповідність навичок попиту знижують реальні доходи та фінансову стабільність, що суттєво послаблює підприємницькі мотиви та готовність ризикувати в умовах невизначеності; низькі доходи та економічна вразливість, у свою чергу, стимулюють нові хвилі виїзду, поглиблюючи втрату людського капіталу держави в цілому.

На фоні тривалої збройної агресії та воєнного стану ці загрози набувають особливої гостроти й системного характеру. Війна не лише безпосередньо руйнує робочі місця, інфраструктуру та економічні можливості,

але й створює психологічні, логістичні та інституційні бар'єри, які роблять боротьбу з ними значно складнішою, ніж у мирний період. Зокрема, посилюється ефект «відтоку молоді», зростає ризик хронічного структурного безробіття серед молоді, в свою чергу обмежені ресурси держави та залежність від зовнішньої допомоги ускладнюють швидке впровадження ефективних контрзаходів. У результаті економічна безпека молоді перетворюється з локальної проблеми на стратегічний фактор, від якого безпосередньо залежить здатність України до довгострокового відновлення та збереження національної стійкості.

Виявлені нами загрози роблять економічну безпеку молоді не просто соціальною проблемою, а стратегічним елементом національної стійкості України. Саме молодь є основним носієм людського капіталу — ключового ресурсу для економічного зростання, інновацій, демографічного відновлення та обороноздатності. Її економічна деградація безпосередньо послаблює всі складові стійкості:

- економічну — через втрату продуктивної робочої сили, скорочення ВВП та податкових надходжень;
- соціальну — через зростання бідності, соціальну напругу та демографічний спад;
- оборонну — через зменшення мобілізаційного резерву та платників податків на оборону;
- інституційну — через ризик хронічної залежності від зовнішньої допомоги замість внутрішнього розвитку.

Забезпечення економічної безпеки молоді сприяє швидкому відновленню після війни, адже активна, фінансово стабільна молодь формує інноваційний сектор, підприємництво та соціальну згуртованість. Інвестиції в молодь (освіта, перекваліфікація, підтримка бізнесу) стануть основою швидкого відновлення країни. Тобто Україні потрібно здійснити інтеграцію молодіжних програм у національну стратегію стійкості — від грантів на підприємництво до регіональних хабів відновлення та цифрової зайнятості.

Таким чином, економічна безпека молоді є не витратою, а інвестицією в довгострокову стійкість держави: без її захисту повоєнне відновлення буде неповним і вразливим.

Висновки. Проведене дослідження доводить, що економічна безпека молоді є не лише соціальною, а й стратегічною категорією національної стійкості України в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення. На відміну від макрорівневої економічної безпеки держави, вона має мікрота мезорівневий характер і безпосередньо пов'язана з економічною самостійністю молоді як ключового носія людського капіталу.

Проведений аналіз 2022–2025 років показав суперечливу динаміку, а саме: позитивні зрушення (зниження безробіття молоді з 11% у 2023 р. до 9% у 2024 р., покращення фінансового добробуту) супроводжуються серйозними проблемами, серед яких структурне безробіття (значна частка молоді працює не за спеціальністю), низькі доходи, масова міграція загострилася з початком повномасштабного вторгнення, крім того, намір по-

вернутися впав з 66% до 32%, а також різким падінням бажання займатися підприємницькою діяльністю серед молоді.

Виявлені нам загрози утворюють замкнене коло, яке війна робить особливо гострим і в свою чергу послаблює всі складові національної стійкості серед яких економічна (втрата продуктивної сили), соціальна (бідність і демографічний спад), оборонна (скорочення резерву) та інституційна (залежність від допомоги). Тобто, якщо працювати над забезпеченням економічної безпеки молоді, то це буде як інвестиція у відновлення.

Отже, економічна безпека молоді є системоутворюючим елементом національної стійкості. Без комплексного захисту повоєнне відновлення України буде неповним і вразливим. Подальші дослідження мають зосередитися на ефективності молодіжних програм 2025–2030 років та механізмах повернення молоді з-за кордону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Khachatryan V., Krasnyak O. Economic security in the conditions of martial law as a factor in the formation of the youth labor market // *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2024. 3(1), 24–37. <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20240301.03>.
2. Kostiuchenko T., Volosevych I. Impact of War on Youth in Ukraine. UNDP, Info Sapiens. 2024. 48 p. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-01/undp-impactofwaronyouthinukraineen_v05.pdf (дата звернення 18.03.2026).
3. Monitoring Living Conditions in Ukraine : Fall 2024 Update. World Bank. 2025. 11 p. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/bf81d702093c4e7ce911cb00603d3fb9-0080012025/original/Listen-to-Ukraine-Update-2025.pdf> (дата звернення 18.03.2026).
4. Ачкасова О.В., Полянська А.С., Семенов А.О. Проблеми соціальної безпеки молоді в Україні в умовах воєнного стану та шляхи їх подолання // *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 56. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/3018/2948> (дата звернення 18.03.2026).
5. Економічна безпека України в умовах довготривалої війни. Експертно-аналітична доповідь. К.: НІСД, 2024. 71 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.08>.
6. Молодіжна зайнятість — на шляху до європейських стандартів : аналітичний звіт. Центр Разумкова. Київ, 2025. 68 с. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2025/07/03/2025-Youth%20employment.pdf> (дата звернення 18.03.2026).
7. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення 18.03.2026).
8. Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року : Указ Президента України від 12.03.2021 № 94/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021> (дата звернення 18.03.2026).
9. Радкевич В. О., Пригодій М. А., Герлянд Т. М. та ін. Молодь України: виклики та адаптація в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичні матеріали до державної доповіді про становище молоді в Україні. Київ : Інститут професійної освіти НАПН України, 2025. 37 с. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744908/1/Youth%20of%20Ukraine%20\(IAM\)_2025.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744908/1/Youth%20of%20Ukraine%20(IAM)_2025.pdf). (дата звернення 18.03.2026).

10. Соколов О. Економічна безпека України в умовах воєнного стану // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2024. Вип. 86 : ч. 1. С. 277–281. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/43.pdf>. (дата звернення 18.03.2026).
11. Третяк В.В., Гордієнко Т.М. Економічна безпека: сутність та умови формування // Економіка та держава. 2010. № 1. С. 6-8. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2010/3.pdf (дата звернення 18.03.2026).

REFERENCES

1. Khachatryan V., Krasnyak O. Economic security in the conditions of martial law as a factor in the formation of the youth labor market. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2024. 3(1). 24–37. <https://doi.org/10.46299/j.isjmfef.20240301.03> [in English].
2. Kostiuhenko T., Volosevych I. Impact of War on Youth in Ukraine. UNDP, Info Sapiens. 2024. 48 p. Retrieved from https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-01/undp-impactofwaronyouthinukraineen_v05.pdf. (accessed 18 March 2026) [in English].
3. Monitoring Living Conditions in Ukraine : Fall 2024 Update. World Bank, 2025. 11 p. Retrieved from <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/bf81d702093c4e7ce911cb00603d3fb9-0080012025/original/Listen-to-Ukraine-Update-2025.pdf>. (accessed 18 March 2026) [in English].
4. Achkasova O. V., Polyanska A.S., Semenov A.O. (2023) Problemy sotsialnoi bezpeky molodi v Ukraini v umovakh voiennoho stanu ta shliakhy yikh podolannia. *Ekonomika ta suspilstvo* [Issues of Social Security for Youth in Ukraine Under Martial Law and Ways to Address Them]. *Economy and Society*. 56. Retrieved from <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/3018/2948>. (accessed 18 March 2026) [in Ukrainian].
5. Ekonomichna bezpeka Ukrainy v umovakh dovhotryvaloï viiny. *Ekspertno-analitychna dopovid* [Ukraine’s Economic Security in the Context of a Protracted War. Expert Analytical Report] (2024) Kyiv: NISD, 71 <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.08>. [in Ukrainian].
6. Molodizhna zainiatist — na shliakhu do yevropeiskykh standartiv : analitychnyi zvit [Youth Employment: On the Path to European Standards: An Analytical Report] (2025). Razumkov Center. Kyiv, 68 Retrieved from <https://razumkov.org.ua/images/2025/07/03/2025-Youth%20employment.pdf>. (accessed 18 March 2026) [in Ukrainian].
7. On the National Security of Ukraine: Law of Ukraine № 2469-VIII (2018, June, 21) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>. (accessed 18 March 2026) [in Ukrainian].
8. On the National Youth Strategy through 2030: Decree of the President of Ukraine № 94/2021 (2021, March, 12) Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021> (accessed 18 March 2019) [in Ukrainian].
9. Radkevych, V. O., Pryhodii, M. A., Gerliand, T. M., et al. (2025) Youth in Ukraine: Challenges and Adaptation Under Martial Law: Informational and Analytical Materials for the State Report on the Situation of Youth in Ukraine. Kyiv: Institute of Vocational Education, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. 37 c. Retrieved from

- [https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744908/1/Youth%20of%20Ukraine%20\(IAM\)_2025.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744908/1/Youth%20of%20Ukraine%20(IAM)_2025.pdf). (accessed 18 March 2019) [in Ukrainian].
10. Sokolov O. (2024) Ekonomichna bezpeka Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Economic Security Under Martial Law]. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. "Law" Series. 86 v. 1. 277–281. Retrieved from <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/43.pdf>. (accessed 18 March 2019) [in Ukrainian].
 11. Tretyak V.V., Gordienko T.M. (2010) Ekonomichna bezpeka: sutnist ta umovy formuvannia [Economic Security: Essence and Conditions for Its Formation]. Economy and the State. 1. 6-8. Retrieved from http://www.economy.in.ua/pdf/1_2010/3.pdf (accessed 18 March 2019) [in Ukrainian].

УДК 327:339.9(4-6ЄС+5-191.2)

DOI: 10.24144/2078-1431.2026.1(36).165–182

Євгеній Бевзюк,
доктор історичних наук,
професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Марта Шелемба,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ АЗІЇ: ЕВОЛЮЦІЯ СТРАТЕГІЙ У КОНТЕКСТІ ГЕОЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано еволюцію політики Європейського Союзу (ЄС) щодо держав Центральної Азії (ЦА) у постбіполярний період. Визначено основні етапи формування взаємодії між ЄС і країнами регіону — від встановлення дипломатичних відносин і реалізації програм технічної допомоги до формування комплексної стратегічної політики. Досліджено інституційні механізми співпраці, зокрема програми TACIS, TRACECA, INOGATE, BOMCA та CADAP, а також їхній вплив на економічні, політичні та безпекові процеси в регіоні.

Особливу увагу приділено аналізу обмежень ефективності політики ЄС, зумовлених її нормативно-інституційним характером та недостатнім рівнем геоekonomічних і безпекових інструментів. Показано, що в умовах посилення геоekonomічної конкуренції ЄС поступається іншим зовнішнім акторам, насамперед Китаю у сфері інфраструктурних інвестицій та Росії у військово-політичному вимірі.

На основі проведеного дослідження сформульовано ключові аналітичні висновки щодо значення досвіду Центральної Азії для України. Обґрунтовано необхідність поєднання європейської інтеграції з розвитком економічних, інфраструктурних і безпекових інструментів, диверсифікації міжнародних партнерств, посилення антикорупційної політики та активної участі у регіональних форматах співпраці. Підкреслено, що в умовах війни реалізація геоekonomічного потенціалу України є обмеженою, що створює ризики втрати транзитної ролі в новій архітектурі міжнародних транспортних коридорів.

Ключові слова: *Європейський Союз, Центральна Азія, зовнішня політика, геоekonomіка, міжнародні відносини, інфраструктурні проекти, транзитні коридори, Україна.*

The article analyzes the evolution of the European Union's policy towards the Central Asian states in the post-bipolar period. It identifies the main stages of interaction between the EU and the countries of the region, ranging from the establishment of diplomatic relations and the implementation of technical assistance programs to the

development of a comprehensive strategic framework. The study examines key institutional instruments of cooperation, including TACIS, TRACECA, INOGATE, BOMCA, and CADAP, as well as their impact on economic, political, and security processes in the region.

Particular attention is paid to the limitations of the EU's policy effectiveness, обусловлених its predominantly normative and institutional character and the insufficient use of geo-economic and security instruments. It is demonstrated that, in the context of intensifying geo-economic competition, the EU lags behind other external actors, primarily China in infrastructure investment and Russia in the military-political domain.

Based on the analysis, the article formulates key conclusions regarding the relevance of Central Asia's experience for Ukraine. It substantiates the need to combine European integration with the development of economic, infrastructural, and security instruments, the diversification of international partnerships, the strengthening of anti-corruption mechanisms, and active participation in regional cooperation frameworks. It is emphasized that, under conditions of war, Ukraine's geo-economic potential remains constrained, creating risks of losing its transit role within emerging international transport corridors.

Keywords: *European Union, Central Asia, foreign policy, geo-economics, international relations, infrastructure projects, transit corridors, Ukraine.*

Постановка проблеми. Після розпаду СРСР держави ЦА інтегрувалися у систему міжнародних відносин, що зумовило формування політики ЄС щодо регіону — від технічної допомоги до стратегічного партнерства. Водночас сучасний етап характеризується посиленням геоекономічної конкуренції, у межах якої ЄС поступається Китаю в інфраструктурних інвестиціях і Росії у безпековому вимірі.

Попри значну кількість досліджень, недостатньо проаналізовано реальну ефективність політики ЄС у ЦА в умовах конкуренції великих держав, а також її практичне значення для України. В умовах війни ця проблема набуває особливої актуальності через трансформацію транспортних коридорів і зміну геоекономічних пріоритетів.

Отже, наукова проблема полягає у визначенні ефективності політики ЄС у ЦА та її значення для формування зовнішньополітичної і геоекономічної стратегії України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика політики ЄС в ЦА в українській науці досліджується фрагментарно, переважно у ширшому контексті геополітики та трансформації пострадянського простору.

Зокрема, у працях А.Гольцова [3] та А.Ю.Парфіненка [8] ЦА розглядається як простір геополітичної конкуренції та формування регіонального порядку. Аналітичні дослідження М.Гончара, О.Іщука, С.Лесняка [4] та матеріали Національного інституту стратегічних досліджень [7] акцентують увагу на геоекономічному значенні регіону, ролі транзитних коридорів і трансформаціях після 2022 р. Безпековий вимір розкрито у працях Є.Бевзюка та О.Котляр (ОДКБ) [1], а також О.Держалюка [5], який аналізує політику ЄС у сучасних умовах. Економічні та інтеграційні проце-

си досліджено у роботах Б.Голяничя (роль Китаю) [3] та Н.Микитчук [6] (участь у міжнародних організаціях). Узагальнюючі підходи до трансформації пострадянського простору представлені у працях Інституту всесвітньої історії НАН України під керівництвом А.Кудряченка [9].

Разом з тим, аналіз сучасної української історіографії свідчить, що дослідження мають переважно галузевий характер і зосереджуються окремо на геополітичних, безпекових або економічних аспектах. Комплексні роботи, присвячені саме еволюції політики ЄС в ЦА у контексті геоекономічної конкуренції та її значенню для України, залишаються обмеженими.

Отже, існує потреба у цілісному дослідженні, що поєднує аналіз політики ЄС, геоекономічної конкуренції та трансформації регіону Центральної Азії, а також визначає їх вплив на формування зовнішньополітичної та геоекономічної стратегії України.

Метою статті є комплексний аналіз еволюції політики ЄС щодо держав ЦА в умовах геоекономічної конкуренції та визначення її значення для формування зовнішньополітичної і геоекономічної стратегії України.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- проаналізувати еволюцію політики ЄС щодо держав ЦА;
- дослідити інституційні механізми та інструменти співробітництва;
- оцінити ефективність політики ЄС в умовах геоекономічної конкуренції;
- визначити значення досвіду Центральної Азії для України.

Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні підходів провідних теорій міжнародних відносин і геоекономіки. Теоретичну основу становлять положення неореалізму (К.Волтц, Дж.Міршаймер), які дозволяють інтерпретувати політику Європейського Союзу в Центральній Азії як складову конкурентної боротьби великих держав за вплив у регіоні.

Для аналізу економічного виміру використано підходи геоекономіки (Е.Люттвак, Р.Блеквілл), що дають змогу оцінити роль інфраструктурних проєктів, інвестицій і транспортних коридорів як інструментів зовнішньополітичного впливу. Концепція «нормативної сили Європи» (І.Маннерс) застосована для пояснення специфіки політики ЄС, орієнтованої на поширення норм, інституцій і стандартів.

Зовнішньополітичні стратегії держав Центральної Азії проаналізовано через призму концепції багатовекторності та стратегії балансування (hedging) (Е.Куїк, К.Каплан), що дозволяє пояснити балансування між ЄС, Китаєм і Росією. Для оцінки інституційного виміру використано підходи інституціоналізму (Р.Кеохейн), які дають змогу дослідити ефективність програм ЄС як механізмів регіональної взаємодії.

Поєднання зазначених теоретичних підходів із методами порівняльного та кейс-аналізу забезпечує комплексне дослідження політики ЄС у ЦА та дозволяє визначити її значення для України в умовах сучасної геоекономічної конкуренції.

Виклад основного матеріалу. Витоки співробітництва Європейського Союзу з державами ЦА (Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан) сягають 1991 року, коли внаслідок розпаду СРСР краї-

ни регіону здобули незалежність, що сприяло їх включенню до міжнародних політичних і економічних процесів. Еволюція політики ЄС у ЦА відбувалася поетапно та відображала трансформацію зовнішньополітичних пріоритетів ЄС і зміну геополітичних умов у регіоні.

Перший етап охоплює початок 1990-х років (1991–1995 рр.) і характеризується встановленням дипломатичних відносин між ЄС і новими державами ЦА. У цей період Європейські співтовариства визнали незалежність країн регіону, що створило політико-правові передумови для подальшого розвитку співробітництва. Одним із ключових інструментів початкового етапу взаємодії стала програма TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States), започаткована у 1991 р. Вона передбачала надання технічної та фінансової допомоги пострадянським державам. Програма була спрямована на підтримку економічних реформ, розвиток ринкових інститутів та модернізацію державного управління. Упродовж 1991–2006 рр. загальний бюджет програми TACIS перевищив 7,3 млрд євро[21], частина яких була спрямована на реалізацію проєктів у країнах Центральної Азії.

Надалі фінансова підтримка ЄС регіону була розширена в межах нових інструментів співробітництва: у 2007–2013 рр. на програми розвитку ЦА було виділено близько 750 млн євро, а у 2014–2020 рр. — приблизно 1 млрд євро[24]. Це свідчить про поступове зростання значення ЦА у зовнішньополітичних і геоекономічних пріоритетах ЄС.

Другий етап (1996–2006 рр.) пов'язаний із поступовою інституціоналізацією співробітництва між ЄС і державами регіону. У цей період були укладені Угоди про партнерство і співробітництво (Partnership and Cooperation Agreements — PCA) з Казахстаном (1995 р.), Киргизстаном (1995 р.), Узбекистаном (1996 р.) та Таджикистаном (2004 р.) [26], які визначили правові засади політичного діалогу, торговельно-економічних відносин і галузевої взаємодії. Ці угоди стали правовою основою відносин ЄС із державами ЦА. Водночас PCA закріпили ключові принципи співробітництва — підтримка демократичних інституцій, верховенства права, розвиток ринкової економіки.

Попри формування інституційної основи співпраці, практичний економічний ефект цих угод був обмеженим. Угоди сприяли розвитку політичного діалогу, але вони не призвели до економічної інтеграції держав ЦА з ЄС. На початку 2000-х років у структурі зовнішньої торгівлі регіону провідні позиції зберігала Росія, частка якої становила близько 20–25% [31], тоді як економічна присутність Китаю швидко зростала і досягала приблизно 15–20%. Натомість частка Європейського Союзу залишалася на рівні близько 20–25%, що свідчило про відносно обмежений економічний вплив ЄС у регіоні. За таких умов взаємодія в межах PCA значною мірою залишалася декларативною. Стандартизований характер цих угод фактично відображав другорядність ЦА у зовнішньополітичних та геоекономічних пріоритетах ЄС в зазначений період.

Паралельно з укладанням Угод про партнерство і співробітництво ЄС започаткував низку регіональних програм. Однією з ключових ініці-

атив ЄС стала програма Міжнародний транспортний коридор Європа–Кавказ–Азія (TRASECA) у 1993 р. за підтримки Європейської Комісії. Її метою було формування транспортного коридору, що поєднує Європу з Кавказом і Центральною Азією через Чорне море та Каспійський регіон, а також розвиток альтернативних транзитних шляхів між Європою та Азією. Інституційне оформлення співробітництва відбулося у 1998 р. з підписанням Основної багатосторонньої угоди про міжнародний транспорт для розвитку коридору Європа–Кавказ–Азія, яка визначила правові засади функціонування цього транспортного маршруту [11].

Паралельно із транспортними ініціативами важливим напрямом співпраці стала програма Міждержавне транспортування нафти і газу до Європи (INOGATE), започаткована у 1995 р. Вона була орієнтована на поглиблення енергетичної взаємодії між ЄС, країнами Кавказу та ЦА, модернізацію енергетичної інфраструктури та диверсифікацію маршрутів транспортування енергоносіїв до Європи. Крім того, програма передбачала зближення енергетичного законодавства держав-партнерів та підвищення рівня енергоефективності [19].

У сфері безпеки кордонів важливу роль відіграє Програма управління кордонами в Центральній Азії (BOMSA), започаткована у 2003 р. Європейським Союзом з метою посилення ефективності прикордонного управління в країнах ЦА. У межах цієї ініціативи реалізуються заходи з модернізації прикордонної інфраструктури, підготовки персоналу, що має сприяти протидії незаконній міграції та транснаціональній злочинності [12].

Важливим елементом безпекового виміру співпраці стала також Програма дій ЄС з протидії наркотикам у Центральній Азії (CADAP), спрямована на боротьбу з незаконним обігом наркотиків та розвиток антинаркотичної політики держав регіону. Вона передбачає створення систем моніторингу наркотичної ситуації, підтримку правоохоронних органів, що є особливо актуальним з огляду на транзит наркотрафіку з Афганістану через регіон [14].

Незважаючи на значну кількість ініціатив, ефективність програм ЄС у ЦА часто оцінюється дослідниками критично. Зокрема, програма TRASECA отримала значне фінансування, проте її реальний вплив на структуру транзитних перевезень залишався обмеженим. За даними міжнародних досліджень транспортних коридорів, у межах TRASECA було реалізовано 85 проєктів (14 інвестиційних та 71 проєкт технічної допомоги) на суму понад 187 млн євро, спрямованих на модернізацію транспортної інфраструктури та гармонізацію транспортного законодавства [33].

Водночас у наукових дослідженнях підкреслюється, що навіть після цих інвестицій коридор TRASECA не зміг стати основним маршрутом перевезень між Європою та Азією. Основними причинами цього стали складність транзиту через кілька державних кордонів, наявність морських ділянок через Чорне та Каспійське моря, а також конкуренція з альтернативними транспортними маршрутами, передусім із Транссибірським коридором [34].

Крім того, в аналітичній записці «Донор без впливу: Європейський Союз у Центральній Азії», підготовленій дослідником С.Пейрузом для мережі PONARS Eurasia, підкреслюється, що загалом програми ЄС в регіоні — зокрема TRACECA, INOGATE, BOMCA та CADAP — не можна вважати повністю успішними. Автор зазначає, що, попри значну кількість проєктів технічної допомоги, ці ініціативи мали обмежений вплив на економічні та політичні процеси в регіоні. У академічній літературі також наголошується, що навіть представники інституцій ЄС визнавали обмежений результат багатьох програм, які не змогли суттєво змінити структурні умови розвитку ЦА. Однією з причин цього дослідники вважають обмежені фінансові ресурси європейських ініціатив, що суттєво зменшувало їхній вплив порівняно з масштабними інфраструктурними інвестиціями інших зовнішніх акторів регіону, насамперед Росії та Китаю [30].

Критика також стосується масштабу фінансування європейських безпекових програм. Наприклад, бюджет програм BOMCA (2002–2010) становив приблизно 25,7 млн євро, тоді як бюджет CADAP (2001–2010) — близько 16 млн євро, що є порівняно невеликими сумами для регіону з протяжними кордонами та значними проблемами наркотрафіку [10].

Французький дослідник ЦА С.Пейруз визначає політику унії в регіоні як ситуацію, за якої ЄС виступає «донором без реального політичного впливу» [30], оскільки його фінансова допомога та технічні програми не супроводжуються масштабними геоекономічними інвестиціями, подібними до інфраструктурних проєктів Росії чи Китаю.

Отже, другий етап взаємодії ЄС з державами ЦА (1996–2006 рр.) характеризувався формуванням інституційно-правової основи співробітництва через укладення Угод про партнерство і співробітництво та реалізацію програм TRACECA, INOGATE, BOMCA і CADAP. Водночас їхній економічний і геополітичний ефект залишався обмеженим і не призвів до суттєвих змін транспортної, енергетичної чи безпекової архітектури регіону.

Третій етап (2007–2018 рр.) пов'язаний із формуванням комплексної регіональної політики ЄС щодо ЦА. Перехід унії до стратегічного формату взаємодії з державами регіону у 2007 р. був зумовлений сукупністю геополітичних та інституційних чинників. Насамперед на початку 2000-х років зросло стратегічне значення Регіону у контексті енергетичної безпеки Європи та диверсифікації маршрутів постачання енергоносіїв із Каспійського басейну до європейських ринків. У Стратегії ЄС: «Європейський Союз і Центральна Азія: Стратегія нового партнерства» (2007) підкреслюється, що унія зацікавлена у розвитку «більш тісного партнерства з державами Центральної Азії, заснованого на спільних цінностях та спільних інтересах» [16, р. 3–4]. У документі також зазначається, що «ЄС має інтерес у зміцненні стабільності та безпеки в ЦА та у розвитку регіонального співробітництва», що відображало зростання значення регіону у зовнішній політиці Союзу.

Формування цієї стратегії було зумовлене низкою конкретних факторів. Однією з причин ухвалення Стратегії стала газова криза між Росією та Україною у січні 2006 р., коли внаслідок цінового та транзитного кон-

флікту між російською компанією «Газпром» і Україною було тимчасово скорочено постачання природного газу до низки європейських держав. Це призвело до зниження обсягів газу, що надходив до країн Центральної та Східної Європи, та посилило інтерес ЄС до диверсифікації джерел і маршрутів постачання енергоносіїв, зокрема з Каспійського регіону.

Другим важливим чинником стало розширення ЄС у 2004 та 2007 рр., унаслідок якого до складу ЄС увійшли 12 нових держав. Це суттєво змінило геополітичну конфігурацію європейського простору та посилило інтерес Брюсселя до пострадянського регіону. Третім фактором стали безпекові виклики, пов'язані з нестабільністю в Афганістані, що підвищило значення ЦА як транзитного регіону для міжнародних операцій та боротьби з наркотрафіком. Реалізація нової політики супроводжувалася збільшенням фінансової допомоги країнам регіону. У межах фінансової перспективи 2007–2013 рр. на програми співробітництва з ЦА було передбачено близько 719 млн євро [20]. Водночас масштаби цього фінансування залишалися відносно обмеженими, що свідчило про помірний рівень економічної присутності ЄС у регіоні.

Фактично, реалізація європейської стратегії відбувалася в умовах зростання економічної активності інших зовнішніх акторів у регіоні. Насамперед це стосувалося Китаю, який упродовж 2000-х — 2010-х років значно посилив свою економічну присутність у регіоні. У 2013 р. Китай проголосив ініціативу Економічного поясу Шовкового шляху (складову глобальної стратегії «Один пояс, один шлях»). Ця ініціатива передбачала формування мережі транспортних, енергетичних та логістичних коридорів, що поєднували Китай із ЦА та європейськими ринками. У межах цієї політики Китай суттєво розширив інвестиції у транспортну та енергетичну інфраструктуру регіону.

За оцінками дослідників, обсяг китайських інвестицій у держави ЦА до середини 2010-х років перевищив 30 млрд дол. США [13]. Для порівняння, фінансова допомога ЄС державам регіону у межах програм співробітництва 2007–2013 рр. становила близько 719 млн євро. Таким чином, обсяг фінансування ЄС складав лише приблизно 2–3% від китайських інвестицій у регіон. Така диспропорція у масштабах фінансування свідчила про формування в ЦА асиметричної геоекономічної конкуренції, у межах якої Китай виступав провідним інвестором інфраструктурного розвитку, тоді як політика ЄС залишалася переважно зосередженою на інституційній підтримці та програмах технічної допомоги.

Водночас вагомий вплив у регіоні зберігала і РФ. Одним із ключових інструментів її політико-безпекового впливу стала ОДКБ. У межах організації Росія відіграє провідну роль у формуванні регіональної геополітичної архітектури та закріпила свою військову присутність у регіоні. Зокрема, у Таджикистані розташована 201-ша російська військова база (понад 7 тис. військовослужбовців), яка є найбільшим російським військовим контингентом за межами країни, а в Киргизстані функціонує авіабаза Кант, створена у 2003 р. [32]. Крім того, у межах організації діють Колективні сили оперативного реагування (КСОР), сформовані у 2009 р.

Домінування Росії у безпековій архітектурі ЦА на початку 2000-х років стимулювало активізацію політики інших зовнішніх акторів. У цьому контексті ЄС у 2007 р. ухвалив документ «Європейський Союз і Центральна Азія: Стратегія нового партнерства», покликаний інституціоналізувати його політику та розширити політико-економічну присутність у регіоні. Водночас інструменти ЄС були переважно економічними та нормативними, що обмежувало його можливості конкурувати з військово-політичним впливом Росії.

В той самий час важливим економічним інструментом російського впливу стала інтеграційна політика Москви у межах Євразійського економічного союзу (ЄАЕС), який набув чинності 1 січня 2015 р. на підставі Договору про ЄАЕС, підписаного у травні 2014 р. До складу Союзу увійшли Росія, Казахстан, Білорусь, Вірменія та Киргизстан (який приєднався у серпні 2015 р.). ЄАЕС передбачає формування спільного митного простору та забезпечує вільний рух товарів, послуг, капіталу і робочої сили між державами-учасницями. Сукупний ринок Союзу охоплює понад 180 млн осіб, а сумарний ВВП країн-учасниць перевищує 2,5 трлн дол. США. [35]. Таким чином, ЄАЕС став важливим інституційним механізмом економічної інтеграції на пострадянському просторі, що посилювало геоекономічний вплив Росії у ЦА та створювало додаткові структурні переваги порівняно з економічними інструментами ЄС у регіоні.

Четвертий етап розвитку відносин між Європейським Союзом і державами Центральної Азії розпочався після ухвалення у 2019 р. оновленої Стратегії ЄС щодо Центральної Азії — «Європейський Союз і Центральна Азія: нові можливості для зміцнення партнерства»

Поява нової Стратегії Європейського Союзу щодо Центральної Азії у 2019 р. була зумовлена змінами у політичній та економічній ситуації регіону, а також зростанням його значення у міжнародних відносинах. У документі наголошується, що «Центральна Азія стає дедалі важливішим партнером для Європейського Союзу», що відображає підвищення ролі регіону у зовнішній політиці ЄС. Водночас у Стратегії підкреслюється зацікавленість Європи у стабільному розвитку регіону, оскільки «Європейський Союз має значний інтерес у мирній, процвітаючій та добре взаємопов'язаній Центральній Азії» [22]. Таким чином, оновлення стратегічної рамки співпраці було зумовлене прагненням ЄС адаптувати свою політику до нових геополітичних умов та сформуванню більш системну модель взаємодії з державами регіону.

Документ також акцентує увагу на позитивних змінах у самому регіоні, які створили нові можливості для розвитку партнерства. Зокрема зазначається, що «нова Стратегія Європейського об'єднання спирається на позитивні зміни в регіоні та спрямована на зміцнення співпраці з державами Центральної Азії» [22]. У зв'язку з цим стратегія визначає нову модель взаємодії, орієнтовану на розвиток довгострокового партнерства.

Таким чином, оновлена Стратегія сформувала нову концептуальну рамку відносин між ЄС і державами регіону, спрямовану на поглиблення політичного та економічного діалогу. На відміну від попередньої стра-

тегії 2007 р., новий документ орієнтований на формування довгострокового стратегічного партнерства. Стратегія структурує політику ЄС у регіоні навколо трьох напрямів співпраці: «Партнерство задля стійкості» (Partnering for Resilience), «Партнерство задля процвітання» (Partnering for Prosperity) та «Поглиблення спільної взаємодії» (Working Better Together). Така модель відображає прагнення ЄС посилити свою присутність у регіоні.

Водночас детальніший аналіз змісту документа виявляє певні обмеження його практичної спрямованості. Стратегія має переважно рамковий характер, а більшість її положень сформульовано у вигляді загальних декларативних принципів. Попри це, окремі напрями співпраці між ЄС із державами регіону реалізуються через конкретні галузеві програми.

Одним із таких напрямів є освітньо-наукове співробітництво. Зокрема, у 2015–2019 рр. ЄС реалізувало понад 1,1 тис. міжуніверситетських проєктів, у межах яких 7 395 студентів, дослідників і викладачів взяли участь у програмах мобільності. Додатково, 343 студенти з країн регіону отримали магістерські стипендії Erasmus Mundus для навчання в університетах ЄС. Паралельно університети ЦА долучилися до 84 проєктів модернізації вищої освіти [17].

Загалом з 2014 р. у програмах академічної мобільності ЄС взяли участь понад 9 тис. осіб із держав ЦА, що становить лише близько 0,01% населення регіону (80–90 млн осіб). Це все ж свідчить про обмежений масштаб освітнього впливу Європи в регіоні. Попри поступове розширення співпраці, освітньо-гуманітарний простір ЦА значною мірою залишається інтегрованим у пострадянські інституційні та культурні мережі, що забезпечує збереження впливу Росії у сфері освіти, науки та гуманітарних зв'язків.

Одним із показників ефективності реалізації Стратегії ЄС щодо Центральної Азії 2019 р. стало поступове зростання економічної взаємодії між сторонами. Після ухвалення документа спостерігалася активізація торговельно-економічних зв'язків. У 2023 р. Європейський Союз був другим торговельним партнером країн регіону, забезпечуючи близько 22,6% їхньої зовнішньої торгівлі, а також залишався найбільшим інвестором, на який припадало понад 40% прямих іноземних інвестицій [15]. Перше місце за обсягами торгівлі посідав Китай (близько 23–25%), тоді як Росія займала третю позицію (близько 18–20%) [15].

Одним із ключових напрямів економічної співпраці в межах Стратегії став розвиток Транскаспійського міжнародного транспортного коридору (Middle Corridor), який ЄС розглядає як важливий стратегічний маршрут між Європою та Азією. Модернізація його інфраструктури потребує близько 18–20 млрд євро інвестицій і передбачається за участю Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), Європейського інвестиційного банку (ЄІБ), Світового банку та Азійського банку розвитку [25]. Після 2022 р. значення цього маршруту суттєво зросло, оскільки він сприяє формуванню альтернативних торговельних шляхів між Європою та Азією, що оминають територію Росії [37].

У цьому контексті важливе значення має також ініціатива «Глобальний шлюз» (Global Gateway) — стратегічна інвестиційна програма Європейського Союзу, започаткована у 2021 р. Європейською Комісією. Вона спрямована на розвиток глобальної інфраструктури та транспортно-економічних зв'язків між Європою і країнами світу. Загальний обсяг інвестицій у межах програми може сягати 300 млрд євро, спрямованих на реалізацію міжнародних інфраструктурних проєктів [18]. При цьому для держав Центральної Азії передбачено фінансування обсягом близько 12 млрд євро [23]. Таким чином, частка регіону становить близько 4% від загального обсягу інвестицій. Це свідчить про відносно обмежене місце Центральної Азії у системі глобальних інфраструктурних пріоритетів Європейського Союзу.

Реалізація Стратегії сприяла посиленню політичного діалогу між Європейським Союзом і державами Центральної Азії. Активізувалися інституційні формати співпраці, включно з регулярними зустрічами міністрів закордонних справ та багатосторонніми форумами. Кульмінацією цього процесу став перший саміт ЄС — Центральної Азії у Самарканді 4 квітня 2025 р., під час якого сторони домовилися підвищити відносини до рівня стратегічного партнерства.

Отже, четвертий етап відносин між ЄС і державами ЦА пов'язаний із формуванням нової стратегічної рамки співпраці після ухвалення Стратегії 2019 р. Попри активізацію політичного діалогу та економічних контактів, більшість ініціатив має рамковий характер, а вплив ЄС у регіоні залишається обмеженим.

Досвід реалізації політики ЄС щодо держав ЦА становить значний аналітичний інтерес для України не стільки через використання окремих програм співробітництва, скільки через результати їх функціонування в специфічному геополітичному середовищі регіону (КНР, США, ЄС, Росія, Туреччина). На відміну від країн Східної Європи, держави ЦА не мають перспективи членства в ЄС. У цих умовах політика ЄС у регіоні реалізується переважно через інструменти економічної співпраці, інституційної підтримки та розвитку інфраструктурних зв'язків без формування повноцінної інтеграційної моделі. Саме ця специфіка створює важливі аналітичні уроки для України.

Перший урок показує, що одного нормативного впливу ЄС недостатньо в умовах геополітичного суперництва. Попри значну кількість програм технічної допомоги, політичний вплив ЄС у ЦА тривалий час залишався обмеженим. Регіональна система міжнародних відносин формувалася переважно під впливом інших акторів. Зокрема, Росія зберігала військово-політичну присутність, тоді як Китай активно розширював економічну експансію через інвестиції.

Для України цей досвід важливий, оскільки показує: підтримки ЄС через норми та інституції недостатньо без економічної та безпекової складової.

Другий урок стосується ролі гео економічної конкуренції у формуванні регіональної політики ЄС. У регіоні ЄС значною мірою поступався

Китаю за масштабами інфраструктурних інвестицій. Зокрема, обсяг китайських інвестицій у регіон до середини 2010-х років перевищив 30 млрд дол., тоді як фінансова допомога ЄС у межах регіональних програм була значно меншою. Ця диспропорція свідчить про формування асиметричної геоекономічної конкуренції. Китай виступає основним інвестором інфраструктурного розвитку, тоді як ЄС переважно використовує інституційні та нормативні інструменти впливу.

Для України це означає, що європейська інтеграція без активної участі в інфраструктурних проєктах не забезпечує повноцінної геоекономічної присутності ані в Європі, ані в регіоні Центральної Азії в умовах конкуренції великих держав. Водночас у воєнних умовах їх реалізація є обмеженою та відтермінованою.

Третій урок пов'язаний із посиленням значення транзитної геоекономіки. Центральна Азія трансформується у важливий транзитний простір між Європою та Азією, зокрема завдяки розвитку Транскаспійського міжнародного транспортного коридору (Middle Corridor), який підтримується ЄС як альтернатива маршрутам через Росію.

Для України це відкриває можливості стати ключовим транзитним вузлом. Водночас війна істотно обмежує реалізацію цього потенціалу та створює ризик переорієнтації міжнародних транспортних потоків поза межами України.

Четвертий урок полягає в обмеженій ефективності інституційних програм за відсутності вагомої політичної і економічної складової. Досвід Центральної Азії свідчить, що технічна допомога та інституційна підтримка, попри їхню важливість для модернізації окремих елементів державного управління, не забезпечують системних економічних змін і не трансформують політичні режими, які часто зберігають ознаки авторитаризму та корупційності. За таких умов навіть масштабні інвестиційні проєкти нерідко супроводжуються неефективним використанням ресурсів і не забезпечують стійкого економічного ефекту.

Для України цей досвід є показовим, оскільки у документах ЄС системно наголошується на збереженні високого рівня корупції як структурного чинника, що обмежує ефективність інституційних реформ і реалізацію інвестиційних проєктів. Це актуалізує необхідність посилення антикорупційних механізмів і забезпечення прозорого управління ресурсами як передумови досягнення реальних трансформаційних результатів.

П'ятий урок полягає у значенні багатовекторної зовнішньої політики малих і середніх держав. Більшість країн ЦА реалізують стратегію балансування між кількома зовнішніми центрами сили — США, Росією, Китаєм, ЄС та іншими міжнародними акторами. Така модель дозволяє державам регіону зменшувати залежність від одного партнера та розширювати економічні можливості.

Для України цей досвід є корисним у контексті формування стратегії економічної дипломатії, яка, зберігаючи стратегічний курс на європейську інтеграцію, передбачає розширення та диверсифікацію міжнародних економічних партнерств.

Шостий урок пов'язаний із роллю регіонального виміру співпраці. Політика Європейського Союзу в Центральній Азії значною мірою орієнтована на розвиток регіональних форматів взаємодії. Вони передбачають координацію політики між кількома державами регіону та сприяють формуванню спільних підходів до розвитку. Такий підхід дозволяє створювати ширші економічні та інфраструктурні простори співробітництва.

Для України цей досвід є релевантним у контексті розвитку регіональних форматів взаємодії з державами Чорноморського та Каспійського регіонів. Це відкриває можливості для посилення економічної інтеграції, розвитку транспортно-логістичних коридорів і розширення міждержавної координації.

Висновки. Таким чином, еволюція політики Європейського Союзу щодо держав Центральної Азії засвідчує перехід від початкового етапу встановлення співробітництва до формування комплексної стратегічної взаємодії. Водночас, попри розвиток інституційних механізмів, збільшення фінансової допомоги та активізацію політичного діалогу, вплив ЄС у регіоні залишається обмеженим.

Ключовою особливістю політики ЄС є її нормативно-інституційний характер, який не супроводжується достатніми геоекономічними та безпековими інструментами. У результаті ЄС поступається іншим акторам, насамперед Китаю в інфраструктурних інвестиціях і Росії у військово-політичному вимірі. Реалізація програм ЄС, попри їхню інституційну значущість, не забезпечила глибоких економічних і політичних трансформацій регіону.

У сучасних умовах ЄС намагається посилити економічну присутність через розвиток інфраструктурних ініціатив, зокрема Транскаспійського транспортного коридору та програми «Глобальний шлюз», однак їхній вплив залишається обмеженим унаслідок асиметричної геоекономічної конкуренції.

Досвід Центральної Азії має важливе значення для України, оскільки демонструє необхідність поєднання європейської інтеграції з розвитком економічних, інфраструктурних і безпекових інструментів. Водночас в умовах війни можливості реалізації такого підходу є обмеженими, що створює ризики втрати транзитного потенціалу.

Отже, ефективна стратегія України має базуватися на поєднанні курсу на ЄС із диверсифікацією партнерств, розвитком інфраструктурних проєктів, посиленням антикорупційних механізмів і участю у регіональних форматах співпраці, що дозволить зміцнити її геоекономічні позиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бевзюк Є., Котляр О. Пошук регіональної безпекової парадигми як відображення проблем колективної безпеки у пострадянському просторі: на прикладі ОДКБ. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2023. Вип. 32. С. 81–105. URL: https://jnas.nbuiv.gov.ua/j-pdf/Mzu_2023_32_6.pdf (дата звернення: 19.01.2026).

2. Гольцов А. Г. Геополітичний порядок у Центральній Азії. *Politicus*. 2024. № 5. С. 127–132. URL: https://politicus.od.ua/5_2024/20.pdf (дата звернення: 18.01.2026).
3. Голянич Б. Співробітництво Китаю з країнами Центральної Азії: сьогодення та перспективи. *Медіафорум*. 2023. Вип. 13. С. 11–23. DOI: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2023.13.11-23> (дата звернення: 08.01.2026).
4. Гончар М., Іщук О., Лесняк С. Центральна Азія — Європейський Союз (+Україна): перспективи і виклики. Київ, 2023. 48 с. URL: <https://analytics.intsecurity.org/ukraine-eu-central-asia/> (дата звернення: 11.01.2026).
5. Держалюк О. М. Ціннісний вимір безпекової політики ЄС в контексті повномасштабної війни Росії проти України. *Проблеми всесвітньої історії*. 2025. № 3(31). С. 18–42. URL: <https://journal.ivinas.gov.ua/pwh/article/download/361/332/673> (дата звернення: 10.01.2026).
6. Микитчук Н. М. Країни Центральної Азії: участь у міжнародних організаціях та регіональних інтеграційних процесах. *Міжнародні історико-політичні дослідження*. 2022. № 12. С. 103–156. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/bitstreams/1c157864-a0f2-4dff-9504-896ea7aa90ce/download> (дата звернення: 22.01.2026).
7. Національний інститут стратегічних досліджень. *Перший саміт ЄС — Центральна Азія: геополітичний контекст*. Київ, 2025. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosynu/pershyy-samit-yes-tsentralna-aziya-heopolitychnyy-kontekst> (дата звернення: 09.01.2026).
8. Парфіненко А. Ю. Центральна Азія як геостратегічний регіон у сучасному геополітичному протистоянні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2020. № 12. С. 24–37. URL: <https://scispace.com/pdf/15-1ef2cudh.pdf> (дата звернення: 08.01.2026).
9. *Практики подолання тоталітарного спадку у країнах пострадянського простору (1991–2021 рр.)*. Кудряченко А. І. (ред.). Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2022. 192 с.
10. Abdulhamidova N. *The European Union–Central Asia: Cooperation and Challenges*. Linköping, 2009. 90 p. URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:283484/fulltext03.pdf> (accessed: 11.01.2026).
11. *Basic Multilateral Agreement on International Transport for Development of the Europe–the Caucasus–Asia Corridor*. Baku, 8 September 1998. URL: https://traceca.org/fileadmin/fm-dam/pdfs/til_mla/en/MLA_en.pdf (accessed: 15.01.2026).
12. *Border Management Programme in Central Asia (BOMCA)*. Programme overview. URL: <https://www.bomca-eu.org/en/programme/overview> (accessed: 11.01.2026).
13. Çelik Y. China’s Economic Presence in Central Asia: Kazakhstan Case. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2023. P. 225–238. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2966901> (accessed: 11.02.2026).
14. *Central Asia Drug Action Programme (CADAP)*. About the Programme. URL: <https://cadap-eu.org/en/about.html> (accessed: 11.03.2026).
15. Council of the European Union. *First EU–Central Asia Summit*, 4 April 2025. Brussels, 2025. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2025/04/04/> (дата звернення: 16.02.2026).
16. Council of the European Union. *The EU and Central Asia: Strategy for a New Partnership*. Brussels, 2007. 20 p. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10113-2007-INIT/en/pdf> (accessed: 11.02.2026).

17. European Commission. EU–Central Asia Academic Cooperation through Erasmus+. Brussels, 2020. 4 p. URL: https://erasmus-plus.ec.europa.eu/sites/default/files/centralasia-regional-erasmusplus-2019_en.pdf (accessed: 13.02.2026).
18. European Commission. Global Gateway: up to €300 billion for the European Union's strategy to boost sustainable links around the world. Brussels, 2021. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_6433 (accessed: 17.01.2026).
19. European Commission. Regional Energy Cooperation Programme: INOGATE. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2017-03/enpi_2010_c2010_5018_rap_east_parti_inogate.pdf (accessed: 13.02.2026).
20. European Commission. Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia 2007–2013. Brussels, 2007. 61 p. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/regional_strategy_paper_for_assistance_to_central_asia_2007-2013.pdf (accessed: 13.02.2026).
21. European Commission. The TACIS Programme 1991–2006. Final Report. Brussels, 2007. URL: <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/2/1/34459.pdf> (accessed: 22.01.2026).
22. European Commission; High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. The EU and Central Asia: New Opportunities for a Stronger Partnership. Brussels, 15 May 2019. JOIN(2019) 9 final. URL: https://eeas.europa.eu/sites/default/files/joint_communication_-_the_eu_and_central_asia_-_new_opportunities_for_a_stronger_partnership.pdf (accessed: 19.01.2026).
23. European Council; European Commission. Joint press release following the first EU–Central Asia Summit. Samarkand, 4 April 2025. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/04/04/joint-press-release-following-the-first-eu-central-asia-summit/> (accessed: 16.01.2026).
24. European Parliament. The EU and Central Asia: Strategy and Relations. Brussels, 2016. 14 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/535019/EXPO_IDA\(2016\)535019_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/535019/EXPO_IDA(2016)535019_EN.pdf) (accessed: 01.02.2026).
25. EY (Ernst & Young). Trans-Caspian International Transport Route (Middle Corridor). EY Insights, 2024. URL: https://www.ey.com/en_kz/insights/strategy-transactions/trans-caspian-international-transport-route (дата звернення: 16.02.2026).
26. Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States and the Republic of Kazakhstan. Brussels, 23 January 1995. Official Journal of the European Communities. 1999. L 196. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:21999A0728\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:21999A0728(02)) (accessed: 01.02.2026).
27. Partnership and Cooperation Agreement establishing a partnership between the European Communities and their Member States and the Kyrgyz Republic. Brussels, 9 February 1995. Official Journal of the European Communities. 1999. L 196. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/agree_internation/1999/491/oj/eng (accessed: 14.02.2026).
28. Partnership and Cooperation Agreement establishing a partnership between the European Communities and their Member States and the Republic of Uzbekistan. Florence, 21 June 1996. Official Journal of the European Communities. 1999. L 229. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/agree_internation/1999/593/oj/eng (accessed: 19.02.2026).
29. Partnership and Cooperation Agreement establishing a partnership between the European Communities and their Member States and the Republic of Tajikistan.

- Luxembourg, 11 October 2004. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22009A1230\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22009A1230(01)) (accessed: 13.01.2026).
30. Peyrouse S. A Donor without Influence: The European Union in Central Asia. PONARS Eurasia Policy Memo. 2017. No. 478. URL: <https://www.ponarseurasia.org/a-donor-without-influence-the-european-union-in-central-asia/> (accessed: 21.01.2026).
 31. Pomfret R. Trade Policies in Central Asia after EU Enlargement and before Russian WTO Accession: Regionalism and Integration into the World Economy. *Economic Systems*. 2005. Vol. 29, No. 1. P. 32–57. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2005.01.002> (accessed: 22.01.2026).
 32. Rotar I. Moscow and Dushanbe Strengthen Their Military Alliance. *Eurasia Daily Monitor*. 2013. 16 October. URL: <https://jamestown.org/program/moscow-and-dushanbe-strengthen-their-military-alliance/> (accessed: 11.01.2026).
 33. TRACECA — CAREC Transport Corridors. Asian Development Bank / CAREC, 2020. 11 p. URL: https://www.carecprogram.org/uploads/TRACECA_CAREC-Development-Partner_May-2020.pdf (accessed: 11.03.2026).
 34. TRACECA. Evaluation Report of the TRACECA Programme. 30 p. URL: https://traceca-org.org/fileadmin/fm-dam/pdfs/til_igcmeets/16th/docs/eng/Appendix_6_Evaluation%20Report_eng.pdf (accessed: 02.02.2026).
 35. Treaty on the Eurasian Economic Union (29 May 2014). URL: https://www.eaeunion.org/upload/medialibrary/1f7/Treaty_on_the_Eurasian_Economic_Union.pdf (accessed: 03.02.2026).
 36. Eurasian Economic Commission. Eurasian Economic Union: General Information. URL: <https://eaeunion.org/en/#about> (accessed: 15.02.2026).
 37. World Bank. Trade and Transport Connectivity in the Middle Corridor. Washington DC, 2023. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/middle-corridor-trade-transport> (accessed: 11.01.2026).

REFERENCES

1. Bevziuk Ye., Kotliar O. Poshuk rehionalnoi bezpekovoï paradyhmy yak vidobrazhennia problem kolektyvnoi bezpeky u postradianskomu prostori: na prykladi ODKB [Search for a regional security paradigm as a reflection of collective security problems in the post-Soviet space: the case of the CSTO]. *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovy poshuky i znakhidky*. 2023. Issue 32. P. 81–105. Retrieved from https://jnas.nbu.gov.ua/j-pdf/Mzu_2023_32_6.pdf (accessed 19.01.2026) [in Ukrainian].
2. Holtsov A. H. Heopolitychnyi poriadok u Tsentralnii Azii [Geopolitical order in Central Asia]. *Politicus*. 2024. No. 5. P. 127–132. Retrieved from https://politicus.od.ua/5_2024/20.pdf (accessed 18.01.2026) [in Ukrainian].
3. Holianych B. Spivrobitnytstvo Kytau z krainamy Tsentralnoi Azii: sohodennia ta perspektyvy [China's cooperation with Central Asian countries: present and prospects]. *Mediaforum*. 2023. Issue 13. P. 11–23. DOI: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2023.13.11-23> (accessed 08.01.2026) [in Ukrainian].
4. Honchar M., Ishchuk O., Lesniak S. Tsentralna Azia — Yevropeyskyi Soiuz (+Ukraina): perspektyvy i vyklyky [Central Asia — European Union (+Ukraine): prospects and challenges]. *Kyiv*, 2023. 48 p. Retrieved from <https://analytics.intsecurity.org/ukraine-eu-central-asia/> (accessed 11.01.2026) [in Ukrainian].

5. Derzhaliuk O. M. Tsinnisnyi vymir bezpekovoi polityky YeS v konteksti povnomashtabnoi viiny Rosii proty Ukrainy [Value dimension of the EU security policy in the context of Russia's full-scale war against Ukraine]. *Problemy vsesvitnoi istorii*. 2025. No. 3(31). P. 18–42. Retrieved from <https://journal.ivinas.gov.ua/pwh/article/download/361/332/673> (accessed 10.01.2026) [in Ukrainian].
6. Mykytchuk N. M. Krainy Tsentralnoi Azii: uchast u mizhnarodnykh orhanizatsiakh ta rehionalnykh intehratsiinykh protsesakh [Central Asian countries in international organizations and regional integration processes]. *Mizhnarodni istoryko-politychni doslidzhennia*. 2022. No. 12. P. 103–156. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/bitstreams/1c157864-a0f2-4dff-9504-896ea7aa90ce/download> (accessed 22.01.2026) [in Ukrainian].
7. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Pershyi samit YeS — Tsentralna Aziia: heopolitychnyi kontekst [First EU–Central Asia Summit: geopolitical context]. Kyiv, 2025. Retrieved from <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/pershyi-samit-yes-tsentralna-aziya-heopolitychnyy-kontekst> (accessed 09.01.2026) [in Ukrainian].
8. Parfinenko A. Yu. Tsentralna Aziia yak heostratehichnyi rehion u suchasnomu heopolitychnomu protystoianni [Central Asia as a geostrategic region in modern geopolitical confrontation]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*. 2020. No. 12. P. 24–37. Retrieved from <https://scispace.com/pdf/15-1ef2cudh.pdf> (accessed 08.01.2026) [in Ukrainian].
9. Kudriachenko A. I. (ed.). *Praktyky podolannia totalitarnoho spadku u krainakh postradianskoho prostoru (1991–2021 rr.)* [Practices of overcoming the totalitarian legacy in post-Soviet countries (1991–2021)]. Kyiv: Institute of World History NAS of Ukraine, 2022. 192 p. [in Ukrainian].
10. Abdulhamidova N. *The European Union–Central Asia: Cooperation and Challenges*. Linköping, 2009. 90 p. Retrieved from <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:283484/fulltext03.pdf> (accessed 11.01.2026) [in English].
11. Basic Multilateral Agreement on International Transport for Development of the Europe–the Caucasus–Asia Corridor. Baku, 8 September 1998. Retrieved from https://traceca-org.org/fileadmin/fm-dam/pdfs/til_mla/en/MLA_en.pdf (accessed 15.01.2026) [in English].
12. Border Management Programme in Central Asia (BOMCA). Programme overview. Retrieved from <https://www.bomca-eu.org/en/programme/overview> (accessed 11.01.2026) [in English].
13. Çelik Y. China's Economic Presence in Central Asia: Kazakhstan Case. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2023. P. 225–238. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2966901> (accessed 11.02.2026) [in English].
14. Central Asia Drug Action Programme (CADAP). About the Programme. Retrieved from <https://cadap-eu.org/en/about.html> (accessed 11.03.2026) [in English].
15. Council of the European Union. First EU–Central Asia Summit, 4 April 2025. Brussels, 2025. Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2025/04/04/> (accessed 16.02.2026) [in English].
16. Council of the European Union. *The EU and Central Asia: Strategy for a New Partnership*. Brussels, 2007. 20 p. Retrieved from <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10113-2007-INIT/en/pdf> (accessed 11.02.2026) [in English].

17. European Commission. EU–Central Asia Academic Cooperation through Erasmus+. Brussels, 2020. 4 p. Retrieved from https://erasmus-plus.ec.europa.eu/sites/default/files/centralasia-regional-erasmusplus-2019_en.pdf (accessed 13.02.2026) [in English].
18. European Commission. Global Gateway: up to €300 billion for the European Union's strategy to boost sustainable links around the world. Brussels, 2021. Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_6433 (accessed 17.01.2026) [in English].
19. European Commission. Regional Energy Cooperation Programme: INOGATE. Retrieved from https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2017-03/enpi_2010_c2010_5018_rap_east_parti_inogate.pdf (accessed 13.02.2026) [in English].
20. European Commission. Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia 2007–2013. Brussels, 2007. 61 p. Retrieved from https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/regional_strategy_paper_for_assistance_to_central_asia_2007-2013.pdf (accessed 13.02.2026) [in English].
21. European Commission. The TACIS Programme 1991–2006. Final Report. Brussels, 2007. Retrieved from <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/2/1/34459.pdf> (accessed 22.01.2026) [in English].
22. European Commission; High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. The EU and Central Asia: New Opportunities for a Stronger Partnership. Brussels, 15 May 2019. JOIN(2019) 9 final. Available at: https://eeas.europa.eu/sites/default/files/joint_communication_-_the_eu_and_central_asia_-_new_opportunities_for_a_stronger_partnership.pdf (accessed 19.01.2026) [in English].
23. European Council; European Commission. Joint press release following the first EU–Central Asia Summit. Samarkand, 4 April 2025. Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/04/04/joint-press-release-following-the-first-eu-central-asia-summit/> (accessed 16.01.2026) [in English].
24. European Parliament. The EU and Central Asia: Strategy and Relations. Brussels, 2016. 14 p. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/535019/EXPO_IDA\(2016\)535019_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/535019/EXPO_IDA(2016)535019_EN.pdf) (accessed 01.02.2026) [in English].
25. EY (Ernst & Young). Trans-Caspian International Transport Route (Middle Corridor). EY Insights, 2024. Retrieved from https://www.ey.com/en_kz/insights/strategy-transactions/trans-caspian-international-transport-route (accessed 16.02.2026) [in English].
26. Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States and the Republic of Kazakhstan. Brussels, 23 January 1995. Official Journal of the European Communities. 1999. L 196. Retrieved from [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:21999A0728\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:21999A0728(02)) (accessed 01.02.2026) [in English].
27. Partnership and Cooperation Agreement establishing a partnership between the European Communities and their Member States and the Kyrgyz Republic. Brussels, 9 February 1995. Official Journal of the European Communities. 1999. L 196. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/eli/agree_internation/1999/491/oj/eng (accessed 14.02.2026) [in English].
28. Partnership and Cooperation Agreement establishing a partnership between the European Communities and their Member States and the Republic of Uzbekistan.

- Florence, 21 June 1996. Official Journal of the European Communities. 1999. L 229. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/eli/agree_internation/1999/593/oj/eng (accessed 19.02.2026) [in English].
29. Partnership and Cooperation Agreement establishing a partnership between the European Communities and their Member States and the Republic of Tajikistan. Luxembourg, 11 October 2004. Retrieved from [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22009A1230\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22009A1230(01)) (accessed 13.01.2026) [in English].
 30. Peyrouse S. A Donor without Influence: The European Union in Central Asia. PONARS Eurasia Policy Memo. 2017. No. 478. Retrieved from <https://www.ponarseurasia.org/a-donor-without-influence-the-european-union-in-central-asia/> (accessed 21.01.2026) [in English].
 31. Pomfret R. Trade Policies in Central Asia after EU Enlargement and before Russian WTO Accession: Regionalism and Integration into the World Economy. *Economic Systems*. 2005. Vol. 29, No. 1. P. 32–57. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2005.01.002> (accessed 22.01.2026) [in English].
 32. Rotar I. Moscow and Dushanbe Strengthen Their Military Alliance. *Eurasia Daily Monitor*. 2013. 16 October. Retrieved from <https://jamestown.org/program/moscow-and-dushanbe-strengthen-their-military-alliance/> (accessed 11.01.2026) [in English].
 33. TRACECA — CAREC Transport Corridors. Asian Development Bank / CAREC, 2020. 11 p. Retrieved from https://www.carecprogram.org/uploads/TRACECA_CAREC-Development-Partner_May-2020.pdf (accessed 11.03.2026) [in English].
 34. TRACECA. Evaluation Report of the TRACECA Programme. Retrieved from https://traceca-org.org/fileadmin/fm-dam/pdfs/til_igcmeets/16th/docs/eng/Appendix_6_Evaluation%20Report_eng.pdf (accessed 02.02.2026) [in English].
 35. Treaty on the Eurasian Economic Union. 29 May 2014. Retrieved from https://www.eaeunion.org/upload/medialibrary/1f7/Treaty_on_the_Eurasian_Economic_Union.pdf (accessed 03.02.2026) [in English].
 36. Eurasian Economic Commission. Eurasian Economic Union: General Information. Retrieved from <https://eaeunion.org/en/#about> (accessed 15.02.2026) [in English].
 37. World Bank. Trade and Transport Connectivity in the Middle Corridor. Washington DC, 2023. Retrieved from <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/middle-corridor-trade-transport> (accessed 11.01.2026) [in English].

УДК 351.86:005.51

DOI: 10.24144/2078-1431.2026.1(36).183–196

Дмитро Вітер,
доктор філософських наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри економіки та публічного управління
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0002-7330-1280

Ольга Руденко,
доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри менеджменту та адміністрування
Національного університету «Чернігівська політехніка»
ORCID: 0000-0002-2807-1957

ДИСКРЕТНА ЛІНІЙНІСТЬ ТЕМПОРАЛЬНОГО ПОРЯДКУ В КОНЦЕПЦІЇ АДАПТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті теоретично обґрунтовано концепт дискретної лінійності темпорального порядку в концепції адаптивного управління національною безпекою. Показано, що необхідність здійснення переходу до підходу, який є одночасно адаптивним та інтегрованим, відображає потребу в кращому способі вирішення перекриваючих структурних та процедурних проблем, що дасть принципову можливість розвинути підхід, який би об'єднував диференційоване та інтегроване адаптивне управління у напрямі інституціоналізації інтеграції в системі управління національною безпекою. Це актуалізує необхідність урахування у процесі управління забезпеченням національної безпеки мультирівневої неієрархічної взаємодії різних акторів глобального середовища безпеки. Концепт дискретної лінійності темпорального порядку демонструє сутність наявних проблем у системі управління національною безпекою, адже зміна пріоритетів у ієрархії факторів детермінації навіть у складних моделях свідчить про потенційну напругу між теоріями управління та реальною практикою, яка досить часто не відповідає теоретичній дискурсивності. Аргументовано, що адаптивні підходи та моделі управління в умовах невизначеності та динамічності змін у середовищі безпеки можуть забезпечити високу реактивну здатність з потенційованим кумулятивним стратегічним ефектом. У багатьох відношеннях системи, які демонструють схильність до централізації, сприймаються як такі, що найбільше відповідають умовам прийняття швидких та гіпотетичних рішень у відповідь на невизначеність або неочікуваність змін, ніж трансформаційні конструкти, що пропонуються плюралістично-парти-

сипативним підходом. В останньому випадку завжди існує ймовірність того, що трансформована система управління національною безпекою виявиться одним з елементів проблемно-орієнтованого середовища безпеки, яке формується тим чи іншим актором, створюючи не тільки проблеми у сфері забезпечення національної безпеки держави, але й являючи собою пряму загрозу безпеці. Для подолання зростаючої складності та невизначеності доцільно визначити структурні особливості багаторівневих та поліцентричних інституційних відносин, що сприяють секторальній інтеграції та можуть забезпечувати системі управління національною безпекою гнучкість та адаптивність.

Ключові слова: адаптивне управління, безпекове середовище, модальна та темпоральна логіка, моделювання, мульти-доменне середовище, національна безпека, спеціальні операції.

This article provides a theoretical justification for the concept of discrete linearity of temporal order within the framework of adaptive national security management. It demonstrates that the need to transition to an approach that is both adaptive and integrated reflects the need for a better way to resolve overlapping structural and procedural problems, which will provide a fundamental opportunity to develop an approach that would combine differentiated and integrated adaptive management toward the institutionalization of integration within the national security management system. This highlights the need to account for multi-level, non-hierarchical interaction among various actors in the global security environment within the process of managing national security. The concept of discrete linearity of temporal order demonstrates the essence of existing problems in the national security management system, since a shift in priorities within the hierarchy of determining factors—even in complex models—indicates a potential tension between management theories and actual practice, which quite often does not correspond to theoretical discourse. It is argued that adaptive approaches and management models in conditions of uncertainty and dynamic changes in the security environment can ensure high responsiveness with a potential cumulative strategic effect. In many respects, systems that demonstrate a tendency toward centralization are perceived as those best suited to the conditions of making rapid and hypothetical decisions in response to uncertainty. To address growing complexity and uncertainty, it is advisable to identify the structural characteristics of multilevel and polycentric institutional relationships that promote sectoral integration and can provide the national security management system with flexibility and adaptability.

Keywords: adaptive management, security environment, modal and temporal logic, modeling, multi-domain environment, national security, special operations.

Постановка проблеми. У сучасних умовах достатньо очевидно прослідковується загальна тенденція, а також потенційні можливості й напрями розвитку адаптивного управління у забезпеченні національної безпеки, що розвивається у русі від децентралізованого, диференційованого та інтегрованого до інтегрованого та адаптивного управління. У сфері забезпечення національної безпеки останнім часом відбувся суттєвий зсув парадигми від традиційного командування та контролю до більш децентралізованих та інтегрованих форм управління, що обумовлюється

зміною глобального середовища безпеки, формування концепту багатодоменності, які зовсім інакше розставляють акценти та пріоритети у сфері загроз та небезпек, що актуалізує завдання щодо вирішення вже не стільки традиційних, скільки певною мірою унікальних проблем, окреслених недоліками ієрархічних управлінських інституцій у випадку децентралізації та диференціації, а також виклик прийняття публічно-управлінських та політичних рішень у сфері забезпечення національної безпеки в умовах невизначеності та занадто високої динаміки змін у глобальному середовищі безпеки. Це обумовлює необхідність здійснення переходу до підходу, який є одночасно адаптивним та інтегрованим, відображає потребу в кращому способі вирішення перекриваючих структурних та процедурних проблем, що дасть принципову можливість розвинути підхід, який би об'єднував диференційоване та інтегроване адаптивне управління у напрямі інституціоналізації інтеграції в системі управління національною безпекою. Відтак, на сьогодні актуальним завданням виявляється урахування під час підвищення ефективності системи забезпечення національної безпеки та управління нею мультирівневої неієрархічної взаємодії різних акторів глобального середовища безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку адаптивного підходу до управління національною безпекою в різних аспектах досліджують В. Бабенко [2], Р. Грегори [6], Дж. Еліот [5], Л. Кантер [3], Н. Коен [4], Р. Опперман [9], В. Суворов [1], Л. Якімова [2]. Окрему вагу дослідники звертають на питання стратегічного планування у сфері національної безпеки, у тому числі в аспекті обґрунтування сучасних принципів верифікації результатів. Ці дослідження представлені в роботах А. Ліннігтона [7], В. Макрейвена [8], Дж. Осборна [10], Дж. Петерсона [11], С. Пранжа [12], Дж. Шрьодена [15], Д. Тоука [16] та інших дослідників.

Метою статі є теоретичне обґрунтування концепту дискретної лінійності темпорального порядку в концепції адаптивного управління національною безпекою.

Виклад основного матеріалу. Концепт мультирівневості та мультидоменності середовища безпеки вказує на необхідність подолання глобальних викликів безпеці поза межами простої диверсифікації публічно-управлінських стратегічних рішень. Він передбачає конвергенцію сукупності рішень, що у свою чергу є можливим за умов конвергенції управлінських концепцій у напрямі вироблення та реалізації комплексного інтегрованого підходу до формування політики і стратегії безпеки. У цьому аспекті актуальним, з огляду на потреби забезпечення національної безпеки, залишається основний підхід до інтегрованого адаптивного управління, який передбачає забезпечення системної координації на основі міжрівневої, міжсекторальної та міжвідомчої взаємодії в системі багаторівневого управління, а також підходів до розуміння та оцінювання її ефективності [4]. Водночас, запропонований дослідниками підхід, який передбачає, що «в основу раціоналізації нового, інтегрованого, багаторівневого управління має бути закладено поширення проєктного підходу на функціонування глобальних утворень, міждержавних об'єднань та спіль-

нот де будь-яка діяльність розглядається як своєрідний проєкт з конкретними термінами (час), ресурсами (витратами), обсягом необхідних робіт, вимогами до якості» [1, с. 105], потребує суттєвої переорієнтації загальної теоретичної парадигми, в межах якої розвивається адаптивне публічне управління, а саме — зміну пріоритетів методології, що передбачається проєктним підходом, на впровадження принципів сценарного моделювання. І хоча це певною мірою наближає адаптивне управління до патерналістської моделі стратегічного планування [12], виникають позитивні моменти, пов'язані з можливістю активного розвитку політичних мереж [14; 16], концептуально наближених до системного підходу, який, внаслідок цього, отримує не тільки аналітичне підґрунтя процесу інформаційного забезпечення управлінської діяльності, але й безпосередньо закладає основу (у вигляді саме таких мереж) для просування основних пріоритетів системи забезпечення безпеки у зовнішньому середовищі, перетворюючись на один з основних механізмів проведення необхідних для стабільного існування системи змін — адаптації зовнішнього середовища до потреб системи.

Адаптивне управління передбачає структуроване прийняття рішень, зберігаючи принцип підвищеної зрозумілості ключових елементів процесу прийняття стратегічних рішень, що передбачає [9]:

- залучення відповідних зацікавлених сторін до процесу прийняття рішень;
- визначення проблеми, яку необхідно вирішити;
- визначення цілей та компромісів, що враховують цінності зацікавлених сторін;
- визначення діапазону альтернативних рішень;
- визначення структури та функцій ресурсів;
- прогнозування наслідків альтернатив;
- визначення ключових невизначеностей;
- вимірювання толерантності до ризику для потенційних наслідків, рішень;
- врахування майбутнього впливу поточних рішень.

Інтегрований підхід до адаптивного управління за наведеною вище структурою робить акцент не тільки на послідовному прийнятті рішень в умовах невизначеності та можливостях покращення управління, скільки на урахуванні того, що обсяги інформації щодо поточних та майбутніх можливих змін у безпековому середовищі, як системних процесів, суттєво детерміновано часом, зберігаючи актуальним вирішення проблем невизначеності. Адаптивне управління, як підхід, створює ситуацію, за якою невирішені невизначеності можуть ігноруватись, що підвищує його ефективність в умовах критичних невизначеностей та уможливорює формалізацію процесу зменшення невизначеностей, у межах якої існує можливість підвищення ефективності управління поза межами традиційних часових параметрів.

Зазвичай, адаптивне управління використовується як інструмент подальшого контролю. Таке використання включає зменшення невизначе-

ностей кумулятивних ефектів та інформування про прийняття рішень щодо практик мінімізації додаткових ефектів запропонованих дій та управління частковими кумулятивними ефектами, що виникають внаслідок впливу кількох факторів. З огляду на потребу інтегративності сучасного підходу до адаптивного управління у сфері забезпечення національної безпеки, який має забезпечувати високий рівень варіативності стратегічних рішень та їх наслідків, існує потреба у формалізації процесів управління кумулятивними ефектами [3]. Інакше кажучи, системи комунікації (в межах яких актуалізується процес розуміння), які формуються у відповідному просторі (наприклад, соціокультурному), детерміновані багатьма факторами різного ступеня спільності та інтенсивності впливу, що фіксується в окремих актах розуміння або нерозуміння одним індивідом іншого. Форми і засоби взаємодії з реальністю, комунікативні механізми та мови, що ускладнюються та диференціюються залежно від властивостей і характеристик реальності, утворюють формальні системи та моделі розуміння, які застосовуються під час вироблення та прийняття стратегічних воєнно-політичних рішень. Відтак, фактично, має бути розроблена інтегрована адаптивна модель управління, що базується на визначенні та моніторингу параметрів меж допустимих змін, ризиків та небезпек, їх наслідків у стратегічній перспективі, з метою усунення тактичних і оперативних недоліків у довгостроковому сталому управлінні національною безпекою. Така модель адаптивного управління підкреслює важливість інтеграції точок зору багатьох зацікавлених сторін таким чином, щоб вона була як науково обґрунтованою, формалізованою та верифікованою, так і адаптивною, здатною бути імplementованою до широкого спектру контекстів управління національною безпекою.

Зазвичай розглядається багатокрокова динамічна задача, яка складається з одного керованого об'єкта, керованого суб'єктом керування у заданому цілочисельному часовому інтервалі, рух якого, наприклад, описується лінійним дискретним рекурентним векторним рівнянням [2]. Більшість подібних задач, як і математичних моделей, що намагаються описати процеси забезпечення безпеки, залежать від часових параметрів, внаслідок чого мінімізація ризиків або їх впливу на об'єкт управління втрачає актуальність, оскільки приймає основне теоретичне положення про близький негативний ефект, який можна подолати урахуванням якомога більшої сукупності чинників негативного впливу. Проте існує можливість подолання залежності математичних моделей від часових параметрів без втрати динаміки та одночасного збереження урахування оперування просторово-спрямованими множинами.

Підхід до вирішення цього питання може бути отриманий у межах темпоральних логік, експлікованих на основні положення ризико-центричної теорії, яка активно розвивається в аналізі спеціальних операцій. У цьому контексті варто звернути увагу на дослідження, присвячені розвитку основних положень таких напрямів, як стратегічна, спеціальна та ризико-центрична теорія спеціальних операцій. У межах цих теорій знаходять обґрунтування основи планування спеціальних операцій та системи

конкретних воєнно-політичних цілей, на досягнення яких спрямовуються спеціальні операції з урахуванням динаміки середовища безпеки, загальних тенденцій змін у геополітичному просторі у стратегічній перспективі. Зокрема, А. Ліннігтон зосереджує увагу на чотирьох незалежних змінних, які ґрунтуються на завданнях національної безпеки та трьох теоретичних парадигмах, які приймаються в якості основи визначення альтернативних парадигм вирішення питань управління і кінцевих станів, на досягнення яких спрямовуються спеціальні операції [7]. Досліджуючи проблеми стратегічної теорії спеціальних операцій, Дж. Осборн акцентує увагу на тому, що незалежно від методології, дослідження спеціальних операцій потребують відбору змінних, дійсних припущень, очікувань тощо. Він зазначає, «що будь-яка змінна перевірки гіпотези, що підтверджує теорію, ймовірно, буде пов'язана з успіхом або невдачею спеціальної операції (ефект). Незалежні змінні (причини) будуть більш складними та різноманітними, але потребують пояснення того, як вони впливають на залежну змінну та оперативне визначення для вимірювання впливу взаємодії» [10].

У свою чергу, формулюючи ризико-центричну теорію спеціальних операцій, Дж. Шроден зазначає, що «якщо у політиків є складна політична проблема, й вони не задоволені рівнем ризику, що представляється ортодоксальним рішенням або бездіяльністю, тоді вони оберуть спеціальні операції» [15]. На його думку, можливим є розгляд центральної ролі ризику в спеціальних операціях та причинно-наслідкових зв'язків, необхідних для обґрунтування теорії способів вирішення складних політичних проблем. Останні обґрунтовуються принципом достатності додаткових переваг, який використовується під час здійснення вибору конкретного типу операцій, зокрема експериментальних і стандартних [5; 8]. У даному випадку йдеться про можливість комплексного вирішення завдань, що передбачає реалізацію прихованої мети у процесі виконання стандартних процедур в іншому, у тому числі ворожому, середовищі (просторі), при чому ризик виявляється мінімальним або мінімізується можливістю отримання достатніх додаткових переваг. Проблемним питанням за такого підходу виявляється можливість уникнення впливу модальних факторів на процес планування спеціальних операцій для досягнення стратегічних воєнно-політичних цілей, а аналітичні конструкти, якими може забезпечуватись підтвердження референційної адекватності окремих концептуальних положень теорії спеціальних операцій, зокрема, ризико-центричної теорії спеціальних операцій, й які є потенційно репрезентативними з точки зору розвитку цієї теорії, залишаються поза увагою.

Однією з переваг ризико-центричної теорії є те, що вона, позбавляючись темпоральної детермінованості, не залежить від інших обмежень, залишаючись на принципах концепції стратегічного ризику [6; 11]. За такого підходу складно диференційовані категорії традиційності і нетрадиційності політичних рішень, градація політичних проблем за ступенем вирішувальності і можливих наслідків (непередбачувані ефекти від час прийняття і реалізації політичних рішень) залишаються об'єктивними [15]. Бінарність опозицій, на яких ґрунтуються основні положення ризи-

ко-центричної теорії, залишає доволі мало місця об'єктивації можливих переходів у межах цих опозицій, що потребує урахування суб'єктивного фактору у логічній структурі теорії — введення оціночного судження до аналітичних конструктів, побудованих на основі тих чи інших бінарних опозицій. Фактично, йдеться про те, що ризико-центричної теорії спеціальних операцій має справу не стільки з визначенням і типологією спеціальних операцій, скільки з мотиваційною аксіологією спеціальних операцій, намагаючись конкретизувати причинно-наслідкові зв'язки нон-темпоральним підходом до цілераціонального вибору. У даному випадку вирішення питання логічної об'єктивації може бути наближене у межах темпорально-модальних концептів.

У роботах з темпоральної та модальної логіки фон Врігт, ґрунтуючись на моделі світу, представленій у Вітгенштейна, здійснив спробу описати деякий стан часу та світу з урахуванням наявності у постульованих відношеннях причинно-наслідкових зв'язків [17]. У результаті фон Врігт винайшов протиріччя, що виникають у відношеннях, які описуються в прийнятій моделі. Дані протиріччя не вирішуються у темпоральних і модальних логіках, проте мають суттєве значення для розгляду дискретної лінійності темпорального порядку як альтернативного інваріанту моделі, в якій реалізується варіативність потенціалу, що розгортається.

Поняття темпоральної кон'юнкції типу “ $w_i T w_j$ ” дозволяє фон Врігту ввести опис окремого стану у вигляді чотирьох “можливостей, що взаємно виключають та спільно вичерпують”: “ $p T p$ ”; “ $p T \sim p$ ”; “ $\sim p T p$ ”; “ $\sim p T \sim p$ ”. Типи змін, представлених у даних відношеннях, можуть характеризувати темпоральну кон'юнкцію як абсолютний темпоральний стан, який конститує зміни відносно w .

Серед пропозиційних змінних доцільно вказати на аксіому A4: $\sim (p T \sim t)$, яка найбільш точно описує протиріччя, що виникають в окремих станах темпорального порядку. Для конструювання концепту дискретної лінійності темпорального порядку застосовуються темпоральні квантори (“завжди”), \sim (“ніколи”) та (“коли-небудь”), модифікуючи аксіоми A4, A11: $((t T p) \leftrightarrow (t T \sim p))$ та A12: $(p T \sim p) \rightarrow (p T \sim p)$.

Для більш повного описання моделі вкажемо на те, що локалізація відбувається на проміжку від $-\infty$ до $+\infty$. Перехід завершиться тоді, коли кожен кон'юнктивний член першого стану перейде у свою протилежність у другому стані, тобто тоді, коли реалізується протиріччя. Таким чином, про перехід, як звершений факт темпорального порядку, можна припустити, що $-w_i$ та $+w_j$ не є лімітними відносно T у наступній моделі: “ $-w_i T +w_j$ ”. T у даному випадку реалізує протиріччя переходу станів, залишаючись поза усіх станів та відносин як потенційна можливість актуалізації.

Темпоральна послідовність, яка дає розділені моменти у часі, при накладенні на «каузальну теорію часу» Канта, може характеризувати час як «непротяжну точку на неперервній часовій прямій» [17], точку «як безперервне безкінечного», яка в теорії поля може бути інтерпретованою як геометрія точки. У результаті, припущення залежності часу від змін не є в представленій моделі показовим, оскільки за умови, що час протікає у

світі, являючи собою потік, що змінюється та розповсюджується, а світ лежить у межах від $-\infty$ до $+\infty$, являючи собою точку, будь-які зміни стану світу, як і будь-які зміни світу на проміжки від $-\infty$ до $+\infty$, не будуть мати значення для часу так, що можна було б стверджувати, що час зупинився, або його не існує відносно світу. У даному випадку час приймається не в категоріях минулого або майбутнього, але як позитивний або негативний, що відображає залежність від конкретних топологічних характеристик моделі світу, й той стан світу, в якому час припинив би своє існування, є неможливим, оскільки перехідні або лімітні стани безкінечності у точці мають сенс. Таким чином, існування часу приймається поза межами темпоральних понять, оскільки «час сам по собі не є чимось таким, існування або не існування чого є темпоральним».

Час (не релятивістський) навіть у світі, що абсолютно не змінюється, в абсолютній точці, або в лімітному переході, є або абсолютно позитивним, або абсолютно негативним, оскільки й до тих пір, поки світ існує в описаному для нього топологічному проміжку від $-\infty$ до $+\infty$. Отже, якщо ми стверджуємо, що світ існує (у даному випадку ігноруємо його якісний стан), то і час існує для цього світу. Це дає можливість стверджувати час точки, який не залежить від змін стану світу, але є незмінною умовою зміни, яка буде зміною тільки тому, що відбувається у часі та співвідноситься з часовими топологічними моментами. Маються на увазі зміни (переходи) $-\infty$ у $+\infty$ відносно точки, коли зміни не є відмінністю, але реалізованою протилежністю, актуалізацією переходу заперечення у заперечення, що може бути виражено у моделі дискретної лінійності темпорального порядку. При цьому будь-які зміни безкінечності відносно точки (ігноруючи її протяжність або непротяжність) утворюють просторову форму, яка може бути представлена в якості простору станів.

У такому випадку зміни доцільно представити дискретністю темпорального потоку, коли приймається, що дискретність часового інтервалу (моменту) визначається у множині, «утворюючи простір станів для кожної з часток»: p -простір моменту та p -простір проміжку у дихотомічному поділі проміжку часу дається у вигляді топологічного дерева послідовних поділів, що утворює підпорядкування (рис. 1).

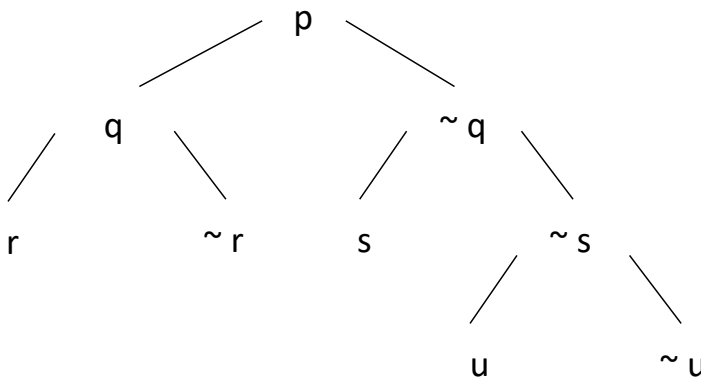

Рисунок 1. Топологічне дерево послідовних поділів [17]

На представленому топологічному дереві p -простір є включеним до q -, r - та s -просторів не прямим підпорядкуванням, але спів-підпорядкуванням за аналогією множини, що визначається у множині множин, одночасно визначаючи цю множину множин.

Це, нехтуючи прямим питанням про дискретно-недискретне поняття простору, дає можливість розглядати модель дискретної лінійності темпорального порядку у межах припущення поняття темпоральної безперервності, що характеризує простір станів з позиції неперервності змін, що в ньому відбуваються, та можуть виступати в якості неперервної низки подій, що мають конкретні каузальні характеристики, реалізуючи «ідею потенційно безкінечного зростання простору станів».

У даному випадку йдеться про можливість інтерпретувати поліваріантність рішень, притаманну процесу планування спеціальних операцій, оскільки традиційні фактори, що приймаються до уваги під час планування проведення спеціальних операцій, та їх потенційні наслідки виявляються недостатніми для забезпечення процесу прийняття стратегічних політичних рішень (рівень національного командування). Як зазначає Дж. Осборн, за суттю, немає ніякого зв'язку між факторами, що забезпечують успішність спеціальних операцій та діями на політичному рівні, які сприяють цьому успіху [10]. Відтак, інтерпретація часу як фактору, що не обмежує досягнення цілей спеціальних операцій, які забезпечують реалізацію політичних та воєнно-політичних рішень, розкриває потенційні можливості нетрадиційних рішень й, водночас, розширює контекстуальність традиційності процесу в цілому.

Виходячи з концепту дискретної лінійності темпорального порядку можливо звузити екстенціональність простору рішень у випадку, якщо приймається положення про те, що проста множина рішень містить у собі внутрішню цілу точку (S), що є ознакою рівномірності простої множини, яку шляхом переміщення у просторі (рис. 2) на основі можливих рішень з теореми Коші при $t = \text{const}$, та $[-\infty T + \infty] = \text{const}$ можна зробити рівномірною, тобто обмеженою множиною рішень, у тому числі з урахуванням варіативності змін S у просторі множини рішень. При вирішенні задачі Коші ми вважаємо, що існує функція $x(t)$ і можуть бути вказані локальні умови її існування, а також можливо визначити глобальні умови вирішення задачі (частково, в якому інтервалі часу t змінюється рішення задачі). У цьому випадку будемо ігнорувати властивості рішень.

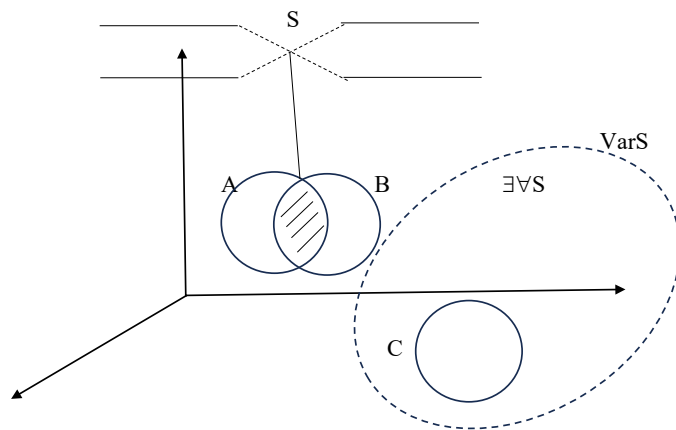

Рисунок 2.
Варіативність змін у просторі множини рішень

Таким же чином отримуємо інваріантний розподіл цілочислених точок множини, в якому внутрішня ціла точка (S) завдяки рівномірному розподілу у просторі рішень, як множині, при $t \rightarrow \infty$ може мати кінцеву кількість рішень (рис. 3).

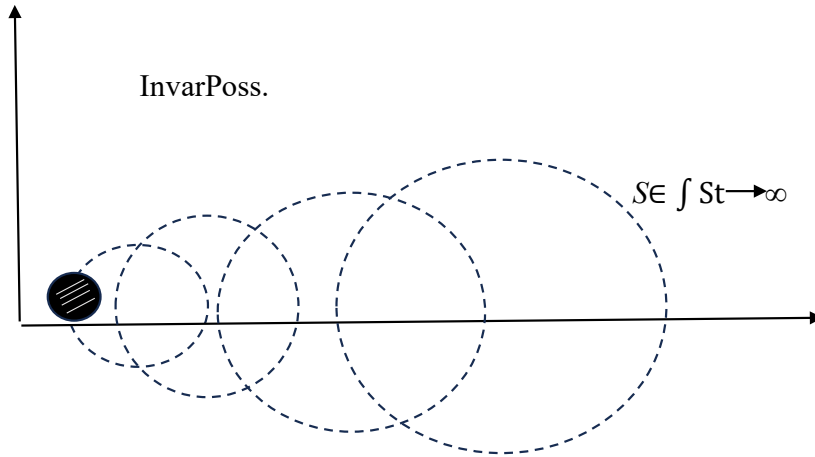

Рисунок 3. Інваріантний розподіл цілочислених точок множини

При цьому, якщо сукупністю всіх цілочислених точок множини $p \in \int p$ а у множині p цілі точки розподілені рівномірно, тобто множина p — рівномірна, то існує кінцеве число рішень λ за умови, що відстань від будь-якої точки $x \in p$ до найближчої до неї точки $y \in \int p \neq \lambda$. З теорії Мінковського маємо, що множина p має цілу точку $m_1 \neq 0$, тобто, якщо m_1 лежить на прямій q або $\sim q$, то на прямій p лежить безкінечно багато цілих точок виду tm_1 , де $t=0 (-\infty; +\infty)$.

1. $P \in \int p [m_1 \neq 0]$.
2. $y \in \int p \neq \lambda$.
3. $m_1 \neq 0 \in p$.

Інакше кажучи, варіативність екстенсіоналу рішень знаходиться у просторі рішень в якості референційної еквівалентності, взятої у співвіднесенні зі світом поза його темпоральних факторів (рис. 4). Це, у свою чергу, забезпечує можливість уникнення редукції номіналістично-емпіричного розуміння конкретного як одиничного.

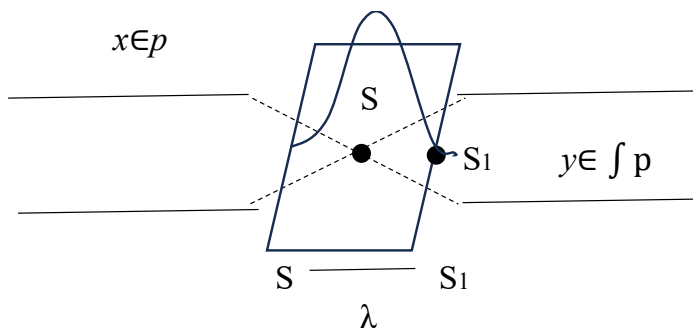

Рисунок 4. Варіативність екстенсіоналу рішень

Інтерпретуючи представлений концепт дискретної лінійності темпорального порядку у межах модальних і темпоральних логік, ми можемо отримати:

1. $L(a) \neq F(n) \text{ Df } \square P \{ \Diamond P.$
2. $L(a) \equiv F(n) \text{ Df } \square P \{ \Diamond P.$

Об'єднуючи множини $A \cup B$, отримуємо $SE \text{ ADf} A \cup B \{ C \emptyset$. В останньому випадку при $-\infty T +\infty [\text{const}]$ маємо ситуацію, коли будь-яке висловлювання є істинним, тобто $R \sim \forall A(L \Diamond A)$.

Фактично, об'єктивне ігнорування часового фактору (зокрема, відсутність у ризико-центричній теорії часової детермінації) забезпечує високий прогностичний рівень, зокрема в аспекті визначення стратегічних перспектив реалізації тих чи інших рішень та їх наслідків. Створюється можливість не тільки теоретичного осмислення, але й безпосереднього обґрунтування аргументації стратегічного бачення конкретних засобів досягнення поставлених цілей та конкретних специфічних механізмів реалізації прийнятих стратегічних публічно-політичних рішень, що демонструється, наприклад, актуалізацією ролі та місця спеціальних засобів досягнення політичних цілей (наприклад, силами спеціальних операцій) у проведенні оперативних заходів, що мають віддалені наслідки — такі, як мультидоменні операції — поза межами часових факторів досягнення цілей та ефекту, що детермінований часовими параметрами [13]. Таким чином, застосування концептів модальних та темпоральних логік дозволяє знижувати рівень обмеженості якісного і кількісного складу засобів та сфер проведення спеціальних операцій, який, як правило, залежить від фактору часу, в межах якого здійснюється оцінка перспектив і результатів проведення спеціальних операцій — здебільшого така оцінка охоплює найближчу перспективу, залишаючи поза увагою суттєво віддалений у часі стратегічний ефект. Планування досягнення стратегічних цілей у межах проведення спеціальних операцій (на рівні всіх елементів ієрархії цілей) потребує іншої парадигми часу як фактору, що визначає успіх операції, внаслідок чого непередбачуваність тих чи інших обставин (складно-структуровані та малоімовірнісні змінні загальної просторово-часової моделі) набувають логічно-несуперечливого характеру, що об'єктивується концептами темпорально-модальних логік. Останні уможливають досягнення мінімізації впливу суб'єктивних факторів під час розробки імовірнісних багатофакторних математичних моделей аналізу ризиків прийняття воєнно-політичних рішень та їх наслідків у межах проведення спеціальних операцій.

Висновки. Запропонований концепт та модель демонструють сутність наявних проблем у системі управління національною безпекою, адже зміна пріоритетів у ієрархії факторів детермінації навіть у складних моделях свідчить про потенційну напругу між теоріями управління та реальною практикою, яка досить часто не відповідає теоретичній дискурсивності. Хоча адаптивні підходи та моделі управління в умовах невизначеності та динамічності змін у середовищі безпеки можуть забезпечити високу реактивну здатність з потенційованим кумулятивним стратегічним ефек-

том, практика управління національною потребою суттєвих змін — перш за все, концептуальних, — а також узгодження таких змін з попередніми та поточними парадигмальними переходами в управлінні, які можуть активно ігнорувати досягнення необхідного рівня інтенсивності варіації параметрів управлінської системи. У багатьох відношеннях системи, які демонструють схильність до централізації (наприклад, секторальне домінування), сприймаються як такі, що найбільше відповідають умовам прийняття швидких та гіпотетичних рішень у відповідь на невизначеність або неочікуваність змін, ніж трансформаційні конструкти, що пропонуються плюралістично-партисипативним підходом. В останньому випадку завжди існує імовірність того, що трансформована система управління національною безпекою виявиться одним з елементів проблемно-орієнтованого середовища безпеки, яке формується тим чи іншим актором, створюючи не тільки проблеми у сфері забезпечення національної безпеки держави, але й являючи собою пряму загрозу безпеці. Для подолання зростаючої складності та невизначеності доцільно визначити структурні особливості багаторівневих та поліцентричних інституційні відносини, що сприяють секторальній інтеграції та можуть забезпечувати системі управління національною безпекою гнучкість та адаптивність. Проте це питання потребує подальших досліджень для вивчення явних суперечностей та компромісів між існуючими системами управління та підходами до вирішення якісно нових складних складно-структурованих проблем безпекового середовища. Розуміння можливостей таких підходів щодо сприяння або обмеження успішних переходів системи управління національною безпекою до нових умов функціонування має потенціал щодо спрямування впровадження більш адаптивних інституцій управління на основі дослідження постійної еволюції гібридних загроз глобального середовища безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Суворов В. Інтегроване багаторівневе врядування і конвергенція концепцій публічного управління в умовах глобальних викликів. *State Formation*. 2024. №1 (35). С. 98-109.
2. Babenko V., Romanenkov Y., Yakymova L., Nakisko A. Development of the model of minimax adaptive management of innovative processes at an enterprise with consideration of risks. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2017. Vol. 5. № 4 (89). P. 49-56. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2017.112076>.
3. Canter L., Atkinson S. Adaptive management with integrated decision making: An emerging tool for cumulative effects management. *Impact Assessment and Project Appraisal*. 2010. № 28. DOI: <https://doi.org/10.3152/146155110X12838715793002>
4. Cohen N. Forgoing New Public Management and Adopting PostNew Public Management Principles: the On going Civil Service Reform in Israel. *Public Administration and Development*. 2016. Vol. 36. pp. 20-34.
5. Elliott G., Chase M., Geupel G., Cohen E. Developing and Implementing an Adaptive Conservation Strategy: A Guide for Improving Adaptive Management and Sharing the Learning Among Conservation Practitioners. PRBO Conservation Science, CA. 2004.

6. Gregory R., Ohlson D., Arvai J. Deconstructing adaptive management: criteria for applications to environmental management. *Ecological Applications*. 2006. № 16. pp. 2411-2425.
7. Linnington A. Unconventional warfare in U.S. foreign policy: U.S. support of insurgencies in Afghanistan, Nicaragua, and Iraq from 1979—2001 / Abigail T. Linnington. Doctoral dissertation. — Fletcher School of Law and Diplomacy, ProQuest LLC, 2013.
8. McRaven W. Spec Ops: Case Studies in Special Operations Warfare. Theory and Practice. — New York: Ballantine Books, 1995. 402 p.
9. Oppermann R. Adaptively Supported Adaptability. *International Journal of Human-Computer Studies*. 1994. № 40(3). pp. 455-472.
10. Osborne J. Advancing a Strategic Theory of Special Operations. *Small Wars Journal*. 2016. — URL: <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/advancing-a-strategic-theory-of-special-operations>.
11. Peterson G., Cumming G., Carpenter S. Scenario planning: a tool for conservation in an uncertain world. *Conservation Biology*. 2003. № 17. pp. 358-366.
12. Prange C., Hennig A. From Strategic Planning to Strategic Agility Patterns. *Journal of Creating Value*. 2019. №5(2). pp. 111-123. DOI: <https://doi.org/10.1177/2394964319867778>.
13. Psychological Operations and Political Warfare in Long-Term Strategic Planning / J. Radvani (ed.). — New York: Praeger, 1990. 157 p.
14. Rhodes R. Policy Network Analysis / M. Moran, M. Rein and R.E. Goodin. The Oxford Handbook of Public Policy. — Oxford: Oxford University Press, 2006. 237 p.
15. Schroden J. Why Special Operations? A Risk-Based Theory. COP-2020-U-028160-Final. — Arlington, VA: CNA, 2022. — 40 p.
16. Toke D., Marsh D. Policy networks and The GM crops issue: Assessing the Utility of a dialectical model of policy network. *Public Administration*. 2003. Vol. 81. № 2. pp. 229-251.
17. Wright, Von G. Philosophical Logic: Philosophical Papers. — Cornell University Press, 1983. — 192 p.

REFERENCES

1. Suvorov, V. (2024). Intehrovane bahatorivneve vryaduvannya i konverhentsiya kontseptsiy publichnoho upravlinnya v umovakh hlobal'nykh vyklykiv [Integrated multi-level governance and convergence of public administration concepts in the face of global challenges]. *State Formation*, (1 (35)), 98-109 [in Ukrainian].
2. Babenko, V., Romanenkov, Y., Yakymova, L., & Nakisko, A. (2017). Development of the model of minimax adaptive management of innovative processes at an enterprise with consideration of risks. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 5(4 (89)), 49-56. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2017.112076> [in English].
3. Canter, L., & Atkinson, S. (2010). Adaptive management with integrated decision making: An emerging tool for cumulative effects management. *Impact Assessment and Project Appraisal*, (28). DOI: <https://doi.org/10.3152/146155110X12838715793002> [in English].
4. Cohen, N. (2016). Forgoing New Public Management and Adopting Post-New Public Management Principles: the Ongoing Civil Service Reform in Israel. *Public Administration and Development*, 36, 20-34 [in English].

5. Elliott, G., Chase, M., Geupel, G., & Cohen, E. (2004). *Developing and Implementing an Adaptive Conservation Strategy: A Guide for Improving Adaptive Management and Sharing the Learning Among Conservation Practitioners*. PRBO Conservation Science, CA [in English].
6. Gregory, R., Ohlson, D., & Arvai, J. (2006). Deconstructing adaptive management: criteria for applications to environmental management. *Ecological Applications*, (16), 2411-2425 [in English].
7. Linnington, A. T. (2013). *Unconventional warfare in U.S. foreign policy: U.S. support of insurgencies in Afghanistan, Nicaragua, and Iraq from 1979 – 2001*. (Doctoral dissertation, Fletcher School of Law and Diplomacy, ProQuest LLC) [in English].
8. McRaven, W. (1995). *Spec Ops: Case Studies in Special Operations Warfare. Theory and Practice*. New York: Ballantine Books [in English].
9. Oppermann, R. (1994). Adaptively Supported Adaptability. *International Journal of Human-Computer Studies*, 40(3), 455-472 [in English].
10. Osborne, J. (2016). *Advancing a Strategic Theory of Special Operations*. *Small Wars Journal*. Retrieved from <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/advancing-a-strategic-theory-of-special-operations> [in English].
11. Peterson, G., Cumming, G., & Carpenter, S. (2003). Scenario planning: a tool for conservation in an uncertain world. *Conservation Biology*, (17), 358-366 [in English].
12. Prange, C., & Hennig, A. (2019). From Strategic Planning to Strategic Agility Patterns. *Journal of Creating Value*, 5(2), 111-123. DOI: <https://doi.org/10.1177/2394964319867778> [in English].
13. Radvani, J. (Ed.). (1990). *Psychological Operations and Political Warfare in Long-Term Strategic Planning*. New York: Praeger [in English].
14. Rhodes, R. (2006). Policy Network Analysis. In M. Moran, M. Rein & R. E. Goodin (Eds.), *The Oxford Handbook of Public Policy*. Oxford: Oxford University Press [in English].
15. Schrodin, J. (2022). *Why Special Operations? A Risk-Based Theory*. (COP-2020-U-028160-Final). Arlington, VA: CNA [in English].
16. Toke, D., & Marsh, D. (2003). Policy networks and The GM crops issue: Assessing the Utility of a dialectical model of policy network. *Public Administration*, 81(2), 229-251 [in English].
17. Wright, Von G. (1983). *Philosophical Logic: Philosophical Papers*. Cornell University Press [in English].

УДК: 330.34:332.1

DOI: 10.24144/2078-1431.2026.1(36).197–206

Олександра Маслій,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів,
банківського бізнесу та оподаткування,
Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

Анна Черв'як,
доктор філософії,
доцент кафедри фінансів,
банківського бізнесу та оподаткування,
Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

Аліна Кудінова,
кандидат економічних наук, доцент
кафедри менеджменту і логістики,
Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»

АНАЛІЗ РІВНЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу рівня цифрової трансформації регіонів України за даними Індексу цифрової трансформації регіонів (ІЦТР) за 2025 рік, що розраховується Міністерством цифрової трансформації України. Проведено порівняльний аналіз регіонів-лідерів за п'ятьма напрямками оцінювання: цифрові навички, цифровізація публічних послуг, цифрова інфраструктура, цифровізація територіальних громад та цифрова економіка. Визначено структурні диспропорції цифрового розвитку між регіонами. Сформульовано рекомендації щодо пріоритетних напрямів цифрової політики на регіональному рівні в контексті євроінтеграції.

Ключові слова: *цифровий розвиток, індекси цифрової трансформації регіонів, цифрові навички, цифрова інфраструктура, цифрова економіка, диспропорції цифрового розвитку, державна політика цифровізації, економічне відновлення.*

This article examines the level of digital transformation in Ukraine's regions based on the 2025 Ukraine Regional Digital Transformation Index (URDTI), which is calculated by the Ministry of Digital Transformation of Ukraine using 126 indicators across five areas: digital skills, digitization of public services, digital infrastructure, digitization of local communities, and the digital economy (scale of 0–100 points). The national average DTRI score is 44,92 points, with none of the 24 regions exceeding the threshold of 60 points, reflecting the systemic nature of

digital transformation and the significant unrealized potential of regional digital development.

A comparative analysis was conducted of the leading regions: Lviv, Dnipropetrovsk, Ternopil, Rivne, and Poltava Oblasts, which demonstrate well-balanced sub-index values, particularly in the «digital skills» component. Special attention is given to the phenomenon of Dnipropetrovsk Oblast as a frontline region, which, in terms of the overall index value, is not surpassed by Lviv Oblast, as well as Ternopil Oblast, which achieved the maximum value on the digital skills sub-index (100 points), underscoring human capital as a key driver of digital transformation.

Significant structural disparities have been identified between sub-indices and regions: high scores for digital infrastructure and digital skills are accompanied by critically low scores for the sub-indices «Digitalization of Local Communities» and «Digital Economy». The example of the Kirovohrad region demonstrates an «infrastructure trap» where developed infrastructure isn't accompanied by corresponding level of community digitalization, while digital skills indicators in the Kyiv region lag significantly behind the level of infrastructure development.

Recommendations have been formulated regarding the scaling of best practices from leading regions, prioritizing the digitalization of local communities and digital economy, as well as strengthening support for frontline and de-occupied territories.

Keywords: *digital development, regions indices of digital transformation, digital skills, digital infrastructure, digital economy, digital development disparities, state digitalization policy, economic recovery.*

Цифровий розвиток сьогодні є одним із ключових чинників економічної конкурентоспроможності, інституційної спроможності держави та стійкості суспільства до кризових явищ. Для України це питання має особливе значення у зв'язку з необхідністю модернізації економіки, посилення цифрової інклюзії, інтеграції до європейського цифрового простору та підвищення ефективності публічного управління. Умови воєнного часу лише посилили роль цифрових технологій як інструменту безперервності державних сервісів, комунікації, освіти та економічної діяльності.

Проблематика цифрового розвитку, цифрової зрілості, е-урядування, цифрових навичок та трансформації бізнесу активно досліджується вітчизняними та зарубіжними науковцями [1,2]. У працях акцентується увага на вимірюванні цифрового розриву, аналізі технологічної готовності суспільства, оцінюванні якості електронних державних послуг, а також на впливі цифровізації на економічне зростання та інституційну модернізацію. Сучасні підходи до моніторингу цифрових розривів та успіхів базуються на звітах міжнародних інституцій. Ключове значення мають розробки Європейської Комісії [3], яка у 2014 році запровадила індекс DESI для порівняння цифрової конкурентоспроможності країн ЄС.

Окремі дослідження із залученням показників DESI [4,5,6,7,8,9] демонструють розрив між рівнем цифровізації України та цифровими лі-

дерами ЄС, а також відмінності в темпах трансформації між країнами Центральної та Східної Європи. Показано, що вищі значення DESI корелюють із вищим рівнем людського розвитку, що дозволяє трактувати цифрову зрілість як ресурс геополітичної суб'єктності та лояльності держави. У роботах наголошується, що для України впровадження Індексу цифрової економіки та суспільства виконує подвійну функцію: інструмент внутрішнього моніторингу реформ та маркера відповідності стандартам, що впливає на переговornі позиції країни в євроінтеграційному процесі.

Урядові рішення фіксують курс на запровадження DESI в Україні: Кабінет Міністрів України затвердив перелік показників Індексу цифрової економіки та суспільства [10] й порядок збору та обміну даних на основі методології ЄС, що створює передумови для системного моніторингу цифрового розвитку та порівняння з цифровими економіками інших держав. У рамках EU4DigitalUA [11] підкреслюється, що в межах Угоди про асоціацію Україна зобов'язана впроваджувати європейські стандарти, а створення екосистеми DESI розглядається як один із кроків до інтеграції в Єдиний цифровий ринок.

Цифрова трансформація регіонів є одним із стратегічних пріоритетів державної політики України в умовах євроінтеграції, децентралізації та продовження воєнного стану. Прискорення цифровізації публічних послуг, розвиток цифрової інфраструктури та підвищення цифрової грамотності населення визначені ключовими завданнями Стратегії цифрової трансформації України та кореспондуються з цілями Цифрового десятиліття Європейського Союзу до 2030 року.

Для моніторингу цифрового прогресу регіонів Міністерство цифрової трансформації України з 2022 року запровадило Індекс цифрової трансформації регіонів (ІЦТР), який є інструментом оцінки ефективності цифрових рішень на місцях та визначення рівня цифрової культури громадян. З 2025 року вимірювання здійснюється на щоквартальній основі через платформу «Дія.Цифрова громада» [12,13], що забезпечує оперативний моніторинг із залученням 24 областей та понад 265 громад.

Проблематика вимірювання цифрового розвитку регіонів перебуває на перетині кількох наукових напрямів: цифрової економіки, регіональної політики та державного управління [1,4,7]. У європейській практиці основним інструментом оцінки є DESI, методологія якого передбачає агрегування 32 індикаторів у 4 виміри з рівними вагами. В Україні Індекс цифрової трансформації регіонів у 2025 році має систему аналізу за 5 напрямками, 126 показниками та шкалою від 0 до 100 балів. Вимірювання здійснюється щоквартально через платформу «Дія.Цифрова громада» із залученням даних від CDTO обласних військових адміністрацій та третіх сторін.

Таблиця 1.

**Рейтинг областей України за Індексом
цифрової трансформації у 2025 році**

№	Область	Група	Загальний індекс	Цифрові навички	Публічні послуги	Інфра- структура	Громади	Цифрова економіка
1	Львівська	Віддалений від зони бойових дій	57	89,84	72,55	65,86	52,80	12,26
2	Дніпропетров- ська	Прифронтовий	57	85,22	73,43	72,47	36,10	9,79
3	Тернопільська	Віддалений від зони бойових дій	55	100,0	65,47	63,08	35,40	18,41
4	Рівненська	Віддалений від зони бойових дій	52	98,55	58,57	64,86	29,70	11,94
5	Полтавська	Віддалений від зони бойових дій	51	96,06	60,10	61,11	29,10	7,74
6	Київська	Віддалений від зони бойових дій	50	39,92	63,30	81,80	38,20	15,77
7	Кіровоградська	Віддалений від зони бойових дій	50	76,57	54,48	77,25	13,60	12,44
8	Харківська	Прифронтовий	49	69,12	64,29	59,60	38,50	16,35
9	Волинська	Віддалений від зони бойових дій	48	72,35	61,67	61,95	32,90	8,92
10	Закарпатська	Віддалений від зони бойових дій	47	53,15	62,70	64,31	35,10	13,98
11	Чернігівська	Прифронтовий	47	70,01	61,37	58,90	28,10	11,94
12	Івано- Франківська	Віддалений від зони бойових дій	45	66,35	56,85	55,71	30,20	11,96
13	Хмельницька	Віддалений від зони бойових дій	44	78,89	48,20	57,95	29,70	11,94
14	Сумська	Прифронтовий	44	89,96	50,05	48,19	32,90	11,95
15	Херсонська	Прифронтовий	44	72,05	48,29	49,46	21,30	40,03
16	Миколаївська	Прифронтовий	43	76,38	47,10	55,56	32,60	11,98
17	Вінницька	Віддалений від зони бойових дій	42	63,29	54,75	47,35	30,10	11,98
18	Житомирська	Віддалений від зони бойових дій	42	60,07	57,66	53,90	18,50	8,50
19	Одеська	Прифронтовий	41	59,03	57,30	47,93	30,30	4,47
20	Черкаська	Віддалений від зони бойових дій	40	31,40	54,86	57,04	30,10	16,07
21	Чернівецька	Віддалений від зони бойових дій	38	32,53	56,15	49,83	28,00	11,96
22	Донецька	Прифронтовий	31	40,04	50,06	27,24	14,60	11,93
23	Запорізька	Прифронтовий	31	53,78	44,73	28,84	11,90	12,03
24	Луганська	Прифронтовий	30	44,06	40,60	36,06	11,40	11,93
Середнє по Україні			44,92	67,44	56,86	56,09	28,80	13,18

**Дані по Автономній Республіці Крим відсутні
Узагальнено автором за даними [12,13]*

За результатами Індексу цифрової трансформації регіонів України 2025 року, розрахованого Міністерством цифрової трансформації за 126 індикаторами (максимальний бал – 100), середнє значення по країні становить 44,92 бали. Жоден із 24 обстежених регіонів не подолав позначку 60 балів, що свідчить про системний характер цифрового відставання та значний потенціал для зростання.

Таблиця 2.

Топ-5 найкращих регіонів за загальним індексом цифрової трансформації у 2025 році

Місце	Регіон	Індекс	Ключова перевага	Група
1	Львівська	57	Лідер по цифровізації громад (52,80); найвищий комплексний баланс субіндексів	Віддалений від зони бойових дій
2	Дніпропетровська	57	Найкращі публічні послуги (73,43); сильна інфраструктура (72,47) попри прифронтове розташування	Прифронтовий
3	Тернопільська	55	Максимальний рівень цифрових навичок (100,00); лідер цифрової економіки серед віддалених Віддалений від зони бойових дій регіонів	Віддалений від зони бойових дій
4	Рівненська	52	Другий результат по цифровим навичкам (98,55); збалансований розвиток	Віддалений від зони бойових дій
5	Полтавська	51	Третій результат по цифровим навичкам (96,06); стабільний рівень інфраструктури	Віддалений від зони бойових дій

Побудовано автором за даними [12,13]

Львівська та Дніпропетровська області розділили першу позицію (по 57 балів). Феномен Дніпропетровської є особливо значущим: регіон досягає найвищого результату серед прифронтових областей, що демонструє можливість ефективної цифрової трансформації навіть в умовах воєнної загрози. Тернопільська область (55 балів) єдина у дослідженні досягла максимального результату у субіндексі цифрових навичок (100,00 балів), що підтверджує роль людського капіталу як основи цифрового розвитку.

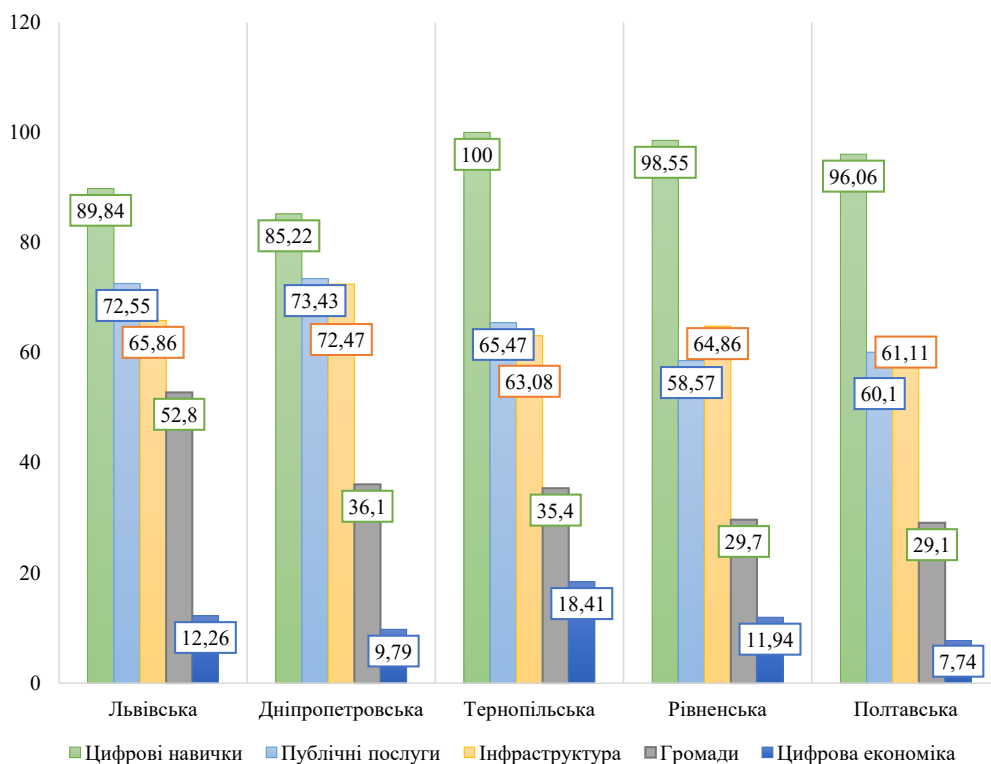

Рис. 1. Структурний аналіз ІЦТ у Топ-5 регіонів України
Побудовано автором за даними [12,13]

Таблиця 3.

**Порівняння субіндексів ІЦТ у Топ-3 регіонів України
за найвищими та найнижчими рівнем цифрової трансформації**

Позиція	Топ-3 найкращих	Бали	Топ-3 найгірших	Бали
Субіндекс 1: Цифрові навички				
1	Тернопільський	100,00	Черкаський	31,40
2	Рівненський	98,55	Чернівецький	32,53
3	Полтавський	96,06	Київський	39,92
Середнє по Україні – 67,44				
Субіндекс 2: Цифровізація публічних послуг				
1	Дніпропетровський	73,43	Луганський	40,60
2	Львівський	72,55	Запорізький	44,73
3	Тернопільський	65,47	Миколаївський	47,10
Середнє по Україні – 56,86				
Субіндекс 3: Цифрова інфраструктура				
1	Київський	81,80	Донецький	27,24
2	Кіровоградський	77,25	Запорізький	28,84
3	Дніпропетровський	72,47	Луганський	36,06
Середнє по Україні – 56,09				

Субіндекс 4: Цифровізація територіальних громад				
1	Львівський	52,80	Луганський	11,40
2	Харківський	38,50	Запорізький	11,90
3	Київський	38,20	Кіровоградський	13,60
Середнє по Україні – 28,80				
Субіндекс 5: Цифрова економіка				
1	Херсонський	40,03	Одеський	4,47
2	Тернопільський	18,41	Полтавський	7,74
3	Харківський	16,35	Житомирський	8,50
Середнє по Україні – 13,18				

Узагальнено автором за даними [12,13]

Цифровізація громад є слабким субіндексом в Україні – майже вдвічі нижче від середнього по цифровим навичкам. Це свідчить про розрив між розвитком цифрових компетенцій та їх реальним впровадженням на рівні територіальних громад. Цифрова економіка демонструє найбільший розрив між регіонами – від 4,47 (Одеська) до 40,03 (Херсонська), що вказує на відсутність єдиної регіональної стратегії.

Кіровоградська область демонструє критичний дисбаланс адже має розвинену цифрову інфраструктуру при вкрай низькому рівні цифровізації громад. Така диспропорція ілюструє типову «інфраструктурну пастку» – вкладення в обладнання без відповідного розвитку інституційних спроможностей. Київська область (50 балів) має найрозвиненішу інфраструктуру, однак один із найнижчих рівнів цифрових навичок.

Прифронтові регіони закономірно мають найнижчий рівень через руйнування інфраструктури та вимушену міграцію населення. Водночас збереження навіть таких показників в умовах активних бойових дій є свідченням стійкості системи цифрового управління. На основі проведеного аналізу можна виділити наступні пріоритети для подальшої успішної цифровізації регіонів:

- 1) масштабування успішного досвіду регіонів-лідерів через механізми горизонтального навчання регіонів і територіальних громад;
- 2) пріоритетне інвестування у цифровізацію на рівні територіальних громад, де середній показник є критично низьким;
- 3) розвиток цифрової економіки як цілеспрямованої регіональної стратегії;
- 4) особлива підтримка прифронтових регіонів у відновленні цифрової інфраструктури в межах повоєнної реконструкції.

Результати дослідження підтверджують наявність значних регіональних диспропорцій цифрового розвитку в Україні. Розрив між регіоном-лідером (Львів – 54 бали) та середнім показником по Україні (38 балів) становить 30%.

Спостерігається критично низький рівень цифрової економіки в усіх регіонах (10,5 – 15,7 балів). Це свідчить про необхідність пріоритезації цифровізації бізнес-процесів на регіональному рівні.

Регіони-лідери (Львівська — 54, Дніпропетровська — 52, Полтавська — 50 балів) демонструють збалансований цифровий розвиток із найвищими показниками у вимірі «цифрові навички» (82,7 — 88,5). Їхній досвід може слугувати орієнтиром для інших регіонів. Субіндекс «Цифрова економіка» є найслабшим напрямом для всіх регіонів (10,5 — 15,7 балів), що потребує пріоритетних інвестицій у цифровізацію бізнес-процесів, розвиток e-commerce та цифрових технологій на підприємствах. Позитивна динаміка ІЦТР у 2025 році свідчить про ефективність платформи «Дія. Цифрова громада» як інструменту координації цифрової трансформації.

Результати дослідження ІЦТР у 2025 році засвідчують, що цифрова трансформація регіонів України має неоднорідний, асиметричний характер: на противагу високим показникам цифрових навичок та інфраструктури зберігається критично низький рівень цифровізації економічної діяльності та послуг. Така тенденція формує стійкий «розрив упровадження» між людським капіталом, технологічними можливостями та реальними практиками цифрового управління. Високі значення субіндексів у регіонах-лідерах (Львівська, Дніпропетровська, Полтавська, Тернопільська, Рівненська області) підтверджують, що цілеспрямована регіональна політика та інституційна спроможність (зокрема через платформу «Дія. Цифрова громада») здатні компенсувати всі воєнні ризики та збільшити індекс зростання навіть на прифронтових територіях.

Водночас глибокий розрив за субіндексом цифрової економіки вказує на те, що подальша політика цифрової трансформації має переходити від переважно технологічної логіки до інституційно-економічної, орієнтованої на стимулювання цифровізації-процесів, розвиток електронної комерції та інтеграцію регіональних економік у європейський цифровий простір. Таким чином, Індекс цифрової трансформації регіонів доцільно розглядати не лише як інструмент моніторингу, а як стратегічний механізм вирівнювання регіональних диспропорцій і посилення євроінтеграційної суб'єктності України через цілеспрямовану регіональну цифрову політику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Maslii O., Buriak A., Chaikina A., Cherviak A. Improving conceptual approaches to ensuring state economic security under conditions of digitalization // *Eastern European Journal of Enterprise Technologies*. 2025. Vol 133, Issue 13. Pp. 35–45.
2. Ратушняк Т.В., Омельчук А.А., Горбовий А.Ю., Гладченко О.В., Вишемірська Я.С. Індекс DESI як міра цифрової трансформації в країнах європейського союзу // *Прикладні питання математичного моделювання*. 2024. Т.7, № 2. С. 207–220.
3. Digital Decade 2025: DESI methodological note. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/digital-decade-2025-desi-methodological-note>.
4. Onyshchenko S., Hlushko A., Maslii O., Chumak O. Digital transformation of the national economy in the context of information environment development in Ukraine // *Transformations of national economies under conditions of instability : monograph*. Tallinn : Scientific Route OÜ. 2024. Pp. 169–197.

5. Юрчишен Д.В., Юрчишена Л.В. Оцінка впливу цифровізації на економічний розвиток: вітчизняний та міжнародний аспект // Економіка і організація управління. 2026. № 1(61). С. 177-188.
6. Губарева І.О., Бука С.А., Белікова Н.В. Оцінка рівня цифровізації економіки України та країн – членів ЄС // Світова економіка та міжнародні відносини. 2023. № 4 (58). С. 14-21.
7. Ахновська І., Бондаренко Р. Науково-методичні підходи до визначення диджиталізації // Цифрова економіка та економічна безпека. 2023. № 6(6). С. 63–67.
8. Маслій О.А., Кудінова А.О., Буряк А.А., Янко А.С., Білько С.С. Детермінанти економічної безпеки держави в парадигмі цифрового розвитку : монографія // Івано-Франківськ : НАІР. 2025, 324 с.
9. Олійник Д. Щодо вимірювання процесів цифровізації в контексті цілей економічного відновлення // Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-08/tsyfrovizatsiya1.pdf>
10. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2023 р. №774-р «Про затвердження переліку показників Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/774-2023-%D1%80#Text>
11. EU4DigitalUA. Побудова екосистеми DESI в Україні. URL: <https://eu4digitalua.eu/uk/bez-kategori%D1%97/desi-ecosystem-ukr/>
12. Дія.Цифрова громада. URL: <https://hromada.gov.ua/>
13. Індекс цифрової трансформації регіонів України підсумки 2025 року. URL: <https://hromada.gov.ua/research/indeks-cifrovoyi-transformaciyi-regioniv-ukrayini-2025-rik>

REFERENCES

1. Maslii, O., Buriak, A., Chaikina, A., Cherviak, A. (2025) Improving conceptual approaches to ensuring state economic security under conditions of digitalization. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 35–45. [in English].
2. Ratushnyak, T.V., Omelchuk, A.A., Gorbovy, A.Yu., Gladchenko, O.V., Vyshemirska, Ya.S. (2024) Indeks DESI yak miratsyfvoyi transformatsiyi v krayinakh yevropeys`koho soyuzu [DESI index as a measure of digital transformation in the countries of the European Union]. *Applied Problems of Mathematical Modeling*, 207–220 [in Ukrainian].
3. Digital Decade 2025: DESI methodological note. Retrieved from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/digital-decade-2025-desi-methodological-note> [in English].
4. Onyshchenko, S., Hlushko, A., Maslii, O., Chumak, O. (2024) Digital transformation of the national economy in the context of information environment development in Ukraine. *Transformations of national economies under conditions of instability : monograph*. Tallinn : Scientific Route OÜ, 169–197 [in English].
5. Yurchyshen, D.V., Yurchyshena, L.V. (2026) Otsinka vplyvu tsyfrovizatsiyi na ekonomichnyy rozvytok: vitchyznyanyy ta mizhnarodnyy aspekt [Assessment of the impact of digitalization on economic development: domestic and international aspects]. *Economics and Management Organization*, 177–188 [in Ukrainian].

6. Gubareva, I.O., Buka, S.A., Belikova, N.V. (2023) Otsinka rivnya tsyfrovizatsiyi ekonomiky Ukrainy ta krayin — chleniv YES [Assessment of the level of digitalization of the economy of Ukraine and EU member states]. *World Economy and International Relations*, 14–21 [in Ukrainian].
7. Akhnovsk, I., Bondarenko, R. (2023) Naukovo-metodychni pidkhody do vyznachen-nya dydzhytalizatsiyi [Scientific and methodological approaches to defining digitali-zation]. *Digital Economy and Economic Security*, 63–67 [in Ukrainian].
8. Masliy, O.A., Kudinova, A.O., Buryak, A.A., Yanko, A.S., Bilko, S.S. Determinanty ekonomichnoyi bezpeky derzhavy v paradyhmi tsyfrovoho rozvytku : monohrafiya [Determinants of the economic security of the state in the paradigm of digital development: monograph] // Ivano-Frankivsk: NAIR, 324 p.
9. Oliynyk, D. Shchodo vymiryuvannya protsesiv tsyfrovizatsiyi v konteksti tsiley eko-nomichnoho vidnovlennya [On measuring digitalization processes in the context of economic recovery goals]. Official website of the National Institute for Strategic Stud-ies. Retrieved from <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-08/tsyfrovizatsiya1.pdf> [in Ukrainian].
10. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 veresnya 2023 r. №774-r «Pro zatverdzhennya pereliku pokaznykiv Indeksu tsyfrovoyi ekonomiky ta sus-pil'stva (DESI)» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated Septem-ber 5, 2023 №774-r «On approval of the list of indicators of the Digital Economy and Society Index (DESI)»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/774-2023-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
11. EU4DigitalUA. Pobudova ekosystemy DESI v Ukraini. [Building a DESI ecosystem in Ukraine]. Retrieved from <https://eu4digitalua.eu/uk/bez-kategori%D1%97/desi-e-scsystem-ukr/> [in Ukrainian].
12. Diya.Tsyfrova hromada [Action. Digital community]. Retrieved from <https://hroma-da.gov.ua/> [in Ukrainian].
13. Indeks tsyfrovoyi transformatsiyi rehioniv Ukrainy pidsumky 2025 roku [Dig-ital Transformation Index of Ukrainian Regions, 2025 Results]. Retrieved from <https://hromada.gov.ua/research/indeks-cifrovoyi-transformaciyi-regioniv-ukrayini-2025-rik> [in Ukrainian].

УДК 339.138:316.77:327(477:4-6ЄС)

DOI: 10.24144/2078-1431.2026.1(36).207–218

Ірина Левченко,
доктор філософії з менеджменту, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних
відносин та туризму
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
ORCID: 0000-0001-7068-8320

РОЛЬ РЕГІОНАЛЬНОГО БРЕНДИНГУ У ФОРМУВАННІ ПОЗИТИВНОГО ГЕОПОЛІТИЧНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ В ЄС

У статті досліджено роль регіонального брендингу як стратегічного інструменту формування позитивного іміджу території в умовах післявоєнної трансформації України та на її шляху до євроінтеграції. Особливу увагу приділено аналізу можливостей використання брендингових підходів для підвищення привабливості регіонів, зокрема Полтавської області, як історичного осередку, що виступає репрезентативним прикладом поєднання культурно-історичного потенціалу, природних ресурсів і сучасних інструментів територіального розвитку. У роботі обґрунтовано, що в умовах посилення глобальної конкуренції за ресурси, інвестиції та людський капітал саме регіони стають ключовими суб'єктами формування міжнародного іміджу держави, а ефективний регіональний брендинг виступає важливим чинником їхньої конкурентоспроможності.

Окремий акцент зроблено на ролі культурно-історичної спадщини у формуванні регіонального бренду, зокрема у напрямку розвитку туризму. Доведено, що використання культурних ресурсів як елементів брендингу сприяє підвищенню впізнаваності регіону та формуванню його унікального образу. У цьому контексті в роботі представлено туристичний маршрут «Іван Котляревський і літературна Полтава» (робоча назва), який є прикладом інтеграції культурної спадщини у сучасні туристичні практики. Маршрут охоплює ключові об'єкти, пов'язані з постаттю видатного українського письменника, та демонструє еволюцію літературної пам'яті від XIX століття до сьогодення.

Запропонований маршрут розглядається як інструмент формування цілісного культурного нарративу, що поєднує історичні локації з сучасними культурними просторами. Такий підхід дозволяє не лише зберігати та популяризувати національну культурну спадщину, а й адаптувати її до потреб сучасного туриста, створюючи нові формати взаємодії з культурним контекстом. У статті систематизовано основні елементи маршруту, їх характеристики та значення для формування туристичного продукту.

У роботі також підкреслено, що ефективний регіональний брендинг має розглядатися як складова загальнонаціональної політики позиціонування України у європейському інформаційному та економічному просторі. Взаємодія між

локальними та національними брендами створює синергетичний ефект, який посилює загальний імідж країни та сприяє її інтеграції до Європейського Союзу. Доведено, що саме через успішні регіональні кейси формується довіра до держави, її інституцій та економічного потенціалу.

Ключові слова: бренд, брендинг, регіональний брендинг, імідж, геополітика, територія, ЄС.

The article examines the role of regional branding as a strategic tool for forming a positive image of territories in the post-war transformation of Ukraine and on its path to European integration. Particular attention is paid to the analysis of the possibilities of using branding approaches to increase the attractiveness of regions, in particular Poltava region, as a historical center. Which serves as a representative example of the combination of cultural and historical potential, natural resources and modern tools of territorial development. The paper substantiates that in the conditions of increased global competition for resources, investments and human capital, it is the regions that become key subjects in forming the international image of the state, and effective regional branding is an important factor in their competitiveness.

A special emphasis is placed on the role of cultural and historical heritage in forming a regional brand, in particular in the direction of tourism development. It is proven that the use of cultural resources as elements of branding contributes to increasing the recognition of the region and the formation of its unique image. In this context, the paper presents the tourist route "Ivan Kotlyarevsky and Literary Poltava" (working title), which is an example of the integration of cultural heritage into modern tourism practices. The route covers key objects related to the figure of the outstanding Ukrainian writer and demonstrates the evolution of literary memory from the 19th century to the present.

The proposed route is considered as a tool for forming a holistic cultural narrative that combines historical locations with modern cultural spaces. This approach allows not only to preserve and popularize the national cultural heritage, but also to adapt it to the needs of the modern tourist, creating new formats of interaction with the cultural context. The article systematizes the main elements of the route, their characteristics and significance for the formation of a tourist product.

The paper also emphasizes that effective regional branding should be considered as a component of the national policy of positioning Ukraine in the European information and economic space. The interaction between local and national brands creates a synergistic effect that strengthens the overall image of the country and contributes to its integration into the European Union. It has been proven that it is through successful regional cases that trust in the state, its institutions, and economic potential is formed.

Keywords: brand, branding, regional branding, image, geopolitics, territory, EU.

Постановка проблеми. В умовах сучасних трансформацій, зумовлених децентралізацією влади, загостренням геополітичних викликів та стратегічною орієнтацією України на інтеграцію до Європейського Союзу, особливої актуальності набуває проблема підвищення конкурентоспроможності регіонів і формування їх привабливого образу. Території

дедалі більше сприймаються не лише як адміністративні одиниці, а як самостійні суб'єкти, що конкурують за інвестиції, людський капітал, туристичні потоки та міжнародне визнання. У цьому контексті важливого значення набуває регіональний брендинг як інструмент стратегічного розвитку та позиціонування.

Сучасні українські регіони мають не лише ефективно управляти наявними ресурсами, але й формувати власну унікальну ідентичність, здатну забезпечити їх впізнаваність і привабливість на внутрішньому та міжнародному рівнях. Бренд регіону виступає ключовим комунікаційним механізмом взаємодії з різними цільовими аудиторіями – мешканцями, бізнесом, інвесторами, туристами та міжнародними партнерами. Його ефективне формування сприяє не лише створенню позитивного іміджу території, а й активізації соціально-економічного розвитку, зростанню інвестиційної привабливості та зміцненню локальної ідентичності.

Посилення глобальної конкуренції між містами, регіонами та країнами трансформує їх у своєрідні «бренди», що мають власну репутацію та цінність у світовому просторі. У таких умовах саме територіальний брендинг стає важливим інструментом впливу на економічні, соціальні, культурні та політичні процеси. Від рівня розвитку та іміджу окремих регіонів значною мірою залежить сприйняття держави загалом, адже саме вони формують її репутацію на міжнародній арені.

З огляду на це, особливої значущості набуває дослідження ролі регіонального брендингу у формуванні позитивного геополітичного іміджу України, зокрема в контексті її інтеграції до Європейського Союзу. Ефективні брендингові стратегії регіонів здатні посилити позиції країни у європейському просторі, сприяти зміцненню довіри міжнародних партнерів та створенню стійкого позитивного образу України як сучасної, конкурентоспроможної та відкритої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі територіальний брендинг розглядається як стратегічний інструмент підвищення конкурентоспроможності територій, особливо в умовах післявоєнної відбудови держави. Дослідження вітчизняних авторів Уліганець С.І., Крамаренко О.Г. [1] демонструють, що ефективний брендинг не лише формує позитивний імідж, але й безпосередньо впливає на залучення інвестицій, розвиток туризму та відновлення зовнішньоекономічних зв'язків. Зокрема, у роботах, присвячених післявоєнному контексту, підкреслюється вирішальна роль політичного фактора, який може як прискорити, так і суттєво ускладнити реалізацію бренд-стратегій. Науковці зазначають, що після російського вторгнення імідж України в глобальному інформаційному просторі міцно асоціюється з війною, гуманітарною кризою та руйнуваннями, що створює водночас серйозний виклик і унікальну можливість для трансформації сприйняття країни через розвиток туристичної галузі. Комплементарним до цього є підхід Оксенюк К. [2], у якому акцент робиться на мотиваційних чинниках брендингу регіонів. Авторка виділяє емоційну залученість, гордість за місце проживання, можливості самореалізації, локальну ідентичність, відкритість до інновацій,

рівень сервісу та екологічну свідомість як визначальні фактори ефективності територіального бренду. Вона доводять, що регіональний брендинг стає потужним інструментом економічної активізації територій лише за умови конструктивної взаємодії органів влади, бізнесу та громад. Важливо звернути увагу і на праці, присвячені ролі брендингу в системі публічного управління науковців Заставнюк Л.І., Котис Н.В. та Чикало І.В. [3] у яких обґрунтовано необхідність і особливості цього процесу, запропоновано визначення бренду території з урахуванням специфіки державного управління. Також авторами досліджено чинники, методики та принципи формування бренду, а також основні види брендингових комунікацій. Особлива увага приділяється механізму взаємодії між територією та цільовими аудиторіями. Автори доводять доцільність застосування сучасних комунікаційних технологій для просування конкурентоспроможності території, визначають комунікативні проблеми брендингової політики та пропонують напрями їх подолання. Саме тому Євтушенко О.Н., Суслів М.М., Вербна С.М. [4] приділяють увагу брендингу на рівні об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Науковці інтерпретують брендинг як стратегію покращення іміджу адміністративно-територіальної одиниці з метою залучення інвесторів, туристів і бізнесменів. Білявський В. М. у своїй праці «Територіальний брендинг як інструмент розвитку регіону (на прикладі Житомирської області)» [5] схематично відобразив цілі брендингу стосовно різних груп стейкхолдерів, що створює основу для стратегічного планування. Також, автором проаналізовано процес формування ідентичності бренду, який забезпечує привабливий імідж, проте потребує додаткових ресурсів для зменшення диференціації сприйняття різними сегментами споживачів. Особливо цінним є аналіз брендингу депресивних територій, здійснений на прикладі Кіровоградської області. Автори Петь І., Олійник І. та Тертиця О. [6] узагальнили сучасні парадигми територіального брендингу та визначили ключові детермінанти створення національних брендів, окреслили перспективні напрями розвитку. Вони встановили тісний взаємозв'язок між ментальністю населення, територіальною ідентифікацією, політичною культурою та якістю регіонального бренду. Особливий акцент у роботі представлених авторів зроблено на залученні іноземних інвестицій, оскільки саме позитивний імідж території визначає зацікавленість міжнародного бізнесу та впровадження новітніх технологій. Майже половина країн світу, включаючи міста, стратегічно перейняли територіальний бренд — про це говориться у статті Джована Горетті Феййо де Алмейда [7]. Автор пропонує міждисциплінарне осмислення взаємозв'язку між територіальними брендами та регіональними теоріями розвитку, що виявляє легітимувальні стратегії соціальних акторів у створенні колективного простору, обмеженого владними відносинами. Окрім економічної та туристичної сфер, цей контекст відкриває нові дискусії в політиці, теорії та соціальних науках у міждисциплінарному регіональному розвитку.

Незважаючи на значний обсяг наукових напрацювань вітчизняних та зарубіжних авторів, можна зробити висновок, що питання формування регіонального бренду має передбачати комплексний підхід, який врахо-

вуватиме специфіку післявоєнного відновлення, мотиваційні чинники, особливості публічного управління та рівень туристичної привабливості громад. Виявлені в літературі положення створюють надійне теоретичне підґрунтя для подальших досліджень, спрямованих на практичну реалізацію стратегії брендингу України.

Метою є дослідження ролі регіонального брендингу туристичного потенціалу Полтавської області як стратегічного інструменту формування позитивного геополітичного іміджу України в Європейському Союзі в умовах післявоєнної відбудови.

Результати дослідження. У сучасному глобалізованому світі регіональний брендинг перетворюється на один із ключових стратегічних інструментів підвищення конкурентоспроможності територій, залучення інвестицій, розвитку туризму та зміцнення внутрішньої ідентичності. Для України, яка переживає наслідки повномасштабної війни та прагне глибокої євроінтеграції, регіональний брендинг набуває особливої геополітичної ваги. Він дозволяє не лише відновлювати економіку окремих територій, але й формувати позитивний імідж держави в Європейському Союзі, трансформуючи сприйняття України від асоційованої з конфліктом до стабільного, культурно багатого та перспективного партнера.

Однією з найефективніших сфер застосування регіонального брендингу в постконфліктних умовах є туристична галузь. На відміну від інших секторів економіки, які вимагають значного часу на відновлення інфраструктури та ланцюгів постачання, туризм вирізняється гнучкістю завдяки цифровим технологіям – онлайн-бронюванню, віртуальним екскурсіям та дистанційним формам просування [1-6]. Це робить його потужним каталізатором економічного зростання та соціальної стабільності вже на ранніх етапах відбудови. Дослідження постконфліктного розвитку туризму виділяють кілька фаз трансформації: від «фази Фенікса», коли дестинація може використовувати елементи «темного» або політичного туризму для привернення уваги, через перехідну гібридну фазу, де акцент зміщується на культурну спадщину та природні атракції, до стадії нормалізованого багатонішевого розвитку. Важливим при цьому залишається етичний підхід: вшанування пам'яті про конфлікт має переважати над комерціалізацією. Такий поступовий перехід дозволяє регіонам, позиціонувати себе не лише через історичні наслідки війни, але й через унікальні культурні, природні та економічні переваги, формуючи образ мирної, відкритої та привабливої території [1-7].

Формування сильної регіональної ідентичності бренду починається з глибокого аналізу унікальних сильних сторін території: економічних особливостей, культурної спадщини, екологічних активів, транспортної доступності та кадрового потенціалу. На цій основі створюється чітке позиціонування бренду – лаконічне, автентичне та релевантне для цільових аудиторій, яке відрізняє регіон від конкурентів. У контексті України ефективний брендинг повинен поєднувати мотиваційні акценти: емоційну залученість, локальну гордість, можливості самореалізації, екологічну свідомість та відкритість до інновацій. Успішний регіональний бренд не

обмежується одним акцентом, а інтегрує кілька векторів, що дозволяє охопити широке коло стейкхолдерів – від потенційних туристів і інвесторів ЄС до власних мешканців [4, 5-11].

Для України регіональний брендинг виконує подвійну функцію. З одного боку, він є інструментом внутрішньої консолідації та економічної активізації в умовах децентралізації, коли громади отримують більшу автономію та змушені конкурувати за ресурси, інвестиції та людський капітал. З іншого – він стає потужним засобом зовнішнього позиціонування в європейському просторі. Геополітичні події, зокрема повномасштабне вторгнення, негативно вплинули на туристичні потоки навіть у сусідніх країнах, що не були безпосередньо залучені в конфлікт, створюючи відчуття нестабільності. Водночас туризм історично виступає «мовою миру», сприяючи взаєморозумінню, збереженню культурної спадщини прикордонних територій та формуванню стійких міжнародних зв'язків. Саме через регіональні бренди туристичного потенціалу Україна може демонструвати ЄС свою готовність до європейської інтеграції, стабільність та унікальну ідентичність [5-11].

На загальнонаціональному рівні туристична галузь України демонструє стійке відновлення: у 2025 році місцеві бюджети отримали 359 млн грн туристичного збору, що на третину більше, ніж у 2024 році, та в 1,5 раза перевищує довоєнні показники. Зокрема, Полтавська область зібрала понад 8 млн грн туристичного збору [12]. Ця позитивна динаміка створює сприятливе підґрунтя для розвитку регіональних бренд-стратегій. У подальшому аналізі нашої роботи пропонуємо зосередитися на Полтавському регіоні, що охоплює понад 28 тисяч квадратних кілометрів, є домом для майже 1,4 мільйона людей, і кожна його частинка несе відбиток століть. Регіон володіє значним туристичним потенціалом, сформованим багатоміліардною історико-культурною спадщиною, природними ресурсами та автентичними традиціями, що представлено у таблиці 1 [13].

Таблиця 1.

Основні складові туристичного потенціалу Полтавської області*

№	Аспект	Ключові елементи
1	Історико-археологічний	Більське городище (скіфи), Поле Полтавської битви (1709), пам'ятки Гетьманщини.
2	Культурно-літературний	М. Гоголь, І. Котляревський, гончарство Опішні, фестивалі (Сорочинський ярмарок, «Гелон-фест»).
3	Гастрономічний	Галушки, борщ з галушками, вареники, місцеві продукти, поєднання традицій і ф'южн.
4	Природний та екологічний	НПП «Пирятинський», річки Ворскла і Псел, ліси, екотури, веломаршрути.
5	Сучасний	IT-сектор, зелений туризм, агротуризм, громадські проекти.

*Джерело: сформовано автором на основі аналізу [12-14].

За підсумками першого кварталу 2026 року туристичний збір у Полтавській області демонструє стійку позитивну динаміку, що відображає процес поступового відновлення туристичної сфери регіону в умовах післявоєнної відбудови. До місцевих бюджетів надійшло 2 млн грн туристичного збору, що на 30,7% більше порівняно з аналогічним періодом 2025 року (1,5 млн грн). Такий приріст дозволив Полтавщині посісти десяте місце серед 23 областей України [14].

Найвищі темпи зростання зафіксовано в Кам'янопотоківська громаді (+139,1%), а також у Опішнянській (+22,6%), Кременчуцькій (+21,8%), Полтавській (+19,7%) та Диканській (+19,5%) громадах [14]. Миргородська громада зберегла стабільні показники. Лідерами за обсягом надходжень традиційно залишаються Полтавська та Кременчуцька громади, які виконують роль основних туристичних і ділових центрів регіону.

Отримані емпіричні дані підтверджують теоретичні положення щодо ролі регіонального брендингу як ефективного стратегічного інструменту формування позитивного геополітичного іміджу України в Європейському Союзі. Зростання туристичного збору на Полтавщині на 30,7% у першому кварталі 2026 року, на тлі загальнонаціонального приросту в 2025 році [12], свідчить про те, що цілеспрямоване просування туристичного потенціалу регіону (культурно-історична спадщина, природні ландшафти, зелені маршрути) сприяє не лише економічній активізації територій, але й поступовій трансформації зовнішнього сприйняття України – від держави, асоційованої з війною та кризою, до привабливого, стабільного та перспективного європейського партнера.

Опираючись на яскравий потенціал розвитку Полтавського краю у сфері туризму, пропонуємо сформуванню новий унікальний туристичний маршрут. Головна локація м. Полтава, за основу візьмемо історію життя та творчий шлях Івана Котляревського. Іван Котляревський (1769-1838 рр.) по праву вважається основоположником нової української літератури та сучасної української мови. Його творчість, зокрема бурлескна «Енеїда» та п'єси «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник», стала важливим етапом у формуванні національної культурної ідентичності. У місті Полтава, письменник прожив більшу частину свого життя, що зберігає значну кількість осередків, безпосередньо пов'язаних з його біографією, творчістю та громадською діяльністю [15].

На сьогоднішній день у місті з ім'ям українського письменника пов'язано декілька пам'яток починаючи від особистого будинку до вулички названої в його честь. З метою популяризації літературної спадщини Котляревського та розвитку культурного туризму в регіоні пропонується спеціальний тематичний маршрут «Іван Котляревський і літературна Полтава» (робоча назва). Маршрут має охоплювати ключові історико-культурні об'єкти міста, пов'язані з життям і творчістю письменника, і дозволить відвідувачам простежити еволюцію літературної пам'яті про нього від XIX століття до сучасності.

Туристичний маршрут «Іван Котляревський і літературна Полтава» або «Котляревський: пригоди української літератури» (робоча назва),

над самою назвою потрібно ще попрацювати, щоб вона була актуальною та цікавою сучасній молоді і майбутнім відвідувачам. Сам маршрут рекомендовано проходити пішки в історичному центрі Полтави. Загальна тривалість екскурсії становить близько 2-2,5 години. З основними локаціями пропонуємо ознайомитися у таблиці 2 [15, 16].

Таблиця 2.

Туристичний маршрут «Іван Котляревський і літературна Полтава» (назва робоча)*

№	Локація	Короткий опис
1	Музей-садиба Івана Котляревського	Реконструкція садиби письменника, створена за спогадами сучасників. Відкрита у 1952 році, є ключовим меморіальним об'єктом, що зберігає атмосферу побуту та творчого середовища Котляревського.
2	Свято-Успенський собор	Історичний храм, пов'язаний з родиною Котляревських. Тут служив дияконом дід письменника, зберігалася одна з найбільших бібліотек Полтави, включаючи Пересопницьке Євангеліє, а також козацькі прапори, сформовані Котляревським у 1812 році. У 1838 році в соборі відбулося відспівування Івана Котляревського.
3	Будинок-музей Івана Котляревського (колишній будинок Василя Капніста)	Старовинна садиба початку XIX століття в стилі класицизму. З 1952 року тут розміщено Полтавський літературно-меморіальний музей І. Котляревського. Єдиний історичний будинок Полтави, що не постраждав під час Другої світової війни.
4	Вулиця Котляревського (колишній Протопопівський бульвар)	Ботанічна пам'ятка природи з 1970 року. Перейменована на честь письменника у 1908 році. Зелена зона в історичному центрі міста, що символізує шану до його спадщини.
5	Полтавський академічний обласний музично-драматичний театр імені М. В. Гоголя	Місце, пов'язане з театральною діяльністю Котляревського. Тут у 1819 році вперше поставлено його п'єси «Наталка Полтавка» та «Москаль-чарівник». Іван Котляревський був головним директором першого професійного театру в Полтаві.
6	Пам'ятник Івану Котляревському	Бюст, відкритий у 1903 році. Створений скульптором Леонідом Позеном. Відкриття пам'ятника стало значною національно-культурною подією за участі провідної української інтелігенції.
7	Полтавський міський багатопрофільний ліцей № 1 імені І. П. Котляревського	Освітній заклад, який з 1928 року носить ім'я письменника, підкреслюючи його внесок у розвиток української мови та літератури.
8	Кав'ярня-книгарня «Друзі»	Сучасний культурний простір з бюстом Івана Котляревського. Місце проведення літературних заходів, розмовних клубів та зустрічей, що продовжують традицію інтелектуального спілкування, започатковану Котляревським.

*Джерело: особисто сформовано автором на основі інтернет джерел [15, 16]

Запропоновано розпочинати маршрут від садиби Котляревського демонструючи еволюцію літературної пам'яті про видатного українського письменника від ХІХ століття до сьогодення, що логічно завершуватиметься у сучасному культурному просторі кав'ярні-книгарні «Друзі», яка була нещодавно відкрита в місті та зустрічає відвідувачів постаттю самого письменника (у фойє закладу розміщено бюст Івана Котляревського). Актуальність такого туристичного маршруту зумовлена його здатністю поєднувати історичну спадщину з сучасними формами культурної репрезентації, що відповідає запитам як внутрішніх, так і міжнародних аудиторій. Простеження еволюції літературної пам'яті – від класичної спадщини до її сучасного осмислення – сприяє формуванню цілісного культурного нарративу та підвищує пізнавальну цінність маршруту. Звісно щоб запустити такий туристичний маршрут варто прорахувати всі економічні складові починаючи від візуалізації та поширення ідеї до самих витрат на відвідування локацій чи частування гостей. Водночас такий підхід дозволить ефективно інтегрувати культурні ресурси у туристичну діяльність, посилюючи привабливість регіону, стимулюючи розвиток культурного туризму та зміцнюючи локальну ідентичність у контексті сучасних суспільних трансформацій.

Висновки. Отже, в умовах післявоєнної трансформації регіональний брендинг набуває стратегічного значення як інструмент підвищення туристичної привабливості та формування позитивного іміджу територій. Орієнтація на розвиток туризму створює передумови для позиціонування Полтавської області як безпечної, культурно насиченої та відкритої для співпраці дестинації, здатної зацікавити як європейських туристів, так і потенційних інвесторів. Це, своєю чергою, сприяє інтеграції регіональних бренд-стратегій у загальнонаціональну систему просування України в європейському інформаційному та економічному просторі.

Водночас результати дослідження підтверджують необхідність подальшого розвитку туристичної інфраструктури, зокрема модернізації колективних засобів розміщення та стимулювання діяльності малого і середнього бізнесу у сфері туризму. Реалізація запропонованих нами заходів забезпечить зростання конкурентоспроможності регіону на європейському туристичному ринку та підвищить рівень його інституційної спроможності.

Важливим елементом формування регіонального бренду є також використання культурно-історичної спадщини. Зокрема, розробка туристичних маршрутів, що поєднують знакові об'єкти культурної пам'яті, сформована нами ідея туристичного маршруту – від садиби Івана Котляревського до сучасних культурних просторів – дозволяє репрезентувати безперервність національної культурної традиції та її актуалізацію в сучасних умовах. Такий підхід сприятиме не лише збереженню історичної пам'яті, а й формуванню цілісного та привабливого образу регіону в очах міжнародної спільноти.

Таким чином, ефективний регіональний брендинг, заснований на поєднанні туристичного потенціалу, інфраструктурного розвитку та куль-

турної ідентичності, що виступає важливим чинником формування позитивного геополітичного іміджу України та її успішної інтеграції до європейського простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Уліганець С.І., Крамаренко О.Г. Глобальна геополітична роль території як фактор формування територіального брендингу: зарубіжний досвід // Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів. ISSN 2786-4561(print). ISSN 2786-456X (on-line). 2025. Вип. 6. №1. DOI: <https://doi.org/10.17721/2786-4561.2025.6.1>
2. Оксенюк, К. (2025). Брендинг регіонів України: мотиваційні акценти та стратегічні орієнтири // Економіка та суспільство, (77). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-10>
3. Заставнюк Л.І., Котис Н.В., Чикало І.В. Брендинг територій як сучасна комунікаційна технологія публічного управління // Інтелект XXI. № 5. 2021. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-5.4>
4. Євтушенко О.Н., Сулов М.М., Вербна С.М. Брендинг території громади — механізм формування локальної ідентичності та фактор конкурентоспроможності. // Public Administration and Regional Development. ISSN 2616-6216. 2021. Publ. urp. reg. rozvit. №3: 622-649. DOI: <https://doi.org/10.34132/pard2021.13.04>
5. Білявський В. М. Територіальний брендинг як інструмент розвитку регіону (на прикладі Житомирської області) // Вісник Хмельницького національного університету. ISSN 2307-5740. № 3. 2019. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2019-270-3-43-49>
6. Петь І., Олійник І., Тертиця О. Брендинг як інструмент формування інвестиційної привабливості територій // Галицький економічний вісник. ISSN 2409-8892. № 4 (65). 2020. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2020.04
7. Giovana Goretti Feijó de Almeida. Territorial Brand in Regional Development: Interdisciplinary // Discussions. Encyclopedia. 2023. 3(3), 870-886. DOI: <https://doi.org/10.3390/encyclopedia3030062>
8. Jasniewski A. City branding as a tool for developing the territory competitiveness // Visnyk of Sumy State University. Economy Series, 1. 2023. 36-43. DOI: <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2023.1-04>
9. Велещук С. (2015). Територіальний брендинг як інструмент соціально-економічного розвитку регіону // Сталий розвиток економіки. (3(28)). 146-152. URL: <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/589> (дата звернення 30.03.2026)
10. Левченко І., Бакало Н., Маховка В.. Роль бренд-менеджменту в просуванні туристичних послуг на міжнародному ринку // Ефективна економіка. № 10. 2025. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.10.79>
11. Буряк А.А., Маховка В.М., Левченко І.В. та інші. Сутність «темного» туризму як перспективного напрямку розвитку туристичних дестинацій: міжнародний досвід // Ефективна економіка. 2022. № 10. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.10.25>
12. Новини Полтавщини. Полтавщина торік збрала понад вісім мільйонів туристичного збору. 2025. URL: <https://poltava365.com/poltavshhina-torik-zibrala-ponad-visim-miljoniv-turistichnogo-zboru.html> (дата звернення 01.04.2026)

13. Pogliad.ua. Чим славиться Полтавщина: історія, культура та природа. 2025. URL: <https://pogliad.ua/chym-slavytsya-poltavshhyna-istoriya-kultura-ta-pryroda/> (дата звернення 25.03.2026)
14. Зміст. Екосадиби на Полтавщині стали туристичним трендом. 2026. URL: <https://zmist.pl.ua/news/ekosadyby-na-poltavshhyni-staly-turystychnym-trendom> (дата звернення 28.03.2026)
15. Bfb.org.ua. 15 цікавих фактів з біографії Івана Котляревського. 2025. URL: <https://bfb.org.ua/vstavyty-kilkist-czikavyh-faktiv-z-biografiyi-ivana-kotlyarevskogo/> (дата звернення 28.03.2026)
16. Focusukraine.com.ua. Цікаві факти про Івана Котляревського: Розкриваємо невідомі сторінки життя та творчості видатного українського письменника. 2025. URL: <https://focusukraine.com.ua/fakty/tsykavi-fakty-pro-ivana-kotliarevskoho-rozkryvaiemo-nevidomi-storinky-zhyttia-ta-tvorchosti-vydatnoho-ukrainskoho-rusmennyka/> (дата звернення 28.03.2026)

REFERENCES

1. Uliganets S.I., Kramarenko O.G. (2025) Hlobalna heopolitychna rol terytorii yak faktor formuvannia terytorialnoho brendynhu: zarubizhnyi dosvid [The global geopolitical role of the territory as a factor in the formation of territorial branding: foreign experience]. Constructive geography and rational use of natural resources. ISSN 2786-4561(print). ISSN 2786-456X (on-line). Issue 6. No. 1. DOI: <https://doi.org/10.17721/2786-4561.2025.6.1> [in Ukrainian].
2. Oksenyuk, K. (2025). Brendynh rehioniv Ukrainy: motyvatsiini aktsenty ta stratehichni oriientyry [Branding of regions of Ukraine: motivational accents and strategic guidelines]. Economy and Society. (77). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-10> [in Ukrainian].
3. Zastavnyuk L.I., Kotys N.V., Chykalo I.V. (2021) Brendynh terytorii yak suchasna komunikatsiina tekhnolohiia publichnoho upravlinnia [Branding of territories as a modern communication technology of public administration]. Intellect XXI. No. 5. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-5.4> [in Ukrainian].
4. Yevtushenko O.N., Suslov M.M., Verbna S.M. (2021) Brendynh terytorii hromady – mekhanizm formuvannia lokalnoi identychnosti ta faktor konkurentospromozhnosti [Branding of the community territory – a mechanism for forming local identity and a factor of competitiveness]. Public Administration and Regional Development. ISSN 2616-6216. 2021. Publ. upr. reg. rozvit. No. 3: 622-649. DOI: <https://doi.org/10.34132/pard2021.13.04> [in Ukrainian].
5. Bilyavskiy V. M. (2019) Terytorialnyi brendynh yak instrument rozvytku rehionu (na prykladi Zhytomyrskoi oblasti) [Territorial branding as a tool for regional development (on the example of Zhytomyr region)]. Bulletin of Khmelnytskyi National University. ISSN 2307-5740. No. 3. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2019-270-3-43-49> [in Ukrainian].
6. Pet' I., Oliynyk I., Tertytsia O. (2020) Brendynh yak instrument formuvannia investytsiinoi pryvablyvosti terytorii [Branding as a tool for forming the investment attractiveness of territories]. Galician Economic Bulletin. ISSN 2409-8892. No. 4 (65). DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2020.04 [in Ukrainian].
7. Giovana Goretti Feijó de Almeida. (2023) Territorial Brand in Regional Development: Interdisciplinary. Discussions. Encyclopedia. 3(3), 870-886. DOI: <https://doi.org/10.3390/encyclopedia3030062> [in English].

8. Jasnikowski A. (2023) City branding as a tool for developing the territory competitiveness. *Visnyk of Sumy State University. Economy Series*, 1. 36-43. DOI: <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2023.1-04> [in English].
9. Veleshchuk S. (2015). Terytorialnyi brendynh yak instrument sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionu [Territorial branding as a tool for socio-economic development of the region]. *Sustainable development of the economy*. (3(28). 146-152. Retrieved from <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/589> (accessed 30 March 2026) [in Ukrainian].
10. Levchenko I., Bakalo N., Makhovka V.. (2025) Rol brend-menedzhmentu v prosuванні turystychnykh posluh na mizhnarodnomu rynku [The role of brand management in the promotion of tourist services in the international market]. *Effective Economy*. No. 10. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.10.79> [in Ukrainian].
11. Buryak A.A., Makhovka V.M., Levchenko I.V. (2022) and others. Sutnist «temnoho» turyzmu yak perspektyvnoho napriamu rozvytku turystychnykh destynatsii: mizhnarodnyi dosvid [The essence of «dark» tourism as a promising direction of development of tourist destinations: international experience]. *Effective Economy*. No. 10. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.10.25> [in Ukrainian].
12. Poltava Region News. (2025) Poltavshchyna torik zibrala ponad visim milioniv turystychnoho zboru [Poltava Region Collected Over Eight Million Tourist Collection Last Year]. Retrieved from <https://poltava365.com/poltavshhina-torik-zibrala-ponad-visim-miljoniv-turistichnogo-zboru.html> (accessed 31 March 2026) [in Ukrainian].
13. Pogliad.ua. (2025) Chym slavytsia Poltavshchyna: istoriia, kultura ta pryroda [What Poltava Region is Famous for: History, Culture and Nature]. Retrieved from <https://pogliad.ua/chym-slavytsya-poltavshhyna-istoriya-kultura-ta-pryroda/> (accessed 25 March 2026) [in Ukrainian].
14. Contents. (2026) Ekosadyby na Poltavshchyni staly turystychnym trendom [Eco-manors in Poltava Region Have Become a Tourist Trend]. Retrieved from <https://zmist.pl.ua/news/ekosadyby-na-poltavshhyni-staly-turystychnym-trendom> (accessed 28 March 2026) [in Ukrainian].
15. Bfb.org.ua. (2025) 15 tsikavykh faktiv z biohrafii Ivana Kotliarevskoho [15 interesting facts from the biography of Ivan Kotlyarevsky]. Retrieved from <https://bfb.org.ua/vstavyty-killist-czikavyh-faktiv-z-biografiyi-ivana-kotlyarevskogo/> (accessed 28 March 2026) [in Ukrainian].
16. Focusukraine.com.ua. (2025) Tsikavi fakty pro Ivana Kotliarevskoho: Rozkryvaiemo nevidomi storinky zhyttia ta tvorchosti vydatnoho ukrainskoho pysmennyka [Interesting facts about Ivan Kotlyarevsky: We reveal unknown pages of the life and work of the outstanding Ukrainian writer]. Retrieved from <https://focusukraine.com.ua/fakty/tsikavi-fakty-pro-ivana-kotliarevskoho-rozkryvaiemo-nevidomi-storinky-zhyttia-ta-tvorchosti-vydatnoho-ukrainskoho-pysmennyka/> (accessed 28 March 2026) [in Ukrainian].

Наукове видання

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Збірник наукових праць
Випуск 1 (36)

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ № 20545-10345ПР,
видане Міністерством юстиції України 15.01.2014 р.*

Присвоєно ідентифікатор R30-04501 у Реєстрі
суб'єктів у сфері друкованих медіа
(Рішення Нацради України з питань телебачення
і радіомовлення № 2178 від 27.06.2024)

Коректура, технічна редакція: *К. Ловас, С. Зуб, В. Рекіта*

Обкладинка: *А. Артёмова*

Комп'ютерна верстка: *А. Дербак*

Підписано до друку 19.05.2026. Гарнітура Palatino Linotype.
Формат 60x84/8. Ум.друк.арк. 25,6. Наклад 100 прим. Замовл. № 425К.

Виготовлено та видруковано: ТОВ «РІК-У»
88006, м. Ужгород, вул. Карпатської України, 36

Г36 **Геополітика України: історія і сучасність**: збірник наукових праць. Вип. 1 (36). / ред. кол.: І. І. Черленяк (гол. ред.) та ін. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2026. 220 с.
ISSN 2078-1431

DOI: 10.24144/2078-1431.2026.1(36)
УДК 327 (477)

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ»

Видання засноване 2009 року НН Інститутом євроінтеграційних досліджень Ужгородського національного університету (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації № 20545-10345ПР).

Проблематика збірника:

- геополітика України в контексті процесів глобалізації;
- актуальні проблеми зовнішньої політики та міжнародні відносини України;
- актуальні проблеми інтеграції України у ЗВТ з Європейським Союзом та інші.

Серед авторів збірника – відомі вчені як із України, так і з країн зарубіжжя. Збірник має веб-сайт з українським та англійським інтерфейсом, розміщений на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського НАН України. Індексується в Index Copernicus та інших наукометричних базах даних. Опублікованим у ньому матеріалам присвоюється міжнародний цифровий ідентифікатор DOI.

Збірник наукових праць внесено до Переліку наукових фахових видань України за спеціальностями: 292 Міжнародні економічні відносини (наказ МОН України від 11.07.2019 № 975) та 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії (наказ МОН України від 28.12.2019 №1643).

Збірник наукових праць «Геополітика України: історія і сучасність» – видання з відкритим доступом, його зміст знаходиться у вільному доступі та є безкоштовним для користувача або його установи. Користувачам дозволено читати, завантажувати, копіювати, поширювати, друкувати, шукати або посилатися на повний текст статті в цьому збірнику.

Періодичність видання – 2 рази на рік, мови видання: українська, англійська.